

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

SOPHUS BUGGE FINNUR JÓNSSON KRISTIAN KÅLUND
NILS LINDER ADOLF NOREEN
GUSTAV STORM LUDV. F. A. WIMMER THEODOR WISÉN

GENOM

AXEL KOCK.

FEMTE BANDET.

NY FÖLJD.

FÖRSTA BANDET.

LUND, 1889.
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG.

LUND, 1889.
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Innehåll.

Iduns Æbler.

Et Bidrag til de nordiske Mythers Historie.

I.

Æbler nævnes oftere i de norsk-islandske mythiske og heroiske Sagn. De vigtigste af disse Motiver, som er knyttede til Æbler, skal jeg her meddele.

I Gylfaginning (Snorra Edda A. M. Udg. I, 98) fortælles: "Brages Kone heder Idun. Hun gjemmer i sin Æske de Æbler, i hvilke Guderne skal bide, naar de ældes; de blive da alle unge, og saa skal det være til Ragnarökk (til denne Verdens Ende)."

Længer ud i Gylfaginning (Sn. E. A. M. Udg. I, 208 ff., II, 293 f.) fortælles, at Jætten Thjaze engang fangede Loke, men lovede at slippe ham lös, hvis han kunde bringe Idun med sine Æbler udenfor Aasgard. Loke lokkede da Idun ud i en Skog ved at fortælle, at han der havde fundet nogle prægtige Æbler; han bad om, at hun vilde tage sine Æbler med for at sammenligne dem med de andre, som Loke havde fundet. Thjaze kom da der i Ørneham og flöi bort med Idun. Æserne blev nu snart gamle og graa. De truede Loke til at bringe Idun tilbage. Han flöi i Falkeham til Jætteverdenen, fandt der Idun, hvem han omskabte til en Nöd. Med den i sine Klöer kommer han tilbage til Æserne, uagtet han forfölges af Thjaze i Ørneham.

Denne Mythe er behandlet i et Afsnit af Digtet *Haustlǫng*, som anföres i Skáldskaparmál (Sn. Edda ed. AM. I, 306—314) og som der tillægges Thjodolv fra Hvin. Forfatteren af Gylfaginning og af Skáldskaparmál har benyttet dette Digt som Kilde, men har dog ikke kjendt Mythen fra Digtet alene, thi i dette, der meddeler Mythen i væsentlig samme Sagnform som Fortællingen i Gylfaginning, nævnes det ikke, at Loke omskabte Idun til en Nöd. I Digtet kaldes Idun *mey þás ellilyf Ása kunni* (Str. 9) "den unge Kvinde, som kjendte Æsernes Middel mod Alderdom", *munstœrandi mæra mey* (Str. 12) "den lystforögende navnkundige unge Kvinde". Paa Grund af en Misforstaaelse af et Udtryk i Haustlǫng har nyere Lærde ladet Idun bo i *Brunnakr* "Ageren ved Kilden". Det heder i Str. 9:

brúnakrs of kom bekkjar
Brísings goða dísi
girði-þjófr í garða
grjótniðaðar síðan.

Jeg forstaar dette saaledes: "Brisings-Halsbaandets Tyv (d. e. Loke) bragte derpaa Gudinden (Idun) til Jættens Gaarde".

Codex Wormianus har *brvn akr*, medens Udgaverne efter codex regius læse *brunnakrs*. Jeg forstaar *brúnakr* "Brynenes Ager" som "Hovedet", der andensteds kaldes *brúna berg*, *borg*, *grund* eller *hǫrgr*. Brynagerens, Hovedets "Bænk" er "Halsen"; Halsens *girði* er "Halsbaandet".

I Tilslutning til Fremstillingen i Haustlǫng heder det i Skáldskaparmál Kap. 22: Idun skal i omskrivende digterisk Udtryk betegnes som Æblernes Vogterske, og Æblerne som Æsernes Lægemiddel mod Alderdom.

Digtet Haustlǫng synes efter hele sin sproglige, poetiske mythiske Karakter ikke at kunne være ældre end fra a henimod Midten af det 10:de Aarhundred. Af Digtet ser man, at det er digtet om Billeder paa et Skjold,

som Skalden har faaet af en Thorleiv. I Skáldatal 228 siges, at Thjodolv fra Hvin har digtet om Thorleiv spake (d. e. den vise). Herved tænkes utvivlsomt paa Digtet Haustlǫng. Navnet Thorleiv spake möder os i de gamle Skrifter til Tider der er saa vidt adskilte, at det ikke er troligt, at de har været omspændte af ett menneskeligt Liv. Særlig fremhæver jeg det Udsagn i Are frodes Íslendingabók Kap. 2, at Ulvljots Lov for det meste blev overensstemmende med den da gjældende Gulatingslov, idet Thorleiv spake Hordekaares Sön gav Raad om, hvad man skulde lægge til, tage fra eller forandre. Dette Lovgiverarbeide foregik omkring Aar 927. Snorre fortæller (Heimskr. Hák. s. góða Kap. 11), at Haakon den gode "satte Gulatingsloven med Thorleiv spakes Raad". Dette er da vel skeet ikke længe efter 935. Denne Thorleiv skal have været Ulvljots Morbroder. En Thorleiv spake, som fik Haakon Jarls Sön til Opfostring, er neppe forskjellig fra den Mand af samme Navn, som under Olav Tryggvessöns Regjering blev lemlæstet af Skalden Hallfred. Denne Thorleiv spake, fra hvem Orknöjarlen Ragnvald stammede og som tör gjælde for en sikkert historisk Person, skal have været en Dattersön af Hordekaares Sön Thorleiv spake. Halvdan svartes og Harald haarfagres Raadgiver Thorleiv spake har vel Sagnet skabt efter den Mand af samme Navn, som har været virksom ved Haakon den godes Lovgivning i Gulating og som har havt Indflydelse paa Ulvljots islandske Lov, men om denne sidste er historisk, vover jeg ikke at afgjöre. Ogsaa Forbindelsen mellem dette Navn Thorleiv spake og Haustlǫng tillader os at sætte dette Digts Tilblivelse lidt för Midten af 10:de Aarhundred i det tidligste. I mange Tilfælde, hvor Skalde, som har levet under Harald haarfagre eller för ham, nævnes som Forfattere af bevarede Digte eller Vers, synes dette ikke vel foreneligt med disses Karakter. Saaledes tror jeg, den Omstændighed, at Thjodolv fra Hvin nævnes som Forfatter af Haustlǫng, ikke

bör være enebestemmende ved Ansættelsen af Digtets Tilblivelsestid.

Jeg gaar nu over til et Motiv, der forekommer i Digtet *Skirnisfør*. Da Skirne Fröys Svend er kommen til Jætteverdenen for at vinde den fagre Gerd for sin Herre og da han har faaet Möen i Tale, siger han: "Elleve Æbler helt gyldne har jeg her; dem vil jeg give dig, Gerd! at vinde din Elskov, saa at du siger, at Fröy er dig den kjæreste af alle levende". Gerd svarer: "Elleve Æbler modtager jeg aldrig for at gjöre nogen Mand til Vilje".

Rydberg (Fädernas Gudasaga S. 133) mener, at der har været et Æble fra hver af Æserne. At den tolvte Aas Balder paa denne Tid var död, viser sig deraf, at Skirne efter Æblerne böd Gerd Ringen Draupne, som havde været paa Ligbaalet med Balder.

Det Digt, hvis Æmne er Skirnes Færd til Jætteverdenen, er udgaaet fra samme Livskreds som Digtet om Lokes Trætte med Guderne i Æges Hal og vel snarest, som Vigfusson mener, forfattet af samme Digter som dette Digt *Lokasenna*. Begge Digte er vistnok fra förste Halvdel af 10:de Aarhundred. Begge er stærkt paavirkede af kristelig og romersk Kultur, saaledes som den fremtraadte i England. Jeg nævner et Exempel herpaa. Da Gerd i *Skirnisfør* giver efter for Skirne, hilser hun ham med de samme Ord som Siv Loke i Æges Hal, da hun vil stille denne tilfreds: "Jeg hilser dig: tag imod Rimkalken, der er fyldt med den gamle Mjöd". Ordet *kálkr* er laant fra angelsaks. *calic*, der igjen stammer fra lat. *calix*, *calicem*, og *hrímkálkr* er en feilagtig Oversættelse af lat. *calix crystallinus*.

Begge Digte er forfattede af en Nordmand; men om han har boet i det vestlige Norge eller i en af de norske Nybygder i Vesten, vover jeg ikke at afgjöre.

Endelig nævner jeg her et Motiv, der optræder i Sagnet om Volsungerne. I *Volsunga saga* Kap. 1 fortælles:

Kong Rere i Hunaland har intet Barn med sin Dronning. De bede til Guderne om Afkom; Frigg og Oden bönhöre deres Bön, og Oden sender sin Valkyrje *(óskmær)* Ljod, Datter af Jætten Rimne, med et Æble til Kongen. Hun flyver i Kraakeham, og da hun finder Rere siddende paa en Haug, lader hun Æblet falde i hans Fang. Han gaar med det til sin Dronning. De æde hver sit Stykke *). Deraf bliver Dronningen frugtsommelig og föder Sönnen Volsung, der siden bliver gift med Ljod.

Vǫlsunga saga er sandsynlig bleven til paa Island i anden Halvdel af 13:de Aarhundred; ialfald er den os foreliggende Redaktion yngre end Þiðriks saga, der efter G. Storm er forfattet af en Nordmand lidt efter 1250.

Sagnet om Æblet, som gjör Dronningen frugtsommelig, fortælles i det væsentlige overensstemmende i de Vǫlsungsrímur, som af en Skald Kalv er forfattede efter en anden Redaktion af Vǫlsunga saga end den os foreliggende **).

At dette Motiv med Æblet i Volsungesagnet er ældre end Sagaen, har vi al Grund til at antage; men hvormeget ældre, lader sig ikke tilnærmelsesvis bestemme uden muligens ved en nærmere Undersögelse af Motivet selv ***).

---

*) *etr þat epli sumt* synes at betyde: Dronningen æder et Stykke af det Æble; hvorved man synes at maatte tænke til, at Kongen æder det andet Stykke. I Vǫlsungs rímur siges udtrykkelig, at begge æde Æblet.

**) Udgivne i Möbius's Udgave af Sæmundar Edda. I Str. 99 bör læses: *Lét þá Hljóð* (ikke *hljótt) í lofðungs knén lítit epli detta.*

I Rimerne siges ikke, at Ljod er Datter af Jætten Rimne og at hun flyver i Kraakeham. Det heder i dem (Str. 126), at Oden sendte Ljod som Hustru for Volsung.

***) Jeg indskrænker mig her til kun at nævne andre i islandske Sagaer fortalte Sagn, hvori Æbler eller Æbletræer forekomme som Sagnmotiv eller poetisk Billede. Saaledes *Hervarar s. ok Heiðreks* i cod. reg. 2845, 4:to (Bugges Udg. S. 330). *Jómsvíkinga s.* efter skinnboken 7, 4:to på Kungl. Bibl. i Stockholm utg. af G. Cederschiöld S. 56, jfr. Flat. I, 102, Fms. XI, 9. *Hrólfs s. Gautrekssonar* i Fas. III, 60. Jfr. de poetiske Betegnelser for en Kriger *rógapaldr* Helg. Hjǫrv., *brynþings apaldr* Sigrdr.

II.

Naar jeg nu gaar over til en Undersögelse om Oprindelsen af disse nordiske Sagn om Æbler og til en Sammenstilling af dem med fremmede Fortællinger om Æbler, bör det först mærkes, at Æble, oldn. *epli*, ligesom de i Betydning tilsvarende Ord i andre Sprog (angelsaks. *æppel*, lat. *malum*, gr. *μῆλον* o. s. v.) vistnok fortrinsvis betegner, hvad vi nærmest forstaa ved Æble, Frugten af *Pyrus malus* (Linné), men dog ogsaa bruges om andre, især större og rundagtige Træfrugter.

De i det foregaaende meddelte norröne Sagn udtale fölgende Forestillinger:

1) Æbler, som en Gudinde, der er Digtergudens Hustru, vogter, er det Middel, hvorved Guderne bevare sin evige Ungdom. Engang, da Gudinden med Æblerne for en Stund var borte fra Gudernes Verden, blev de gamle og graahaarede.

2) En Svend, der er udsendt af Guden Fröy for at vinde en fager Jættemö for ham, byder hende gyldne Æbler, for at hun skal skjænke Guden sin Elskov.

3) Oden sender et Æble til et barnlöst Ægtepar, der har anraabt ham og Frigg om Afkom, og efter at Kongen og Dronningen har spist af dette Æble, bliver hun frugtsommelig og föder en Sön.

Disse i de norröne Sagn udtalte Forestillinger maa vække det Spörgsmaal: Hvilke Forhold i den ydre Natur har först fremkaldt disse Sagntræk? Hvilken Jordbund har baaret de Frugter, som har været Forbilleder for Æblerne i de anförte norsk-islandske Sagn? Paa dette Spörgsmaal har N. M. Petersen i "Nordisk Mythologi", 2:den Udg., Kjöbenh. 1863, S. 261 f. givet et bestemt Svar.

Han benegter, at Islands Natur kunde fremkalde Mythen om Iduns Æbler; og ingen vilde jo kunne falde paa

en saa urimelig Mening. Norge værdiger Petersen her intet Ord, uagtet Iduns Æbler förste Gang nævnes i et Digt, som tillægges en Nordmand. Derimod skal det være Æblerne i Danmarks Haver, som har fremkaldt Mythebilledet. Petersen taler i varme Ord om Idun, som hersker "i Frugthaven med sine Æbleblomster . . . Dèr sidder hun . . ., medens . . . Solen hver Dag kysser hendes gulkindede Æbler, saa de hver Dag stærkere rödme og hvidne. Der gjæster Brage hende, den aldrig trætte Sangfugl . . . Saa nyder han af Naturens forædlede Frugter, forynges derved og forynger selv sit Folk, naar det tager til at ældes. Dersom denne Mythe hidtil ikke . . . har været ret forstaaet, saa maa det uden Tvivl forklares deraf, at man ved vore gamle Sagaer næsten altid har havt Island for Øie, Kulde og Frost uden Kultur, men . . . vor Mythologi er ikke födt i Islande, men i Sölunde". Altsaa i "Sölunde", blandt Sjællands Æblehaver skal Mythen om Iduns Æbler være skabt.

Det synes næsten ubarmhjærtigt at lade Kritikens kolde Luft trænge ind og dræbe Petersens Blomster. Men den kolde Luft turde være sundere. Först maa jeg minde om, at der intet Vidnesbyrd er os bevaret om, at Digterguden Brage eller Gudinden Idun eller Iduns Æbler kjendtes i Danmark i Hedendommen. Der kan, saavidt jeg ved, ikke paavises det svageste Spor af, at Forestillingen om Iduns Æbler har været en dansk hedensk Forestilling. Jeg benegter ikke, at saa har været Tilfældet. Jeg siger kun, at vi ikke ved det ringeste herom *). Men sæt, at Mythen om Iduns Æbler havde været kjendt i Danmark i Hedendommen, kunde det da være Danmarks Æblehaver, som havde fremkaldt denne Mythe? Nei ingenlunde. Det idylliske Billede, som Peter-

*) Jeg kan ikke finde dette modbevist ved Worsaaes Tolkning af Billederne paa det ene Guldhorn fra Gallehus, hvorefter Scener af Mythen om Iduns Rov skulde være fremstillede paa dette.

sen har udmalet for os, er fuldstændig uhistorisk. Der er al Grund til at tro, at Danmark i Hedendommen slet ikke har havt Haver med forædlede, söde, saftfulde, gulkindede Æbler, der kunde fremkalde Forestillingen om Æbler hvis Saft gav Mennesker og Guder evig Ungdom, om gyldne Æbler som Elskeren skjænkede sin Elskede, om Æbler som gjorde den ufrugtbare frugtbar. Det samme gjælder Norge.

Der er al Grund til at antage, at der i Slutningen af Hedendommen, da de mythiske norröne Sagn tale om foryngende, gyldne, frugtbargjörende Æbler, ikke fandtes andre Æbletræer i Norden end de vilde. Disses Frugter med sin sure snærpende Smag, ofte endog uspiselige for Mennesker, kunde umulig fremkalde mythiske Forestillinger som de nævnte *). Der findes nordiske Stedsnavne dannede af *apaldr* Æbletræ, som efter al Sandsynlighed er fra hedensk Tid. Saaledes *Abildsö* ved Christiania, skrevet i Röde Bog S. 248 *Apaldasin*, S. 284 *Appaldasyn* af **Apaldrsyn*, **Apaldrsvin*, d. e. en Gaard, hvor der vokser et (fremtrædende) Æbletræ; thi Gaardnavne sammensatte med *vin* kan, da saadanne ei findes paa Island, ikke antages at være fra kristelig Tid. Men i saa gamle Stedsnavne maa *apaldr* nödvendig betegne et vildt Æbletræ.

Æbler omtales i Frostatingsloven. Denne er i den os foreliggende Form sandsynlig fra Aar 1244 **); men det lader sig ikke afgjöre, naar den Lovbestemmelse, hvorom her handles, först er kommen ind i Loven.

---

*) Weinhold (Altnordisches Leben S. 80) siger: "Apfelbäume ... wuchsen auch wild in den Wäldern. So lockte Loki die schöne Idun in den Wald hinaus, unter dem Vorwand, er habe schöne Aepfel draussen gefunden, die er mit ihr theilen wolle". Weinhold synes altsaa at tænke sig, at der i den hedenske Tid i Skovene i Norden (uden at han nærmere bestemmer, hvor) vokste vilde Æbletræer, hvis Frugter havde fremkaldt den mythiske Forestilling om Iduns Æbler eller om Æbler, som kunde sammenlignes med dem.

**) Maurer: De nordgermaniske Retskilders Historie S. 28.

Det heder her XIII, 11 (Norg. gl. Love I, 243 f.): "Ingen maa fare i anden Mands Nöddeskov; farer han, da miste han Nödderne og give Landnaam (Bod for ulovlig Benyttelse af anden Mands Jordeiendom); men for Æbler og Humle skal han betale Værdien og give Landnaam tillige". Schübeler *) fremhæver, at Loven her mod Sædvane vilde have udtrykt sig uklart og ubestemt, hvis den mente dyrkede Æbler. Han meddeler, at det i Romsdalen og tilstödende Egne nu er Skik, at de smaa vildtvoksende Æbler samles om Hösten, gjemmes i Hö til udover Vinteren og spises. Schübeler mener da, at man har gjort det samme i den tidlige Middelalder, da spiselige Træfrugter maa have været meget sjældne i Norge, og at det anförte Lovsted saaledes kan forstaaes om vilde Æbler. Derimod i den nyere Landslov af 1274 er der paa det tilsvarende Sted (IX, 9, Norg. gl. Love II, 175) brugt et utvetydigt Udtryk: "Om en Mand gaar i en anden Mands Löghave, Angelicahave, Æblehave *(eplagarðr)* eller Næpe-, Erte- eller Bönne-Bed, da erstatte han det dobbelte til Eieren og give to Øre i Bod *(þokkabót)*, og det samme gjælder for al Frugt, som værges med Hegn eller Vagt; men hvis han tager saa meget som til en Øres Værd eller mere, da er han strafskyldig derfor som for andet Tyveri". Her maa nödvendig være Tale om dyrkede Æbler. Schübeler antager da, at dyrkede Æbler er indförte i den Del af Norge, hvor Frostatingsloven gjaldt, i den Tid, som ligger mellem begge Loves Tilblivelse, idet han henförer Stedet i Frostatingsloven til Tiden kort efter Kristendommens Indförelse. Men selv om den ældre Lovbestemmelse skulde forstaaes om dyrkede Æbler, kan det ikke gjöre det sandsynligt, at der fandtes Æblehaver i Norge i den hedenske Tid **).

---

*) Viridarium Norveg. (Christ. 1888) S. 464.

**) I Sverris saga Kap. 45 (Ungers Udg. Kap. 39) nævnes ved 1180 en Nordmand *Eilífr eplastǫng*, men det kan ikke sees, om dette Tilnavn sigter

I Jyske Lov, der blev udstedt af Valdemar den anden 1241, nævnes i det ældste Haandskrift, Flensborgerhaandskriftet, der er fra Slutningen af 13:de Aarhundred, Æblehaver, og Loven indeholder Straffebestemmelse mod den, som bryder ind i anden Mands Abildgaard og stjæler Æbler. I den skaanske Lov (fra omkring 1210) kaldes et umyndigt Barn "Æblebarn", d. e. et Barn, som leger med Æble. Ogsaa her maa vistnok tænkes paa dyrkede Æbler.

Dyrkningen af Frugttræer og Kunsten at forædle disse udbredte sig fra Syden navnlig med Kristendommen. Venantius Fortunatus priser Æbletræer, som Kong Childebert den förste († 558) med egen Haand har podet. Karl den store var en ivrig Befordrer af Havedyrkningen *). Vi tör sikkert paastaa, at forædlede Æbler, der kunde fremkalde Forestillinger som de, vi har fundet i de mythiske Sagn i Norden, först dyrkedes i Klosterhaverne. Abbed Vilhelm, der 1165 var indkaldt til Danmark fra Paris, forskrev Planter, Rödder og Podekviste *(arborum surculos)* **), og Klosteret Æbleholt (ved det nuværende Fredriksborg), hvorhen han flyttede 1177, fik sandsynlig sit Navn af den af ham indförte Frugtavl. Ligeledes er i Norge Havedyrkning i egentlig Forstand ikke bleven almindelig för efter Klostrenes Oprettelse. Æbleavlen i Hardanger er at tilskrive den Indflydelse, Munkene i Lysekloster udövede ***). Fra Slutten af 13:de Aarhundred af omtales i Norge Æblehaver oftere.

---

til dyrkede eller vilde Æbler. Det kan ikke, som man har ment, betyde "Æblestilk", men mulig enten, som Prof. O. Rygh formoder, "en Stang, der anbringes som Stötte under Æblegrene" eller ogsaa "en Stang, hvormed man slaar Æblerne ned, naar de höstes". Tilnavnet synes at være en figurlig Betegnelse for en lang tynd Mand. Jfr. Tilnavnet ***Mostrstǫng.***

*) Schübeler S. 466.

**) *Scr. r. Dan.* VI, 75.

***) Lange Norske Klostres Hist. S. 255—257.

Der kunde være dem, som vilde forklare Mythen om Iduns foryngende Æbler og det Motiv, at Skirne byder Gerd gyldne Æbler, som Minder fra en Tid, da Nordboerne havde sit Hjem i solvarmere Egne, hvor Frugter, som kunde fremkalde slige Forestillinger, modnedes. Og det turde vel endog være en almindelig Mening blandt Nutidens Mytheforskere, at Nordboerne i Fortællingen om Iduns Æbler har bevaret en urgammel Mythe, hvis Lighed med den græske Mythe om Hesperidernes Æbler skal forklares deraf, at Græker og Nordboer, der begge er indogermanske Folk, har bevaret en og samme Mythe hver i sin Form fra det fælles Urhjem. Men heller ikke denne Opfatning *), som jeg flere Steder har seet antydet, men ingensteds bestemt fremsat og begrundet, kan holde Stand for en skarp Kritik. Det vilde for det förste være urimeligt at antage, at Nordboerne havde bevaret Mindet om og Navnet paa et forladt varmere Hjems Frugter gjennem Aartusinder, i hvilke de havde boet i Egne, som ingen velsmagende Æbler frembragte. Men dertil kommer, hvad end stærkere maa fremhæves, at det ikke lader sig videnskabelig bevise eller endog blot gjöre sandsynligt, at Nordboerne nogensinde i en Tid, hvorom de har bevaret noget nu paaviseligt Minde i Sprog og Forestillinger, har boet i Egne, der var synderlig varmere end deres historiske Hjem. Nutidens Archæologer har ikke kunnet paavise Kjendsgjærninger, der godtgjöre, at den Stamme, som i historisk Tid bebor Norden, först er vandret herind i Jærnalderen eller Broncealderen. Montelius **) har endog sögt at gjöre det sandsynligt, at det Folk, som boede i Norden under Stenalderens senere Del, ikke var af en forskjellig Stamme.

---

*) J. W. Wolf (Beiträge zur deutschen Mythologie, zweite Abtheilung) synes at betragte Mythen om Iduns Æbler som en urgermansk Mythe, der ogsaa engang har været kjendt blandt de hedenske Tydsker.

**) Nord. Tidskr. utg. af Letterstedtska Fören. 1884 S. 21—36.

Den sammenlignende Sprogforskning har paa sin Side vist, at de i de europæiske Tungemaal af indogermansk Æt bevarede Minder henpege paa, at de Europæere, som har talt disse Tungemaal, i saa langt tilbageliggende Tider som de, hvorom Videnskaben hidtil har turdet udtale sig, har havt sit Hjem i et kjöligt Klima, snarest i Nord- eller Mellem-Europa.

De nordiske Mythers gyldne, foryngende og besvangrende Æbler kan altsaa heller ikke vel være Minder, som Nordboerne har bevaret fra sit Urhjem.

Men de gyldne Æbler som bydes for at vinde Elskov, de foryngende og de frugtbargjörende Æbler i de norsk-islandske Myther kan ikke være skabte uden Forbilleder i den ydre Naturs Frembringelser. Da nu disse Forbilleder ikke fandtes i de Lande, hvor Nordmænd og Islændinger ved Hedendommens Slutning havde hjemme, og heller ikke i Lande, som kan antages at have været Nordboernes tidligere Hjem, saa maa disse Mythebilleder være blevne dannede under Paavirkning fra fremmede Lande eller fra fremmede Folk.

Men naar Sagen staar saaledes, synes der at være liden Grund til straks at ty til den Udvei, at disse Mythebilleder skulde være skabte af de nordiske Vikinger selvstændig og uafhængigt af fremmede Folks Forestillinger, blot fordi de paa Vikingetog til solvarme Lande havde seet og smagt Sydens herlige Frugter.

Da de nordiske Folk paa den Tid, til hvilken vi med Sikkerhed kan före de her forekommende Mythebilleder tilbage, var komne i mangesidig Berörelse med fremmede Folk, synes der meget mere at være fuld Grund til at undersöge, hvorvidt lignende Mythebilleder findes eller fandtes hos andre europæiske Folk.

Vi vil da finde, at de gyldne Æbler der bydes for at vinde Elskov, de foryngende og de frugtbargjö-

rende Æbler er saa vidt udbredte i den europæiske Folkedigtning (for her at holde os til denne), at de næsten kan kaldes den europæiske Folkedigtnings Fælleseie.

III.

I Nutiden fortælles rundt omkring i Europa Eventyr, i hvilke der er Tale om Æbler, ofte betegnede som gyldne, der kalde Livet tilbage, opretholde den Syges Liv eller forynge Livet. Disse Livsens Æbler nævnes ofte sammen med Livsens Vand. Det kan efter min Mening ikke paavises, at noget af disse Eventyr heri er paavirket af de gamle norsk-islandske Myther eller af hedenske germanske Forestillinger, der har været beslægtede med disse. Mange af de antydede Eventyr fremtræde paa et saadant Omraade eller har en saadan Karakter, at Tanken om, at de skulde have faaet Motivet med Æblerne fra den norsk-islandske Mythe eller fra en tilsvarende tydsk Mythe (om hvilken vi intet ved), maa falde bort. Jeg peger her paa endel af disse Eventyr, hvoraf nogle allerede er sammenstillede i J. W. Wolfs Beiträge zur deutschen Mythologie 2:te Abtheilung, Göttingen 1857.

I et svensk Eventyr fortælles: Langt langt borte ligger et Land, som heder Ungdomslandet. I det findes et underfuldt Vand og kostelige Æbler. Hvo som drikker af Vandet og æder af Æblerne, bliver ung, om han var aldrig saa gammel. Men ikke mange er de, som faa smage Vandet og Æblerne, thi Veien did er lang og fuld af Farer. Ved Siden af Træet, som bærer Æblerne, vælder Kilden, hvis Vand straaler som Guld og giver en underfuld Klang, naar det rinder over Stenene. Disse Undre findes i en höi Sal i et Slot, hvor en sovende Jomfru bor *).

---

*) Hyltén-Cavallius og Stephens Svenska Folksagor och Äfventyr N:r 9.

I et tydsk Eventyr kræver en Kongsdatter af sin Beiler, at han skal bringe hende et Æble af Livsens Træ. Han faar dette ved to Ravne, som flyve hen og hente det, og "da de havde spist Æblet, naaede de i uforstyrret Lykke en höi Alder" *). Andre tydske Eventyr fortælle om deilige Frugter, hvis Nydelse gjör en syg Konge frisk; om et Træ, hvis Saft löser Forstenelsens Trolddom. Holda har i Nutidens tydske Folkesagn en foryngende Brönd. I denne staar foran hendes Hus et Træ, som bærer Guldæbler og Guldblade, fra hvilke Skjönhed regner ned paa hendes Yndlinge **).

I andre europæiske Folks Eventyr gjenfindes ganske de samme eller nær beslægtede Motiver. Til de Exempler, som jeg her nævner, vil vistnok enhver, som har særlige Kundskaber i de forskjellige Folks Eventyrskatte, kunne föie flere nye. I slaviske og litauiske Eventyr er Lægedommens og Livsens Vand, det foryngende Vand og de foryngende Æbler, der ofte betegnes som gyldne, Motiver der meget ofte forekomme. Saaledes kan i et russisk Eventyr en gammel skröbelig Konge blive hjulpen ved de foryngende Æbler. Lignende i lillerussiske og mähriske Eventyr. Det nævnes i et Eventyr, at de underfulde Æbler vokse i en Jomfrus Have***). I et rumænsk Eventyr faar en Ungersvend af en hellig Moder et Guldæble, hvis Nydelse bevarer en Jomfrus Liv ****). I græske og albanesiske Eventyr omtales meget ofte gyldne Æbler. I et græsk Eventyr fra Syra anstiller en Dronning sig efter et Trolds Raad syg for at faa bragt sin Sön af Dage. Hun forlanger af Sönnen först Livsens Vand, som han bringer, derpaa Livsens Æble. En gammel Kvinde, der er

---

*) Grimm Kindermärchen 17.

**) Wolf Beiträge II S. 6.

***) W. Wollner i Leskien u. Brugman Litauische Volkslieder u. Märchen S. 532 f.

****) Wolf Beiträge II S. 6 efter Schott.

Prinsens Fylgje, fortæller ham, hvorledes han kan finde dette. Der er en Have fuld af Æble-, Pære-, Figen- og Granattræer; de raabe til Prinsen: pluk af mig! Men han skal söge efter et Æbletræ, paa hvilket der sidder en Fugl. Af det plukker han Livsens Æble. Da skriger Fuglen: Herre! man har plukket mig. Der bliver saa et forfærdeligt Veir og Prinsen maa i al Hast ride bort uden at se sig om. Han bringer Æblet til den gamle Kone, der har vist ham Veien. Da Prinsen siden er myrdet, gyder hun Livsens Vand over hans Legeme og giver ham Livsens Æble at spise. Han staar da op og er frisk som för *).

Forestillingen om foryngende Æbler eller Æbler, som opholde Livet, kan ogsaa i Middelalderen paavises flere Steder udenfor Norden.

I den keltiske Digtning er der overhoved megen Tale om vidunderlige Æbler og Æbletræer. En irsk Fortælling förer os her over fra Nutiden til Middelalderen. Der paalægges Tuirenns Sönner en Mandebod, fordi de har dræbt en (mythisk) Hövdings Fader. Denne Bod bestaar for en stor Del i at hente forskjellige vidunderlige Gjenstande. Blandt disse er tre Æbler fra Hisbernas Have öst i Verden. Disse Æbler vogtes af Kongen i Hisbernas Land og hans bedste Kjæmper, men Tuirenns Sönner faa dog rövet fire Æbler. Æblernes Farve er som Guld. De smage som Honning, og om en saaret Kriger eller en Mand, der er dödssyg, æder af dem, saa er han straks helbredet. De blive aldrig mindre, hvormeget man end æder af dem. Naar en Kriger kaster et af disse Æbler fra sin Haand, vil det altid af sig selv vende tilbage til ham. Denne Fortælling er efter Haandskrifter fra 18:de og 19:de Aarhundred meddelt i fri Oversættelse af Joyce i Old Celtic Romances

---

*) Hahn Griech. u. alban. Märchen II S. 280—282.

S. 37—96 *). I Lecan-Bógen fra omtr. 1416 nævnes kortelig den Bod, som blev lagt paa Tuirenns tre Sönner **). De tre Brödre og Hövdingen, som de dræbte, nævnes i Leinsterbogen, der er skreven för 1160 ***). Hisbernas Æbler er et Motiv, som i nyere Tid er lagt ind i et ældgammelt Sagn. Men ogsaa i irske Sagn, der sikkert gaa tilbage til den tidlige Middelalder, tales om vidunderlige Frugter, særlig Æbler. I det underjordiske Slot ved Floden Boinne er der tre Træer, i hvilke Frugterne hænge hele Aaret igjennem; der dör aldrig nogen ****). Cormac mac Airt, Overkonge over Irland, ser en Dag en ung Mand, der holder i Haanden en Gren, hvorpaa ni Guldæbler hænge. Naar Grenen rystes, saa Æblerne slaa mod hverandre, klinger der Toner, som ingen kan höre uden straks at glemme al sin Sorg og alle sine Onder. Denne Gren er vokset paa Havgudens Manannan mac Lirs underfulde Ø †).

I den britanniske Middelalders Digtning har Æbler en stor Betydning, og Æbletræer har der faaet en mystisk Anvendelse. Men i Artur-Sagnet om Avallon eller Æbleöen og i Digtet om Merddins Æbletræer med de söde Frugter, der vogtes af Gloywedd (den straalende), Möen med de fagre Lokker ††), er der ingen særlig Forbindelse med de Forestillinger, som her omhandles. Det allegoriske Digt om Æbletræerne, der er lagt Merddin i Munden, synes at være fra 13:de Aarhundred; Æblehaven, der kun danner Digtets Ramme, synes deri at være et mystisk Billede for Digterens Fædreland Wales.

*) Til O'Currys Udgave og Oversættelse i Atlantis IV, 157 ff. har jeg ikke Adgang.

**) Joyce S. X f.

***) D'Arbois de Jubainville Le cycle mythologique irlandais S. 373.

****) D'Arbois S. 274 f.

†) D'Arbois S. 327 ff.

††) Se San-Marte Die Sagen von Merlin S. 63—67. N. M. Petersen siger, at vi i Digtet om Merddins Æblehave har den samme Mythe som Iduns-Mythen. Men disse to Udviklingsformer er meget forskjellige.

De foryngende Æbler vil vi gjenfinde i Frankrig. I den franske Roman *Huon de Bordeaux*, der er afsluttet 1454 og trykt för 1516 *), forekommer en Kilde, der har den Egenskab, at Nydelsen af dens Vand og Badningen deri gjör Döde levende og forynger Gamle. Ved Bredden vokser et Træ, hvis Æbler har samme foryngende Kraft som Kildens Vand **). I det ældre franske Digt om Huon nævnes ogsaa den foryngende Kilde, og det siges, at den udspringer i Paradiset ***), derimod nævnes her ikke Æbletræet, hvis Æbler har en foryngende Kraft.

Alle de i det foregaaende meddelte fremmede Sagn om Æbler er i den Form, hvori de fremtræde, yngre end Sagnet om Iduns Æbler og kan derfor ikke være dettes Kilde. Æblerne, som forynge eller vedligeholde Livet eller kalde dette tilbage og som jævnlig forekomme sammen med Kilden, der indeholder Livsens Vand, maa vistnok, som de optræde i tydske, slaviske, litauiske, rumænske, græske Eventyr samt i den franske Roman have udviklet sig af en og samme Grundtradition, hvis Indflydelse ogsaa spores i österlandske romantiske Fortællinger ****).

Denne Grundtradition finder jeg i Bibelen. I förste Mosebog 2: 9 fortælles, at Gud skabte Livsens Træ (d. e. et Træ, hvis Frugt har den Egenskab, at den, som æder den, lever) midt i Paradiset. I Johannes's Aabenbaring 2: 7

*) Dunlop Geschichte des Prosaromans übersetzt von Liebrecht S. 123; F. Wolf Denkschriften der Wiener Akad., 8:ter Bd., S. 198.

**) Æblerne i *Huon* har Val. Schmidt i en Anmærkning til "Die Märchen des Straparola" (1817) S. 279 först sammenlignet med Iduns Æbler.

***) Huon de Bordeaux Chanson de geste publiée par Guessard et Grandmaison (Paris 1860) V. 5537—5545; Wolf anf. St. S. 227. Dette Digt, som er forfattet 1180—1200, findes i et picardisk Haandskrift fra omkring Midten af 13:de Aarhundred.

****) "Les Romans orientaux . . . supposent aussi dans le Paradis terrestre une fontaine et un arbre, qu'ils appellent *de vie*, parce que, selon eux, les eaux de l'une et les fruits de l'autre donnent l'immortalité". Le Grand Fabliaux ou Contes du XII:e et du XIII:e siècle, I, Paris 1781,. S. 252, hvor der henvises til D'Herbelot Bibl. orient. p. 492 og 993.

heder det: "den, som seirer, ham vil jeg give at æde af Livsens Træ, som er midt i Guds Paradis". Og i Aabenbaringen 22: 1—2 siges om det himmelske Jerusalem, som Johannes forudser: "Og han (Engelen) viste mig Livsens Vands rene Flod skinnende som Krystal . . . Midt i dens Gade og paa begge Sider af Floden vokste Livsens Træ, som bar tolv Slags Frugter og gav sin Frugt efter enhver Maaned". Da Frugten af Kundskabens Træ betegnedes som Æbler, ledede dette til, at man som Æbler ogsaa betegnede Frugterne paa Livsens Træ, der dels stilledes imod Kundskabens Træ, dels i Middelalderen identificeredes med dette. Saaledes taler den navnkundige i England födte Missionær Winifrid eller Bonifatius († 755) i en af sine Gaader om de gyldne Æbler paa Livsens Træ, d. e. Kristi Kors *).

Til Johannes's Aabenbaring og Genesis viser altsaa den Forestilling tilbage, at der paa en Lyksalighedens Plet ved en straalende Kilde vokser et Æbletræ; baade Vandet og Æblerne har den vidunderlige Egenskab i Evighed at bevare Livet. Og det er jo kun en anden Vending af denne Opfatning, naar man tillægger Vandet og Æblerne den Egenskab at forynge Livet. Det siges udtrykkelig om den foryngende Kilde i det franske Digt om Huon, at den udspringer i Paradiset.

Jeg tror i det foregaaende at have paavist, at den norsk-islandske Mythe om Iduns foryngende Æbler maa have udviklet sig under fremmed Paavirkning. Jeg finder derfor Grund til at antage, at Iduns foryngende Æbler ligesom f. Ex. de foryngende Æbler i den franske Roman om Huon af Bordeaux staa i historisk Forbindelse med Frugterne af Livsens Træ i Bibelen. Men herfra alene kan Mythen om Iduns Æbler ikke have sin Oprindelse, thi

*) Ebert Geschichte d. Liter. d. Mittelalters I, 613.

de Sagntræk i den nordiske Mythe, at en Gudinde gjemmer de foryngende Æbler i en Æske og at denne Gudinde med sine Æbler engang röves og siden föres tilbage til Gudeverdenen, finde neppe sin Forklaring i de fra Bibelen udgaaede Forestillinger. De nævnte Motiver i den nordiske Mythe forudsætte efter min Formodning Sammenhæng med Motiver hentede fra den græsk-romerske Mytheverden; og dette Element i Iduns-Mythen synes mig væsentligere og sikrere end det jödisk-kristelige. Jeg paastaar ikke, at en enkelt græsk-romersk Mythe er bleven overfört til den nordiske Gudeverden; men jeg formoder, at Forestillinger, der har dannet sig under Indflydelse fra sene, forvanskede Former af forskjellige græsk-romerske Myther, her sammen med de i det foregaaende nævnte jödisk-kristelige Forestillinger har faaet Indflydelse paa den nordiske Mythes Dannelse.

Först og fremst tænker jeg paa Hesperidernes Æbler, ved hvilke den mythedannende Fantasis naturlige Forbilleder efter Hehn *) har været de guldgule duftende Kvæder *(mala Cydonia)*, som syltede i Vin, Most og Honning gav disse Stoffe en fin Duft og Smag.

For denne Sammenhæng mellem Iduns-Mythen og græskromerske Myther er den i det foregaaende anförte sene irske Fortælling om Hisbernas Æbler meget oplysende. Hisbernas Æbler er, som selve Navnet viser, Hesperidernes Æbler **). Men hine har den Egenskab, at enhver, som æder af dem, straks bliver frisk, om han end er dödssyg, altsaa den samme Egenskab som de Livsens Æbler i mangfoldige europæiske Eventyr, der tydelig stamme fra Frugterne af Livsens Træ i Bibelen. Disse Eventyrets

*) Hehn Kulturpflanzen und Hausthiere [3] S. 209.

**) I latinske Haandskrifter fra Middelalderen skrevne af Kelter staar *hisperus* for *Hesperus*, se Hagen Scholia Bernensia ad Verg. Bucol. et Georg. p. 800.

Æbler er ofte gyldne ligesom Hesperidernes Æbler og Hisbernas Æbler i den irske Fortælling.

At jödisk-kristelige Forestillinger om Livstræets Frugter kunde være smeltede sammen med græsk-romerske Forestillinger om Hesperidernes Æbler hos Folk, for hvem begge var Vækster fra en fremmed Verden, er meget naturligt, da begge Forestillinger har flere Beröringspunkter tilfælles. Nogle gamle Forfattere sige, at Hesperidernes Æbler fandtes hos Hyperboræerne, og disse tænktes som et lyksaligt Folk, der levede et tusindaarigt Liv uden at svækkes af Sygdom eller Alderdom *).

Den Mening, at Mythen om Iduns Æbler tildels er skudt op af fremmede Spirer, gjendrives ikke derved, at disse i Mythen er voksede sammen med hjemlige mythiske Forestillinger, eller derved, at Fortællingen om Idun og hendes Æbler er udstyret med mange Sagntræk, som hverken gjenfindes i de bibelske Forestillinger eller i de græsk-romerske Myther. En Paastand om det modsatte vilde indeholde en Miskjendelse af Fantasiens skabende, forbindende og sammensmeltende Evne til stadig ny Omformning af det digteriske Stof. Og med Styrke fremhæver jeg, at den sene irske Fortælling i denne Henseende forholder sig ligesaa frit som den nordiske Mythe til det fremmede Æmne.

Hesperidernes Æbler i den antike Mythe og Hisbernas Æbler i den irske Fortælling röves, og ligesaa Idun med hendes Æbler i den nordiske Mythe. Herved er der endog særlige Overensstemmelser mellem den irske og den norsk-islandske Fortælling. Nogle af disse Overensstemmelser er altfor særegne til at kunne være tilfældige. Loke flyver

*) I Kunstfremstillinger af Hesperide-Mythen slynger en Slange sig omkring Æbletræets Stamme. Naar den gammelkristelige Kunst i Fremstillinger af Syndefaldet ligeledes lader Slangen slynge sig om Træets Stamme, har den, efter hvad man almindelig antager, optaget dette ene Motiv fra Fremstillinger af Hesperide-Mythen. Se Piper Mythologie und Symbolik d. christl. Kunst I, 66—71.

i Högeham fra Jætteverdenen og holder i sine Klöer en Nöd, hvori han har omskabt Idun (som vi maa antage, med hendes Æbler). Han forfölges af Jætten, der flyver i Ørneham. Loke bragte sit Bytte til Gudernes Borg og lod sig falde ned ved Borgvæggen. Ørnen kunde ikke stanse sin Flugt. Guderne tændte en Ild, der brændte Ørnens Vinger. Da dræbte Guderne Jætten indenfor Borgporten.

I den irske Fortælling flyve de tre Brödre i Högeham med de Æbler, de har rövet fra Hisbernas Have; de to har hver sit Æble, den tredje to, et Æble holder han i sine Klöer, et i sit Næb. De forfölges af den fremmede Konges Dötre, der flyve i Griffeham *). Da Högene næsten er komne bort for Griffene, udsende disse fra sine Øine og sine Næb Luer, der blinde Högene og svide deres Fjær, saa de ikke længer kan udholde Heden. De forvandle sig da til Svaner og lade sig falde ned i Söen. Griffene opgive saa Forfölgelsen, og Tuirenns Sönner komme i god Behold bort med Æblerne.

I Gylfaginning **) fortælles det, at Guderne, da de saa Ørnen komme flyvende, bar frem Hövelspaan, saa meget de kunde bære, og siden tændte Ild deri. Men denne Fortælling synes at grunde sig paa en Misforstaaelse af Ordene i Haustlǫng ***). Her heder det:

Hófu skjótt en skófu
skǫpt ginnregin brinna.

skǫpt i Forbindelse med *skófu* synes at maatte betyde Spydskafter og *skófu* i Forbindelse med *skǫpt* maa betegne, at de glattede (glathövlede) Spydskafterne for at gjöre dem skikkede til Brug; jfr. *skefr spjótskepti* Fas. I, 284, *skafna*

---

*) Jeg bruger den fremmede Ordform "Grif" om den fabelagtige Fugl (medens "Grib" betegner en virkelig Fugl); et nordisk Ord for Fabelfuglen er "Gam".

**) Sn. Edda I, 212.

***) Sn. E. I, 314.

aska Atlakv. 4. *hófu brinna* kan heller ikke betyde, som man sædvanlig har forstaaet det, "de begyndte at tænde en Ild", thi et Substantiv *brinni* forekommer ingensteds og har ikke tilstrækkelig Analogi. Viktor Rydberg har ogsaa forstaaet Stedet paa en ganske anden Maade, nemlig saaledes, at Guderne tændte Vaverluer og hvæssede sine Spyd *). Som Ordene staa i de to Haandskrifter, synes de at maatte forstaaes: "Guderne löftede Spydskafterne, og de havde glattet dem" eller — "Spydskafterne, som de glattede". Dog er *en* og Præteritum *skófu* i denne Forbindelse paafaldende. Meningen vilde faa et langt naturligere Udtryk, om der her stod:

Hófu skjótt en skǫfnu
skǫpt ginnregin.

Den formodede Mening "Guderne löftede straks sine Spyd" stöttes ved den irske Fortælling, hvor Vogterne af Hisbernas Æbler slynge Kastespyd mod Högene, da de komme for at röve Æblerne. Ordet *brinna* i Haustlǫng synes at maatte forstaaes som Præs. Indic. 3. Ps. Flertal, og som Subject synes snarere Guderne end Spydene at maatte forstaaes. Men siges det, at Guderne *brinna*, da kan Meningen ikke være en anden end den, at der fra Gudernes Legemer (fra deres Mund eller Øine) udgaa Luer **), hvorved Ørnens Vinger svides, saa at den stanses i sin Flugt:

en son biðils sviðnar,
sveipr varð i fǫr, Greipar.

Dette danner da en höist mærkelig Lighed med den irske Fortælling, hvor Hisberna-Kongens Dötre, som er i Griffeham, fra sine Øine og fra sine Næb udsende Luer,

*) Undersökningar i germansk mythologi S. 182; Fädernas Gudasaga S. 106.

**) I Þrymskv. 27 siger Jætten Thrym om den som Fröyja forklædte Thor: "Ild synes mig at brænde af Øinene". Oden heder *Báleygr*.

der blinde og svide Högene, saa de maa lade sig falde ned. Handlingens enkelte Momenter er i den irske og i den norröne Fortælling de samme, men de er ordnede forskjellig i Handlingens Udvikling og forskjellig fordelte paa de forskjellige Personer.

At der er historisk Sammenhæng mellem den irske og den nordiske Fortælling, synes mig ikke tvivlsomt. Uagtet den irske foreligger i Optegnelser, der er mange Aarhundreder senere end den Tid, fra hvilken vi kjende den nordiske, mener jeg, at irske Sagn her har paavirket nordiske og ikke omvendt, baade fordi Iduns Æbler i sig selv, saaledes som jeg i det foregaaende har paavist, indeholde Vidnesbyrd om, at det norröne Sagn skyldes fremmed Indflydelse, og fordi den irske Fortælling ikke lader sig lösrive fra det græsk-romerske Sagn om Hesperidernes Æbler.

Det er egentlig kun det Afsnit af den nordiske Mythe, der fortæller om hvorledes Loke röver Idun fra Jætten og bringer hende til Gudernes Verden, som svarer til den irske Fortælling og som tilligemed denne forudsætter den græsk-romerske Mythe om at Hercules hos Atlas henter Hesperidernes Æbler. Det er paa Grund af en i en Forsamling udtalt Trusel med Döden, at Loke maa hente Idun og at Tuirenns Sönner maa hente Hisbernas Æbler. Ogsaa Hercules henter Æblerne nödtvungen. Den nordiske Mythe har intet, der svarer til det Motiv, som den irske Fortælling har tilfælles med den græsk-romerske, at Æblerne danner et Led i en hel Række af vidunderlige Gjenstande, som det er paalagt at hente. At den irske Fortællings Grif i den nordiske er bleven til Ørn, stemmer vel overens med sydlandske Forfatteres Skildring af Griffens Udseende, hvorefter den har Hoved og Vinger som Ørnen. Efter de gamle græsk-romerske Fortællinger vogtede Griffer Hyperboræernes Guld og angreb dem, der vilde stjæle dette. Derfra kunde man komme til ogsaa at lade Griffer, saaledes som i den

irske Fortælling, optræde mod dem, der vilde stjæle Hesperidernes gyldne Æbler, der tildels ligeledes tænktes at være hos Hyperboræerne.

Den norsk-islandske Mythes foryngende Æbler maa ligesom Hisbernas Æbler tænkes aldrig at blive mindre, hvormeget man end spiser af dem. Det nævnes ingensteds, at der i Aasgard fandtes et Træ, paa hvilket Æblerne vokste. De gjemmes af en Gudinde. At hun er gift med Digterguden Brage *), synes at være et Motiv, som Nordboerne selvstændig har skabt. Æblernes foryngende Kraft er udtrykt i Gudindens Navn. *Iðunn* eller *Iðuðr* har som Gudindens Navn af de Gamle vistnok været opfattet som "hun der gjör ung igjen" og sat i Forbindelse med Præfixet *ið*, der betyder "igjen" (f. Ex. i *iðgjǫld*, Gjengjæld), ligesom ags. *ed* (f. Ex. i *edgeong* "som bliver ung igjen", *ednîwe* "fornyet"). Förste Led *ið* bar Navnets mythiske Betydning; *-unn*, *-uðr* var et sædvanligt Slutningsled i Kvindenavne, hvilket man i Gudindens Navn ikke har tillagt nogen særlig Betydning. *Iðunn* var sandsynlig blevet brugt som Navn paa menneskelige Kvinder, inden det opfattet som "den foryngende" blev Navn paa en Gudinde **).

Der er intet Spor til, at Idun til nogen Tid eller paa noget Sted i Norden har været en Gudinde for det hele Folk, for Almuen, eller til at hun har været dyrket med religiös Tro. Hun er ligesom sin Mand Digterguden Brage skabt af Hövdingeskaldene, og i deres Digtning har hendes Billede levet og udviklet sig.

At en Gudinde i den norsk-islandske Mythe vogter eller gjemmer de foryngende Æbler, kan, ligesom det Motiv

*) Jfr. mine Bemærkninger i Pauls og Braunes Beitr. XIII S. 187—201.

**) *Iðunn* Datter af den islandske Landnaamsmand Moldagnúpr fra Nordmöre Ísl. ss. I, 48; 272. Ogsaa ellers som Navn paa en menneskelig Kvinde: Ísl. ss. I, 209; paa Oplandene i Norge efter et sagnhistorisk Stykke af Færey. s. Flat. I, 134.

i den cymriske Digtning, at en Mö vogter Merddins Æbletræer, middelbart have sit Forbillede i latinske Mythefortællinger. Jeg minder ved Idun, som vogter og gjemmer Æblerne, ikke blot om Hesperiderne, som vogtede de gyldne Æbler, men ogsaa om Venus, som fik det gyldne Æble til Eie, til hvem Hesperidernes Æbler var helligede og som skjænkede Hippomenes tre af disse. Derimod skal jeg her ikke begrunde og udvikle den Forbindelse, jeg antager mellem Fortællingen om Iduns Rov ved Thjaze og en i Mythographus Vaticanus II, 132 og 133 meddelt Form af Fortællingen om Helenas Rov ved Theseus. Denne Combination faar midlertidig staa som en ubegrundet Hypothese, da nærværende Afhandlings Hovedresultat er uafhængigt af den.

I nær Forbindelse med de i det foregaaende særlig omhandlede Forestillinger, hvorved den irske Havgud Manannan mac Lirs vidunderlige Ø allerede er nævnt, staar den hos Irlænderne fra den tidlige Middelalder af sædvanlige Tro paa et Land eller en Ø "Ungdomslandet" eller "de Levendes Land", der ligger langt ude i Havet mod Vest: det er det herligste Land under Solen. Der er Overflod af Sölv og Guld og Ædelstene, af Honning og Vin. Træerne bære Frugter og Blomster og grönt Löv hele Aaret igjennem. Den, som lever der, er evig ung. Disse Forestillinger er nærmest beslægtede med de græsk-romerske Fortællinger om de Saliges Øer og Elysium og vistnok ogsaa paavirkede af disse.

I denne Forbindelse skal jeg ogsaa kortelig nævne de nordiske Sagn om Kong Gudmund paa Glases- eller Glæsesvoldene (d. e. de straalende Sletter) i det fjærne Norden. I hans Land er Udödelighedsageren, hvor ingen bliver syg eller ældes eller dör. Gudmunds Sön er den vise og ret-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

bredelse. Saaledes kan nævnes, at Englænderen Gervasius af Tilbury i sine *Otia imperialia*, der er forfattede 1211 eller deromkring, fortæller, at Alexander den store fandt Æbler i Indien, der havde den vidunderlige Egenskab, at Præsterne, som spiste af dem, blev 400 Aar gamle *). Ligeledes beretter Franskmanden Petrus Comestor i sin *Historia Scholastica*, der er forfattet mellem 1169 og 1175, at Alexander til Aristoteles skriver om, at Solens og Maanens Træers Præster i Indien fik langt Liv af at æde vidunderlige Æbler **). Den fælles Kilde for Gervasius og Petrus Comestor er hidtil ikke paavist i nogen Recension af Pseudo-Callisthenes's Skrift om Alexander den store. Professor Moltke Moe formoder, at dette Sagn om Solens og Maanens Træer med deres Frugter viser tilbage til femte Mosebogs Beretning om, hvorledes Moses velsignede Josef (Kap. 33 V. 13 og 14), hvor der efter Vulgata tales om *pomis fructuum solis ac lunæ*.

Det er ingenlunde min Mening, at alle Fortællinger om foryngende Frugter rundt om blandt Folkene skulde have sin Oprindelse fra de her i det foranstaaende nævnte græsk-romerske eller jödisk-kristelige Traditioner. Tværtimod tör det gjælde for sikkert, at saadanne Forestillinger ikke overalt, hvor de findes, er Skud af et og samme Grundsagn, men at de ogsaa uafhængig er opstaaede paa forskjellige Steder. For at en saadan Forestilling skal kunne gjælde for selvstændig opstaaet hos det Folk i hvis Sagndigtning den findes, maa det dog kræves, at den naturlig kan have udviklet sig under Indflydelse af Vækstligheden

*) Gervasius Otia Imper. i Liebrechts Udgave S. 4. Jfr. Val. Schmidt Märchen des Strap. S. 280.

**) Historia Scholastica, Genesis, cap. XXIV, hos Migne Patrologia tom. 198 p. 1075. En Oversættelse af dette Sted findes i den paa Oldnorsk skrevne Commentar til Genesis fra omkr. 1310 (G. Storm i Arkiv III, 251 f.) i Ungers Stjórn S. 40 L. 29 ff. Fritzner (Ordbog under *eplaát)* har dermed sammenstillet Fortællingen om Idun.

i Folkets Hjem, hvilket ikke er Tilfælde med den nordiske Mythe.

Af de hos fremmede Folk forekommende beslægtede Sagnmotiver, med hvilke den nordiske Mythe ikke synes at staa i historisk Sammenhæng, nævner jeg en Fortælling af Grækeren Theopompos (der levede i anden Halvdel af 4:de och förste Halvdel af 3:dje Aarh. för Kr.) om et Sted Anostos hos et Folk i Nærheden af Hyperboræerne. Om dette strömmer Lystens Elv og Sorgens Elv. Den som æder af Frugterne ved Lystens Elv bliver trinvis forynget, indtil han bliver til et lidet Barn og endelig til intet *). Ja til fjærne Lande under Sydens hede Sol kan vi fölge lignende Forestillinger, uden at der er Grund til her at söge historisk Sammenhæng. Paa Adamspic paa Ceylon vokser en hellig Cypres, som efter Sagnet er kommen ned fra Himmelen. Den, som faar fat i et Blad af Træet, bliver ung igjen, men endnu er intet Blad faldt derfra **). Jeg vil slutte med at anföre en Folketro hos et vildfremmed Folk: Paa Øen Buru, en af Molukkerne, vokser i en Sö en Blomst, som efter de Indfödtes Tro forynger enhver som holder den i Haanden ***).

IV.

Jeg vender nu tilbage til Norden for nærmere at betragte det Motiv, at Skirne byder Gerd elleve gyldne Æbler, for at hun skal give Guden Fröy sin Elskov. Gerd afviser Æblerne, og först ved stærke Forbandelser, om hun ikke föier sig, bliver hendes Modstand brudt. Der siges ikke noget om, hvorvidt de Æbler, Skirne byder Gerd,

*) Theopompos hos Aelian. Var. hist. III, 18.

**) Wolf Beiträge II, 5 efter W. Menzel Myth. Forschungen I, 37.

***) Rohde Der griechische Roman S. 206 efter Bickmore Reisen im ostind. Archipel in den J. 1865 u. 1866, deutsche Übersetz. S. 223.

er af dem, som Idun har gjemt. Jeg har i det foregaaende vist, at de gyldne Æbler, som bydes en Kvinde for at vinde hendes Elskov, paa Grund af Motivets egen Karakter maa skyldes fremmed Indflydelse. Dette enkelte Motiv kunde let skydes ind i en ældre nordisk Digtning. Moltke Moe har allerede i Letterstedtske Tidskrift 1879 S. 285 f. med det nævnte Motiv i Digtningen om Skirne og Gerd sammenlignet Opfatningen af Æblet som et Elskovstegn hos de gamle Hellener og Romere. Til Kjærlighedens Gudinde Aphrodite var hos dem Æbler helligede, hvorved man vel fra först af, ialfald tildels, har tænkt paa Kvæder*). I den gamle hellenske og romerske Verden troede man, at Æbler fremkaldte Elskov. Ved at kaste et Æble til en Person erklærede man denne sin Kjærlighed. Man skjænkede Æbler som Brudegaver, trykkede den Elskede et Æble i Haanden.

Forestillinger og digteriske Motiver, som staa i Forbindelse hermed, er i nyere Tid udbredte vidt over Europa. Det tilkastede Æble er endnu hos Grækerne et Elskovstegn. Som saadant forekommer det bl. a. i den græske, slaviske, nordiske Folkedigtning. I Eventyret "Prins Krebs" hos B. Schmidt Griech. Märchen Nr. 9 og derefter hos Moltke Moe Letterst. Tidskr. 1879 S. 281 ff. kaster Eventyrets Helt ved en Turnering först et Sölvæble, derpaa et Guldæble til sin Hustru. I Eventyret Nr. 6 hos Hahn Griech. u. Alb. Märchen skal hver af Kongsdötrene kaste et Guldæble paa den Mand, som

---

*) Det ligger os fjærnere her at tale om *dudaim*, der forekomme i 1:ste Mosebog Kap. 30, 14—16: Leas Sön Ruben finder dem paa Marken og giver dem til sin Moder. Lea giver dem til Rachel, hvem Jakob elsker höiere, mod at Jakob skal hvile hos hende en Nat. I Höisangen siges, at *dudaim* dufte og at Elskeren gjemmer dem til sin Elskede. *Dudaim*, der efter sin etymologiske Betydning betegne "de som vedkomme Elskov", er oftest blevet forklaret som Frugten af Atropa Mandragora (Linné), hvis Rod paa Tydsk kaldes *Alraun*. Denne Frugt, der paa Græsk betegnes som *μῆλα*, er gul, duftende og spiselig, af Störrelse som et lidet Æg. I Orienten har man baade i Fortid og Nutid tillagt den en sövndyssende Kraft og Evne til at vække Elskov. Aphrodite fik Tilnavnet *Μανδραγορῖτις* (Gesenius's hebraiske Ordbog).

hun vil gifte sig med. Samme Motiv hos Hahn Nr. 70 II S. 56. I en serbisk Folkevise *) staar en Dronning paa Borgmuren og kaster et Guldæble til de udenfor opstillede Ungersvende; den, som kan gribe det, skal blive hendes Mand.

I den norske Parallel til det efter B. Schmidts Samling anförte nygræske Eventyr sidder "Jomfruen paa Glasbjærget" **) med tre Guldæbler i Skjödet. Den, som kan ride op og tage de tre Guldæbler, skal faa hende og halve Riget. Da mange andre forgjæves har prövet sig, kommer Askeladden ridende op ad Bjærget i Kobberrustning. Prinsessen triller det ene Æble til ham. Ligesaa gaar det anden Dag, da han kommer ridende i Sölvrustning. Tredje Dag rider han i Guldrustning op og tager selv det tredje Æble af Skjödet paa Kongsdatteren.

Denne Opfatning af Æblet har allerede afgivet Motiver til gamle græsk-romerske Sagn. Mest bekjendt er Fortællingen om Atalante. Hun vilde ikke gifte sig, men da hendes Fader opfordrede hende dertil, da tilböd hun sine Beilere et Væddelöb: den, som hun kunde indhente, fandt Döden, men hvis nogen kunde indhente hende, skulde han blive hendes Mand. Efterat flere havde maattet ofre sit Liv, blev hun beseiret af en Mand, som efter én Sagnform heder Meilanion, men som i den hos Romerne mest udbredte Fortælling kaldes Hippomenes. Han fik af Aphrodite tre gyldne Æbler. Disse lod han falde paa Löbebanen; Atalante samlede dem op, blev derved forsinket og tabte.

Motivet med Æblerne i Fortællingen om Atalante synes nærmest at være Forbilledet for Anbringelsen af Æblerne i

---

*) Nord. Tidskr. f. Filol. N. R. 3, 118 efter Karadžic's Samling II 1845, Nr. 15. Hanusch Wissenschaft des slavischen Mythus S. 347 skal tale om dette Motiv; Bogen har jeg ikke seet.

**) Asbjörnsen og J. Moe Norske Folkeev. (Christ. 1852) Nr. 51 (52).

Eventyret om Jomfruen paa Glasbjærget og tilsvarende nyeuropæiske Fortællinger *).

Endnu en anden gammel græsk-romersk Fortælling skal jeg her anföre. Antoninus Liberalis, en græsk Grammatiker, der sandsynlig levede omkring 150 efter Kr., fortæller **), at Hermochares blev forelsket i Ktesylla, da han saa hende blandt Jomfruerne, som dansede om Apollons Alter ved den pythiske Fest paa Øen Keos. For at vinde hende skrev han paa et Æble "Jeg sværger ved Artemis at formæle mig med Athenæeren Hermochares" og kastede derpaa Æblet ind i Artemis's Helligdom. Ktesylla fandt det, læste dets Skrift höit og kastede det rödmende bort. Men siden, medens hun ofrede i Helligdomen, trængte Hermochares ind. Da Jomfruen nu fik se ham, blev hun efter Gudindens Vilje forelsket i ham og fulgte ham. Hos Ovid (*Heroid.* 19, 20, jfr. *Art. am.* 1, 457, *Trist.* 3, 10, 73) er den samme Fortælling henfört til Acontius og Cydippe. Derimod i *Trójumanna saga* ***) er det samme berettet om Paris og Helena. Det fortælles i Sagaens Kap. 16, at Alexander kommer ind i Templet paa Cerea (d. e. Cythera), hvor han véd, Helena er. De synes godt om hinanden og begynde at tale sammen. Alexander kaster i Helenas Skjöd et Guldæble, hvorpaa er skrevet "Jeg sværger ved Guderne, at jeg skal gifte mig med Alexander og være hans Dronning fra nu af". Hun rödmede, da hun havde fremsagt disse Ord, thi ingen vovede at bryde det, som var lovet i Templet. Hun mente, hun var svegen, og erklærede, at man ikke var bunden til at holde det, som man udtalte uden Vidende og Vilje. Men Alexander sagde, at dette var skeet

*) I disse Eventyr fra Nutiden kastes Æblerne under et Turnerridt eller etslags Væddeeridt, og i det norske Eventyr hjælper Prinsessen selv den, som endelig vinder hende. I denne Anledning fortjener det at mærkes, at Scholiasten til Statius *Theb.* VI, 563 sammenblander Atalante med Hippodamia Oenomaus's Datter. Pelops vinder hende i en Væddekjörsel med hendes Fader, og Datteren hjælper ham til at vinde, fordi hun elsker ham.

**) *Μεταμορφ. συναγ.* 1.

***) Annaler for nord. Oldkynd. 1848.

efter Gudernes Vilje og Foranstaltning, som det ikke nyttede at modsætte sig. Hvis hun bröd hellige Eder, vilde hun blive rammet af Gudernes Vrede. Om Natten bortförte han Helena med nogle Kvinder til sine Skibe.

Trójumanna saga, hvoraf den ældste Optegnelse fra Begyndelsen af 14:de Aarhundred findes i Hauksbók (Cod. AM. 544, 4:to), er en islandsk Bearbeidelse af Dares Phrygius, hvori Stykker fra andre Kilder er indskuḑte. Naar Motivet med Æblet i Sagaen er henfört til Alexander og Helena, har dette vistnok sin Grund i en Idéassociation med Fortællingen om, at Venus lod Alexander vinde Helena, fordi han havde tildömt Kjærlighedens Gudinde det gyldne Æble. Det er dog vistnok ikke den islandske Oversætter, som her har indfört Motivet med Æblet, som kastes i den Elskedes Skjöd. Islændingen har vistnok havt for sig en udvidet latinsk, snarest i Britannien skreven Bearbeidelse af Dares Phrygius, hvori det her omtalte Motiv var indfört, snarest fra Ovids Heroide*).

Da Digtet Skirnismál (Skirnisfǫr) ellers er paavirket af romersk Kultur, som den fremtraadte i Britannien, da det i dette Digt forekommende Motiv, at der bydes Gerd gyldne Æbler for at vinde hendes Elskov, paa Grund af sin egen Karakter maa skyldes fremmed Indflydelse, og da Mythen om Iduns Æbler, som jeg i det foregaaende tror at have vist, gjennem Mellemled viser tilbage til græsk-romerske Forestillinger og Sagn, saa tör vi formode det samme ved Motivet med Æblerne i Skirnismál, eftersom vi nu har fundet samme Forestilling om gyldne Æbler som Elskovstegn hos Græker og Romere. Da vi har seet, at et af de Mellemled, der tilförte Nordboerne de Elementer, hvoraf Idun-Mythen dannedes, var en irsk Fortælling, saa vil vi finde det rimeligt, at ogsaa det i Skirnismál forekommende Motiv med gyldne Æbler som Elskovs-

*) Ogsaa af andre Grunde maa man antage, at den islandske Affatter af Trójumanna saga har havt for sig en udvidet Bearbeidelse af Dares Phrygius; se mine Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Opr. S. 176 ff.

tegn er kommet til Nordboerne fra Irlænderne, naar den samme Opfatning af Æblet findes i irske Fortællinger. I *Lebar na h-Uidre* *), et irsk Haandskrift fra Slutten af 11:te Aarhundred, er optegnet et herhenhörende Sagn om Condla, Sön af Kong Conn cétchatach (Helten i hundrede Slag), der sættes i andet Aarhundred af vor Tidsregning. En fager Kvinde viser sig en Dag for Kongssönnen uden at være synlig for andre. Hun opfordrer ham til at fölge hende til "de Levendes Land", til "den lystelige Slette" (*mag mell* d. e. Elysium), hvor han skal blive Konge for bestandig. Condlas Fader kaldte sin Druide til Hjælp mod hendes lokkende Ord, og for hans Galdrer maatte hun vige. Idet hun gik bort, kastede hun et Æble til Condla. I en hel Maaned smagte han ikke andet end dette, og skjönt han aad af Æblet hver Dag, blev det ikke mindre. Efter en Maaneds Forlöb kom Kvinden igjen, og da fulgte Condla hende. Nærmere end dette Sagn, som indeholder Forestillingen om Livsens Æbler, ligger os her dog et Sagnmotiv i en anden irsk Fortælling.

Caier, Konge i Connacht, der skal have levet omtrent 400 Aar för St. Patriks Ankomst, havde en Dronning, som blev forelsket i Nede, Caiers Brodersön og Fostersön. Hun gav ham et Æble af Sölv for hans Kjærlighed, men han indvilgede ikke. Da lovede hun ham Kongeriget efter Caier; saa stod Nede ikke længer imod. Dette fortælles i Lecan-Bogen fra 15:de Aarhundred **). Men til den samme Fortælling hentydes der i Cormacs Glossarium under Ordet *gaire* efter det ældste Haandskrift, der er fra 14:de eller fra Begyndelsen af 15:de Aarhundred; her omtales dog ikke Æblet. Cormacs Glossarium er forfattet af Cormac Cuilennáns Sön, Fyrste af Cashel og Biskop, död 903.

*) S. 120. Paa Irsk hos Windisch Kurzgefasste irische Grammatik S. 119; i fri engelsk Oversættelse hos Joyce Old Celtic Romances S. 106 ff.

**) Trykt med engelsk Oversættelse hos Wh. Stokes *Three Irish Glossaries* p. XXXVI ff.

I dette irske Sagn bydes altsaa ligesom i det nordiske et Æble (Æbler) forgjæves som Gave for at vinde en Persons Kjærlighed; den Elskede indvilger först senere.

Det synes muligt, at en nordisk Skald ensteds paa de britiske Øer, snarest af Gaeler har hört Fortællinger, der stod i Forbindelse med græsk-romerske Sagn om gyldne Æbler som Elskovstegn, og deriblandt en, i saa Tilfælde fra sene latinske Skrifter stammende og i mange Henseender forvansket, Gjengivelse af Omridsene i Atalante-Sagnet. Jeg tænker mig, at den Idéassociation, der ledede Nordboen til at före Motivet med de gyldne Æbler ind i Digtningen om Fröy, Skirne og Gerd, var fremkaldt derved, at han fandt forskjellige Lighedspunkter mellem denne Digtning og Atalante-Sagnet *).

I Fortællingen om Atalante er, ligesom i det nordiske Sagn om Gerd, Pigen uvillig til at gifte sig, og det er livsfarligt at komme for at beile til hende. Hippomenes viser Dödsforagt (*mens interrita leti* Ov. Met. X, 616) ligesom Skirne (Str. 13). Om Hippomenes siges det: *Quis deus hunc . . . perdere vult?* ligesom Skirne faar Spörgsmaalet: *Hvárt estu feigr eða estu framgenginn?* (Str. 12). Det heder hos Ovid (X, 689 f.): *concubitus intempestiva cupido occupat Hippomenen*, og det samme fremhæves om Fröy (Str. 42). Hippomenes nyder Atalantes Elskov i en *recessus speluncae similis* (Ov. X, 691 f.) nærved Gudernes Moders Templer, der er *nemorosis abdita silvis* (683), *in luco matris deorum* (Mythogr.); Gerd möder Fröy i en *lundr lognfara* (Str. 39, 41). Den Skjæbne som rammer Atalante efter hendes Forbindelse med Hippomenes frembyder Lighedspunkter med den Skjæbne,

---

*) Jeg nævner her de forskjellige Kilder, fra hvilke man kan have kjendt Atalante-Sagnet paa de britiske Øer i den tidlige Middelalder: Ovid. *Met.* X, 560—704 og derefter Lactant. *Narr. fab.*; Hygin. *Fab.* 185 p. 117 ed. Schmidt; Serv. *ad Verg. Aen.* III, 113 og derefter Mythogr. Vat. I. 39; II, 47; Schol. Bern. *ad Verg. Ecl.* VI, 61.

som Skirne i sine Forbandelser foreholder Gerd. Han truer hende med Gudernes Vrede (Str. 33), med at blive til et Uhyre (*at undrsjónum þú verðir* Str. 28), med aldrig at nyde Mænds Elskov (*ek fyrir banna . . . manna nyt mani* Str. 34). Atalante og Hippomenes rammes af Gudernes Moders Vrede, hun forvandler dem til Löver *et praecepit ne unquam leones coirent* (Mythogr. I, 39).

Til Gerd beiler Fröy, der er Havguden Njords Sön. Hippomenes, Atalantes Elsker, er *pronepos regis aquarum* (Ov. Met. X, 606, 617), *proles Neptunia* (639).

Atalante er Schoeneus's Datter. Men i Scholia Bernensia (ad Vergil. Ecl. VI, v. 61, ed. Hagen) har af Haandskrifterne, der er skrevne af britiske Mænd, det ene *athlante cinei*, det andet *adlantes coenei*, ligesom ogsaa Haandskriftet af Hygin *) paa flere Steder har *caenei* for *Schoenei.* I dette forvanskede Navn paa Atalantes Fader *Coeneus* eller *Cineus* kunde de gamle Nordboer tro at finde en anden Form af *Gymir*, Navnet paa Gerds Fader **). Atalante kaldes i sene latinske af Briter skrevne Haandskrifter *Athlante*, og dette Navn maatte man i Middelalderen vistnok sætte i Forbindelse med *Athlans*, som man skrev for Atlas. Hun kunde derefter opfattes som en Jættepige.

Af disse Lighedspunkter slutter jeg ikke, at Digtningen om Skirne og Gerd er opstaaet af Sagnet om Atalante, men at en Nordbo, som hörte en Gjengivelse af Atalante-Sagnet, ved Idéassociation med dette har kunnet optage Motivet med gyldne Æbler, der komme fra Gudernes Verden og skal

---

*) Schmidts Udg. S. 119.

**) Ved Omtydning af fremmede Navne indsattes i Oldnorsk ikke sjælden *m* for *n*. Saaledes blev *Hengest* til *Heimgestr* (Annaler f. nord. Oldk. 1849 S. 5), *Sichelinus* og *Colgrinus* hos Galfrid af Monmouth til *Sighjálmr* og *Kolgrímr*. Jfr. *Massimissa* Rómverja s. 109; *Zemon* Heil. m. s. II, 495 f. for *Zenon*. Oftest er *m* indtraadt for *n*, naar er Læbelyd gaar foran, f. Ex. i *pílagrímr* — ældre tydsk *pilgrim* — lat. *peregrinus*. Endelsen *-eus* skifter i Middelalderens Latin med *-ius*, der i Oldnorsk oftere gjengives ved *-ir* Gen. *-is*.

hjælpe Elskeren til at faa overvundet den fagre Mös Modstand. Den, der har fört Motivet med Æblerne ind i Digtningen om Skirne, kan dog ikke have kjendt det alene fra Atalante-Sagnet, thi han har ikke givet det den samme Anvendelse som her. Men selv om jeg skulde have Uret i den særlige Tilknytning til Atalante-Sagnet, tror jeg ialfald at have godtgjort, at de gyldne Æbler, som de forekomme i Digtningen om Skirne, har sit Hjem i den gamle græsk-romerske Verden, hvorfra de sandsynlig gjennem Irerne er bragte til Nordmændene.

V.

Tilsidst vender jeg mig til det Sagnmotiv, at en Kvinde ved at spise af et Æble bliver frugtsommelig. Dette Motiv forekommer ikke alene i Volsunge-Sagnet, men kjendes fra flere ældre og nyere Eventyr, Sagn, folkelige Udtryk og Forestillinger baade i og udenfor Europa. Saaledes bliver i adskillige nygræske Eventyr en Kvinde frugtsommelig ved at spise et Æble. Her indledes dette Motiv (i nær Overensstemmelse med Volsunge-Sagnet) tildels saaledes, at en Kvinde som er ufrugtbar beder Solen om at skaffe hende et Barn, hvorefter Solen giver hende det besvangrende Æble *).

Som Symbol paa Elskov og Befrugtning er Æblet nævnt i en Gaadesamtale, som jeg har optegnet i det vestlige Telemarken og som fra Meklenburg-Strelitz og fra Schwaben er meddelt i Germania XVII, 96. En ung Mand, som har gjort en Mö frugtsommelig, udtrykker dette saaledes: "Jeg kastede et Æble i nyt (eller: i det grönne) Græs".

Nærbeslægtet med Æble-Motivet er Fortællingen i det nedertydske Eventyr "Von dem Machandelboom" hos Grimm

*) Se Liebrecht i Jahrb. f. roman. u. eng. Liter. XI, 359 efter Sakellarios Kypriaka III Nr. 3. B. Schmidt Griech. Märchen S. 249; Nr. 14 S. 104; jfr. Hahn Griech. u. Alban. Märchen Nr. 41 og Variant dertil. Fremdeles Hahn Nr 4, Nr. 6; Schmidt Nr. 23.

Nr. 47 om Konen, som ikke har Börn, og som efter at have bedet om Afkom nyder et af Enerens Bær og saa föder en Pige. Efter Kalevala *) bliver Maria frugtsommelig med Kristus ved at nyde et Tyttebær. Dette Sagntræk synes her henfört til Maria, finsk *Marjatta*, paa Grund af dette Navns Lighed med *marja*, Bær.

Forestillingen om Æblets befrugtende Kraft finde vi ogsaa i Middelalderen forbunden med jödiske Traditioner. I et fransk Digt fra 13:de Aarhundred fortælles fölgende: Gud kastede Kundskabens Træ, af hvis Frugt de förste Mennesker aad, foran Paradiset. Abraham fandt det og plantede det i sin Have. En af hans Dötre bryder en Blomst **) deraf, bliver frugtsommelig af dens Duft og föder Phanuel, Fader til Marias Moder Anna ***).

Det besvangrende Æble forekommer allerede i den gamle græsk-romerske Mytheverden. Afrikaneren Arnobius, der skrev i Begyndelsen af 4:de Aarhundred e. Kr., gjengiver efter en ældre græsk Forfatter den phrygiske Mythe om Attis og fortæller deri, at Attis's Moder Nana blev frugtsommelig med ham ved et Granattræs Frugter ****). Forestillingen om besvangrende Frugter findes ogsaa hos asiatiske Folk fjærnere i Østen, uden at det er nödvendigt at söge historisk Sammenhæng med de Sagn, som i det foregaaende er anförte †).

*) 50:de Sang V. 81—130, Collans Oversættelse. Ligesaa i en Optegnelse fra Wuokkiniemi i russisk Karelen, som er mig meddelt af Prof. Julius Krohn.

**) Fjærnere ligger os her det Træk, at en Dronning i et norsk Eventyr (Asbjörnsen og Moe S. 341) spiser to Roser eller Blomster, hvorefter hun föder to Börn. Lignende hos Basile Nr. 18. Juno bliver frugtsommelig ved at beröre en underfuld Blomst i Chloris's Have, Ovid. *Fast.* V, 231 ff. Det fortælles ogsaa, at Juno af en *lactuca* bliver gjort frugtsommelig med Hebe, Mythogr. Vat. I, 204, p. 64 l. 25.

***) Udgivet af Friherre Lassberg i Tillægget til en Bog, som ikke er kommen i Boghandelen, "Lied von Grave Friz von Zolre". Derefter meddelt af Liebrecht Gervasius S. 69, hos Schott Walach. Märchen S. 372 og hos Menzel Christl. Symbolik 1, 72.

****) Arnob. *Adv. nat.* V, 6. Pausanias 7, 17,5 fortæller derimod, at et Mandeltræs Frugter gjorde Attis's Moder frugtsommelig.

†) Prof. Moltke Moe paapeger, at en besvangrende *fruit de sri* (Skjönhedsgudindens Frugt) forekommer i den hindustanske Roman "Les aventures de

Granattræet, hvis Frugt nævnes som besvangrende i Attis-Sagnet, havde fra gammel Tid af hjemme i Forasien, var viet Adonis og forekommer i flere phrygiske Myther. Det Æble, som den troiske Paris tildömte Aphrodite, Landets Gudinde, var efter Hehn *) oprindelig tænkt som et Granatæble. Dette viser, naar man skjærer det over, en overordentlig stor Mængde Frö, saa at Grækerne baade i Oldtiden og i Nutiden har brugt Granatæblets Kjærner som Billede paa en tallös Mængde **). Det er derfor sandsynligt, at de europæiske Forestillinger om, at et Æble gjör en Kvinde frugtsommelig, ialfald tildels er overförte fra Phrygien og at Kjærnerne i Grannattræets Frugt har fremkaldt den nævnte Forestilling hos Phrygerne. Denne Frugt benævntes ogsaa af Romerne som Æble (*malum*).

Man kunde vistnok tiltro de gamle Nordmænd eller Islændinger, selvstændig at have skabt den Fiction, at en Kvinde bliver frugtsommelig ved Nydelsen af en Frugt, et Bær, men naar det i Vǫlsunga saga nævnes, at et Æble har havt denne Virkning, har vi al Grund til at antage, at dette skyldes Indflydelse fra fremmede Sagn, der middelbart staa i Forbindelse med de foran nævnte sydlandske Fortællinger. At dette Sagntræk middelbart har sin Oprindelse fra en Fortælling af den græsk-romerske Mytheverden, som Nordboerne har lært at kjende i Britannien, stöttes derved, at et andet, dermed sammenhörende Sagntræk i Vǫlsunga saga synes at forudsætte britisk Oprindelse.

Efter Vǫlsunga saga Kap. 2 og 3 har Volsung, hvem Reres Dronning födte efter at have spist Æblet, en Hal, der er bygget saa, at et stort Træ er midt i den. Træets Grene med fagre Blomster rage ud over Hallens Tag, medens Stam-

---

Kamrup" oversat af Garcin de Tassy Allégories, récits poétiques et chants populaires traduits de l'Arabe, du Persan, de l'Hindoustani et du Turc, 2de éd.; Paris 1876, S. 215 f.

*) Kulturpflanzen und Hausthiere [2] S. 203 f.

**) Hehn [2] S. 515 f.

men staar inde i Hallen *). Træet betegnes dels som *eik* d. e. Træ i Almindelighed, dels som *apaldr* d. e. Æbletræ eller frugtbærende Træ overhoved. Det har Navnet *barnstokkr*. Til Forklaring af dette har jeg i min Udgave S. 173 formodet, at Volsung-Ættens Forplantelse var knyttet til dette Æbletræ, at det stammede fra det himmelske Æbletræ, paa hvilket Iduns Æbler vokste, og at ogsaa Æblerne i Kong Volsungs Hal ansaaes for befrugtende **).

Under et Gilde i Kong Volsungs Hal kommer Oden om Kvælden ind, stikker sit Sværd ligetil Hjaltet (*at hjǫltum upp*) i Træstammen og siger, at det er hans Gave til den, som kan drage det ud. Alle vil nu pröve, og enhver er ivrig for at være den förste der kommer til ***). Men ingen kan drage Sværdet ud uden Volsungs Sön Sigmund: for ham ligger Sværdet som löst. Ved dette Sværd, som er stukket i "Barnstokken", antager Oden sig altsaa Sigmund som sit eget Barn eller anerkjender ham som et ægte Barn af Volsungestammen.

Vǫlsungs rímur har det samme Sagntræk i en noget anden Form, som vistnok i sig selv synes mindre rimelig, men som dog tildels maa være mere oprindelig. Her heder det Str. 142, 143, 148:

Berg eitt stóð í breiðum sal,
botstokk ýtar kalla . . . . .
Apaldrs blóm með eplum stendr
upp á þessu bergi,
lundr er sá með laufum vendr . . . . .
Baugatýr í bergit fal
brandinn upp at hjalti.

*) Efter Rolv Krakes Saga Fas. I, 85 staar der i Kong Adils's Hal et indvendig hult Træ.

**) Anderledes Fritzner Ordbog [2] under *brandstokkr*.

***) *Nú standa þeir upp ok metaz ekki við at taka sverðit; þikkiz sá bezt hafa, er fyrst náir.*

Hvis *botstokkr* ikke er en Forvanskning af *barnstokkr*, kan det opfattes enten som *bótstokkr* "en Stok, som bringer Bedring, Helsebod" eller som Forvanskning af *blótstokkr* "en Stok, som man viser Dyrkelse, en hellig Stok". Her er det ikke en Træstamme, men en Stenblok, hvori Oden stöder sit Sværd ind og hvoraf Sigmund drager det ud. Dette maa være en oprindeligere Opfatning, fordi det nærmer sig mere til fremmede beslægtede Sagn.

Et meget nær beslægtet Sagntræk fortælles om Cymrernes Artur. Kong Uter Pendragon er död og har ikke efterladt sig nogen legitim Tronarving. Artur, der netop er voksen, er Uters Sön, men er ikke anerkjendt som saadan. Juledag samle Rigets Stormænd sig til Kongevalg. Da se de foran Kirken en firkantet Sten og midt paa denne en Ambolt af Jærn en halv Fod höi. I denne Ambolt sidder et Sværd stukket fast ligetil Hjaltet (*dusc'au heut*). Paa Knappen er med Guldbogstaver skrevet, at den, som kan drage dette Sværd ud, skal blive Landets Konge ved Jesu Kristi Valg. Enhver vil nu gjærne först komme til at pröve og de stride længe herom. Efter at Rækkefölgen er bestemt, pröve alle paa at drage Sværdet ud, den ene efter den anden, men ingen kan det. Artur kommer tilfældig forbi, griber Sværdet ved Hjaltet og drager det uden Vanskelighed ud. Siden stikker han Sværdet ind igjen og gjentager Pröven i alle Stormænds Nærværelse. Han bliver nu Konge.

Denne Fortælling har været meddelt i et fransk Digt "Merlin", som i Begyndelsen af det 13:de Aarhundred blev forfattet af Robert de Boron. Den poetiske Bearbeidelse er tabt, men en prosaisk fransk Gjengivelse findes i mange Haandskrifter *). Borons Hovedkilde for hans Digt Merlin har været en Oversættelse af Galfrid af Monmouths *Historia*

*) Trykt efter et Haandskrift fra Slutten af 13:de eller Begyndelsen af 14:de Aarhundred i *Merlin . . . publié . . . par Gaston Paris et Jacob Ulrich*, Paris 1886, I S. 135 ff.

Britonum, men i denne findes ikke det Sagntræk, som her er omhandlet. Boron har sikkert kjendt adskillige franske romantiske Fortællinger om Merlin, og fra en af disse maa han have hentet Sagntrækket om Sværdpröven *). Dette Sagntræk har sandsynlig været kjendt hos Cymrerne længe för Robert de Borons Tid. Det har tidligere sandsynlig havt et mindre kirkeligt Præg og da selvfölgelig tillige större Lighed med det nordiske Sagn. Det var vistnok i det cymriske Sagn fra först af ikke Jesus Kristus, men en anden overnaturlig Person, fra hvem Sværdet kom. Sigmund ligner Artur bl. a. ogsaa deri, at han avler en Sön med sin egen Söster **).

Det norröne og det cymriske Sagn om Sværdpröven viser Lighed med flere andre europæiske Fortællinger ***). Et af dets Elementer synes at turde anerkjendes i den græsk-romerske Fortælling om Theseus ****). Neptun og Ægeus hvilte i samme Nat hos Æthra. Ægeus lagde sit Sværd under en Sten og böd Æthra at sende ham Sönnen, naar denne kunde löfte Stenen op og tage Faderens Sværd. Æthra födte Theseus. Da han var voksen, fik han af Moderen vide, hvad Ægeus havde sagt, tog Sværdet ud og drog til Ægeus i Athen †).

---

*) Gaston Paris I S. XX.

**) Slægtskabet mellem Sagnet om Sigmunds Sværd og Sagnet om Arturs Sværd er fremhævet af Liebrecht Germania XVI, 214, men ikke af Gaston Paris i hans Udgave af Merlin.

***) A. Wesselofsky (Archiv für slav. Philologie II, 319 f.) sammenligner med Fortællingen om Sværdet, som Sigmund faar, slaviske Sagn. Jfr. ogsaa Gaston Paris anf. St.

****) Denne sammenlignes af Liebrecht anf. St.

†) Se bl. a. Hygin. *Fab.* 37 p. 68 ed. Schmidt. Stedet, hvor Sværdet lægges, kaldes hos Pausanias *Genethlion.* Dette Navns Betydning kunde minde om *barnstokkr*, men jeg finder her ingen historisk Sammenhæng. Meget nær til dette Sagn om Theseus slutter sig Fortællingen om Vade og hans Sön Velent i Þiðr. s. Kap. 59 i Haandskrifterne AB samt senere optegnede nordiske Sagn om Velent og hans Sön Vidrik, se f. Ex. Grundtvig Danm. gl. Folkeviser I, 424—425 a b.

I Sagnet om Artur forekommer ligesom i Sagnet om Theseus det Motiv, at et Sværd er stukket ind i en fast Blok (hist fæstet i en Ambolt paa en Sten, her skjult under en tung Sten), saa at det er vanskeligt at faa det ud, og at en Kongssön, da han er bleven voksen, tager Sværdet ud, först derved fuldt anerkjendes som sin Faders Sön og ligesom indvies til sit Helteliv. Men i Sagnet om Artur har med det Element, som det har tilfælles med Theseus-Sagnet, forenet sig det af en anden Rod oprundne Motiv med en Pröve, hvori alle vil deltage, men som kun lykkes for den ene Udvalgte.

Sagnene om Sigmund og Sinfjotle, saaledes som de fortælles i Vǫlsunga saga, indeholde flere andre Motiver, der vise bestemt Slægtskab dels med Sagntræk, som er knyttede til Artur, dels med græsk-romerske mythiske Fortællinger. Men dette skal jeg her ikke nærmere begrunde.

VI.

Jeg har udförlig behandlet de norröne Sagn om Æbler, fordi disse Sagns Eiendommelighed nödvendig forudsætter fremmed Paavirkning, og fordi vi i dem efter min Mening har en sikker Stötte for den af mig forfægtede Mening, at de gamle nordiske, navnlig norsk-islandske Gude- og Heltesagn er stærkt paavirkede, gjennem Nordboernes Samfærsel med kristne Folk paa de britiske Øer, ikke blot af jödisk-kristelige Traditioner og Forestillinger, men tillige af græsk-romerske Myther og Sagn.

De mangesidige, ogsaa fredelige Berörelser, den Udveksling af Fortællinger og Forestillinger mellem Nordboerne og Vestens Folk, som denne min Opfatning forudsætter, finder jeg nu paa en mærkelig Maade oplyst ved Zimmers epochegjörende "Keltische Beiträge I" i Zeitschrift für deutsches Altertum XXXII, 196—334, hvori ligesom et nyt Land luk-

kes op for os. I denne Afhandling, om hvilken jeg haaber en anden Gang at skulle tale nærmere, paaviser Zimmer, at de ældste Optegnelser af det irske, særlig ulsterske Heltesagn, som foreligge i Haandskrifter fra 11:te og 12:te Aarhundred, stærkt er paavirkede af Indflydelse fra Nordboer og Angelsakser, og at disse Optegnelser har optaget mange Elementer fra den germanske heroiske Digtning i det irske, allerede för Vikingetiden til en Helhed afsluttede Heltesagn.

Af Zimmers Fremstilling viser det sig desuden, at Kjendskab til klassiske Myther (f. Ex. om Hercules) ved Siden af nordiske Sagn har paavirket de irske Fortællinger. I denne Kjendsgjærning, der bestemt strider imod Müllenhoffs Benegtelser ligeoverfor mig i Deutsche Litteratur-Zeitung 1881 Nr. 31 S. 1229, finder jeg en kraftig Stötte for min Opfatning af de græsk-romerske Fortællingers Forhold til de nordiske Sagn.

Henvisninger til Sagn og Eventyr, som i denne Afhandling er benyttede, skylder jeg for en stor Del Professor **Moltke Moes** rige Litteraturkundskab og aldrig svigtende Velvilje.

Tillæg.

Om Linjerne i Haustlǫng:

Hǫ́fu skjótt en skǫ́fu
skǫpt ginnregin brinna.

Efterat det foregaaende var skrevet, har jeg fundet disse Verslinjer omhyggelig behandlede af Wisén i "Emendationer och exegeser till norröna dikter, III" (Lund 1888) S. 54—57, og dette giver mig Anledning til nærmere at begrunde min Opfatning af dem i Modsætning til afvigende Forklaringer. Sveinbjörn Egilsson oversætter: "Summa numina celeriter per-

ticas (vel verbo tenus: hastilia sua) runcinarunt, et incendium excitarunt". Men herimod taler 1) *skǫpt* maatte betyde Spydskafter; men det er, som Wisén S. 55 bemærker, en Urimelighed, at Guderne skulde fordærve sine Spydskafter for at faa Ved, hvoraf Ild kunde tændes. 2) *brinna* kan ikke, som Egilsson antager, være Acc. pl. af et Substantiv. 3) Det synes ikke tilstedeligt at antage, at *hófu — en skófu —* skulde betegne *skófu — en hófu —*.

Finnur Jónsson (Kritiske Studier S. 54 f.) forstaar *brinna* som Infinitiv (hvorefter han i L. 3 forandrer *sviðnar* til *sviðna*) og oversætter: "Guderne begyndte at tænde". Men *brinna* kan ikke betyde "tænde".

Rydberg (Undersökningar i germansk mythologi I, 182) optager fra cod. reg. Læsemaaden *skiot* og forbinder *ginnregin hófu skjótbrinna en skófu skǫpt* "gudarne läto snabbelden häfva sig upp och hvässade sina spjut". "snabbelden" = *vafrlogi*. Jeg indvender herimod med Wisén S. 56, at et Substantiv *skjótbrinni* ikke har tilstrækkelig sproglig Stötte. Desuden betyder *skafa skapt* "at skrabe (eller hövle) et Spydskaft glat", men ikke "at hvæsse et Spyd". Wisén forandrer *skǫpt* til *skǫf* og læser:

Hófu skjótt, en skófu,
skǫf, ginnregin, brinna,

D. e. *skǫf hófu skjótt brinna* (Infin.), *en ginnregin skófu*. Herimod indvender jeg: 1) *hefja* forekommer vistnok ofte i Betydningen "begynde paa" forbundet med Accusativ af et Nomen; derimod har jeg ikke seet *hefja* forbundet med Infinitiv (som i Tydsk *anheben*) i Betydningen "begynde". Denne Indvending gjælder ogsaa mod Finnur Jónsson. 2) Ved Wiséns Opfatning skulde man vente *ginnregin skófu, en skǫf hófu skjótt brinna*, ikke *skǫf hófu skjótt brinna, en ginnregin skófu*. 3) *skaf* har jeg aldrig seet eller hört brugt i Flertal. 4) Det synes lidet rimeligt, at Guderne, naar det hastede med at faa tændt en Ild, skulde være nödte til först "at

skave" for at skaffe sig Brændematerial. 5) "Skav" i sin almindelige Betydning "Bark som skaves af Træerne" er neppe synderlig let antændeligt umiddelbart efter at det er afskavet.

Jeg slutter mig nærmest til Rydbergs skarpsindige Opfatning af Situationen og antager med ham, at Forfatteren af Prosafortællingen i Snorra Edda har misforstaaet Digtets Ord. Jeg forandrer *skofu* til *skofnu* og læser:

Hǫ́fu skjótt en skǫfnu
skǫpt ginnregin, *brinna*,

"Guderne löftede hurtig de glatte Spydskafter; de brænde" (d. e. der udgaa Flammer fra Guderne). Præsens *brinna* ved Siden af Præteritum *hǫ́fu* har Analogi i mange f. Ex. hos Nygaard Eddaprogets Syntax II S. 6 anförte Exempler og kan her særlig være begrundet derved, at *hǫ́fu* betegner en med én Gang udfört Handling, medens *brinna* angiver noget, som fortsættes og hvis Virkning *sviðnar* derfor heller ikke med én Gang er afsluttet.

Christiania.

Sophus Bugge.

Ett par undersökningar i fornnordisk ljudlära.

I. Ljudövergång från *vā* till *(v)ō* framför *u* och analogibildade starka preteriter.

Åtskilliga forskare hava under de senare åren yttrat sig om förhållandet mellan sådana isländska preteritiformer som *svǫ́fum (sváfum)*: *sófum*, *vǫ́fum* (*váfum*): *ófum* (med sin singularis *vaf*: *óf*) etc. och därvid uttalat delvis ganska olika åsikter; jmf. t. ex. Sievers i Pauls och Braunes Beiträge VIII 87 f., Noreen i Sv. landsm. I 178; 694; Isl. Grammatik s. 164, Arkiv III 38 noten; Ljungstedt: Anmärkningar till det starka preteritum i germ. språk (Uppsala 1887) s. 36 ff. Då Sievers blott med tvekan framställer sin åsikt, och då Noreen numera övergivit sin tidigare uttalade mening *), torde det vara tillräckligt att hålla sig till denne författares senast (i Arkivet) framställda uppfattning, hvartill i allt väsentligt Ljungstedt synes vilja ansluta sig. Enligt Noreens och Ljungstedts åsikt skulle isl. *sófum* ej stå i omedelbart förhållande till *svǫ́fum* etc., utan formerna skulle innehålla olika avljudsstadier av samma rot.

Som bekant hava vi i isl. till *sofa* pret. sg. *svaf*, pl. *svǫ́fum* (*sváfum*) : *sǫ́fum;* till *koma kvam* (och *kom*) — *kvǫ́mum* (*kvámum*): *kómum;* till *kveþa kvaþ* — *kvǫ́þum* (*kváþum*):

*) Sedan Bugge i Arkiv II 246 visat, att isl. *ǫ́* (omljud av *á*) i det något senare språket ljudlagsenligt övergår till *á* (ej till *ó*), kan man icke längre uppfatta *sófum* etc. såsom en något yngre utveckling av *svǫ́fum* etc.

kóþum; till *vesa, vera vas, var* — *vǫrum* (*várum*): *órum* *); till *vefa vaf* : *óf* — *vǫfum* (*váfum*) : *ófum* **). Dessutom hava vi i isl. jämte *vǫn* "förhoppning" även *ón* dat. *óno* (beläggställen hos Gislason: Niála II 611 och i Oxfordordboken) samt även *atvóru, þóþóru* jämte *at-hváru, þóathváru* (jmf. t. ex. Oxfordordboken).

De ovan anförda isl. pret. med *ó* hava motsvarigheter i svenskan: *sovo* (i Bonaventura; jmf. Rydqvist III), *komo* (t. ex. i Codex bureanus; jmf. Landtmanson: Ordböjningen i Cod. bur. s. 64) jämte fgutn. *kvamu* ***), *koþ* (VGL. I) jämte *kvaþ,* pl. *quodo* (hos Tiällmann); nysv. *voro* (så även i äldre nysv.) jämte fsv. *varo; vof* (hos Tiällmann), pl. *woffwo* (i Gustav I:s Bibel) jämte fsv. *vavo* (jmf. Rydqvist I 150). Dessutom har fsv. *væyha* — *vogh* — *vogho* (isl. blott *vega* — *vá* — *vǫgum* (*vágum*), *svima* — *sommo* (Rydqvist I 201; isl. blott

*) Exempel härpå ur gamla isl. handskrifter anföras av Hoffory (ur Stockholmska homilieboken) i Tidskr. for Filologi N. R. III 298; Bugge i hans Edda s. 176; Gislason: Niála II 607.

**) Enligt Ljungstedt skulle i isl. även brukas *frógo* (Heilag. I 572 r. 29; se Lj. s. 45) av *fregna*, *móto* (i Ol. Hel. Leg. S.; se Lj. s. 48) av *meta*, *skóro* (i Hauksbok; se Lj. s. 37) av *skera*, hvarjämte Lj. s. 48 från ett ställe i Bisp. anför *goto* av *geta* utan att bestämt nämna, om han uppfattar det såsom *gǫ́to* eller såsom *góto*, men sammanhanget anger väl snarast den senare uppfattningen. Emellertid står på det av Lj. anförda stället icke *frógo* utan *frogo*, och att detta *frogo* är = *frǫ́go* (med *u*-omljud av *á*; ej = *frógo* med långt *o*), framgår därav, att i den hskr., som här avtryckts, *o* även annars betecknar *ǫ*, t. ex. i *hvitvoðungs* (554, 27) 'en som är klädd i *hvíta-váþir*', *vinoto* (567, 9) av *vinátta*. På enahanda sätt representerar det anförda *goto* ett *gǫ́to* (ej *góto*), ty samma hskr., hvarur *goto* anförts, har *torom* (352 r. 2 nfr.), dat. pl. av *tár* 'tår'; alltså = *tǫrom*. För *móto* och *skóro* angiver Lj. inga specialcitat, och tills sådana blivit anförda ur handskrifter, av hvilkas ortografi otvetydigt framgår, att dessa former måste anses innehålla *ó*-ljud (ej *ǫ́*-ljud) i penultima, torde man vara berättigad att såsom säkra exempel på isl. verb av avljudsserien *ĕ—ā—ǫ́* men alternativt med *ó* i pret. pl. upptaga blott de ovan i texten anförda.

***) Att fsv. *sovo*, *komo* äro identiska med isl. *sófu*, *kómu* (ej med nysv. *sovo*, *kommo*, som uttalas med *å*-ljud i penultima, ej med slutet *o*, till hvilket senare ljud fornspråkets *ó* i nysv. utvecklats), blir troligt därav, att fsv. *sovo*-*komo* finnas i skrifter, där vokalbalansen för *u* : *o* tillämpas. Det slutljudande -*o* i de nämnda formerna visar alltså, att penultimas *o* var långt. De nysv. *sovo*, *kommo* med *å*-ljud hava fått detta ljud från sg. *sov*, *kom* (isl. *sŏf*, *kŏm*).

svima [illegible] *svam* [illegible] *svǫ́mum [svámum]*). Om andra fsv. verb, som skenbart äro likställda med dessa, se nedan.

När Noreen i Arkiv III 38 f. söker göra troligt, att *ō*-ljudet i dessa isl. och fsv. former står i avljudsförhållande till *a*, så äro enligt min åsikt hans skäl mycket svaga, särskilt därför att nästan alla de ord med indoeur. *ō*, hvilka han framdrager till bestyrkande av sin uppfattning, hava måst hämtas från ej blott icke-nordiska, utan från icke-germanska språk. Så sammanställer han omedelbart *sǫ́tum* med lat. *sopor* [illegible] med [illegible] (av *cera*) med [illegible] 'lotusnum'. En bättre parallel lemnas åt [illegible] jämte [illegible]. Däremot antar [illegible] parallel [illegible] med [illegible] till isl. [illegible] fsv. [illegible] (hvilken [illegible] av Ljungstedt) ej häller till [illegible] egentligen till isl. [illegible]

[illegible] språkområdet till [illegible] orden [illegible] kun- [illegible]

verben nästan uteslutande brukas i pluralformerna, och hvarför det ej lika ofta finnes kvar i singularis. Och vidare vore det, om Noreens och Ljungstedts åsikt är riktig, en högst underlig tillfällighet, att sidoformer med *ó* i pret. pl. anträffas uteslutande i sådana isl. verb med avljudsserierna *ĕ—ă—ā—ŭ* och *ĕ—ă—ā—ĕ*, som före rotvokalen hava *v*. Så finner man t. ex. intet pret. pl. *fólum* (jämte *fǫ́lum*) av *fela* trots *sófum*, *kómum* etc.

Under dessa förhållanden torde det vara fullt berättigat att sätta uppkomsten av sidoformen *sófum* etc. i kausalsammanhang med detta *v* (i *svaf* etc.), såsom det sedan gammalt skett, fastän man för övrigt, enligt min åsikt, oriktigt formulerat ljudlagen. Besinnar man vidare, att isl. väl har pluralerna *sófum*, *kómum*, *kópum*, *órum* men däremot inga motsvarande sing. *sóf* etc. (blott till pl. *ófum* finnes sing. *óf*), så torde här föreligga en vink om, hvilken andra faktor (utom *v*), som spelat en roll vid ljudutvecklingen *vā* > *ō*.

Man har nämligen att uppställa följande ljudlag: i de nord. språken (isl. och fsv.) har ljudförbindelsen *vā* under inflytande av ett i nästa stavelse följande *u* övergått till *vō*, *ō* (d. v. s. isl. *vó*, i hvilken ljudförbindelse *v* på vanligt sätt förlorats framför *ó*). Denna ljudutveckling har egt rum efter genomförandet av det äldre (sam-nordiska) *u*-omljudet men före det yngre (speciellt isl. [och fno.] *u*-omljudet). Jmf. beträffande dessa två skilda *u*-omljudsperioder Arkiv IV 141 ff. Den här antagna ljudövergången *vā* > *vō* > *ō* framför *u* är således icke i vanlig mening ett *u*-omljud av *ā*. Ty framför *ǫ́* (det *u*-omljudda *á*) bortfaller icke *v* i isl., och ljudutvecklingen *vā* > (*v*)*ō* har framkallats av ett alltjämt i språket kvarstående *u*, ehuru ett dylikt *u* ej värkar omljud i fsv.

Jag skall emellertid anföra ett par mer eller mindre påtagliga paralleler till ljudutvecklingen *vā* > (*v*)*ō* framför *u*. Icke blott i isl. utan även i fsv. har som bekant ljud-

förbindelsen *vi**) övergått till (*v*)*y* framför ett efterföljande och alltjämt i språket kvarstående *u*, och detta, fastän ett dylikt *u*, såsom nyss nämnt, ej annars i fsv. värkar omljud: isl., fsv. *systur* av *svistur*, fsv. *ymumaþer* av *vimumaþer* etc. — I den något yngre isl. har ljudförbindelsen *-vá-* oberoende av efterföljande ljud övergått till *-vó-: vóþi* av *váþi, vópn* av *vápn* etc. — I danskan har *-va-* övergått till *-vå-* åtminstone framför urspr. *k:* nyd. *vox* 'vax', *voxe* 'växa', **) *vaage* 'vak i is', *vaage* 'vaka' (verb), *vaagen* 'vaken', *vaagne*.

Enligt här antagna ljudlag (*vā* > (*v*)*ō* framför *u*) utvecklades således av t. ex. *kvāþum kōþum*, hvilket alltså är den ljudlagsenliga formen ***). När vid dess sida även *kváþum* möter, så beror detta på systemtvånget, liksom vi t. ex. i nysv. hava av samma orsak pret. *sprang* etc. i st. f. det ljudlagsenliga och i äldre nysv. stundom mötande *språng*. I analogi med *spinna* — *spann*, *finna* — *fann* etc. bibehölls merendels *sprang* etc. (jmf. Noreen i Columbi En svensk ordeskötsel s. XXIV), men dessutom utvecklade sig även *språng*. Så har ock i analogi med *bera* — *bar* — *bárum* — (*bǫ́rum*), *fela* — *fal* — *fálum* (*fǫ́lum*) etc. etc. det äldre *kváþum* bibehållits jämte det ljudlagsenliga *kóþum*. Av *kváþum* blev senare på vanligt sätt genom det yngre *u*-omljudet *kvǫ́þum*. I två isl. verb, nämligen *vega* och *svima*, hava de ljudlagsenliga pluralformerna alldeles undanträngts, under det att fsv. bevarat dem (*vogho, sommo*), och i dessa svenska verb åter hava de ljudlagsenliga formerna blivit enrådande (för så vitt som literaturen hittills blivit granskad), liksom fallet är med t. ex. *komo*, *woffwo*.

---

*) Även när andra labiala ljud (*m, b*) föregå ett av *u* efterföljt *i*, övergår det till *y* (se Hoffory i Tidskrift for Filologi N. R. III 295 f.)

**) Ljudövergången *vak* > *våk* hade inträtt redan på 1300-talet. Cod. AM. 187 8:o, utg. av Såby, har t. ex. *wox, woxæ* (exempel i glossaret).

***) Eftersom mht. har impf. *kōmen* jämte *kāmen*, så är det möjligt, att det nord. *kómum* bör förklaras på det av Noreen antagna sättet, och att alltså isl. *kvǫ́mum: kómum* är att återföra på ett ursprungligt avljudsförhållande.

Under det att de isl. pl. *sófum, kómum, kópum, órum* ej alstrat motsvarande singularformer, har man efter pl. *ófum* bildat sg. *óf*, och svenskan visar sig i detta som ofta annars mindre ursprunglig än isl., i det att hon (utom *vof*) frambragt även sing. *kop*, *vogh*.

Ljungstedt söker väl anf. arb. s. 86 göra troligt, att i de germ. språken pret. sg. aldrig skulle genom analogipåvärkan hava antagit den vokal, som egentligen tillkom pret. pl., men icke desto mindre finner jag det vara i högsta grad sannolikt, att t. ex. *óf* bildats efter *ófum*.

Såsom i viss mån en parallel härtill skall jag framhålla den föga *) påaktade pret. sg. konj. på *-o* i den äldre nysv. När man fordom sade t. ex. *jag woro*, så kan tydligen ingen betvivla, att *woro* uppstått av äldre *wore* på så sätt, att sedan *woro* inträngt från pret. ind. pl. till pret. konj. pl., man överförde denna form även från konj. pl. till konj. sg. Här hava vi alltså en formöverflyttning från pret. pl. till pret. sg., fastän det ej är rotvokalen utan ändelsen, som undergått förändring. Se ock s. 81.

Vid alstrandet av *óf* är det för övrigt icke endast pl. *ófum*, utan även en annan omständighet, som spelat en roll, och detta förhållande skingrar i alla händelser i detta speciella fall Ljungstedts betänkligheter att antaga en påvärkan från rotstavelsens vokal i pret. pl. I talrika verb hade man

---

*) Söderwall: Hufvudepokerna af Svenska språkets utbildning s. 94 yttrar om denna form endast: "någon gång finner man till och med i sing. *-o* i st. f. *-e*". Av 1600- och 1700-talets grammatici omtalas den icke, så vitt jag erinrar mig. Den förekommer emellertid i starka verb så väl under den egentliga reformationsperioden (t. ex. *wordo* Gustav I:s Bibel Marc. bl. 26 s. 1; thå *woro* aldrigh intet stadigt regemente til (Ol. Petri's Sv. krönika 172) som ock långt senare. Ännu hos Dalin är den mycket vanlig (kanske den normala konjunktiv-formen), t. ex. *jag woro* (Argus för 1733 n:r 37 s. 3), *det woro* (ib. 31 s. 7), *du fingo* (ib. 35 s. 5), *Argus fingo* (ib. 35 s. 3), *jag blefwo* (ib. 32 s. 2), *slottet blefwo* (ib. 35 s. 5), *man lågo* (ib. 31 s. 6), *man sågo* (ib.), *om någon dera föllo* (Svea Rikes Historia I 89). I skånska visor brukas ännu denna konjunktiv-form enligt uppgift i Skånska landsmålsföreningen i Lund.

nämligen *ó* så väl i pret. pl. som i pret. sg. *fórum : fór*, *tókum : tók* etc. etc., och efter dessa analogier bildade man till pl. *ófum* sg. *óf*.

I isl. *at-vóru*, *þóþóru* *) jämte *at-hváru*, *þóathváru* (fsv. *þo at hvaro*) ser jag även värkan av den här diskuterade ljudlagen. Orsaken till att man jämte formerna med (*v*)*ó* även har sådana med *vá* är att söka i anslutning till *hvárr*. Ljudlagen förklarar ock förhållandet isl. *ván : ón* med dat. *vánu : ónu*. I dat. sg. och pl. hava *vánu*, *vánum* ljudlagsenligt blivit *ónu*, *ónum*, och *ón-* har sedan delvis inträngt även i andra kasus. Denna påvärkan av dat. förklaras därav, att speciellt i detta ord dat. sg. är mycket bruklig i sådana vanliga uttryck som *vánu* (*ónu*) *bráþara*, *ónu* (*vánu*) *verr* 'hastigare än man väntat' etc. Ännu i nynorskan brukas både dat. sg. och dat. pl. av *von* i dylika uttryck (*vonom meir* 'mere end man skulde vente' etc., Aasen). — Liksom isl. *vfamilyán*(*u*) förhåller sig till *ón*(*u*), så förhåller sig fsv. *vānder* 'ond' till *onder*. Fsv. har nämligen dels ett adj. *vānder* 'ond, elak', identiskt med isl. *vándr*; dels ett *vänder* 'kinkig' = isl. *vandr* (båda orden äro i Schlyters ordbok utan skäl upptagna såsom ett och samma ord), och fsv. *vānder*, isl. *vándr* motsvaras av no. *vond* (med slutet *o*-ljud); jmf. t. ex. fsv. *vandar gærningar*, isl. *vánd verk* med no. *vonde gjerningar* 'syndiga gärningar'. Det fsv., nysv. *ond*(*er*) med slutet *o*-ljud har utgått från dat. sg. (*v*)*ondum*, (*v*)*ondu* och dat. pl. (*v*)*ondum*. Att värkligen den av dessa dativ-former (med *u* till ändelsevokal) alstrade rotvokalen *ō* kunde segra över rotsta-

---

*) Det andra *þ* i *þóþóru* bör så förklaras, att i de väsentligen lika lydande, efter hvarandra följande stavelserna *þótó(ru) t* genom en art assimilation utbyttes mot *þ* för att få stavelserna fullkomligt lika. Jmf. härmed att (se t. ex. Noreen: Fryksdalsmålets ljudlära s. 67) i nysv. bygdemål omvänt ett föregående *s* utbytes mot *sch* under påvärkan av ett följande *sch*-ljud: *schäscheld* 'särskild', *schöschen* 'syskon', *schäschant* 'sergeant'. Dock är kanske icke häller den möjligheten utesluten, att det andra *þ* i *þóþóru* representerar *đ*; jmf. isl. prep. *að* jämte *at*.

velsens *vā-*, bestyrkes av ordet *mykil*, i hvilket, som bekant, *y*-ljudet på alldeles liknande sätt var ljudlagsenligt endast i formerna *myklum*, *myklu* men från dem inträngt i de övriga. — Också förhållandet mellan isl. *kǫngur-váfa* 'spindel' och no. *kaangrova* (med slutet *o*-ljud), i norrländska bygdemål *kangero*, förklaras av ljudlagen. De moderna målens *o*-ljud förskriver sig från de ljudlagsenligt utvecklade oblika kasus: *kǫngur-(v)ófu*, och av *kangeı(v)o(v)o* blev i svenska mål *kangero*. — På enahanda sätt motsvaras isl. *kváþa* 'kåda', fsv. *kvāþa* (jmf. mina Studier II 382) av *kode* (med slutet *o*-ljud) i norska bygdemål och av *koa* (med slutet *o?*) i svenska mål. Det slutna *o*-ljudet förskriver sig från de oblika kasus *k(v)oþu*. Nysv. riksspråkets *kåda* synes vara en kompromissform mellan *kvāþa* och *kōþu*.

Så vitt jag ser, finnas inga ord, som tala emot ljudlagen. Det i Oxfordordboken upptagna *Váfuþr*, ett namn på Odin, skrives hos Egilsson *Vafaðr* och *Vafuðr*. Har ordet *á* i penultima, sammanhänger det väl, såsom Oxfordordboken menar, med *váfa* 'svänga' och kan hava bibehållit sitt *vá-* genom anslutning till detta ord. *Svásuþr*, ett jättenamn, härledes av Oxfordordboken från *sváss* 'beloved', och anslutningen härtill kan hava föranlett bibehållandet av *-vá-;* Egilsson skriver för övrigt *Svasuðr*.

Med konstaterandet av ovan framställda ljudlag vill jag icke bestämt påstå, att i n g a bland de av Noreen i Arkiv III 38 anförda preteritiformerna med *ō* böra förklaras genom en ursprunglig på avljud beroende växling mellan *ō* och *ā*. Jag har redan antytt, att denna uppfattning m ö j l i g e n är den riktiga beträffande *kómum: kvámum*. Kanske är den tillämplig även på andra ord.

Med anledning därav att Noreen och Ljungstedt till bestyrkande av avljudsförhållandet *ō* : *ā* anföra åtskilliga prete-

[illegible] jag mig [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] på en [illegible]
[illegible] formen [illegible]
[illegible] språket. [illegible]
[illegible]

Knappast behöver tilläggas, att, fastän jag är övertygad om riktigheten av det nu sagda, jag naturligtvis ingalunda över huvud vill bestrida det berättigade i att även i bygdemål med helt modern prägel (men naturligt hällre i dialekter med ålderdomligare typ) undantagsvis se reflexen av urgamla former, som gått förlorade även för våra äldre literaturspråk.

Till belysning av detta resonnemang skall jag anföra ett par exempel på äldre och yngre svenska preteritiformer (med *o* i roten) av starka verb, i hvilka former jag icke med Noreen och Ljungstedt kan se uråldriga exempel på avljudsstadiet *ĕ : ō*, utan som enligt min uppfattning i relativt sen tid bildats i analogi med andra verbalformer. Så vitt jag ser, finnes intet bevis för att det först av två grammatici från 1600-talet anförda *boro* (av *bära*) värkligen uttalats med slutet, ej med öppet *o* i penultima. Jag antar därför, att det senare var fallet och ser (i motsats till Noreen, som direkte sammanställer det med gr. *φωρ*) i pret. *boro* (i st. f. fsv. *bāro*) en analogi-bildning efter part. *borin;* jmf. nysv. *buro* liksom *buren*. På samma sätt kan 1600-talets *stolo* (av *stjäla*) hava havt öppet *o*-ljud och hava fått detta från fsv. part. *stolin;* jmf. nysv. *stulo* liksom *stulen*. Om åter det äldre nysv. *stolo* havt slutet *o*-ljud liksom Moramålets *stol* — *stolum*, så har verbet — och det har varit fallet med ordet i nämnda mål — fått denna böjning på så sätt, att, sedan *stela* brutits till *stiăla*, man efter *făra : fōr : fōrum*, *tăka: tōk: tōkum* etc. etc. bildade *stiăla : stōl : stōlum*. Så kan ock Mora-målets *skōrum*, pret. av ett fsv. *skiara*, motsvarande nysv. *skära*, förklaras.

Vid alstrandet av fsv. *vrok* — *vroko* och vissa likartade former har en annan analogi gjort sig gällande. Som bekant hava åtminstone i de flästa fsv. bygder det genom *i*-omljud av *a* alstrade ljudet sammanfallit med det från sam-

germ. tid ärvda *e*-ljudet, så att t. ex. ***drægher*** (pr. av ***dragha***) hade samma ljud i rotstavelsen som ***vræker*** (pr. av ***vræka***). Nu hava i flera verb med avljudsserien *ă—ō—ō* de *i*-omljudda formerna från 2 och 3 pers. sg. i pr. ind. spritt sig till andra former av presens, så att man fått serierna ***drǣgha* — *drōgh* — *drōghom*, *grǣva* — *grōf* — *grōvom*, *lǣta*** (se mina Studier II 250 om den korta rotstavelsen) — ***lōt* — *lōtom*, *væxa*** (jmf. mina Studier I 120 noten) — ***vōx*** (*vox* ännu i svenska bygdemål; Rydqvist I 175; isl. *óx*) — ***vōxom***. På ovan ådagalagda sätt hade man fått de likartade serierna ***kvǣþa* — *k(v)ōþ* — *k(v)ōþom*, *vǣgha* — *vōgh* — *vōghom*, *væva* — *vōf* — *vōvom*, *vǣra* — *vōrom***. Härtill komma vidare ***hǣva*** (och ***hǣfia;*** jmf. Rydqvist VI 486 ***uphǣfia*** och ***uphǣva***) — ***hōf* — *hōvom*, *særia*** med pres. ***svǣr* — *s(v)ōr* — *svōrom***. Vidare bör man ihågkomma, att då pres. sg. på ett något äldre språkstadium genomgående hade omljud, hvarav åtskilliga spår ännu finnas i våra fsv. urkunder, man av verb med *ă* i rotstavelsen fick sådana serier som pr. sg. *tǣker* (denna form t. ex. ännu i VGL.; se mina Studier I 120 noten) — *tōk* — *tōkom*, ***fǣr*** (av *fara*) — ***fōr* — *fōrom***, *gǣl* (av *gala*) — *gōl* — *gōlom*, ***mǣl*** (av *mala*) ***mōl* — *mōlom*** etc.

Det kan därför icke vara vågat att antaga, det ett eller annat fsv. verb med *ǣ* i inf. och presens anslöt sig till dessa ganska talrika serier med *ǣ—ō—ō* och antog samma avljud, och denna övergång till annat avljud är särskilt lätt begriplig i sådana verb som isl. *(v)reka* — *(v)rak* — *(v)rākum*. Ty när man jämte *kvæþa* — *kvaþ* — *kvāþom* även hade *koþ* — *koþom* etc. etc., så låg det särskilt nära att jämte *vrak* — *vrākom* införa *vrōk* — *vrōkom* *). På så sätt förklarar jag även fsv. *fornom* — *fornomo* av *fornēma* (*for-*

*) Den i fsv. jämte *vræka* mötande formen *vraka* är sedan bildad efter *vrok* — *vrokom* i analogi med *for* — *forom* — *fara*, *gol* — *golom*, — *gala* etc.

nima), fsv. *gouo* (påvisat blott 1 gång, och felskrivning alltså mycket möjlig; av *gĕva* *[giva]*); så ock Dalbymålets *drop* (av fsv. *dræpa*), *ot* (av fsv. *æta*).

Härmed äro alla de av Noreen i Arkiv III 38 anförda preter. med *o* granskade utom fsv. *trop*, den i äldre nysv. mötande preter. konj. *sotte* (väl av *sitta*?) och Dalbymålets *sogg* 'såg', *logg* 'låg'. Men så vitt jag vet, finnes intet bevis för att fsv. *trop* (av *tropa* 'trampa') hade *ō*; det kan lika väl hava havt *ŏ* (jmf. med *trŏpa* : *trŏp* isl. *kŏma* : pret. *kŏm*). I pret. *sotte* torde kort *å*-ljud kunna misstänkas, men jag skall ej inlåta mig därpå.

II. Ljudutveckling från *ū* till *ō*.

Som bekant har isl. *oss* (*øss*, got. *uns*, *unsis*), *órir* 'våra' (t. *unser*) etc. med *o*- eller *ó*-ljud. Orsaken till denna ljudutveckling *ū* > *ō* torde icke vara funnen. Så säger t. ex. Brate: Äldre Vestmannalagens ljudlära s. 63: "huru D. pl. *ws* förhåller sig till isl.-fsv. *oss*, är mig oklart."

Jag tänker mig förhållandet på följande sätt. Långt *u* kvarstår i fullt akcentuerad stavelse; däremot övergår det i relativt oakcentuerad stavelse till *ō*. Det är dock blott i helt få ord, som man kan vänta att finna regeln tillämpad. I flertalet kompositionsleder, som saknade fortis, förhindrades övergången från *ū* till *ō* genom påvärkan från motsvarande enkla, fullt akcentuerade ord, som ljudlagsenligt bibehöllo *ū*. Det är alltså blott i partiklar och pronomina, hvilka merendels i satssammanhanget sakna fortis, samt i oskiljaktiga kompositionsleder, som ljudlagen kunnat genomföras.

Jag anför exempel.

1. Som bekant använder den älsta isl. det negativa prefixet *ó*-, fnorskan *ú*-, men i något yngre isl. hskrr. brukas såväl *ú*- som *ó*- (jmf. t. ex. Oxfordordboken 469 sp. 2). Fsv.

uns, *unsis* (hvilka båda former i got. användas både som dat. och som ack. av *veis*) har blivit *ūs*, * *ūsiʀ*. I överensstämmelse med förhållandet med prefixet *u-*, *o-* har *ūs* kvarstått oförändrat, när det hade fortis, och det återfinnes i fsv. *us* (*ws*), under det att i proklisis och enklisis *ūs*, **ūsiʀ* blivit *oss*, *øss*. Det långa *s*-ljudet i *oss* har överförts från *øss* (jmf. Wimmer: Oldnord. Læsebog [2] XI). Senare har vokalen förkortats i *oss*, *øss* (och *us?*) framför det långa konsonantljudet. Ordets övervägande bruk i proklisis och enklisis förklarar, att formen *us* saknas i isl. och är ytterst sällsynt i fsv. Av ordet *øss* framgår således, att den i fråga varande ljudutvecklingen $\bar{u} > \bar{o}$ börjat inträda redan före den tid, då ändelsens *i* bortföll. Detta överensstämmer därmed, att redan Kragehul-inskriften har *asugisalas* med det konsonantiska *n* förlorat framför *s* (jmf. Burg: Die älteren nord. runeninschriften 39).

3. Prepositionen isl. *ór*, *úr*, *ǿr*, *ýr* *); fsv. *or*, *ur*, *u*; fd. *or*. Noreen vill i Isl. grammatik § 76,2 förklara *ó*, *ǿ* i det isl. *ór*, *ǿr* genom övergång av *ú* till *ó* framför *ʀ*, men han tillägger dock i efterföljande anmärkning, att det är tvivelaktigt, huruvida värkligen (liksom *ŭ* blir *ŏ*) även *ū* ljudlagsenligt blir *ō* framför *ʀ*, eftersom man har *kýr* 'ko', *sýr* 'sugga' och *úr*, *ýr* jämte *ór*, *ǿr*. Då nu alla de andra anförda orden, i hvilka *u* framför *ʀ* övergått till *o*, hava kort vokal (prefixet *tor-* [got. *tuz-*], *hnøri* 'nysning' [jmf. *hniósa*] etc.), och då *kýr*, *sýr* ävensom *úr*, *ýr* tala emot, att även långt *u* skulle hava utvecklats till *o* framför *ʀ*, så torde man böra inskränka ljudlagen till det korta *u*. *O*-ljudet (*ø*-ljudet) i isl. *ór*, *ǿr*, fsv. och fd. *or* beror på ordets bruk i proklisis. Av *óʀ* blev senare genom *ʀ*-omljud *ǿʀ* (*ǿr*), av *úʀ*, den akcentuerade formen, genom *ʀ*-omljud *ýʀ* (*ýr*). Detta ord visar, att ljudövergången $\bar{u} > \bar{o}$ börjat inträda redan före

*) Om vokallängden i den isl. prepositionen se Wimmer: Oldnordisk Læsebog [2] s. XV noten 1,

ʀ-omljudets genomförande. När prefixet *ør-*, som även skrives *er-*, *eyr-*, har kort *ø*, beror detta väl på sen förkortning.

4, 5. I de isl. formerna *órir* (nom. pl. m.), *órar* (nom. pl. fem.) etc. av pron. *várr* och i motsvarande forngutn. former (*orum*, *oru*) har ett äldre *ū* övergått till *ō*, emedan ordet ofta användes proklitiskt (jmf. nysv. *vårä vänner* etc. samt utvecklingen *þ* > *d* i det possessiva *din*). Förhållandet har varit detsamma i de mera sällsynta isl. *ossir* (nom. pl. mask.), *ossar* (nom. pl. fem.) etc., sidoformer till *órir*, *órar* etc. I *ossir*, *ossar* etc. har *o*-ljudet senare förkortats framför det långa konsonantljudet. Om utvecklingen av *órir* och *ossir* ur **unsreʀ* se Hoffory Tidskr. f. Filologi N. R. III 297 ff. Utvecklingen av det förra torde hava varit **unsreʀ* > *unreʀ* > **ūreʀ* > *órir*, utvecklingen av det senare **unsreʀ* > **unsseʀ* > *ūsseʀ* > **ōsseʀ* > *ossir* eller väl snarare **unsreʀ* > **ūs-*reʀ* > **ūsseʀ* etc. *). Hoffory tänker sig, att dubbelformerna

---

*) Enligt min mening har Hoffory rätt i att *sr* (d. v. s. *s* + urspr. *r*, ej *s* + *ʀ*) här assimilerats till *ss*. I fall *Ástráþr* utvecklats ur *Ásráþr*, *Ástríþr* ur *Ásríþr* eller *Ás[f]ríþr* etc. (jmf. Bugge i Tidskr. f. Fil. VII 226, Hoffory i Arkiv I 38 ff., Noreen i Arkiv I 296), så kan man tänka sig två förklaringssätt för den olika behandlingen av ljudförbindelsen *sr* i *ossir* å ena sidan och i *Ástráþr* etc. å den andra. Denna olika behandling av *sr* kan bero därpå, att det förra ordet är enkelt, de senare sammansatta. Såsom skaldevisornas assonanser göra troligt, har man nämligen avdelat **usr-eʀ*, under det att komposita naturligtvis avdelades efter sina sammansättningsleder, alltså *Ás-ráþr* etc. Är detta resonnemang riktigt, övergingo således *s* + urspr. *r* till *ss*, när ljuden tillhörde samma stavelse, under det att *t* insköts mellan *s* och *r*, då ljuden tillhörde olika stavelser. A priori är det naturligtvis också sannolikare, att en assimilation inträder, när två ljud tillhöra samma stavelse, än när de stå i skilda stavelser. Emot denna uppfattning tala icke sådana ord som partic. *stroþenn*, *straumr*, *austr* etc. med *t* inskjutet mellan de i samma stavelse stående *s* och *r*, ty inskjutningen av *t* i dessa och dylika ord tillhör en helt annan period än utvecklingen **usreʀ* > **usseʀ*. — Men den olika behandlingen av *sr* i **usreʀ (ossir)* och i *Ásráþr* etc. kan väl även förklaras därav, att det förra ordet ofta stod i proklisis och således saknade fortis, under det att i de sammansatta *Ásráþr* etc. fortis låg på första och semifortis på andra stavelsen. I **usreʀ* assimilerades *sr* såsom jämförelsevis oakcentuerade, liksom *nt* assimilerades till *tt* i de proklitiska *mitt*, *þitt*, *sitt*, *eitt* (av **mint* etc.) men kvarstå i *blint* (neutr. av *blindr)*, *vant* (neutr. av *vanr)* etc., emedan dessa senare ord hade fortis.

órir och *ossir* ursprungligen skulle hava tillhört skilda dialekter, hvilket ju är möjligt. För att undgå detta antagande kan man dock tänka sig, att av **unsreʀ* uppstått **unreʀ* i proklisis, under det att den noggrannare uttalade formen **unsreʀ* tills vidare bibehölls, när ordet hade fortis, hvarefter formerna **unreʀ* och **unsreʀ* utvecklades på hvar sitt sätt.

6. Av isl. pronomenet *þú* möta stundom i enklitisk ställning formerna *do* och *þo*. Så brukas t. ex. i Cod. AM. 645 4:o *do* 13 gånger, *þo* 9 gånger enligt utgivaren Ludvig Larsson s. L, och i den Stockholmska Homilieboken finnas sådana former som *scaldo*, *gęfþo*, *moɴto* (Wisén i företalet s. VI). *O*-ljudet förklaras av ordets plats i enklisis. Dock är den möjligheten icke utesluten, att *o* i detta ord utvecklats ur *ŭ* (ej ur *ū*), d. v. s. att av t. ex. *scalþū* blivit *scaldŭ* och sedan *scaldo;* jmf. ack. pl. *vǫndu* > *vǫndo* *).

Subst. *hus* möter i vissa fsv. och fd. komposita under formen *hos:* fsv. (äldre nysv.) *hosprea*, *hoströ*, *hosbonde*, *nötos* 'nöthus'; fd. (äldre nyd.) *hosfru*(*e*), *hostru*(*e*), *hosbonde.* Se talrika beläggställen hos Kock: Svensk akcent II 346, Arkiv IV 180 samt i de där citerade skrifterna. Härtill kunna läggas *hosæby* (VGL. IV 15, 1) = *Husaby*, *hosbonde* (Cod. bildst.; se Rydqvist VI 198), *hosbonden* (Gamla ordspråk 757), *hosponda* **) (ib. 166), och numera anföras i Söderwalls ord-

---

*) De flästa här meddelade ord (prefixet *ó-*, *oss*, *órir*, *ossir)* med ljudutvecklingen *u* > *o* äro sådana, där ett äldre *u* förlängts genom förlust av ett följande *n*. Bortser man från *do*, *þo*, hvilket på annat sätt kan förklaras, så är det blott prep. *ór*, som har ett av *ū* utvecklat *o*, i hvilket *u(o)* ej på ett äldre stadium efterföljts av *n*. I fall *o*-ljudet i *ór* bör förklaras på annat sätt än det ovan föreslagna (hvilket jag åtminstone tills vidare betvivlar), så bör ljudlagen så avfattas, att ett av *un* utvecklat *ū* övergår till *ō* i relativt oakcentuerad stavelse.

**) Median har efter det osångbara *s* övergått till motsvarande tenuis i *hosbonde* > *hosponde* liksom i fsv. *Rosbyggiar* > nysv. *Rospiggar* (se om ljudutvecklingen *y* > *i* i detta ord Kock: Arkiv IV 164), i *Bisberg* > *Bisperg* (Columbus: En svensk ordeskötsel XV), nysv. *tisdag*, *onsdag* etc., uttalade *tista*, *onsta* etc. I äldre nysv. (Serenii ordbok) hade man *papkǫja*, i hvilket *g* efter det osångbara *p* övergått till *k* (jmf. lågt. *papagoy*, nu *papegǫja)*. En likartad

bok en hel massa exempel på *hosbonde* och även ett par nya på *hosfrw* (*hostrv*) *). *O*-ljudet i i fråga varande kompositionsled (*hos*, *hosæ*) förklaras därav, att den saknade fortis (jmf. Kock: Svensk akcent anf. st.). Jag vill emellertid ej med bestämdhet påstå, att denna ljudutveckling *ū* > *ō* tillhör samma period som ljudutvecklingen *ū* > *ō* i prefixet *o-* etc. Övergången *hus* > *hos* i komposita har kanske inträtt i en senare period och varit samtidig med utvecklingen *u* > *o* i låneordet *fru* i dess fsv. komposita *husfro*, *hustro*, fd. *husfro*, *hostro* **) med fortis på första kompositionsleden.

En parallel till ljudutvecklingen *ū* > *ō* erbjuder i viss mån behandlingen av ändelsens korta oakcentuerade *u*-ljud i fsv., hvilket övergått till *o: gāvo* av *gāvu* etc. Emot ljudövergången *ū* > *ō* talar ej den omständigheten, att i fsv. och

---

utveckling har försiggått av *tb* till *tp* i *tompiss* (Columbus: anf. st.). *Tomt(e)-biss(e)* har blivit * *tomtpiss*, och detta *tompiss*. Formen *tompise* anföres av Rietz från Södermanland. Det dialektiska *tomtepys* med *y* (Rietz) visar kanske påvärkan av ordet *pys*. — I detta sammanhang må den sällsynta fsv. ljudutvecklingen *sþ* > *st* påpekas. Den har inträtt i ordet *alzþing(i)s*, *alzting(i)s* 'helt och hållet', hvilket skrives med *t* redan i sådana skrifter, som annars visa det gamla *þ*-ljudet bevarat. Så finner man t. ex. i Bonaventura *alstingis* (ex. i Söderwalls ordbok), fastän denna skrift har *thing*, *vidhir thorft*, *tholt* etc.; i Birgitta I *alstingis* (ex. hos Söderwall), fastän på samma sida läsas *sin thing*, *thingomen* etc. Samma utveckling föreligger i *hæradzstorppummen* i ett diplom från år 1389 (tryckt av Rääf: Ydre Härad I 198), men i samma diplom *i thorppum*, *thridhia*, *thy* etc. Härmed kan i viss mån jämföras ljudutvecklingen *tþ* > *tt* i isl. *litt-þat*, *littat* 'a little, a bit', hvilket ord lever kvar i den vulgära skånskan under formen *litta*. Enstavighets-akcenten i detta skånska ord förklaras därav, att det urspr. är en juxtaposition: *litt þat*. Av *alzþingis*, *alstingis* anträffas i sen fsv. (Gersons frestelse) även former utan *þ* eller *t: alsinges*, *alsingz* (ex. hos Söderwall), och ännu Serenius har *alsinges* 'intirely'. Förlusten av dentalen beror antingen därpå, att i vissa trakter *þs* ljudlagsenligt blivit *ss*, eller ock har möjligen *alzþingis*, *alstingis* genom folketymologi påvärkats av *alls ingen* i negativa uttryck (som "helt och hållet utan vänner" etc.) och därigenom förlorat *þ* *(t)*.

*) Orsaken till att formen *hosbonde* är vanligare än formen *hosfru* bör åtminstone delvis sökas däri, att, när man hade valfrihet mellan *hos-* och *hus-*, man i *hosbonde* gärna använde *hos-* för att få samma vokaler i de två första stavelserna.

**) Hit hör troligen icke det fsv. *howut doker*, *linna dok* (jmf. Svensk akcent II 345), eftersom (se numera Söderwalls ordbok) även det enkla *doker* upprepade gånger anträffas under medeltiden.

fd. långt *o* vid förkortning *dialektiskt* övergår till *ŭ;* se Kock Arkiv IV 176 ff. och särskilt noten s. 180.

Prepositionen *hos* bör nämnas i detta sammanhang. Redan i Svensk akcent II 346 har jag framställt dess identifiering med subst. *hus* såsom oviss. Senare har Noreen i Arkiv III 12 sökt identifiera *hos* med got. *hansa* och med det finska låneordet *kansa* ('sällskap' och såsom postpositiv partikel 'med'). *Hos* skulle då hava *u*-omljud av *ā* (urspr. **hansu*) och ursprungligen hava betytt 'sällskap'. Fastän den gamla sammanställningen *hos* = *hus* ej är säker, så kan dock enligt min mening en viktig invändning göras mot Noreens förklaring, på samma gång som hans egentliga anmärkningar mot identifieringen av *hos* och *hus* ej torde vara hållbara.

Prep. *hos* har i fsv. och fd. (som bekant brukas den ej av isl.) alltid denna form med undantag av ett i den fsv. skriften Medeltids-dikter en gång mötande *hws* (beläggställe i Söderwalls ordbok) samt av ett en gång mötande fd. *hvos* i Flensburgs stadsrätt; se Lunds fornd. ordbok. När Noreen skrev sin uppsats, var den svenska formen *hws* ännu icke påvisad. Hans egentliga invändningar mot förklaringen av *hos* = *hus* 'domus' utgöras av, att något *hus* med betydelse av prep. 'hos' ej skulle finnas, samt att omvänt *hus* 'domus' såsom enkelt ord aldrig och i komposita så ytterst sällan har formen *hos* (*nötos* i VGL. II och *hosprea* i VGL. I), att man i dessa fall väl kan tänka på sammansättning med eller påvärkan av *hos* "sällskap". Detta senare antagande är enligt min åsikt icke möjligt. Att *nötos* värkligen är identiskt med det likbetydande vanliga fsv. *nöthus*, synes mig vara omedelbart tydligt (jmf. nysv. *fähus* med samma betydelse), och att ett ord **hos* med en så fjärran liggande betydelse som 'sällskap' här skulle kunnat utöva något inflytande, är mig obegripligt. På grund av sin betydelse kan **hos* 'sällskap' ej häller hava påvärkat *husprea*, och identiteten av fsv. *husprea* och *hosprea* (isl. *húsfreyja*, nyisl. *húspreja*) är, så vitt jag kan finna

(jmf. ock Bugge Arkiv IV 127 f.), höjd över hvarje tvivel. Emellertid har (delvis efter avfattandet av Noreens uppsats) formen *hos* av *hus* blivit påvisad i komposita på en hel mängd ställen (se Kock i Arkiv IV 180 och de där anförda skrifterna och jmf. strax ovan), och det kan därför omöjligen betvivlas, att såväl i fsv. som i fd. detta uttal värkligen användes.

Prep. *hos* saknade naturligtvis liksom andra prepositioner i regeln fortis, men när den brukades adverbiellt, hade den denna akcent. I den förra ställningen utvecklades *hūs* till *hōs*; i den senare kvarstod *hūs*. Men då ordet obetingat oftast saknade fortis, undanträngdes formen *hūs* av *hōs*, så att den förra formen påvisats blott från e t t ställe (liksom den akcentuerade formen *us* 'oss' möter endast på två ställen och annars undanträngts av *os[s]*).

Emot Noreens etymologi talar just den omständigheten, att ordet nästan alltid har formen *hos*, blott en gång *hws*. Vårt enda merendels oakcentuerade ord med *u*-omljud av långt *a* är, så vitt jag vet, pron. *hon*, *hun* (fem. av *han*). Det heter i fsv. ofta *hun* jämte *hon;* i fd. *hun*. Detta förklaras så, att *hun* urspr. varit den oakcentuerade formen (jmf. Kock: Studier II 480 f.), hvilket åter bestyrkes av det i Skånemålet brukliga kvinnonamnet *Olu* (isl. *Ólǫf*), i hvilket ord *ǫ* i den relativt oakcentuerade senare kompositionsleden övergått till *u* (se Kock nedan s. 97).

Om prep. *hos* värkligen innehölle *u*-omljud av *ā*, skulle man under dessa förhållanden obetingat vänta, att *hus* (ej *hos*) vore den normala formen eller åtminstone en m y c k e t vanlig sidoform till *hos* *).

---

*) Sedan ovanstående anmärkningar om prepositionen *hos* lemnats till tryckning, har Noreens "Utkast till föreläsningar i urgermansk judlära I" (1888) utkommit. Han synes där (s. 14) själv hava övergivit sin (i Arkiv III 12 uttalade) åsikt, att *hos* skulle innehålla *u*-omljud av *a*, och i stället ansluter han sig till Brates mening (Bezzenbergers Beiträge XII 31 noten), enligt hvilken *hos* väl skulle härledas från * *hansu* men hava erhållit "urgermanskt *u*-omljud" av *ă*, emedan ordet merendels brukades relativt oakcentuerat. Härvid bör

Det är alltså mycket möjligt men icke visst, att prep. *hos* är identisk med *hus* 'domus'.

Huru växlingen av *ū* (*ȳ*) : *ō* (*ø̄*) i fsv. och fd.*) *usk* 'önskan', fsv. *uskabarn*, isl. *ýskia*, fsv. *yskia* 'önska', fsv. *yskelikin* : isl. *ósk*, fsv. *oskabarn*, isl. *Óski* ('the god Wish'), *øskia* 'önska' skall förklaras, vet jag icke, men denna fråga har ej avgörande betydelse för den ovan uppställda ljudlagen.

---

man emellertid besinna, att övriga östnordiska ord, som av Brate och Noreen anses ega "urgermanskt *u*-omljud" i relativt oakcentuerad stavelse (*væruld;* fem. *gamul*, *usul; ambut)* hava uteslutande eller oftast vokalen *u*, under det att *hos*, som också merendels var relativt oakcentuerat, nästan alltid har *o*. Jag skall här icke inlåta mig på, huruvida denna olika behandling av vokalen i *hos* å ena och i de övriga orden å andra sidan möjligen kan förklaras, utan inskränker mig till att nämna, att något nytt skäl emot identiteten av *hos* och *hus* 'domus' icke i sist anförda skrifter blivit framdraget.

*) *Wsk* i 1506 års upplaga av Peder Laales ordspråk nr. 534.

Lund.

Axel Kock.

Bidrag till forndansk ljudlära.

I. Om förlust av ändelsevokaler i fornjutskan och om forndansk akcentuering.

Som bekant har det nuvarande Jutlandsmålet i stor utsträckning förlorat fornspråkets ändelsevokaler, och det har för länge sedan blivit iakttaget, att denna ändelsevokalernas avnötning börjat redan i fornjutskan. Så yttrar Lyngby i sin skrift "Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart" s. 8 på tal om Flensburgs-handskriften av nämnda lag: "i udlyden findes også exempler på at endelsen er bortkastet, f. ex. *bær* . . for bæræ, *hald* . . for haldæ . .; endeselvlydens udeladelse er ellers ikke hyppig, langt fra så hyppig som i Flensborg bylov; kun er det regel at den udelades 1) i fortiden af udsagnsordene af 2den svage klasse, der derved bliver tostavet i stedet for trestavet, 2) i nutidens tillægsform, der ligeledes bliver tostavet i stedet for trestavet, t. ex. *tapæth* = oldn. tapaði, *sitænd* = oldn. sitjandi."

Emellertid giver enligt min åsikt en granskning av (Thorsens upplaga av) Flensburgs-handskriften vid handen, att i den dialekt av fornjutskan, som av detta manuskript representeras, ändelsevokalerna förlorats enligt en allmän princip, som kan uttryckas på följande sätt: under det att ändelsevokalerna i regeln bibehållas i tvåstaviga ord, förloras de 1) alltid i mera än tvåstaviga ord med fortis (huvudakcenten) på första stavelsen 2) ganska

ofta i vissa tvåstaviga enkla ord, hvilka ofta brukas oakcentuerade. För frågans undersökning har så stor del av lagen blivit granskad som från dess början (s. 10) till och med s. 100 i Thorsens upplaga. Med mera än tvåstaviga ord förstår jag sådana, som i den älsta fornsvenskan äro mera än tvåstaviga, hvilket i regeln är liktydigt med dylika ord i isl. och fornskånskan.

Exempel på tvåstaviga ord med bibehållen ändelsevokal förekomma så ofta, att jag anför blott några få dylika från lagens början (jmf. för övrigt ock Lyngbys nyss citerade uppgift): *skiftæs*, *nokæt*, *witnes*, *skulæ*, *innen*, *næfnæ*, *andre*, *witæ*, *døptæ*, *kallæs* etc. etc.

Exempel på flerstaviga ord med förlorad ändelsevokal:

subst. på *-are: morthær* 'mördare' (90 *), *hærriær* 'härjare' (22); dessutom *eghær*, *æghær* med förkortat *ær* flera ggr: 69, 73, 76 etc.

superlativus på *aste*, *asta: rætæst* (87), *sannæst* (88, 91).

komparat. på *-are: rikær oc kærær* (92).

imperf. på *-aþe: hamblæth* (100), *kallæth* (40). Lyngby anför dessutom i anf. arb. s. 33 *tapæth*, *sæchtæth*, *æthlæth*, *hærbærgæth*.

participier på *-ande: wittænd* (41), *hæriænd* (46), *wæriænd* (50), *mælend* (34), *vmælænd* (34), *liuænd* (31), *afkvmend* (15). Andra exempel hos Lyngby s. 41.

pl. av subst. på *-ing(e): pænning* (60 bis, 94 bis, 98), *pæning* **) (22, 26, 52, 88), *thinghøring* (72 bis), *aruing*, *arving* (20, 25, 30 etc.).

---

*) Talet angiver sida hos Thorsen.

**) I fd. liksom i fsv. skrives alltså detta ord dels med ett, dels med två *n* (även i nyisl. *peningr*); jmf. det fd. *thining* och *thinning*, *thynning* i Cod. AM. nr 187. Härtill kunna ytterligare läggas fsv. *haning* jämte *hanning* 'tactus' (ex. i Söderwalls ordbok); fsv. *drönygh* (från början av 1500-talet; ex. i Söderwalls ordbok), äldre nysv. *droning* (flera ggr hos Samuel Columbus: En sv. ordeskötsel, jmf. företalet s. XVI) jämte nysv. *dronning*; äldre nysv. *lining* (i Serenii ordbok) jämte *linning*; isl. *teningr* jämte *tenningr* (jmf.

[illegible] (*[illegible]*), [illegible] [illegible] [illegible]- [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] på [illegible].

[illegible] på [illegible] *[illegible]* (20, 23, 32 bis, 34, 52 etc.), *[illegible]* (7, 7, 32 [illegible] 54), *[illegible] frender* (45 etc.), *[illegible]* ([illegible]), *motharna frender* (35 bis etc.).

[illegible] på *-lika*: *ra[illegible]lik* (40), *opanbarlik* (44, 91 etc.), *laghlik* ([illegible] 34 [illegible] etc.), *laghlich* (76, 90), *qvæmlik* (23).

Kardinaltal på *-tugh* (fsv. *-tighi*): *fiatirgh* (66), *thre-tiugh* (66).

[illegible], *[illegible]* (Wisén uppl. av Stockholmska Homilieboken 101 [illegible] *[illegible]*; [illegible] *[illegible] logh* (ex. hos Lund) jämte *enninga logh*, fsv. *en-ningia logh*, [illegible] *[illegible] laun*. Förkortningen av *n*-ljudet i dessa ord [illegible], att [illegible] kunde hvila på ändelsen *-ing* (se Kock: Studier öfver [illegible] I [illegible], [illegible] II 318 f., 496; Arkiv IV 165; jmf. ock Tamm [illegible] II [illegible]). Av [illegible] läge på ändelsen *-ing* förklarar jag även utvecklin-gen [illegible] *[illegible]* - nysv. *dronning*. Av *drotning* blev *droðning*, liksom *t* an-[illegible] blev *ð*: fsv. *atertan* > *a-þer-tan*, nysv. [illegible], och liksom *k* i samma ställning blev *gh*: *Stekaborgh* > *[illegible]*, [illegible] *[illegible]* - nysv. *reginskap* (Studier I 35 ff.; Undersökn. i sv. [illegible] 10), [illegible] *[illegible]* - *hagullværk* etc. Även i oakcentuerad ställning [illegible] (*[illegible]*) utvecklades ljudlagsenligt *dronning*, liksom i [illegible] ställning *[illegible]* förkortats till *kung* (se Kock: sist anf. skrift 68). *[illegible]* eller *[illegible]* övergick till *dronning*, liksom *stadna* till *stanna*, *[illegible]* till *[illegible]*, *[illegible]* till *[illegible]* (så t. ex. Sahlstedts och Westes [illegible] jämte *[illegible]*, och uttalet *[illegible]* förekommer ännu i Stockholm; se [illegible] [illegible] 13, Lyttkens' och Wulffs Sv. språkets ljudlära [illegible] har *dn* ljudlagsenligt [illegible] till *[illegible]*. [illegible], kan detta förklaras genom anslutning till [illegible] eller [illegible] (*[illegible]* efter *[illegible]*, *[illegible]*: *rodna* efter *röd*, [illegible] [illegible] akcentueringen av ord [illegible].

[illegible] [illegible] 88, 89, *[illegible] eth* (87) [illegible] visar enligt min åsikt, [illegible] kunde [illegible]. Detta sammer väl över-[illegible] i sådana [illegible] där på-[illegible] på knäcken [illegible].

Ordinaltal på *-tivghænd: thretiughænd* (13), *thretivghænd* (39), *thret(h)ivghend* (40, 44).

Fsv. *arvoþe* (fskånska *æruathe)* motsvaras av *æruæth* (50); fsv. *annattiggia* av *antigh* (21, 44, 48 etc. etc.), *antugh* (60, 66, 69 etc. etc.).

Undantag från regeln, att flerstaviga ord förlora ändelsevokalen, utgör icke *hwilkæ* (42), eftersom isl. *hvílíkr* redan i den älsta fsv. och i Skånelagen möter utan *i* i andra stavelsen; så t. ex. redan i äldre Västg.-lagen G. 8, 1 *huilkæ;* i Skånelagen *hvilkin.* Icke häller *hemlæ* (62), enär detta verb, som på isl. motsvaras av *heimila*, även i Skånelagen är tvåstavigt *(hemblæ)* och på fsv. jämte *hemula* även heter *hembla* (ex. i Söderwalls ordbok). Ordet *øth*æræ 'öder' (14) gör naturligtvis icke häller undantag, ty det synes vara skrivfel för *øthær* (såsom Lund antar i sin ordbok) eller för *øthæ.*

Blott följande ord göra därför undantag: *hæræski* (1 gång s. 13), som av Lund översättes "bo, gods, ejendom", *aruingær* (2 ggr s. 14), *sannendæ mæn* (1 gång s. 65). Bevarandet av *-i* i *hæræski* beror kanske därpå, att Jutlandslagen använder samma ord även under formen *hæski* (s. 253). Denna kortare form har möjligen så påvärkat det längre *hæræski*, att detta bibehöll *-i.* För övrigt förekomma orden *hæræski* och det två ggr mötande *aruingær* omedelbart efter hvarandra: . . . halft h*ær*æski, oc halft bondens aruing*ær* *). Rætæ aruing*ær* *) . . . Någon särskild omständighet, såsom slaviskt följande av handskriftens närmaste original eller något dylikt, synes därför på detta ställe hava föranlett det oregelbundna bevarandet av ändelsevokalerna. Ovan hava flera exempel anförts på pluraler utan ändelsevokal av ord på *-ing(e).* — Återstår såsom undantag blott det en gång mötande *sannendæ mæn*, under

*) Ändelsen *ær* är dock ej utskriven utan angiven genom förkortningstecken.

det att (se ovan s. 68) gen. av *sannænd* i regeln saknar ändelsevokal. Dessa undantag från regeln äro emellertid så få, att på dem alldeles ingen vikt kan läggas.

Jag anför tvåstaviga ord, i hvilka ändelsevokalen tämligen ofta förlorats. Det isl. *eþa* 'eller' heter i regeln *æth* (29, 30, 34 etc.), *æt* (10, 24, 25 etc.), *eth* (21) eller *et* (21, 78 etc.); dock även *æthe* (t. ex. 10, 85). Motsvarigheten till det sv. *huru* saknar flera ggr ändelsevokal, t. ex. *hvr* (44, 56) *hvæ* (20, 74); men också *hvræ* (16, 17, 26 etc.) anträffas. Jämte *there* (gen. pl. 14, 15 etc.), *thæræ* (19 etc.) finnas även *thær* (24 bis, 51 etc.), *engi thær* (45) etc. *Hanum* står s. 18 etc. men *ham* ofta (98 tre ggr, 100 fem ggr etc.) Här må ock nämnas, att inf. *wæræ* 'esse' har formen *wær* (45 och 46); och *wær*, *wær* (s. 66) samt det även s. 80 mötande *wær* äro väl presens konj. i st. f. *wæræ* (så s. 112). Vid sidan av *annæt* användes ock (ej blott i sammansättningen *antigh*, *antugh*, utan stundom även annars) det förkortade *ant* (t. ex. 18, 76, 87, 93). Partiklarna *æthe*, *hvræ*, pronomina *thæræ*, *hanum* samt hjälpverbet *wæræ* hava tydligtvis ofta eller oftast varit oakcentuerade. Om *ant* jämte *annæt* jmf. nedan sid. 74.

Den här för Jutlandslagen påvisade regeln spåras även i åtminstone en annan jutsk eller av jutskan påvärkad skrift nämligen i den, av Rønning efter handskriften AM. n:r 783 4:o, utgivna Thomas a Kempis' Om Kristi efterfølgelse. Handskriften anses av Brandt "Henrik Susos Gudelige visdoms bog" V ff. (jmf. ock Rønning s. XIX) vara under 1400-talet skriven på Jutland. Här finner man i första boken *) (s. 1—51 i Rønnings upplaga) en ganska utpräglad *tendens* att låta ändelsevokalerna avnötas 1) i flerstaviga ord 2) i vissa tvåstaviga ord, som ofta äro relativt

*) Språket är i de fyra böckerna enligt Rønning (s. XXII) ej homogent: under det att fjärde boken visar en mera utpräglat jutsk karaktär, hava de tre första böckerna endast vissa jutska drag.

oakcentuerade. Däremot bibehålles ändelsevokalen nästan alltid i sådana tvåstaviga, fullt akcentuerade ord, som hava ändelsevokalen i behåll i nyd. riksspråket *).

Jag skall icke i detalj redogöra för bruket och förlusten av ändelsevokaler i den granskade delen av skriften utan inskränka mig till att anföra några bestyrkande exempel. Flerstaviga ord med förlorad ändelsevokal: *æfterdøm* (1, 22; 27, 28), *tilfældh* 'tillfälle' (16, 2 etc.), *tilfeldh* (16, 29 etc.), *beleth* 'beläte' (49, 11), *aldels* 'alldeles' (14, 4; 16, 8 etc.), *sedhwan* 'sedvana' (35, 22), *hwghswalels* (15, 10 etc.), *wedherqwegels* (39, 7), imperfekterna *bedherth* 'bättrade' (36, 23), *offredh* (26, 28), *fortæreth* (27, 8), *begereth* (27, 13); *rener* 'renare' (17, 9), *gerningh* (pl. 7, 9) — tvåstaviga ofta oakcentuerade ord med förlorad ändelsevokal: *hwr* (37, 19; 40, 13 etc. etc.), även *hwrlundh* (40, 10 etc.), *hwrdan* (41, 16), *thin synders* (34, 20), *thin gerninge* (35, 25).

Jag tror mig såsom faktiskt resultat av undersökningen av Jutlands-lagens språk kunna anteckna, att under en period fornjutskan (åtminstone i någon bygd) tillämpat denna regel: i mera än tvåstaviga ord förloras ändelsevokalerna; detta är stundom även fallet i tvåstaviga merendels oakcentuerade ord, under det att ändelsevokalerna annars i regeln kvarstå i tvåstaviga ord.

Detta är att sammanställa med ändelsevokalernas behandling i svenskan. Som bekant har svenska riksspråket i regeln bibehållit fornspråkets ändelsevokaler oförändrade. Men det har dock låtit de fullare ändelsevokalerna *a*, *o* försvagas till *e* väsentligen i samma fall, då ändelsevokalerna förlorats i fornjutskan. I svenskan har försvag-

*) När utg. s. XXII bland exempel på ord med förlorad ändelsevokal anför även *godh* från 12, 20, så kan jag icke ansluta mig till honom. Det där mötande *godh gerninge* skrives så även 23, 7 och 31, 27, men jag ser däri ett kompositum, hvilket återfinnes i fsv. *goþgærningar*.

ning av *a*, *o* nämligen inträtt i trestaviga enkla ord. Av kompar. neutr. fsv. *sannara* har blivit nysv. *sannare;* av superl. neutr. fsv. *sannasta* nysv. *sannaste;* av pl. fsv. *domarar* äldre nysv. *domare(r)*, nysv. *dommare;* av part. fem. och neutr. best. form fsv. *ælskaþa* nysv. *älskade;* av imperf. pl. fsv. *ælskaþo* nysv. *älskade*. Och detta, ehuru motsvarande tvåstaviga former hava kvar *a*, *o:* kompar. *förra*, superl. *bästa*, pl. *grannar*, part. *köpta*, imperf. *slogo* etc. Se Kock: Svensk akcent I 122 ff. Såsom exempel på tvåstaviga merendels oakcentuerade ord, som i svenskan låtit ändelsevokalen försvagas, kunna från 1500-talets språk eller från slutet av medeltiden anföras gen. sg. fem. *minne*, *thinne*, *sinne* av fsv. *minna(r)*, *thinna(r)*, *sinna(r)*, gen. sg. *henne* (nu *hennes)* av fsv. *hænna(r)*, *theres* (jämte *theras)* av *þera*, *äre* 'sunt' av fsv. *æru*, *æro* (se Kock: Undersökningar i svensk språkhistoria 103 f.)

När således av t. ex. jutskt pl. *eghæræ* blivit *eghær*, liksom av fsv. *eghara(r)* nysv. *egare*, och när av jutskt *thæræ* blivit *thær*, liksom av fsv. *þera* äldre nysv. *theres*, så äro utvecklingarna fullkomligt analoga, blott med den inskränkning, att ändelsevokalens reducering gått ett steg längre i fornjutskan än i svenskan. Men äro företeelserna analoga, så ligger det också nära att förklara dem på samma sätt. I Svensk akcent I anf. st. samt i Undersökningar i svensk språkhistoria anf. st. har det, såsom jag tror, lyckats mig ådagalägga, att den i fråga varande försvagningen av ändelsevokalerna beror på ordens akcentuering. Under det att t. ex. *grannar* har en utpräglad biakcent (levis) på ultima, hvilken akcent bevarat den gamla ändelsevokalen, saknas denna akcent merendels i ord som oftast brukas i proklitisk eller enklitisk ställning. Därför har i t. ex. *þera*, *henna* ultima-vokalen övergått till *e*, och man har fått *theres*, *henne(s)*. I de trestaviga orden åter har biakcenten fordom (liksom ännu i vissa trakter)

legat på penultima, och därför har t. ex. *eghara(r)* blivit *egare*. Nu har dessutom Joh. Storm (Om Tonefaldet (Tonelaget) i de Skandinaviske sprog s. 12; avtryckt av Christiania Vid.-Selskabs Forhandlinger for 1874) gjort troligt, att danskan på ett äldre stadium havt samma musikaliska akcentuering som svensk-norskan ännu eger. Det anförda visar enligt min åsikt, att fornjutska akcentueringen även i exspiratoriskt avseende överensstämt med den i Sverge fordom använda. När av pl. *eghæræ* blev *eghær*, under det att ultima-vokalen alltjämt kvarstod i t. ex. *grannæ* 'grannar', så bör ultima i *eghæræ* hava varit svagare akcentuerad än ultima av *grannæ*, liksom i den äldre svenskan ultima av *eghara(r)* var svagare akcentuerad än ultima av *grannar;* eller med andra ord: på penultima av *eghæræ* och på ultima av *grannæ* har hvilat en biakcent. Detta stämmer förträffligt därmed, att i ofta oakcentuerade tvåstaviga ord (*thæræ* etc.) ändelsevokalen (som vid ordens användning i proklisis och enklisis saknade biakcenten) kunde försvinna. Härmed är naturligtvis icke påstått, att den fornjutska motsvarigheten till den svenska (yngre) levis skulle havt alldeles samma exspirationsstyrka som denna biakcent. Fastmer är det ganska säkert, att biakcentens styrka i fornjutskan varit betydligt svagare än i fsv., eftersom i den förra dialekten vokaler med denna akcent (i motsats till förhållandet i svenskan) försvagades från *a*, *u* till *æ*. Biakcenten var dock så pass stark, att den — tills vidare — förhindrade ändelsevokalen att alldeles avnötas.

Liksom svenskan har levis endast i ord med flerstavighets-akcentuering (*àndar*, *sprìnga* etc.), ej i ord med enstavighets-akcentuering (*hánden* etc.), så torde även fornjutskan hava brukat motsvarigheten till levis blott i ord med flerstavighets-akcentuering.

Det här om de enkla orden framställda resonnemanget får en bekräftelse från de formellt sammansatta. Bland de

ovan anförda exemplen på flerstaviga ord med förlorad ändelsevokal finnas nämligen även dylika, t. ex. *thretivgh* (av *thretivghæ*), adv. *rætlik* (av *rætlikæ*) etc. I *thretivghæ*, *rætlikæ* har naturligtvis på senare kompositionsledens rotvokal hvilat en halvakcent (semifortis). Härigenom kom ultima att sakna biakcent, liksom i t. ex. nysv. *rätteligen* med semifortis (jmf. Svensk akcent II 317) på penultima ultima saknar levis. Men då ultima i *thretivgh(æ)*, *rætlik(æ)* var utan biakcent, blev den avnött. Semifortis i det formellt sammansatta *thretivgh(æ)* motsvarar biakcenten på penultima av det enkla *eghær(æ)*, och i båda orden avnöttes ultima i motsats till ultima av det tvåstaviga *grannæ*.

Här må påminnas därom, att liksom det fornjutska *huræ* stundom förlorar ändelsevokalen (*hur*), är detsamma förhållandet med det nysv. *huru*, *hur*. Med det jutska *ant* (jämte *annæt*) bör sammanställas, att Södermannalagens textkodex, som annars tillämpar vokalharmoni-lagen på ändelsevokalerna *a* : *æ*, i regeln eller alltid har *annæn*, *annæt* med *æ* i ultima, fastän vokalharmonien fordrar *a*, samt vidare att nysv. rspr. har av *annan* den förkortade formen *ann* (*en ann*, *hvarann;* se mina Studier I 117). Hvad orsaken till vokalförsvagningen och vokalförlusten i detta ord varit, kan jag ej med visshet avgöra. Att antaga att det fordom — i motsats till förhållandet i det nuvarande språket — ofta brukats oakcentuerat, är föga tilltalande. Snarare förmodar jag, att ordet fordom havt enstavighets-akcentuering, hvadan det alltså saknade levis (och dess motsvarighet).

Såsom en parallel till ändelsevokalernas behandling i fornjutskan kan också anföras den av Behaghel: Die deutsche sprache s. 159 framhållna behandlingen av de nht. ändelsevokalerna. Det heter *des tages* (eller *tags*), *dem tage* (eller *tag*), *des werkes* (eller *werks*), *dem werke* (eller *werk*) etc. Däremot i regeln b l o t t *des landtags*, *dem landtag*, *des handwerks*, *dem handwerk* etc. och även *des königs*,

dem könig etc. (ej dessutom *landtages*, *königes* etc.) Detta visar utan tvivel, att ultimavokalen i *tages* är eller varit i någon mån starkare akcentuerad, än fallet var med ultima-vokalen i det sammansatta *landtages* och i det trestaviga *königes*, hvilket åter sammanhänger därmed, att i *landtages* semifortis, i *königes* en biakcent hvilat på andra stavelsen. Jmf. med det nht. *königes* det äldre svenska *domarar* med levis på penultima.

Av ovanstående undersökning framgår alltså, att en motsvarighet till den svenska biakcenten den yngre levis har brukats även i fornjutskan, liksom denna biakcent ännu användes av Skåne-målet, således i en trakt, som tillhörde det forndanska språkområdet. Troligen har därför en motsvarighet till denna biakcent brukats även i fornseländskan, om också spåren därav numera kanske äro utplånade. Biakcenten synes hava havt samma plats i fornjutskan, som den yngre levis hade i fornsvenskan.

II. Vokalharmoni för *a : æ*.

I vissa fsv. urkunder växla ändelsevokalerna *a : æ* enligt en bestämd norm allt efter kvaliteten av föregående stavelses vokal (se härom mina Studier öfver fsv. ljudlära I 116 ff.), och såsom en lämplig benämning på denna ändelsevokalernas växling har jag föreslagit vokalharmoni, ett namn, hvilket som bekant användes om en i någon mån liknande företeelse i vissa andra språk. Regeln för ändelsevokalernas växling är i fsv. följande: ändelser, som i isl. hava *a*, bibehålla detta ljud, när den omedelbart föregående rotstavelsen har någon av de gutturala vokalerna *a*, *o*, *u* eller ock *i* eller slutet *e*-ljud; däremot övergår ändelsens *a* till *æ*, när den omedelbart föregående rotstavelsen har *y*, *æ* eller *ö*.

Spår av denna vokalharmoni återfinnas i den av Schlyter utgivna hadorphska handskriften av Skånelagen. På de av mig granskade 50 första (små) sidorna (s. 3—52) använder skriften nämligen merendels *æ* såsom ändelsevokal motsvarande isl. *a*-ljud, men ganska ofta *a* 1) i sådana ord, där man enligt den anförda harmonilagen väntar *a* 2) i vissa ord med semifortis (= halvakcent) på ändelsen.

Blott i följande ord förekommer nämligen ändelsevokalen *a*.

Efter *a* i *annan* (2 ggr), *annar* (2 ggr), *annar wagh* *), *annat* (10 ggr), *skialnaþ*, *hana* (4 ggr), *halfnathæ*, *kalla*, *arua* (3 ggr), *hana*, *hanat*, *ut lata*, *laghfasta* (3 ggr), *barna barn*, *in fara*, *haluan* (2 ggr), *manna* (3 ggr), *iattathe* (2 ggr), *gamalt* (2 ggr), *gamal*, *swaraþe*, *samman* (2 ggr), *aflat(h)* (partic.; 2 ggr), *allan* (2 ggr), *lagha*, *hialpa*, *iafnatha*, *iafnaþa*, *wara*, *taka*, *mannas*.

Efter *o* i *bondans* (6 ggr), *bondanum*, *gotha*, *konan* (3 ggr), *nokat* (10 ggr), *uforthat*, *costnaþe*.

Efter *u* i *husa tofter*, *husat*, *utan* (17 ggr), *kuna*, *dugha*, *fullan* (2 ggr).

Efter *i* i *cristnat*, *wita*, *twiggia* (2 ggr), *triggia*, *sina* (8 ggr), *sithan* (2 ggr), *siþan* (3 ggr), *skilias* (5 ggr), *vilia* (verb), *wilia* (verb; 8 ggr), *wilia* (subst.), *sitia*, *skifta*, *bithia*, *innan* (2 ggr), *loghlica*.

Efter slutet *e*-ljud i *thera* (6 ggr), *þera*, *hema*, *eghna*.

I följande ord har semifortis hvilat på stavelsen med *a*.

Arwathe möter 32.8 **), *arwaþe* 42.3, och enligt Schlyters glossar är detta de enda ställen i lagen, där ordet förekommer. Ännu i dag uttalas det nysv. *arvode* såsom ett formellt sammansatt ord, d. v. s. med semifortis på penultima, och att förhållandet varit detsamma i fsv., framgår därav,

*) De former, efter hvilka intet tal anföres, förekomma blott en gång.

**) Första talet angiver sida, det andra rad i Schlyters upplaga.

att formen *æruuþe* med *u* i penultima brukas i Codex bureanus, ehuru ordet enligt de där tillämpade vokalbalanslagarna skulle havt *o* i ändelsen (se mina Studier I 227). Utan tvivel har även i fornskånskan *æruathe* varit formellt sammansatt, och detta förklarar *æruathe* i st. f. *æruæthe*. Det ligger nämligen i sakens natur, att *a*-ljudet längre bibehölls i en stavelse med en starkare exspiratorisk akcent. — Så är ock det flera ggr (3,4; 10,5; 11,2; 43,8) mötande participiet *wæriande* att förklara, liksom participierna *liuande* (23,2 etc.; 4 ggr), *liuandæ* (15,3 etc.; 4 ggr), *eghandæ* (50,7), *dughandæ* (35,2), fastän i dessa tre senare ändelsens *a*-ljud kan förklaras även enligt harmonilagen. Ehuru *-ande* ej är i part. presens den uteslutande brukliga ändelsen, har dock denna form relativt vida oftare *a* än andra böjningsformer. Så förekommer från och med s. 15 till och med s. 52 blott en gång en dylik form på *-ænde* (*liuændæ* 29, 5), under det att part. på *-ande* möta ganska ofta i lagen. Denna vokalisation av part. presens överensstämmer med vokalisationen av samma form i Upplandslagen. I denna skrift har nämligen ändelsens *a*-ljud i regeln övergått till *æ* men bibehålles i stavelser med semifortis, såsom i ord på *-skap* (*sifskap*), *-fallt* (*enfallt*), *-ande* (*eghande*) etc. Se mina Studier I 139 ff. och II 367. — Formellt sammansatt var även *ysaldæ* 'uselhet', som under denna form möter 37,3, det enda ställe, där enligt glossaret ordet förekommer. Även motsvarande adjektiv *usal(l)* har *a* i ändelsen på de två ställen, hvilka i glossaret anföras (31,6; 64,5). Att *usal*, *ysaldæ* havt semifortis på andra stavelsen, framgår nämligen därav, att isl. har subst. *vesǫld* med *ǫ* till omljudsvokal av *ă*, liksom detta är fallet i rotstavelser (under det att det s. k. omljudet av *a* i ändelser som bekant återgives med *u*). På enahanda sätt heter nom. sg. fem. och nom., ack. pl. neutr. av adjektivet *vesǫl* (jämte *vesul*). Detta stämmer fullkomligt överens därmed, att or-

det *vesall* ursprungligen är sammansatt; senare kompositionsleden utgöres nämligen av adj. *säll* (got. *sēls*); se Kock: Svensk akcent II 342 f. och Bugge i Arkiv II 226 ff.

Till formellt sammansatta ord kan även *fæmtan* (36,3; 43,8 *) föras, men till bevarandet av *a*-ljudet finnes här dessutom en annan orsak: *a*-ljudet var här ursprungligen långt. Som bekant har även i Jutlandslagen, där ändelsernas *a*-ljud annars försvagats till *æ* eller avnötts, *-tan* i räkneorden bevarat sitt *a*, och förhållandet är detsamma i Upplandslagen (se Studier I 140).

Såsom stridande mot den ovan uppställda regeln för bruket av *a : æ* kan icke *thrythia* 'tredje' (14,8) räknas, enär den normala rotvokalen är *i* (ej *y*): *þriþia* 73,4, *þriþiæ* 60,7 etc. Undantag utgör knappast häller *æra* 'sunt' (43,3; men *æræ*, *eræ* mycket ofta), Observera dock, att även i (den senare) fsv. *æra* 'sunt' stundom anträffas, och detta *æra* har liksom nysv. presens *skola* etc. fått *-a* från 3 pers. pl. presens *springa*, *taka* etc. Värkliga undantag utgöra däremot *bæþrat* (42,3), *læggia* (52,8; men *lægiæ* 17,7), *ællar* 'antingen' (18,6; annars och mycket ofta *ællær*); men icke flera ord, och dessa äro i jämförelse med de förut uppräknade fallen, där vokalharmonien tillämpats, så försvinnande få, att de sakna all betydelse.

Sammanställer man Skånelagens spår av vokalharmoni med den i vissa fsv. skrifter genomförda eller så gott som genomförda lagen, är det otvivelaktigt, att även i fornskånskan (eller åtminstone i någon dialekt av fornskånskan) lagen en gång varit genomförd, fastän den här granskade handskriften ej längre fullt tillämpar den. Beträffande tiden för lagens genomförande giva sådana ord som *siæta manz eþ* (211,3; 211, 6) en fingervisning. *A* i ultima av *siæta* visar, att lagen genomfördes före den tid, då ljudförbindelsen

*) Däremot *fæmtæn* 88,2. Skriften synes icke hava andra räkneord på *-tan* (*-tæn*).

ia börjat övergå till *iæ*. I hadorphska handskriften har man för övrigt ännu omväxlande skrivningen *ia* och *iæ;* så t. ex. även *siatæ manz eþ* (66,6); *siax* jämte *siæx*, *hialpæ* jämte *hiælpæ*, *iarn* jämte *iærn* etc.

III. Vokalharmoni för *u : o, i : e*.

Redan för längesedan har det blivit iakttaget (och, såsom det synes, först av R. Liliencron i Zeitschrift für deutsches alterthum VII 568 ff.), att i vissa norska handskrifter ändelsevokalerna *u : o* samt *i : e* växla enligt en bestämd norm, beroende på vokalens kvalitet i föregående stavelse, och enligt Joh. Storm iakttages denna växling i de allra flästa fornnorska handskrifter från 1200-talet ävensom i allmänhet också i norska manuskript från 1300-talet (se Kock: Studier II 322).

Av mig har en väsentligen likartad vokalharmoni för *u : o*, *i : e* blivit påvisad i vissa fornsvenska handskrifter, nämligen sådana som nedskrivits i det till Norge fordom gränsande Västergötland (se mina Studier I 145 ff); och i min skrift Undersökningar i svensk språkhistoria s. 97 noten har jag i förbigående påpekat, att även i runhandskriften av Skånelagen samma vokalharmoni spåras *). Jag skall här söka ådagalägga detta genom en granskning av de 20 första sidorna av Thorsens upplaga av runhandskriften. **)

Denna visar lagen ej längre fullt genomförd, men mycket tydliga spår finnas av den. Manuskriptet har de fulla ändelsevokalerna *u*, *o*, *i*, *e* stundom försvagade till *æ*, t. ex. *nokæt* av *nokot*, *faþær* av *faþur*, *liusæ* av *liusi*, liksom *æ*

---

*) Oberoende av mig har Sievers i Beiträge XII 482 gjort samma anmärkning beträffande sistnämnda handskrift. Det i fråga varande häftet av Beiträge utkom t. o. m. ett par veckor före mina "Undersökningar".

**) Ett par stycken äro avtryckta efter annan handskrift, men till dem har icke tagits hänsyn.

i ändelsen merendels möter i st. f. *a*: *innæn* för *innan* etc. Man bör därför vid undersökningen av i fråga varande ämne se bort från den försvagade ändelsevokalen *æ* *). Liksom de fsv. vokal-balans-lagarna för *u* : *o*, *i* : *e* ej utövat inflytande på ändelsevokaler i stavelser med semifortis (således i formellt sammansatta ord), så har ej häller runhandskriftens harmonilag på dem havt invärkan, och liksom ändelsen *-um*, *om* i flera fsv. skrifter ej varit underkastad harmoni- eller balans-lagarna, så eger ett motsvarande förhållande rum i vår handskrift.

För övrigt tillämpas i (den granskade delen av) denna urkund följande regel: *u* står efter kort *a*, efter *i*, *u*, (*y*), *æ*; däremot *o* efter långt *a*, (efter slutet *e*), efter *o*, *ø* — *i* står efter *i*, *u*, *y* samt *æ* (när detta ej är omljud av *ā*; efter *æ* följer mera sällan *e*); däremot *e* efter *a*, slutet *e*, efter *o*, efter *æ*, när detta är omljud av *ā*, samt efter *ø*.

Jag anför åtskilliga (men icke alla antecknade) exempel på lagen, men däremot alla av mig iakttagna undantag.

Ex. på *u* efter kort *a*: *faþur* (1,2; 1,4; 1,5; 1,17 etc. etc.), *guþfaþur* (1,3), *faþur faþur* (2,5 etc.), *faþur broþær*, *gatu* (4,1), *salu* (1,13 etc.), *halfu* (1,22 bis), *annur* (1,25; 2,2 etc., mycket vanligt), *andru* (2,15), *aþulkunu* (1,12), *aþul uægh* (4,5), *aþuluæghæ* (4,2), *allugatu*, *gangu arf*. Ordet *arfoþe* (3,12), *arfoþæ* (2,13) hör icke hit, eftersom det var formellt sammansatt (se ovan sid. 76 f.). Ett värkligt undantag utgör däremot det enda ordet *hafþo* (4,6).

Ex. på *u* efter *i*: *sinu* (1,2; 1,4; 1,18 etc. etc.), *kirkiu* (1,3 tre ggr), *uitu* (1,26; 2,9 etc.), *sliku* (2,16), *skiftu* (3,12 två ggr), *uildu* (4,6). Att ordet *biskop* alltid har *o* (*ærkebiskop* (4,4), *ærkebis[k]ops* 4,1 etc. etc.) beror tydligen därpå, att latinet, hvarifrån det (medelbart) lånats, har *episcopus* med *o*, och detta *o* har så mycket lättare bibehållits i forn-

*) Det kan måhända visas, att *æ* står oftare i st. f. äldre *e* än i st. f äldre *i*, men jag tager icke hänsyn därtill.

skånskan, som ordet *biskop* ännu i Skånemålet är formellt sammansatt: i sydskånskan *biskå'pp* med fortis på ultima.

Ex. på *u* efter *u: skulu* (1,13; 1,27 etc.), *kunu* (1,1 etc.; ytterst vanligt), *mughu* (1,17 etc. etc.), *firitiughu* (2,3), *ugu* (1,1; för *uku*).

Intet ex. på vare sig *u* eller *o* efter *y* torde finnas.

Ex. på *u* efter *æ: rætu* (2,6). Ordet *ællæfhu* 'elva' (4,7) är intet fullgott exempel, enär penultimas *æ* utvecklats ur *i*. Ändelsens *o* i presens *ægho* (1,19; 3,3 etc.) förklaras därav, att denna form även heter *egho* (ex. hos Machule: Die lautlichen verhältnisse und die verbale flexion des schonischen land- und kirchenrechtes s. 50), motsvarande isl. *eigu*. I *egho* är *o* regelrätt, och därifrån har det överförts till *ægho*.

Ex. på *o* efter långt *a: ato* (impf. 1,6), *saþo* (impf. 4,10), *uaro* (impf. 3,6 bis; 3,21). Däremot *uaru* (impf. 3,6; 3,22). Detta *varu* (jämte *varo*) förklaras därav, att det korta *a*-ljudet från sg. *var* delvis inträngt i plur., liksom man omvänt finner, att under en senare period i samma tempus av samma verb pluralens vokal inträngt i sing. I t. ex. Vedels översättning av Saxo (tryckt år 1575) finner man ofta impf. *vaar* (s. 26; s. 35; s. 363 etc. etc.)

Intet exempel på vare sig *o* eller *u* efter *e* torde finnas.

Ex. på *o* efter *o: moþor* (1,2; 1,4 etc. etc.), *oþolbondæ* (1,10; 1,12 etc., vanligt), *oþolbondom* (1,14), *hofoþlot* (1,6 etc.), *nokot* (1,5 etc.), *iorþo* (1,23 etc.), *e horo* (3,21). Ganska ofta anträffas *moþur* så väl enkelt som i sammansättning, t. ex. *æi faþur ok æi moþur* (2,8), *moþur ok æi faþur* (2,7), *faþur moþur* (2,8), *guþfaþur ok guþmoþur* (1,3). Ordet har delvis utbytt ändelsen *-or* mot *-ur* under påvärkan av *faþur*, till hvilket det ofta står såsom motsats. Härmed kan jämföras, att i fsv. skrifter, där vokalbalansen genomförts, omvänt ordet *moþor* (och andra släktskapsord med

oblik kasus på *-or*) så påvärkat *faþur*, att man dessutom även har *faþor* (se mina Studier I 178, 189 etc.)

Ex. på *o* efter *ø: rætløso* (4,9).

Ex. på *i* efter *i: gifi* (1,17), *uitni* (1,2 etc.), *kristindom* (1,2 etc.), *huilkit* (1,4), *lifþi* (1,4), *uiti* (1,4 etc.), *fingi*, *sini*, *liggi*, *hini*, *hinni*, *firitiughu*, *þingi*, *uili*, *mikin*, *sinni*, *møþrinis*, *møþrini* (1,23 etc.), *syzkini* (1,27 etc.). Undantag göra blott *fæþrine* (3,10), *skifte* (subst. 3,11), men annars *fæþrini* (1,19; 1,26; 3,20 etc.), *skifti* (subst. 1,23; 1,28), *skifti* (verb 2,13 etc.).

Ex. på *i* efter *u: kummit* (1,13 etc.), *skuldi* (2,5), *kummi* (2,9), *laghbuþit* (3,7), *lutit* (3,11), *uppi* (3,22 bis etc.), *guþi* (4,7). Undantag: *summe* (4,6 bis), men *summi* (1,26 bis; 4,1; 4,11 etc.).

Ex. på *i* efter *y: kyni* (1,2 etc.), *yfirlifþi* (1,4), *dyli* (1,14), *mykit* (1,23 etc.), *synir*, *syzkini*, *yrki* (pr. konj.), *þykki*. Även *bygdin* (best. form 4,7).

Ex. på *i* efter *æ*, som ej är omljud av *ā: æftir* (1,2 etc.), *i mællin* (1,5 etc.), *stæþil* (1,19), *kræfi* (1,19), *ængti* (4,6), *stæfni* (4,1), *ængin* (1,22 etc.), *kænni* (2,16), *drægin*, *sæli*, *ækki*, *ælli* ('ålderdom'), *tæki* (pr. konj.), *ænti*, *æplisbørn*, *hæftis*, *fæstis*. Som nämnt anträffas stundom även *e* såsom ändelsevokal, nämligen när en dental föregår denna: *uæiþe* (dat. 1,13), *munhæfþe* (4,7 bis), *sæte* (pr. konj. 1,19), *ræte* (dat. 4,3), *preste* (1,3), *ængte* (2,7), *utlænde* (4,11) *uærre* (3,12), *æftre* (1,24), *bætre* (2,13). Förhållandet är detsamma i det ena Tübinger-fragmentet av Frostatingslagen, som tillämpar vokalharmoni (jmf. Sievers: Tübinger bruchstücke der älteren Frostuthingslög s. 12), och det kan således icke vara tillfälligt. För övrigt möter *e* i *ærkebiskops*, *ærkebiskope* (ex. ovan s. 80), men här står *e* ej egentligen såsom ändelsevokal. Om pr. konj. *tæke* se nedan s. 83.

Ex. på *e* efter *a: barne* (1,1 bis), *ate* (impf. 1,5), *fare* (pr. konj. 2,14 etc.), *aghe* (pr. konj. 2,14), *arfe* (2,3 bis),

mate (impf. 1,11), *late* (pr. konj. 1,12), *fælaghe* (1,16 bis etc.), *uare* (pr. konj. 1,16 etc.), *ualde* (pr. konj. 2,1), *salde* (impf.), *raþe* (dat.) *mantale*, *faþer*. I jämförelsevis icke så få ord anträffas *i* efter *a*, men i de flästa har detta en speciell orsak.

Presens sg. av *hafa* heter alltid eller i regel *hafir* (1,6; 1,10 etc.), imperf. *hafþi* (2,5) jämte *hafþe* (2,16): pres. konj. *hafi* (2,13; 3,3), men enligt Machule: anf. skrift s. 50 förekommer i hskr. även pres. konj. *hafe;* på anf. st. upptages impf. konj. *hafþi*. Av *takæ* möta pres. konj. *taki* (1,5; 1,13 etc., ofta) jämte *take* (1,24; 3,1) och part. *takit* (1,13; andra ex. hos Machule s. 36). Det heter *fu[l]duaghsin* (3,6) jämte *fu[l]duaghsen* (3,6), *laghuaghsen* (3,5); part. av *fa* heter *fangit* (1,19 bis; 3,21; 4,7; 4,11). Dessutom *aldrigh* (1,15; 3,2). Formen *aldrigh* överensstämmer med det nyd. *aldrig*, och bevarandet av *i*-ljudet i fornskånskan kan förklaras därav, att ordet fordom och ännu i 1600-talets danska och svenska hade eller kunde hava fortis på andra stavelsen (se Kock: Svensk akcent II 323); även det efter *i* följande *gh* kan måhända hava bevarat *i*-ljudet. Då fskånskan även har *(ful)wæxin* (Machule s. 37) med *æ* i penultima, har *i* därifrån överförts till *fulduaghsen*, så att det blev *fulduaghsin*. Jämte pr. konj. *taki*, *take* har runhskr. även *tæki* (1,22; 1,23) och *tæke* (1,22; 1,25 etc.), jämte part. *takit* även *tækin* (2,3), *tækni* (2,3); enligt Machule s. 37 även i inf. *tækæ* jämte *takæ*. Vokalen *æ* har delvis överförts till andra former från part. *tækin* (isl. *tekinn*) och pr. *tækær*. Till följe av dubbelformerna med *a* och med *æ* i rotstavelsen har man, genom ömsesidig påvärkan, jämte *take* även fått *taki* (liksom man jämte *tæki* fått *tæke*), jämte *tækit* (*tækin*) också *takit*. Ultimas *i*-ljud i *fangit* kan på liknande sätt förklaras av ett äldre fd. **fængit* (isl. *fengit*). Möjligen hava ock de palatala *g*, *k* bidragit till *i*-ljudets bevarande i *fangit*, *taki* etc.

Presens *hafir* beror på äldre *hæfir* (jmf. isl. *hefir*, fjutska *hævær*); impf. konj. *hafþi* möjligen ock på äldre **hæfþi*. Från dessa former synes *i* hava delvis överförts även till pr. konj. *hafi*, *hafe* och impf. ind. *hafþi*, *hafþe*. Under det att de nu avhandlade orden icke behöva godtyckligt strida mot vokalharmonien, synes detta vara fallet med *manni* (3,7; men *manne* 1,3), *alli* (2,5; 3,21; men *alle* 1,19) *faþir* (3,9), *andri* (dat. fem. 4,3), *akri* (dat. 4,11). *)

Ex. på *e* efter *e: eþe* (1,4 etc.), *flere* (2,5), *repe* (pr. konj. 4,6).

Ex. på *e* efter *o: fore* (1,8; 1,14 etc.), *klostre* (2,10), *ærkebiskope* (4,3), *bole* (4,10 etc.), *arfoþe* (3,12). Beror part. *skorit* (4,10) av påvärkan från ett *skurit* (jmf. fsv. *skurit)*?

Ex. på *e* efter *æ*, omljud av *ā: bæþe* ('både' 1,22; 1,23; 1,24; 3,2), *bæþe* ('båda' 1,10), *læte* (pr. konj. 4,4). Jmf. att enligt företalet till Olav helges saga (1849) s. IX denna skrift, där vokalharmonien tillämpas, brukar *e* efter *æ*, omljud av *ā*. Då emellertid från Skånelagen endast få hithörande exempel antecknats, och dessa hava dental före ändelsens *e*, så är det möjligt, att deras *e*-ljud bör därav förklaras, och att regeln bör så avfattas, att efter *æ* (både kort och långt) följer *i*.

Ex. på *e* efter *ø: bøte* (3,7; 4,9), *søker* (1,4)

Efter det anförda torde det vara otvivelaktigt, att fastän ur runhskr. inga exempel på ord med *o* efter slutet *e* eller med *u* efter *y* antecknats, vokalharmonien för *u : o* (i överensstämmelse med förhållandet i fsv. och fnorskan) tillämpats även efter *e* och *y*.

Såsom nämnt tillämpas vokalharmonien icke på ändelsen *-um* (*-om*). Man finner *-um* ej blott i t. ex. *arfum*, *mannum*, *hinum*, *kunnum*, *tylftum*, *næstum*, utan ock i t. ex. *botum* (2,15),

---

*) I Skånelagen III förekommer dativ-formen *döz dighi* (se beläggställe i Schlyters glossar). Det av *a* *i*-omljudda *æ* har här i den relativt oakcentuerade senare kompositionsleden övergått till *i*, enär det efterföljdes av en guttural + *i*. Se beträffande denna ljudlag i fsv. och fgutn. Kock i Arkiv IV 171 ff.

manbotum (ib.), *loghum* (3,22), *børnum* (1,6 etc.), *barnebørnum* (2,9) *). I *hanum* (1,14 etc.) var *ā* möjligen förkortat; jmf. nyd. *ham* med *a* [ej *å*]). Bibehållandet av *u*-ljudet i ändelsen *-um* förklaras av *u*-ljudets starkt labiala natur. Här må påminnas om att fd. av samma grund bibehöll *u*-ljudet i ändelsen *-um* vida längre än i andra ändelser.

Formellt sammansatta ord (= ord med semifortis) hava *i* och *u* oberoende av vokalharmonien. Detta är fallet med ord på *-ung*, *-ing*: *atung* (4,9; 4,11) liksom *fiarþung* (4,9 etc.), *þriþung* (2,15), *kunungs* (2,15 etc.) — med *pænning* (2,16), *gærningum* (1,17 etc.) — med ord på *-lik* t. ex. *uloflikæ* (3,3) — på *-ini*: *møþrini* (1,24; 1,26; 1,27 bis etc.; vanligt) lika väl som *fæþrini* (ex. ovan). Se bevisen för att orden varit formellt sammansatta hos Kock: Studier II 297, 366 f., I 227 ff.

Ovan har jag förutsatt, att fornskånskan före vokalharmoniens genomförande havt till ändelsevokaler *u*, *i* (ej *e*, *o*), liksom utan tvivel språket i större delen av Norden använt blott dessa ändelsevokaler under den period, som ligger närmast före den tid, från hvilken våra älsta egentliga urkunder förskriva sig. I Studier II 327 ff. har det, såsom jag hoppas, lyckats mig visa, att fsv. i de flästa bygder havt ändelsevokalerna *u*, *i*. Det framgår nämligen dels därav, att våra diplomer från 1200-talet i regeln använda dessa vokaler, dels därav, att den fsv. vokalbalansen ej annars skulle kunna förklaras. Sedan har Sievers i Beiträge XII 484 f. framhållit, att danska personnamn i ags. urkunder vanligen hava till ändelsevokal *i* (ej *e*), där man väntar ett av dessa ljud, samt att förhållandet är enahanda med av Saxo anförda namn, hvilka ej blivit latiniserade. Den omständigheten, att vokalharmonien tillämpats på *däghurþer* och *nätorþer*, i hvilka ord *u* (ej *o*) är det äldre ljudet, talar för, att även i enkla ord med harmoni för *u* : *o* ljudet *u* varit det ur-

*) Omvänt *næf[n]dom* (1, 2).

sprungligare (se Kock: Undersökningar i svensk språkhistoria s. 97). Härtill kommer, att fgutn. använder blott *u* och *i* som ändelsevokaler. Sievers synes anf. st. antaga, att man även på Island under tiden närmast före de älsta handskrifternas nedskrivande havt blott *u*, *i*, och att de i de älsta manuskripten brukliga *o*, *e* skulle bero blott på en skrivsed. Detta senare antagande vederlägges, så vitt jag förstår, därav, att i gamla isl. handskrifter, som annars bruka *e* och *o*, mot regeln *i* stundom förekommer efter palataler och i ändelsen *-ing*, liksom *u* i ändelsen *ung* (jmf. t. ex. mina Studier I 228 f.), d. v. s. just i sådana fall, då man företrädesvis väntar *i*- och *u*-ljud. Isl. skrivare, som i ändelsen vanligen använde tecknen *e*, *o*, hava därför säkerligen uttalat motsvarande ljud. Icke desto mindre är det möjligt, att man även på Island under närmast föregående period brukat blott *u*, *i*, men hittills torde ej något bevis därför vara framlagt *).

I sammanhang med ovanstående behandling av forndanskans ändelsevokaler må en liten anmärkning göras om ändelsevokalerna i den äldre nydanskan. Under reformationsperioden (och väl också senare) användes (åtminstone av åtskilliga skrifter) i regeln såsom ändelsevokal *e*, utom framför *s*, i hvilken ställning ändelsevokalen *i* brukas. Så t. ex. i Vedels översättning av Saxo (tryckt 1575) ***burde***, ***angre***, ***sine***, ***grumme***, ***Synder***, ***Moders***, ***Morfader***, ***ingen***, ***dagligen***, ***dennem***, ***hannem***, ***forhindret***, ***affliffuet*** etc., men ***sinnis***, ***saaledis***, ***dragis***, ***deris***, ***slogis*** etc. Jag finner en bekräftelse på, att denna skrivning värkligen återgav det dåtida uttalet, i ett yttrande av J. H. Bredsdorff i hans skrift Om Aarsagerne

*) Den omständigheten, att isl. skalder, som uppehöllo sig i Norge omkring år 1000, i ordet *Erlingr* använda så väl *i* som *e* i ultima i överensstämmelse med den norska harmonilagen (Sievers anf. st.), kan man ej tillägga någon bevisningskraft.

til Sprogenes Forandringer (1821; utgiven på nytt av Vilh. Thomsen 1886). Bredsdorff säger nämligen (s. 17 i Thomsens upplaga): "Alle Vocaler ere i Bøjningsendelserne i Dansk og Tydsk blevne til e; men dette har en noget forskjellig Udtale, da det snart har en temmelig reen E-Lyd, som foran s, snart nærmer sig til æ, som foran r, snart til ø, som ellers for det Meste." Då Bredsdorff var en sällsynt utmärkt iakttagare (liksom han egde stor kombinationsförmåga), så kan man ej betvivla, att åtminstone för omkring sjuttio år sedan danskan på det av honom beskrivna sättet skilde mellan ändelsernas *e*-ljud. Då *i*-ljudet står närmare *e*-ljudet, än det står *ö*- eller *ä*-ljudet, så är Bredsdorffs uttal av "rent" *e*-ljud framför *s* att uppfatta såsom en direkt utveckling av reformationsperiodens *-is*. För övrigt finnes en ljudfysiologisk orsak till att sistnämnda språkperiod brukade *i*-ljud framför *s*: såsom J. Storm (Norvegia I 89) anmärker, "har Hvislelyden *s* noget, der minder om Vokalen *i*".

Detta bruk av ändelsen *-is* i den äldre nydanskan bör sammanställas därmed, att man i fornsvenska skrifter från slutet av 1400-talet finner den äldre ändelsevokalen *i* bättre bevarad i sluten stavelse framför *s* och *t* än framför andra konsonanter (se Kock: Studier II 272). Under reformationsperioden däremot har svenskan låtit ändelsens *i* merendels övergå till *e* även framför *s* och *t*, om än det äldre *i* stundom bibehålles framför *t* (se Kock ib. 274).

IV. Två olika *v*-ljud.

I Studier öfver fornsvensk ljudlära I 1 ff. har jag havt tillfälle påvisa, att vissa fsv. urkunder från 1400-talet använda tecknen *v* och *w* såsom tecken för *v*-ljud enligt en bestämd norm, och att deras stavning återgiver det dåtida uttalet. Tecknet *w* brukas nämligen med stor regelbunden-

het 1) i ordets början efter *d*, *h*, *q* (i vissa handskrifter, som annars tillämpa regeln, står *u* efter *q*), *s*, *t*, *th* 2) i ljudförbindelsen *wr-*. Däremot står *v* annars i framljud. Man finner alltså t. ex. *dwala*, *dwælia*, *hwa*, *hwario*, *hwilo*, *qwar*, *qwættæ karla* (men i vissa skrifter *quidhir*, *ordhquædhe* etc.), *swa*, *swælghia*, *twa*, *twæggia*, *thwaghne*, *thwinghadir* etc.; vidare *wredhe*, *wrangan* etc. — men däremot *var*, *vin*, *værk* etc. etc.

På grund därav att vissa svenska bygdemål ännu i dag använda den labiodentala frikativan *v* i sådan ställning, där dessa fsv. handskrifter. bruka tecknet *v*, men däremot halvvokalen *w* (engelskt *w*) väsentligen i de ställningar, där de fsv. handskrifterna använda tecknet *w* (se vidare härom Studier I 25 ff.), har jag dragit den slutsatsen, att tecknet *w* i de avhandlade handskrifterna utmärker halvvokalen *w*, tecknet *v* åter den labiodentala frikativan.

Senare har Ludvig Larsson iakttagit en liknande användning av tecknen *u* och *v* i två bland våra älsta isländska handskrifter, nämligen Reykjaholts máldagi och älsta delen av Cod. 1812 4:o i gamla kgl. samlingen på Kgl. biblioteket i Köpenhamn. Man finner där t. ex. *tuevetr*, *huerfa*, *þucrar* etc. men *verre*, *viþ*, *oveþe* etc. (se Larssons upplaga av Cod. 1812 4:o s. XV med noten 2).

Det är otvivelaktigt, att tecknet *u* i dessa handskrifter återgiver ett mera *u*-liknande ljud än tecknet *v*, liksom detta i de fsv. handskrifterna är fallet med tecknet *w* i motsats till *v*.

Även i bygder, som under medeltiden tillhörde Danmark, göres i våra dagar en liknande skillnad mellan två olika *v*-ljud. Detta är icke blott fallet i norra Halland (se P. N. Peterson i mina Studier I 25) utan ock i norra Skåne, åtminstone i Norra Åsbo och Västra Göinge härader. Enligt mig benäget meddelad uppgift av fil. lic. Gustaf Billing användas nämligen av målet i de nämnda skånska bygderna

två *v*-ljud: den labiodentala frikativan (*v*) och den bilabiala frikativan (*ƀ*), hvilken kanske har dragning åt halvvokalen *w*. Det senare ljudet brukas i ordens början efter *s*, *k*, *t* samt i ord, där ett begynnande *h* eller *d* avnötts, t. ex. *swal*, *kwäll*, *twi*; *wass* "hvass", *wem* "hvem", *wale* "dvala". I framljud står däremot *v*, t. ex. *vi*. Målet står alltså huvudsakligen på samma ståndpunkt som 1400-talets svenska.

Då alltså väsentligen enahanda skillnad mellan två *v*-ljud finnes både i fsv., i isl. och i Skåne-målet, så är man a priori mycket benägen att antaga, det också i forndanskan en dylik olikhet existerat.

Jag anser mig också kunna meddelà ett direkt bevis för denna mening, i det att jag nämligen i en forndansk handskrift funnit *spår* av ljudlagens tillämpning.

Detta är fallet i den av Såby utgivna En dansk lægebog, tryckt efter AM. nr 187 8:o, hvilken handskrift enligt utgivaren är på 1300-talet skriven av en selänning. Mina nedan meddelade uppgifter om handskriftens sätt att beteckna *v*-ljud grunda sig på en granskning av utgivarens rikhaltiga och noggranna glossarium. Denna fornd. skrift sluter sig, hvad *v*-ljudets grafiska beteckning vidkommer, närmast till de ovan anförda isl. handskrifterna, i det att den såsom tecken för de båda ljuden använder *u* och *w*, motsvarande resp. *u* och *v* i de isl. manuskripten.

För vår fd. handskrift gäller nämligen följande regel: den använder tecknet *u* uteslutande eller fakultativt 1) i ordens början efter *d*, *h*, *q*, *s*, *t*, *th* 2) i framljud i ljudförbindelsen *wr-* — däremot brukar den annars i framljud *alltid* tecknet *w*. Jag anför materialet för att ådagalägga regeln.

Efter *d* står alltid *u*: *dual*, *dualæ*, *duæl* (imperat.); aldrig *w*.

Efter *h-* följer *u* i *hualuæ* "ögonlock", men vanligen *w*: *hwa*, *hwar*, *hwas* m. fl.

Efter *q* följer alltid *u*, aldrig *w* *): *quathæ*, *quesyrt*, *quicsølf*, *quidh*, *quinnæ*, *quistæ* (pl. av *quist*), *quæld*, *quært* ("stilla").

Efter *s* står *u* i *sua* (jämte *swa*), *suart* (jämte *swart*); annars *w*: *swalæ*, *swenbarn*, *swedæs* m. fl.

Efter *t* står *u* i *tua* (jämte *twa*, räkneordet 'två'); *w* åter i *twekøns*.

Efter *th* följer *u* i *thua* (jämte *thwa* "tvätta"), men *w* i *thwal* "tvål", *thwært*.

I framljud står *u* framför *r* i *urith*, *urither* (jämte *writh*, *writher* av *writhæ* "vrida, smörja"); *w* däremot i *wrangær*, *wrethæ*.

Annars i framljud utan undantag *w*: *watn*, *wathæ*, *waxæ*, *wax*, *warm*, *wegh*, *weth*, *wi*, *wijn* etc. etc.; så ock i början av senare kompositionsleden **), t. ex. *andwarpær*, *forwinder*, *muldwarps*.

I sammanhang härmed må ock nämnas, att — enligt granskning av glossaret — handskriften såsom tecken för *u*-ljud nästan alltid använder *u*, t. ex. *genum*, *biug*, *blothu* 'blodig', *brut*, *hun*, *clut*, *udæn*, *uwijn* etc. I framljud kan *u* liksom i fsv. handskrifter och i andra manuskript från medeltiden stundom utbytas mot *v*: *vt*, *vm*, *vnde* (dessutom *dufv mych* s. 4 r. 12). Tecknet *w* möter i orden *swr* (jämte *sur*), *wt* (jämte *ut*, *vt*), *thiwrs tælgh* (jämte *thiurs*), och det utmärker här liksom ofta i fsv. (se mina Studier I 6 f.; II 396) långt *u*-ljud. Dessutom förekommer två ggr *wl* "ull" (jämte *ul*); hvarför *w* brukats i sistnämnda ord, kan jag icke angiva ***). *U* är alltså obetingat det normala tecknet för *u*-ljud.

---

*) Detta är dock mindre bevisande, eftersom *u* här kan användas av blott grafiska skäl; jmf. ovan s. 88.

**) Såsom undantag kan icke det enligt s. 4 noten 4 i kanten tillskrivna *v uuælt* räknas, i hvilket för övrigt *uu* kanske bör uppfattas såsom liktydigt med *w*.

***) Att antaga, det *w* här står i st. f. *wu-*, och att det nordiska ordet erhållit *v-* genom påvärkan av det mnt. *wulle*, är väl föga tilltalande.

Besinnar man detta, och sammanställer man handskriftens stavning av *v*-ljudet med de från fsv., isl. och skånskan anförda resultaten, så torde det vara säkert, att man i 1300-talets seländska (liksom i 1400-talets svenska) havt två olika *v*-ljud: 1) ett med mera *u*-liknande uttal, nämligen a) i början av ord efter *d*, *h*, *k*, *s*, *t*, *th* (= *þ*) b) i framljud i förbindelsen *wr*- — 2) ett *v*-ljud som stod närmare vår labiodentala frikativa, nämligen för övrigt i framljud *).

Fornjutskan (åtminstone i vissa bygder) skilde sig i detta avseende från fornseländskan. Som bekant finnes i flera moderna jutländska bygdemål halvvokalen *w* så väl i framljud som ock i sådana ord som *kwest* 'kvist', *swem* 'simma' (P. K. Thorsen: Bidrag til nörrejysk lydlære 61 f.), och förhållandet var troligen enahanda i fornjutskan (jmf. Lyngby: Udsagnsordenes böjning i jyske lov 11). Det ursprungliga *w*-ljudet synes vara bevarat i jutskan, och härmed kan sammanställas, att man i vissa ålderdomliga nysv. bygdemål har *w*-ljudet kvar i alla ställningar.

Exkurs.

Två olika *v*-ljud i forngutniskan.

Även i forngutniskan finnas två *v*-ljud, hvilka brukas enligt väsentligen samma norm som i de förut avhandlade nordiska språken. Detta framgår nämligen av en granskning av språket i Guta-sagan, som i Schlyters upplaga (s. 93—112) är tryckt omedelbart efter Gottlandslagen. Säve har i Gutniska urkunder s. IX f. anmärkt, att språket i Guta-sagan samt i kapitlen 62, 63 och 65 av Gottlandslagen icke

*) Den frågan, hvilka dessa ljud, närmre bestämda, voro, belyses ej väsentligen av handskriftens sätt att återgiva det i mid- och slutljud förekommande *v*-ljud, som utvecklats (icke av germ. *w*, utan) av germ. bilabial sångbar eller icke-sångbar frikativa. Detta *v*-ljud återgives nämligen, efter hvad det vill synas, på ett ganska skiftande sätt, t. ex. *gifæ* och *giuæ*, *lifær* och *leuær*, *sofwær* och *souæ*, *ofæn*, *ouær*, *arwæ*, *ewangelium* etc.

fullt överensstämmer med språket i den övriga delen av lagen, i det att dialekten i Guta-sagan och i de nämnda kapitlen intager en något yngre ståndpunkt än den av lagens andra partier representerade forngutniskan. Även med avseende på bruket av *v*-ljuden överensstämma kapitlen 62, 63 och 65 av lagen med Guta-sagan. Hvad den grafiska beteckningen av ljuden beträffar, gör den forngutn. handskriften gemensam sak med den ovan omtalade forndanska.

Regeln är alltså: tecknet *w* brukas i framljud; tecknet *u* i ordens början efter *[d]*, *h*, *q*, *s*, *t*, *þ*.

Jag anför exempel på regelns förra del: ***war*** (93,13 *); 96,11 etc.), ***warþa*** (94,11), ***warþ***, ***wildu***, ***bort wisa***, ***wari***, ***wiþratta***, ***wi*** ('helgedom'), ***wal***, ***wantro***, ***wilin***, ***waþa***, ***wereldi***, ***sielfs wiliandi***, ***norwegi***, ***weþru***, ***sielfs wilia***, ***kirkiu wigsla***, ***wendus***, ***wiku***, ***wintr tima***, ***walborga messur***, ***wagn jclum*** etc. etc.

Exempel på regelns senare del: ***huita*** (94,2), ***huert*** (94,23), ***huer***, ***huerri***, ***huerium***, ***huar*** etc. — ***quam*** (93,15), ***quaþu*** (95,17), ***tilquemda***, ***quinna***, ***nequan*** 'någon' etc. — ***suafu*** (94,4), ***annzsuaraþv*** (95,16), ***suiarikis***, ***suer*** "svärfar", ***suia*** etc. — ***tueim*** (89,18), ***tuj byt*** (90,21), ***tuar*** "två", ***tua*** "två" — ***þuang*** (subst. 100,2; 102,8), ***þuang*** (impf. 100,3).

Icke mera än ett enda undantag finnes, nämligen ***varþr*** (pres. 102,1); men däremot ***warþr*** (104,7).

Våra forngutn. urkunder hava icke något ord, som börjar på *dv*-, men efter det anförda är det otvivelaktigt, att även sådana ord i forngutn. havt samma *v*-ljud som orden på ***hu***-, ***qu***-, ***su***-, ***tu***- och ***þu***-.

Tecknet *w* brukas i framljud även av ord, som ingå såsom senare sammansättningsled av komposita, t. ex. ***norwegi*** (97,23).

Då vissa fsv. urkunder, som göra skillnad mellan två *v*-ljud, bruka halvvokalen omedelbart efter det negativa pre-

---

*) Första talet betecknar sidan, det andra raden i Schlyters upplaga.

fixet *o-* i sådana ord som nysv. *ovän* (se mina Studier I 9 och 29), så förtjenar det anmärkas, att detta icke var fallet i den dialekt, som Guta-sagan representerar. Här har man nämligen *o wigþ* (101,12).

Under det att fsv. och fd. bibehålla det mera *u*-liknande *v*-ljudet i förbindelsen *vr-* i sådana ord som nysv. *vrede* etc., förlorar forngutn. *v*-ljudet i denna ställning, t. ex. fgutn. *raiþi* 'vrede', *reka* 'driva' (vräka). Däremot är det mycket ovisst, huruvida ljudförbindelsen *wr-* i forngutn. övergått till *br-* i ordet *briscaþus* (Guta-sagan 100,9), såsom Säve: Gutniska urkunder s. XXVII och Söderberg: Forngutn. ljudlära s. 41 antaga. Identiteten av got. *gawriskvan* "frucht bringen" och detta fgutn. *briska*, som av Schlyter (i överensstämmelse med den gamla tyska översättningen) återgives med "föröka" är nämligen enligt min åsikt högst tvivelaktig, och så mycket mera, som betydelsen "föröka" för *briska* ej riktigt passar på i fråga varande ställe.

Naturligtvis har forngutn. liksom fsv., fd. och isl. havt ett mera *u*-liknande ljud efter konsonant (i *huer*, *suer* etc.), ett mindre *u*-liknande ljud i framljud (i *war* etc.). Beteckningen av det av *f* eller *ƀ* uppkomna *v*-ljudet i Guta-sagan är icke avgörande för den frågan, av hvilken art dessa *v*-ljud, närmre bestämda, varit. Man har t. ex. *vfan*, *yfir*, *sielfum; þieluar*, *olauir; alfha.*

Av Noreens "Fårömålets ljudlära" och Klintbergs "Laumålets kvantitet ock aksent" framgår, att de gottländska mål, som dessa avhandlingar beskriva, icke längre hava den skillnad mellan två *v*-ljud, hvilken finnes i Guta-sagan. Dessa mål använda nämligen liksom nysv. rspr. endast den labiodentala frikativan.

Två olika *v*-ljud hava alltså blivit påvisade under medeltiden från fsv. (1400-talet), isl. (omkring år 1200), fornd.

(1300-talet) och forngutn. (medlet av 1300-talet), och ljudlagen har således tillämpats i de flästa bygder av Norden. Såsom det framgår av vissa bygdemål (t. ex. Dalmål, Jutlandsmål), som ännu i dag i alla ställningar bruka *w*-ljudet, har ljudlagen dock ej genomförts på samnordisk ståndpunkt. Troligen har den dock ganska tidigt tillämpats, och då isl. genomfört den åtminstone redan år 1200, fd. och fgutn. på 1300-talet, så har den sannolikt gjort sig gällande även i fsv. redan före 1400-talet, ehuru den först i urkunder från denna tid blivit påvisad.

Huvudsaken är naturligtvis, att de fornnordiska språken i framljud brukade ett mindre *u*-liknande *v*-ljud än efter konsonant, och att i fornspråket *v*-ljudet i den senare ställningen var halvvokalen *w*, är väl ganska säkert. Att med visshet avgöra *v*-ljudets natur under olika tider och i de skilda språken i framljud är väl knappt möjligt. Det kan hava varit antingen bilabial eller dentilabial frikativa, troligen under äldre tid det förra, under något yngre tid det senare. Vid övergången från halvvokalen *w* till det dentilabiala *v* i de nynord. språken i *värre* etc. har man nämligen att antaga övergångsstadiet bilabial frikativa. Då nu isl. vid avfattandet av Eddasångerna och även av de älsta skaldevisorna i framljud hade den labiala halvvokalen kvar i *verri* etc. (se Gering i Pauls och Braunes Beiträge XIII 202 ff.), så är det ganska antagligt, att ännu omkring år 1200 ljudutvecklingen i dessa ord ej framskridit längre än till bilabial frikativa *). Detta bekräftas delvis därav, att *f*-ljudet i nyisl. ofta är bilabialt i ljudförbindelserna *rft*, *lft*, och kanske i någon mån även därav, att det ursprungliga *w*-ljudet i ord sådana som *ævi*, *æfi* 'an age' etc. först inemot år 1400 synes hava sammanfallit med *v*-ljudet i *lifa* etc. (jmf. Bj. Magnússon Ólsen i Germania XXVII 271 f., Noreen: Isl. Grammatik § 190.) Detta

*) Hoffory antar (i Reykjaholts máldagi s. 21), att isl. omkring år 1200 hade labiodental frikativa i *verri* etc., men utan att motivera sin åsikt.

hindrar emellertid icke, att i 1300-talets danska och forngutn. och i 1400-talets svenska *v*-ljudet i *værri* etc. kan hava blivit labiodentalt, och detta är kanske till och med troligt, eftersom de östnord. språken ju merendels intaga en yngre ståndpunkt än isl.

V. Till behandlingen av *u*-omljudet av *a*.

Jag har i Studier öfver fornsvensk ljudlära II 464 ff. granskat behandlingen av *u*-omljudet av *a* i de östnordiska språken. Men då det över huvud är relativt få ord, i hvilka detta ljud finnes, och då jag, sedan denna granskning nedskrevs, iakttagit åtskilliga av mig då opåaktade ord, som giva ett ytterligare stöd åt min uppfattning, så återkommer jag här till frågan.

Regeln för behandlingen av *ǫ*, *u*-omljud av *kort a*, i danskan och svenskan är följande: 1) det övergår till *ø* (*ö*) a) framför *r* b) framför kort *l*-ljud, när detta står i slutljud eller före vokal; 2) det övergår till *u* framför *gg;* 3) det kvarstår för övrigt såsom *o*.

Ljudförbindelsen *ǫr* har övergått till *ør* i fd. *børn*, *hør*, nyd. *ørn* (se Studier II 471) och dessutom i fd. *tørff* (Peder Laale; Nyerups uppl. nr 1156; isl. subst. *þǫrf*), *ørk* 'ark' (N. M. Petersens Litteratur-hist [1]. II 228), äldre da. *gørn* "ullgarn" (exempel i Kalkars ordbok; *görn*, *gjørn*, neutr. "ullgarn" även i Skånemålet och i danska bygdemål; se Rietz' och Molbechs Dialekt-lexikon. Omljudet är överfört från pl.; isl. *gǫrn*). — Till de i Studier anförda exemplen på ljudutvecklingen *ǫr* > *ör* i fsv. kunna läggas *hørfh* f. 'harv' (ett ex. i Söderwalls ordbok) och *för* (i Gamla ordspråk nr 630; 'resa' *); isl. *fǫr*).

I fd. *øl* 'öl', nyd. *møl* "mal" har ljudförbindelsen *ǫl* blivit *øl*. Eftersom i t. ex. nyd. *barsel*, *bodel* (*buddell*) "gästabud"

*) Jag hoppas kunna i annat sammanhang motivera denna min översättning av ordet i detta förvanskade ordspråk.

(av äldre *barsøl*, *budhøl*) *-øl* "cerevisia" såsom senare kompositionsled av ord med huvudakcent på första stavelsen övergått till *-el*, så kan även nyd. *handsel* "de første penge en sælgende modtager om dagen" (i äldre nyd. skrivet *haandsel*, *haandselle* enligt Kalkars ordbok) hava utvecklats ur ett äldre **handsøl*, liksom vi ännu på nysv. hava *handsöl* "den första försäljning, någon gör på dagen" (jmf. isl. *hand-sal* pl. *hand-sǫl* och Studier II 472 *). Emellertid kan *handsel* väl även hava utgått från sg. *handsal*.

Utom i *hug*, *dug* (*dugh* "dagg" t. ex. redan i En dansk lægebog = AM. nr 187 8:o s. 20,11), *lug* (isl. *lǫgg*, nysv. *lagg [-kärl]*; se Studier II 477) har *ǫ* blivit *u* även i fd. *glwgactigt* (Peder Laale nr 465; i Chr. Pedersens upplaga; på samma ställe i 1506 års upplaga *glwæ*), hvilket motsvaras av fsv. *gluggotter*, isl. *glǫggr* "skarpsynt". Svenskan har *-ugg-* av ursprungligare *-ǫgg-* även i det under förra århundradet brukliga subst. *rugg* (så t. ex. i Sahlstedts ordbok) "ragg" och i det därav bildade ännu brukliga adjektivet *ruggig*. Det neutrala nysv. *rugg*, *ragg* är nämligen tydligen identiskt med det feminina isl. *rǫgg*, fsv. (och nysv.) *rag* med samma betydelse.

Om da. *lov*, *hoved*, *bold* se Studier II 471, 409. *U*-omljud torde även föreligga i fd. *nos* "näsborre", även skrivet *nōs* (Valdemars Selandslag 2,5). I fd. *sporf*, nyd. *spurv* hade man enligt den uppställda regeln väntat *ø* (ej *o*, *u*). Serenii Svensk-engelska ordbok (1741) har på liknande sätt *sporrhök* 'sparrow-hawk'. Troligen föreligger i detta da. *sporf*, *spurv*, sv. *sporr* ett annat avljudsstadium än i sv. *sparv*, isl. *spǫrfr* (annorlunda i Studier II 477).

*) Även i fsv. har *ö* i senare kompositionsleden övergått till *e*, när huvudakcenten föll på förra sammansättningsleden. Detta har, såsom jag i Arkiv IV 177 antytt, varit fallet i *Löþöse* > *Lödhese*, *Skanö* > *Skane*. I samma häfte av Arkivet s. 128 har Bugge påpekat denna ljudutveckling i fsv. *norön* > *noren*, *hospröa (husfröa)* > *hosprea*, *Asö* > *Ase*. Härtill kunna ytterligare läggas *laghsœti sokn* (Uppl.-l. M. 11 § 1 i handskr. E enligt noten 90), som i andra handskrifter heter *laghböte sokn*, och *epsere* (VGL. II Add. 7,28), *eseret* (ib. 7,9) av *öre* (i VGL. II Add. dock oftast *epsöre*).

Exempel på *u*-omljud av långt *a* äro i de östnordiska språken ytterst få, men, så vitt av dessa framgår, har *ǭ* behandlats på samma sätt som *ǫ̆*; dock så att, där man väntar *ō* (representerande isl. *ǿ*), detta vid förkortning övergått till *u* (jmf. Studier II 479 ff.). Ett exempel härpå erbjuder det i Skånemålet brukliga kvinnonamnet *Olu*, isl. *Óløf* (fem. till *Óláfr*, *Ólafr*), hvilket namn på svenska runstenar möter med skrivningen *olauf* (Liljegren nr 91,856), d. v. s. *Ōlǭf* eller *Ōlǫf*, och som även anföres av O. Nielsen i hans skrift Olddanske Personnavne s. 70, nämligen under formen "*Olof* (*Olouo* Ejef.) 12. Årh." från Necrologium lundense eller Liber daticus lundensis. I Skånemålets *Olu* har det slutljudande *-v* förlorats liksom i motsvarande maskulina namn *Ola* (av *Óláfr*, *Ólafr*). Om den av Nielsen anförda formen är korrekt, så visar den, att namnet i Skåne på 1100-talet hade *o*-ljudet kvar i ultima. Jmf. med *Olu* av *Óløf* det fd. pronomen pers. *hun* av *høn*, hvilket merendels användes proklitiskt (fsv. *hun*, *hon*). I nysv. *tutt* '(lin-)tått' (isl. *þǿttr*; jmf. Rydqvist II 154), fsv. verbet *tutta* (Gamla ordspråk 425) har *ǭ* vid förkortning framför *tt* övergått till *u*. (*Å*-ljudet i *tåt*, *tått* (d. *tot*) härrör från det oomljudda *þātter*.) Jmf. härmed övergången av *ō* (= isl. *ó*) till *u* vid förkortning i fd. och fsv. (*hægumi*, *gutt* etc.; Kock i Arkiv IV 176). Om fd., fsv. *øl* 'rem' (isl. *ǿl*) se Studier anf. st. *).

*) Dialektiskt (åtminstone i vissa trakter av Norrland) synes, att dömma av det av Rydqvist IV 182 f. huvudsakligen från Rietz anförda materialet, *u*-omljudet av kort *a* hava övergått till *ö* även i vissa andra ställningar, än där detta var fallet i fsv. riksspråket, liksom man dialektiskt (även i vissa trakter av Norrland) har även det *yngre* *u*-omljudet av *a*, som annars tillkommer blott Island och (vissa bygder av) Norge (jmf. Arkiv IV 141 ff.). Så har man i Västerbotten t. ex. *höku* (jämte *haku*) 'haka', *sögu* (jämte *sagu*) 'saga', *tvöru* (jämte *tvaru*) 'grötkräkla', *dvölu* 'dvala', *fritölu* 'fritalig', *margföllu*, *vöttu*-'vattu'-. Jmf. härmed utvecklingen av *ǫ* till *ö* i isl. — I vissa trakter av östra Skåne har man *nött* 'natt', i Blekinge *nötte(-gammal)* (jmf. Rietz 462 f.). i hvilket ord *ö* torde hava utvecklats ur långt *ǫ*; jmf. Smålandslagens *höön* 'hon', ack. *höna*.

Lund. Axel Kock.

Vígslóði.

Bei Besprechung der gesetzgeberischen Arbeiten, welche auf Island in den Jahren 1117—18 vorgenommen wurden, und für welche man die Bezeichnung "Hafliðaskrá" zu brauchen pflegt [1]), sagt Ari fróði in seiner Íslendíngabók [2]): "þá vas scrivaþr Vígslóþi oc mart annat í lǫgom". Einen ganz änlichen Bericht giebt auch die Kristnisaga [3]); in unseren Rechtsbüchern findet sich aber wirklich ein Abschnitt, welche die genannte Bezeichnung führt, und zwar zeigt derselbe in der Konúngsbók die Überschrift [4]): "Her hefr vpp víg sloða", in der Staðarhólsbók aber die Überschrift [5]): "Vpphaf vigsloda", während die auf einer selbstständigen Grundlage beruhende Papierhs. AM. 125, A. die Überschrift "Wijg slodi" oder "Wig slodi" bietet [6]). Die sprachliche Erklärung aber des Namens *Vígslóði* ist bisher in sehr verschiedener Weise versucht worden, und darum immerhin einer Besprechung werth.

Von den beiden Wörtern, aus welchen die Bezeichnung Vígslóði zusammengesetzt ist, bezeichnet das erste, das Hauptwort *víg* nämlich, von Haus aus den 'Kampf', und das dazugehörige Zeitwort *vega* 'kämpfen'. Zeitwort sowohl als Hauptwort dürfen dabei als gesammtgermanisch betrachtet werden. Wulfila braucht *veihan* als Übersetzung von *μαχεῖν*, und *vaihjo* für *μάχη*. Im Angelsächsischen ist *vîg* und *vigg* für 'Kampf', *vîgan* für

[1]) Vgl. *Konúngsbók* § 117, S. 213: "a scrô þeirre er Hafliðe let gera". [2]) Cap. 10, S. 16 (ed. *Finnur Jónsson* Kopenh. 1887). [3]) Cap. 13, S. 29 (*Biskupa sogur* I). [4]) *Kgsbk.* § 88, S. 144. [5]) *St.* S. 291. [6]) In Vilh. Finsen's Schlussband, S. 428 u. 442.

'kämpfen' nachweisbar, und eine Reihe von Zusammensetzungen wie *vîgbealu*, *vîgbil*, *vîgblâc*, *vîgcyrm*, *vîgcräft* u. dgl., dann von Ableitungen wie *vîga*, *vîgend*, lässt erkennen, dass das Wort dem Volke ein sehr geläufiges war. Im Altsächsischen kommt gleichfalls *vîg* für 'Kampf' und 'Krieg' vor, und das Zeitwort *vîgan* lässt sich aus der Participialform *vîgand* 'Kämpfer' erschliessen; nicht minder kennt das Altfriesische sowohl *wich*, Gen. *wiges* für 'Kampf', als *wigand* für 'Kämpfer'. Im Althochdeutschen endlich ist *wîg* im Sinne von 'Kampf' und 'Schlacht', dann *wîgan* im Sinne von 'kämpfen' mit einer reichen Fülle von Ableitungen und Zusammensetzungen bezeugt, wie z. B. *einwîg* oder *einwîgi*, *kamfwîg*, *nahtwîg*, *volcwîg*, dann *wîgant*, *wîglîh*, *wîghaft*, und auch im Mittelhochdeutschen ist *wîc* für 'Kampf', 'Schlacht' und 'Krieg', *wîgen* für 'kämpfen', *wîgant* für den 'Krieger', sammt einer langen Reihe von Zusammensetzungen noch üblich. Die Grundbedeutung 'Kampf', 'kämpfen' kann hiernach für beide Worte als festgestellt gelten; es ist dies aber von einiger Bedeutung, wenn man bemerkt, dass die beiden Worte im Altnordischen auch wohl noch in einer engern Bedeutung gebraucht werden. Das Zeitwort *vega*, seltener *viga*, bezeichnet nicht nur 'das Kämpfen' sondern auch ganz speciell 'das Todtschlagen', und das Hauptwort *víg* wird häufiger noch für 'die Tödtung' als für 'den Kampf' gebraucht. In den Geschichtsquellen und den an sie sich anschliessenden Denkmälern kommen beide Wörter noch oft genug in jener umfassenderen Bedeutung vor. So heisst es in der alten Heiðarvíga saga, cap. 31 [1]: "Tanni ræðst í móti Barða; tekst þar víg afburða frœknligt", und in Gylfaginníng, cap. 51 [2]: "hundrinn Garmr, hann á víg móti Tý, ok verðr hvárr öðrum at bana"; in der Íslendíngabók, cap. 7 [3]) ist von einem "veria þeim vígi þing-

[1]) Íslendínga sögur, II, S. 369 (1847). [2]) Edda Snorra Sturlusonar, I, S. 190. [3]) ang. O., S. 10.

sýlenni", in der Eyrbyggja, cap. 9 [1]) von einem "verja þeim veg sýllinni", und in der Ólafssaga Tryggvasonar, cap. 217 [2]) von einem "verja vígi brúarsporðana" die Rede, während die Kristnisaga, cap. 9 [3]) gleichbedeutend sagt: "Þeir verja brúarsporðann báða með vápnum". *Vígr* heisst der kampftüchtige Mann, und *óvígr* derjenige, der z. B. durch Wunden kampfunfähig geworden ist; *vígmóðr* der vom Kampf Ermüdete, *vígi* ein zur Vertheidigung passender Ort, u. dgl. m. So spricht man aber auch nicht selten von einem "vega sigr" als dem Erfechten des Sieges; die Njála, cap. 63 [4]) sagt von Gunnarr: "Tók hann þá atgeirinn ok sverðit, ok vegr með báðum höndum", und die Sverris saga, cap. 163 von K. Sverrir [5]): "hann veitti eitt spjótlag hverjum er hann vá at", und auch in einem isländischen Rechtsbuche wird als "bæði vegandi ok verjandi fjörs síns ok fjár" der Mann bezeichnet [6]), der kräftig genug ist zum Angriffe wie zur Vertheidigung von Gut und Leben. Dem gegenüber werden aber dieselben Ausdrücke in den nichtjuristischen Quellen auch nicht selten in einem engern Sinne für den Todtschlag und dessen Begehung gebraucht, und in den Rechtsquellen ist diese letztere Anwendungsweise geradezu die vorherschende. Sehr bezeichnend ist der beide Bedeutungen vereinigende Ausdruck *vega víg*, d. h. einen Todtschlag begehen [7]), oder auch *vega skammarvíg* [8]), *vega víg í véum* [9]), *vega víg um konu* [10]), *vega óðs manns víg* [11]); bezeichnend ist andererseits auch der Ausdruck *vega til arfs*, welcher bedeutet, durch die Tödtung eines Mannes den Anspruch auf dessen Erbschaft erwerben [12]), sofern ja hier der Begriff der Tödtung durch die Eröffnung des Erbganges absolut festgestellt ist. Ganz unzweideutig ist

[1]) ed. Guðbrandr Vigfússon, S. 10. [2]) *FMS.* II, S. 207; *Flateyjarbók* I, § 338, S. 426. [3]) *Biskupa sögur* I, S. 17. [4]) ed. Konráðr Gíslason I, S. 288. [5]) *FMS.* VIII, S. 400. [6]) *Staðarhólsbók*, § 277, S. 305. [7]) *Njála* 36/141 und 87/411; *Eyrbyggja* 18/21; *Flateyjarbók* II, § 280, S. 370; *GÞL.* § 151. [8]) *Njála* 146/630. [9]) *Flóamanna s.* 6/124; *Landnáma* V, 10/304, dann II, 6/80 u. öfter. [10]) *ÞL.* 100 [11]) ebenda. 104. [12]) *Flóamanna s.* 16/135.

auch die Bedeutung des Ausdruckes *víg*, wenn in dem einen unserer Rechtsbücher der Fall besprochen wird [1]: "ef rétt lýst er eno meira sáre á hond manne ok geriz þat at vígi siðarr", während das andere sagt "ok geriz þat at banasáre"; oder wenn anderwärts in einem änlichen Falle gesagt wird [2]: "ef maðr lýsir sjálfr sár sin, ok verþr þat at vígi siðarr", oder in der Formel für die *víglýsing* des Thäters selbst die Worte gebraucht werden [3]: "ek lýsi sár, ef at sárom geriz, enn víg, ef at vígi geriz". Nicht anders steht es ferner, wenn von einem "lýsa frumhlaup á hond manne, eða sár, eða drep, eða víg" die Rede ist [4]), oder: "um sakir þær allar er hér ero talðar um sár ok um víg ok þá lagalösto alla, er á þeim vetvángi göraz, er á unnin verk verða með monnom" [5]), u. dgl. m.; in allen diesen Fällen nämlich bezeichnet *víg* ganz unzweideutig nicht die Kampfsache im Allgemeinen, sondern lediglich eine ganz specielle Art von Kampfsachen, nämlich den Todtschlag im Gegensatze zur Verwundung, zum einfachen Schlage oder zum rechtswidrigen Angriffe. Da jedoch der als *Vígslóði* bezeichnete Abschnitt von den Kampfsachen überhaupt, und keineswegs blos von den Todtschlagsachen handelt, wird man anzunehmen haben, dass das Wort in dieser Zusammensetzung noch in seiner ältern und umfassenderen Bedeutung gebraucht sein wolle, nicht in seiner jüngeren und engeren Geltung.

Das zweite Wort in der Zusammensetzung, das Hauptwort *slóði* nämlich, hat der Erklärung grössere Schwierigkeiten bereitet. Anders Bussæus [6]) und B. Finnur Jónsson [7]) übersetzen dasselbe mit 'traha', was ja insofern ganz richtig ist, als *traha*, von *trahere* abgeleitet, 'das Gezogene' bedeutet, aber allerdings der specifisch römischen Bedeutung des Wor-

[1]) *Kgsbk* § 87, S. 153, vgl. *Staðarhbk* § 281, S. 311-312. [2]) *Kgsbk*, § 88, S. 155; *Staðarhbk* § 281, S. 312. [3]) *Kgsbk* § 87, S. 154; *Staðarhbk* § 282, S. 313. [4]) *Kgsbk* § 88, S. 156; *Staðarhbk* § 283, S. 314. [5]) *Kgsbk* § 89, S. 157; *Staðarhbk* § 284, S. 316. [6]) Arii Thorgilsis filii Schedæ, S. 66, not κ. (1733). [7]) Historia ecclesiastica Islandiæ I, S. 271. not. a (1772).

tes gegenüber nicht entspricht, vermögen deren dasselbe ein unserer Egge ähnliches Geräthe bezeichnete, welches zum Ausdreschen der Körner aus den Æhren diente. Man scheint aber das Wort als mit *sleði*, d. h. Schlitten, gleichbedeutend angesehen zu haben, wie denn schon Lauritz Kongslew [1]) *vígslóði* mit "Dødens Slæde" und F. C. Dahlmann [2]) mit "Tödtungsschlitten" übersetzt, und auch þórðr Sveinbjörnsson *sleði* und *slóði* als identisch betrachtet [3]); doch hat A. L. J. Michelsen hiegegen bereits eingewendet, dass *slóði* eigentlich nicht 'traha', sondern das auf einem Schlitten Gezogene, Nachgeschleppte bedeute [4]). Ganz das Richtige dürfte allerdings auch damit noch nicht getroffen sein. Die allgemeine Bedeutung des Wortes ist vielmehr, wie dies Vilh. Finsen sehr richtig bemerkt [5]), und Th. Möbius ebenfalls ausgesprochen hat [6]), die einer Sache welche man hinter sich herzieht oder schleppt; von hier aus aber entwickelt sich, wie neuere Lexikographen bereits mehrfach hervorgehoben haben, eine Reihe speciellerer Gebrauchsweisen desselben. Schon der alte Björn Haldórsson bemerkt [7]), wenn ich von einer erst später zu besprechenden Bedeutung des Wortes absehe, dass dieses sowohl ein Bündel Reisig oder Buschwerk bezeichne, wie man es, allenfalls mit Steinen beschwert, auf Island verwendet, um den ausgeführten Mist gleichmässig über die Wiesen zu breiten, wesshalb denn auch eine so bearbeitete Wiese als "slóðadreginn völlr" bezeichnet werde, als auch das, was von einem Schiffe nachgeschleppt werde, oder auch die Schleppe eines Kleides. Eiríkr Jónsson bestätigt, unter ausdrücklicher Hervorhebung der allgemeinen Grundbedeutung des Wortes, noch speciell die erste und die dritte jener engern Bedeutungen des-

[1]) Den Danske og Norske Private Rets første Grunde I, S. 204 (1781). [2]) Geschichte von Dännemark II, S. 183—84, Anm. 2 (1841). [3]) Gloss. s. v. sleði und vígslóði, S. 77 und 92 (1829). [4]) in Falck's Eranien, III, S. 104, Anm. 2 (1828). [5]) Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1850, S. 227 Anm. 4; dann Glossar, s. v. vígslóði, S. 695. [6]) Glossar s. v. slóði (1866). [7]) Lexicon Íslandico-Latino-Danicum. II, S. 296 (1814).

selben [1]), wogegen das Glossar zur Njála [2]) und Guđbrandr Vigfússon [3]) sich ausschliesslich an die erste von ihnen hält, und auch Joh. Fritzner neben der allgemeinen Bedeutung des Wortes nur dieser speciellen Anwendung desselben gedenkt, nur mit dem Beisatze, dass das zusammengebundene Buschwerk nicht nur zur Ausbreitung von Dünger, sondern auch zum Fortschaffen von Heu benützt werde [4]). Der Gebrauch von Buschwerk sowohl zum Transport von Heu als zum Breiten von Dünger ist in manchen Gegenden von Norwegen noch heutigen Tages üblich [5]); andererseits war der Gebrauch des Wortes für eine derartige landwirthschaftliche Verrichtung auf Island auch schon in der älteren Zeit bekannt, wie denn unsere Rechtsbücher einerseits zu den Waldnutzungen, welche der Pächter auf seinem Pachtgute anzusprechen hat, auch die Befugniss rechnen zum "höggva sér slóđahrís" [6]), d. h. zum Hauen von Büschen behufs Herstellung eines *slóđi*, und andererseits das "slœđa um vár", d. h. das Mistbreiten mittelst des *slóđi* im Frühjahr, zu den gewöhnlichen Arbeiten rechnen, welche einem Bauernknechte obliegen [7]). Nicht minder hat aber auch schon Vilh. Finsen darauf aufmerksam gemacht [8]), dass die zweite der von Björn Haldórsson angegebenen Bedeutungen in sehr charakteristischer Weise durch die Verhandlungen belegt wird, welche im Jahre 1869 am isländischen Alldinge gepflogen wurden [9]). Aus Anlass einer Petition "um bann gegn hákarla niđurskurđi", d. h. um die Erlassung eines Verbotes gegen das Aufschneiden der gefangenen Haifische und Werfen ihres nutzlosen Körpers in die See nach herausgenommener Leber, welche aus der Ísafjarđarsýsla eingekommen und einem Ausschuss zur Begutachtung

---

[1]) Oldnordisk Ordbog, S. 511 (1863). [2]) Nials-saga S. 788 (1809). [3]) Icelandic-English Dictionary, S. 569 (1869). [4]) Ordbog, S. 597 (ed. 1; 1867). [5]) Vgl. Ivar Aasen, Norsk Ordbog s. v. slode, S. 705—6 (ed. 2, 1873). [6]) *Kgbsk* § 220, S. 137; *Stađarhbk* § 434, S. 501. [7]) *Kgsbk* § 78, S. 129; *Stađarhbk*, § 233, S. 265. [8]) Glossar, S. 695. [9]) Alþingistíđindi, 1869, I, S. 795—96.

überwiesen worden war, hatte dieser einen Gesetzentwurf vorgelegt, dessen § 2 die Worte enthielt [1]): "róa má fyrir hákarli útanskips, ef því verđur viđ komiđ", d. h. gestatten wollte, dass man die Haifische, welche man gefangen hatte, in der See nachschleppen dürfe, statt sie sofort an Bord zu bringen, soweit solches überhaupt thunlich erscheine; der Vertreter der Barđastrandarsýsla, síra Eiríkr Kuld von Stykkishólmr, brachte aber dazu den Vorschlag ein anstatt der Worte "róa fyrir hákarli" vielmehr zu setzen: "róa fyrir slóđa", wozu der Vertreter der Strandasýsla, Torfi Einarsson von Kleifar im Steingrímsfjörđr, die Erklärung gab: "viđvíkjandi slóđa vil eg geta þess, ađ svo er almennt kallađ, þegar mikiđ aflast, fyrir norđurströndum Vestfjarđa". Auf die Bemerkung des Vertreters der Stadt Reykjavík, Halldórr Friđriksson, als Referenten, dass das Wort *slóđi* zwar an sich gut sei, aber hierher nicht passe, wurde das Amendement fallen gelassen, und der beantragte Gesetzentwurf erhielt überdiess auch nicht die königliche Bestätigung [2]); immerhin geht aber aus dem Angeführten hervor, dass es sich hier um einen Gebrauch des Wortes handelt, welcher zur Zeit wenigstens ausschliesslich dem Nordwesten Islands eigenthümlich ist. Obwohl die eigenthümliche Art die Haifische zu schleppen als auch anderwärts, z. B. in der Austur-Skaptafellssýsla, üblich bezeichnet wird, erscheint doch der Ausdruck *slóđi* als ein ausschliesslich westländischer; neben den Dingleuten der Strandasýsla und der Barđastrandarsýsla kennt ihn nur Haldórr Friđriksson, welcher obwohl in Reykjavík wohnhaft, doch aus der Ísafjarđarsýsla gebürtig ist, und unter den Lexikografen nur Björn Haldórsson, welcher zwar in der Árnessýsla geboren, aber die längste Zeit seines Lebens, nähmlich in den Jahren 1752—81, Pfarrer und Probst im Sauđlauksdalr auf der Barđaströnd gewesen war. Ganz abgesehen aber von diesen

---

[1]) ebenda. II, S. 320. [2]) Tíđindi um stjórnarmálefni Íslands, III, S. 175—76.

technischen Bedeutungen des Wortes wurde dasselbe aber auch schon frühzeitig metaphorisch gebraucht, worauf das Glossar zur Njála, sowie die Wörterbücher von Möbius, Eiríkr Jónsson, Guðbrandr Vigfússon und Joh. Fritzner bereits aufmerksam gemacht haben; "mun annarsstaðar meira slóða draga enn hér", meint der alte Njáll, von den üblen Anzettelungen der Hallgerðr sprechend [1]), und ähnlich sagt der alte Úfeigr von dem gegen seinen Sohn Oddr angelegten Processe [2]): "meira slóða mun draga, at því er ek hygg", wobei natürlich Beide die schweren Folgen im Auge haben, welche diese oder jene Thatsache ihrer Meinung nach mit sich bringen werde. Von hier aus würde man für die Zusammensetzung *Vígslóði* zu der Bedeutung "Folgen des Kampfes" gelangen, welche als Überschrift des entsprechenden Abschnittes unserer Rechtsbücher sehr wohl passt, und auch in der That schon von Þórðr Sveinbjörnsson ("homicidii sequelæ"), Möbius (alternativ mit der unten noch zu besprechenden anderen Erklärung) und V. Finsen ("hvad Manddrab trækker efter sig, har i Fölge med sig", "Fölgerne af Manddrab") aufgestellt worden ist. Minder annehmbar scheint mir dagegen, wenn Bussæus, allerdings auch an den Begriff des Nachschleppens anknüpfend, die Bezeichnung nur auf die vielfachen Todtschläge beziehen will, welche ein erster Kampf nach sich zu ziehen pflege, oder auf die Weitläufigkeit der Darstellung in dem betreffenden Abschnitte; die erstere Deutung ist zu eng, da, wie Vilh. Finsen richtig hervorhebt, neben der Blutrache und Fehde auch die Klagestellung und Strafe zu den Folgen der Kämpfe gehört, welche in dem Abschnitte behandelt werden, die zweite Deutung aber ist vollends unzulässig, da weder besondere Weitschweifigkeit unseren Abschnitt auszeichnet, noch das Wort *slóði* auf diese hinweisen könnte. Wenn aber der Verfasser sich für diese

---

[1]) *Njála* 36/142. [2]) *Bandamanna s.* S. 21 (ed. Haldórr Friðriksson; in Cederschiöld's Ausgabe, S. 9, fehlen die Worte).

letztere Deutung auf Arngrím Jónsson beruft, so ist zwar richtig, dass dieser die "Lex de Homicidiis" als "prolixa et varia" bezeichnet, mit dem Beifügen "nobis Wiigslode [1])"; aber damit ist denn doch keineswegs gesagt, dass diese Bezeichnung mit jener Eigenschaft in irgend welche Beziehung gebracht werden wolle. Ebendamit ist auch bereits die Unhaltbarkeit der von Bischof Finnur Jónsson aufgestellten Deutung gegeben: "Lex multum et prolixe de cædibus et injuriis agens, deqve poena, qvam secum trahunt". Ebenso unrichtig ist wenn Dahlmann behauptet, dass Kongslew den Namen als einen Anhang (Nachgeschlepptes) zu den älteren Gesetzen verstehe, und dass Michelsen dieser Deutung beitrete; Kongslew rechnet vielmehr zwar den *Vígslóði* zu den neuen Zuthaten, welche gelegentlich der Gesetzgebung von 1117—18 zu dem älteren Úlfljótslög hinzukamen, bringt aber dessen Namen keineswegs in Verbindung mit dieser Thatsache, wenn demnach Michelsen bei Berufung auf ihn sagt: "Der Name wird davon abgeleitet, dass dies Buch bei den älteren Gesetzen einen Anhang bildete", ist diese Angabe ungenau, während zugleich dahingestellt bleiben muss, ob er sie sich aneignen wolle. Dahlmann's eigener Erklärungsversuch: "Víg-slóði heisst Tödtungs-Schlitten, traha cædis, denn man erleichtert sich die Lasten, indem man sie auf Schlitten oder Schleifen wegführt", ist ebenso verkehrt wie seine kategorische Bemerkung: "slóði heisst nun einmal nicht die Schlittenlast, sondern der Schlitten". Endlich ist aber auch der Erklärung Pardessus's kein Werth beizulegen, welcher sagt [2]): "ce titre signifie tentative de meurtre"; dieselbe ist sprachlich und sachlich gleich haltlos, da der Abschnitt keineswegs ausschliesslich oder auch nur vorzugsweise vom Mordversuche handelt, und das Wort *slóði* schlechterdings nicht die Bedeutung "Versuch" haben kann. Dagegen will ich nicht unterlassen, noch auf die

[1]) Crymogæa, I, Cap. 8, S. 82 (1610). [2]) Collection de lois maritimes, III, S. 57, Anm. 2 (1834).

Möglichkeit einer anderen, von den obigen abweichenden Deutung hinzuweisen, welche ebenfalls bereits ihre Vertreter gefunden hat.

Björn Haldórsson giebt für *slóði* neben den oben bereits besprochenen Bedeutungen auch noch die Bedeutung "Callis, Fodsti", also "Fusssteig". An sie anknüpfend habe ich früher einmal für *Vígslóði* die Übersetzung "Todtschlagspfad oder Todtschlagsweg" vorgeschlagen [1]), und Möbius hat diese Deutung alternativ neben der oben besprochenen zugelassen; aber auch Guðbrandr Vigfússon gelangt zu einem ähnlichen Ergebnisse, wenn er *vígslóði* durch "the war-slot" wiedergiebt, sofern ja *slot* im Englischen die "Fährte eines Wildes" bezeichnet. Ich bin indessen an dieser Deutung inzwischen irre geworden. Bei keinem anderen Lexikographen finde ich eine entsprechende Bedeutung für *slóði* verzeichnet, vielmehr nur die Femininform *slóð*, welche hinwiederum bei Björn Haldórsson fehlt, mit der Bedeutung "Weg, Strasse" [2]), "Vei, Sti, Spor" [3]), "a track or trail in snow or the like", und in der Pluralform *slóðir* mit der Bedeutung "a ship's wake" [4]), "Sporvej, den Vej (farvegr) som danner sig der, hvor nogen har rejst, ved de Spor, som han efterlader sig" [5]), endlich "Callis, semita, via trita" [6]). Möglich dass Björn Haldórsson *slóð* und *slóði* zusammengeworfen hat; aber auch dann, wenn beide Formen wirklich unter sich abwechseln sollten, und somit *slóði* wirklich im Sinne von *slóð* nachweisbar wäre, würden wir auch damit keine wesentlich andere Deutung herausbekommen, als die oben an erster Stelle erwähnte. Wenn nämlich zwar *slóð* zweifellos im Sinne von "Weg" vorkommt, so ist doch die häufigere sowohl als ursprünglichere Bedeutung des Wortes die einer "Wegspur", so dass also auch diese Wortform zunächst

---

[1]) Allgemeine Encyclopædie der Wissenschaften und Künste, I Section, Bd 77, S. 20 (1864). [2]) *Möbius*, h. v. S. 393. [3]) Eiríkr Jónsson, h. v., S. 510. [4]) Guðbrandr Vigfússon, h. v., S. 569. [5]) Fritzner, h. v., S. 597. (ed. 1). [6]) Sveinbjörn Egilsson, h. v., S. 749.

nur auf das hinweist, was der Gehende, Fahrende oder Reitende hinterlässt, also gewissermassen hinter sich herzieht, was ihm folgt; auf die Folgen des Todtschlages würde also der Name *Vígslóði* auch bei dieser Auffassung desselben hindeuten. Wenn übrigens in einer von Fritzner angeführten norwegischen Urkunde aus dem Jahre 1446 [1]) ein *slodauegher* neben einem *gangauegh*, *rekstarvegh*, *þioduegh*, *liikuegh*, *skatuuegher* erwähnt wird, so ist darunter ein Schleifweg zu verstehen wie unter dem *Slodveg* neuerer norwegischer Dialecte [2]), und hat diese Zusammenzetzung somit keine Beweiskraft für die Geltung der Form *slóði* im Sinne von 'Weg'.

München den 21 März 1888.

K. Maurer.

Dróttkvætt.

K. Gislason hat sich über die ursprüngliche form (Om skjald. s. 307), Th. Moebius über die verwertung des wortes (Islendingadr. s. 23 anm. Háttat. II. s. 107) genügend ausgesprochen. Das wort tritt nur als adjectivum auf in der verbindung *dróttkvæþr háttr* und dieser entspricht ganz das neutrale *dróttkvætt*. Dunkelheit herscht noch über die bedeutung des wortes. G. Vigfússon meint, das wort rühre wahrscheinlich daher, weil die im dróttkvætt verfassten gedichte vor dem könige und dessen gefolge (drótt) vorgetragen worden wären; Egilsson übersetzt es mit "metrum collatatum", Möbius fragt, ob von der vortragenden drótt, f. oder von dem besungenen dróttinn, m. Die letztere ableitung halte ich sprachlich für unmöglich, Vigfússons annahme will mir aber deshalb nicht wahrscheinlich scheinen, weil diese gedichte vor dem fürsten vorgetragen wurden, das gefolge aber dabei garnicht in betracht kam. Wir müssen uns zunächst umsehen, wo das wort überhaupt vorkommt. Ausser in dem ziemlich jungen 4. tractate des cod. Worm. der Sn. E. (II. 234), dessen verfasser, wer er auch gewesen sein mag, die Edda kannte, findet sich das wort nirgends als im Háttatal, dieses aber beherscht es ganz und bis zu den runhentstrophen kommt der verfasser im commentar fast bei jedem háttr auf das dróttkvætt zurück. Freilich scheint der verfasser auf alter überlie-

[1]) Diplom. norveg. II, nr. 770, S. 580. [2]) Ivar Aasen, h. v., S. 706.

ferung zu fussen, er sagt (ausg. v. Möbius II, 21, 19 ff.): *Nú skal ríta þá háttu er fornskáld hafa kveþit ok eru nú settir saman, þótt þeir hafa ort sumt meþ háttafǫllum ok eru þessir hættir dróttkvæþir kallaþir í fornum kvæþum, en sumir finnaz í lausum vísum.* Der 2. teil dieses satzes kann doch syntaktisch nur so aufgefasst werden, dass er sich nach *hafi ort* teilt, zum ersten unterteile gehört *sumt í fornum kvæþum*, zum zweiten *sumir finnaz í lausum vísum.* Das *meþ háttafǫllom* gehört logisch beiden teilen an, grammatisch aufgefasst wie es hier steht gehört es unmittelbar zu *í fornum kvæþum* und so ergiebt sich das *ok eru þessir hættir dróttkvæþir kallaþir* als parenthetische erklärung zu *meþ háttafǫllom,* es ist in kommata einzuschliessen und bedeutet: "und gleichwol (obgleich sie gegen die normale vísa verstossen) heissen diese *hættir dróttkvæþir.* Für diese erklärung der stelle spricht auch, dass wir in den alten gedichten durchaus keine andeutung finden, dass die versmasse von irgend einem dichter bezeichnet worden wären. So bleibt unser dróttkvætt zunächst auf dem Háttatal sitzen, ja ich glaube annehmen zu dürfen, dass das wort von dem gebildet ist, der den ersten entwurf des commentars gemacht d. i. von Snorri. Der Háttalykill des Rǫgnvald jarl kennt ja die bezeichnung nicht. Schon oben bemerkte ich, dass der erste teil unseres compositums zum zweiten nicht gut in objektiver beziehung stehen kann, es ist vielmehr im hinblick auf die thatsächlichen verhältnisse subjektive anzunehmen, wie schon Möbius angedeutet hat. *'Dróttkvæþr háttr'* ist demnach die weise, wie sie im *drótt* d. i. im königlichen gefolge gäng und gäbe war. Dass aber ein sehr grosser teil der skalden, die die gekünstelte versform pflegten, zum königlichen gefolge gehörte, weiss jeder, der sich mit nordischer literaturgeschichte beschäftigt hat. Eine wortbildung mit diesem inhalt passte aber ganz in den ideenkreis Snorris. Er gehörte selbst zum königlichen gefolge, er schätzte die alten gefolgschaftsskalden höher als andere und bezeichnet sie mit *hǫfuþskáld,* er erwähnt ausdrücklich, dass das *hirþsveit* seiner zeit in früheren tagen *drótt* geheissen habe (Hmskr. 16[a]). Wie er aber das *drottkvætt* verstanden wissen wollte, lehrt uns das Háttatal. Alle gekünstelten weisen der gefolgschaftsskalden bringt er mit dem *dróttkvæþr háttr* in zusammenhang, er lässt sie unterarten der gemeinsamen hauptart sein, die sich in den meisten strophen der gefolgschaftsskalden ohne subjektiven beigeschmack des dichters findet. Alle künstlichen weisen sind demnach *dróttkvæþir hættir* oder *dróttkvætt,* die einen gegensatz zur alten schlichteren volkspoesie bilden.

Leipzig, 1887.

E. Mogk.

Nyfundne fragmenter af en codex af Magnus Erikssons landslag.

Skönt pergamentshåndskrifter fra 14 årh. af Magnus Erikssons landslag allerede er bekendte i et ikke ringe antal, idet Schlyter til sin udgave af loven har benyttet over en snes sådanne, kunde det dog for fuldstændighedens skyld måske her meddeles, at fragmenter af et nyt håndskrift ligeledes på pergament og fra 14 årh. nylig er komne for dagens lys, fundne som strimler under bindsnorene tværs over ryggen af en trykt bog*) fra 17 årh.

Disse fragmenter, som nu er indlemmede i den arnamagnæanske samling, er sex i tallet, deraf et ubeskrevet, og har tilhørt to forskellige blade af et 15 cm. bredt kvarthåndskrift, det ene blad indeholdende en del af lovens Eghno balk, det andet en del af dens Bygninga balk.

fragm. 1 r. = E. B. XXXIII § 2 (Schlyter X, 118^{6}–119^{1}). – fragm. 1. v. = E. B. XXXIV pr.—§ 2 (Schlyter X, 121^{6}—122^{2}).

fragm. 2 er mindre end de øvrige, idet den indre del af strimlen (nærmest ryggen) er bortreven. — fragm. 2 r. = E. B. XXXIII § 4 (Schlyter X, 119). – fragm. 2 v. = E. B. XXXIV § 2–XXXV (Schlyter X, 122). I randen findes kapiteltallet 35 med rødt blæk, hvormed også initialen N er skreven.

fragm. 3 r. = B. B. VIII pr. (Schlyter X, 136^{5-7}). — fram. 3 v. = B. B. IX pr. (Schlyter 138^{12}—139^{2}). Fragmentet udgör bladets øverste del og har på bægge sider med rødt blæk overskriften: *Bygninga balk*er.

fragm. 4 r. = B. B. VIII § 3 (Schlyter X, $137^{4\,ff.}$) — fragm. 4 v. = B. B. IX § 2 (Schlyter X, 140^{3-7}).

fragm. 5 r. = B. B. VIII § 5–6 (Schlyter X, 138^{3-7}). Derefter lævninger af en ny linje med rødt kapiteltal i randen. — fragm 5 v. = B. B. IX § 4—6 (Schlyter X, 141^{3-10}).

fragm. 6 ubeskrevet.

At aftrykke fragmenterne er der næppe anledning til, ej heller til at meddele varianterne derfra. Det vil her være nok at bemærke, at læsemåder som ***þe biþa ok, intaka ok i*** i fragm. 1 r. med sikkerhed synes at stille brudstykkerne af det nye håndskrift i et særligt forhold til Schlyters N ɔ: pergamentshåndskriftet J. 4:to 22 i Lunds universitetsbibliotek, og de dermed beslægtede håndskrifter (Schlyters N:o 27, 28, 70, 90), hvilke dog sikkert alle er yngre end den codex, hvorfra de her omtalte småstykker stammer.

---

*) *Joh. Lorini Commentarii in sapientiam, Coloniæ 1624 fol.*, solgt på auktionen efter Dr. theol. & phil. Chr. H. Kalkar 1886.

M. Lorenzen.

Oldnorske ordforklaringer.

Oldn. niđ — got. nidwa.

Ordet *niđ-fǫlr* i Vǫluspá str. 50:

en ari hlakkar,
slítr nái niđfǫlr

forklarer F. Jónsson, Arkiv IV, s. 35 af *niđ* 'maanenæ', en efter min mening uantagelig etymologi. Ti i en saadan sammensætning maatte sikkert *niđ-* have samme betydning som i *niđ(a)myrkr* 'densissimæ tenebræ, belgmörke', — og hvordan rimer da dette med *fǫlr* '(gul-, graa-)bleg'? Tages derimod *niđ* = got. *nidwa* f. rust, saa giver *niđ-fǫlr* 'rustgul, gulbrun' nöiagtig samme betegnelse for örnens farve som det angelsax. *salowigpāda* Judith 210 (sml. engl. *sallow* 'gul, gusten, gulbleg').

Oldn. senda 'ofre' — ags. sendan.

Betra er óbeđit
en sé ofblótit,
ey sér til gildis gjǫf;
betra er ósent
en sé ofsóit

heder det i Hávamál str. 145. Det her og i foregaaende strofe forekommende verbum *senda* maa efter kontexten være væsentlig enstydigt med *sóa* 'ofre til guderne'. Béowulf v. 601 heder det om uhyret Grendel, at det *swefeđ ond sendeđ*, hvor *sendan* atter synes brugt i samme betydning som det oldnorske *sóa*: sacrificare, mactare, interficere. Det oldn. subst. *sending* 'ret mad'

og den oht. glosse *sanda* 'ferculorum, epularum' henviser til en betydningsudvikling: offer — offermad el. offermaaltid — mad el. maaltid. Det er ganske vist intet fra *senda* 'mittere' forskjelligt ord, der her foreligger: brugen af *senda* som religiös terminus har sin fuldstændige analogi i subst. *fórn* 'offer' (af foera) [1]. I norske dialekter bruges *sending* ligesom *fórn* og *föring* specielt om 'sendemad, madvarer der sendes i foræring' (se Aasen).

lítr m. öieblik.

I Hárbarđsljóđ str. 50:

langt mundir þú nú kominn, þórr!
ef þú lítum foerir

forekommer efter min mening den gamle repræsentant for vore bygdemaals *līt* m. tidspunkt, öieblik (*ī siste līten*), hvortil ogsaa hörer et afledet neutrum *leite* (*ī gaar dette leite*), der gjenfindes Grottasǫngr str. 17. Jeg oversætter altsaa: du vilde være langt paa vei nu, Tor, hvis du var draget afsted i rette tid, i tide (sml. *tíð*, *tími* = rette tid). Hárbarđr gjör sig til af at have opholdt Tor ved sin tale; herpaa svarer denne:

Hárbarðr enn ragi!
heldr hefr þú nú mik dvalðan.

Ordet hörer sammen med *líta* 'at se'.

Etymologisk forskjelligt herfra er *liðr* m. beleiligt tidspunkt, gr. *καιρός*, der forekommer Hávamál 66: *sjaldan hittir leiðr í lið*, Kgs. 77 (Brenners udgave) : *í þann lið*, Herv. s. 248: *liðar verðr sá at leita, er lítit sax hefir ok mjǫk er fáfróðr, ok vilda ek enn tala fleira*, SnE. II, 198: *lið ljótan*. Dette ord hörer til skr. *ṛtu* 'bestemt tid' og er en u-stamme.

alstr n. alimentum.

Suffix (*s*)*tro* har i germansk en tredobbelt brug: 1. til dannelse af nomina instrumenti (ags. *fōstor* 'næring'), 2. det

[1]) Paa overgangen til den techniske brug staar verbet t. ex. Hák. g. s. kap. 5: ræsir vann sendan sverđbautinn her Gauti.

betegner produktet af den ved roden udtrykte handling (oht. *galstar* 'sang'), 3. det danner verbalabstracta (oldn. *fóstr* 'underholdning, opfostring'), sml. Kluge, Stammbildungslehre § 93—4. Der er altsaa intet til hinder for at antage, at et ord som t. ex. *alstr*, der forholder sig til *ala* som oht. *galstar* til *gala*, i nordisk kan have havt en hvilkensomhelst af disse betydninger eller to af dem eller alle tre samtidig. I svensk betegner, som bekjendt, *alster* n. 'yngel, afkom' (*alstra* 'avle, frembringe'), hvilken betydning gaar ind under punkt 2. I oldnorsk er ordets forekomst hidtil almindelig fornægtet; jeg tror, det forekommer i bemerkelse 1 i Guđrúnarkviđa I, str. 19:

Ek þótta ok
þjóđans rekkum
hverri hærri
Herjans dísi:
nú emk svá lítil,
sem lauf séi
opt í ǫlstrum,
at jǫfur dauđan,

hvilket jeg oversætter: jeg tyktes for fyrstens mænd herligere end hver Odins dis; nu er jeg saa ringeagtet (egentl. ubetydelig, ringe: *lítil* skyldes modsætningen til *hærri*), som lövet er blandt foderarter. Exempler paa en saadan (sjeldnere) brug af *í* (istedetfor *međ*) leverer Oxf. ordb. under artiklen *í* A. IV. 2, Fritzner[2] under *í* 5. Ganske det samme billede for ringeagt gjenfindes i Skírnismál str. 31:

verđ (eller: *ves*) *sem þistill,*
sás þrunginn vas
í ofanverđa ǫnn.

Det törrede löv var ligesom tidslen et fodermiddel, der kun brugtes i nödfald.

barna-sifjar = got. frasti-sibja.

Lokasenna str. 16 kvæder Íđunn:

Bið ek, Bragi!
barna sifjar duga
ok allra óskmaga,
at þú Loka kveðira
lastastǫfum
Ægis hǫllu í.

Det vanskelige og omstridte vers forekommer mig at faa en god og i enhver henseende uantastelig mening, naar man stryger *ok* og tager *barna-sifjar* i betydning af det gotiske *frasti-sibja* υἱοθεσία. *Óskmegir* er efter min mening at aflede af *Óski* = Odin, egentl. den der har med den ved *ósk* f. udtrykte handling at bestille, altsaa et compositum af samme art som t. ex. *Yggdrasill; óskmegir* bliver saaledes = *Hrópts megir* i str. 45. Jeg oversætter altsaa: jeg beder dig, Brage, at Odinssönnernes adoptivforhold maa gjælde, saa at (eller: bevirke at) du etc.; d. v. s. jeg beder dig huske paa, at ogsaa Loke er optagen blandt Odinssönnerne.

vári m. liquor.

Beitr. XIII, s. 363 har jeg af kenningen *magnaðr hugins vára* Egils s. cap. 61. 2 og Hǫfuðlausn str. 21 statueret et substantiv *vári* m. vædske [1]). Denne ansættelse har til forudsætning en fra de tidligere fortolkninger i flere henseender afvigende opfatning af sidstnævnte sted, hvilken her skal meddeles. Det vil deraf sees, at jeg ikke kan underskrive F. Jónssons dom, naar han i sin udgave af Egils saga s. 410 erklærer Hǫfuðlausn's slutningsstrofe for "en elendig tildigtning, uden mening og indeholdende en feilagtig brug af guden Brages navn". Strofen er saalydende:

Njótið bauga
sem Bragi auga,
vagna vára
eðr viti tára,

[1]) SnE. I, 502 forekommer *vára* f. eller *vári* m. = hav, sö, vand. Gísla s. Súrssonar s. 30 (Gislasons udgave) er for *vága* af hensyn til rimet at læse *vára*.

hvilket jeg oversætter: nyd (brug) ringene, saaledes som Brage (d. e. Odin) sit öie, delfinen vandet eller ilden draaberne. Efter denne opfatning indeholder strofen en opfordring til gavmildhed, saaledes som man saa ofte finder den i lovkvæders slutningsvers: ligesom Odin gav fra sig sit öie, ligesom hvalen slynger vandet ud og ilden bringer draaberne til at fordunste, saaledes gjör ogsaa du, o konge, med dine ringe.

Her staar *njóta* halvt i sin egentlige betydning 'nyde halvt i betydningen 'bruge paa en vis maade, anvende', hvorimod ingen indvending synes at kunne reises (sml. Lex. poet. og Oxf. ordb.). Vanskeligere er det med ordet *Bragi*. Oprindelig betyder ordet *bragi* intet andet end 'den der befatter sig med *bragr*', idet ordet er dannet af *bragr* ved det individualiserende *n*-suffix, som *Óski* af *ósk;* fra denne ældste betydning af 'digter' er ordet gaaet over til at betegne digteren par excellence, d. v. s. digterguden, hvilken i ældste tid visselig ingen anden har været end Odin, senere — ved selvstændiggjörelse af en af dennes sider — Brage, Iduns ægtefælle. Det kan imidlertid neppe bestrides, at navnet Brage, selv efterat en egen gudeskikkelse hermed er blevet betegnet, af digtere har kunnet vedblivende anvendes efter sin appellativiske bemærkelse om den gud, der fremdeles stod som skaldenes ven og beskytter, selv den ypperste skald, om Odin.

Oldn. naust – got. nawistr.

Det i Sonartorrek str. 3:

Ǫtuns háls
undir þjóta
náins niðr
fyr naustdurum

forekommende ord *naust* maa, som allerede Egilsson Lex. poet. har seet, være at forstaa om Skallagrims faders gravhöi nede paa næsset. Imidlertid kan neppe *naust* 'baadnöst' saa-

dan uden videre anvendes metaforisk for 'gravhöi', og at tage *náinn* i betydningen '*nár*, den döde' — hvad vel kunde falde en ind — har ingen stötte [1]). Derimod synes det efter betydningen tiltalende at forbinde dette *naust* med got. **nawistr* 'grav' i *ganawistrōn* 'begrave'. Dog volder formen vanskelighed. Man kunde vistnok tænke sig en ældre böining af det oldnorske ord som t. ex. nom. **næistr* — dat. **naustre*, men for sidstnævnte form mangler, saavidt mig bekjendt, sikre analogier. En anden og bedre udvei er den at antage suffixoverförelse: Kluge anförer i sin Stammbildungslehre § 94 exempler paa forblanding af suffixformerne *istro* og *ustro*, et forhold ligt det, der foreligger ved ordet for 'höst' (oht. *herbist*, ags. *hærfest*: oldn. *haust* for **hǫrfust*). Et urnordisk *na(w)ustro-* vilde give oldn. *naust(r)*, hvor bortfaldet af det udlydende *r* er som i *flaust(r)* = lat. *plaustrum*.

und(ir) 'inter, intra'.

Naar man betænker, at det tyske *unter* i betydning svarer til lat. *sub* og *inter*, og at den germ. præposition *undar* etymologisk svarer til saavel lat. *inter*, *intra* som til *infra* (af **indhra*), bliver det klart, at man ogsaa for urgermansk har at antage begge disse betydninger af ordet. For oldnorskens vedkommende opförer imidlertid ingen lexikograf en til lat. *inter*, *intra* svarende betydning. Og dog tror jeg, at en saadan kan paavises. Lex. poet. anförer under *und* 1 exemplet *koma griðum und seggi* 'pacem inter viros conciliare' Eyrb. 17. 2; her er *und* m. acc. = lat. *inter* m. acc. Udtrykket *und(ir) miðgarði* er endnu ikke forklaret; *miðgarðr* forklares i SE. I, s. 50 som '*borg umhverfis heim* (v. l. *jǫrðina*)', hvor *borg* er at tage i betydningen 'vold, mur' = *garðr* (sml. Fritzner [2] *borg* 2); det forekommer mig sandsynligt, at *und* i denne ærværdige phrase er blevet staaende igjen i sin

[1]) Det skulde da være, om man vilde regne sammenstillingen *Nár ok Náinn*, Vsp. 11, for en saadan.

gamle betydning *'intra (muros)'*, medens det ellers i denne brug er erstattet af *innan*.

Ogsaa oldn. *undorn* henviser til germ. *undar* = *inter*, betegner saaledes oprindelig blot 'mellemtid' (sml. mht. *under* om tiden), derefter 1. den midtre del af formiddagen (kl. 9), 2. den midtre del af eftermiddagen (kl. 3).

nenna.

Det oldnorske verbum *nenna* betyder:

1. indlade sig paa, bekvemme sig til, nænne: *mun ek eigi nenna ǫðru enn fara í móti þeim* Flat. II, 41; *eigi nenni ek at hafa þat saman at veita Hǫgna enda drepa bróður hans* Nj. 145.

2. lægge vind paa (væsentligt poetisk): *nenna ofstœki* Sturl. 5. 4. 4 insolentem esse; sml. *nenninn* activus, *nenning* driftighed.

3. forbruge, gjöre ende paa: *þær hafðu lengi próvendu sína nenta* = lat. diu est quod prebendas suas expenderant, DN. II, 6 (Fritzner[1]).

4. reise, kun digterisk: *nenna þinnig* eo ire, Har. harðr. cap. 15.

5. forene sig med. Denne betydning synes ordet have i Skírnismál str. 38, hvor Skirne siger til Gerd:

Ørindi mín
vilk ǫll vita,
áðr ríðak heim heðan:
nær á þingi
mont enom þroska
nenna Njarðar syni.

I gotisk forekommer sammensætningerne *ana-nanþjan* 'vove' og *ga-nanþjan* 'ende, slutte' (Lucas 5. 4: *gananþida rōdjands ἐπαύσατο λαλῶν*). Angelsaxisk kjender verbet (*ge*)-*nēðan* 'vove' og et substantiv *nōð* f. 1. dristighed 2. skare (se Bosworth-Toller's ordbog). I oldhöitysk findes et sterk verbum *gi-nindan* (Otfrid) 'vise mod', i mht. et svagt vb. (*ge*)*nen*

den 'fatte en beslutning, driste sig til' og et adjektiv *genende* 'dristig, ivrig, beslutsom'.

Alle disse betydninger synes mig bekvemt at lade sig tilbageföre til en grundbetydning 'finire, concludere', der repræsenteres af got. *ga-nanþjan* og oldn. *nenna* 3. Heraf har direkte udviklet sig betydningen 'beslutte sig til': mht. *genenden* (sml. concludere og beslutte), hvoraf atter 'tage fat paa, befatte sig med': oldn. *nenna* 1 og 2 (sml. *ráða á fjallit, ráðast til ferðar*) og 'driste sig til, vove': got. *ana-nanþjan* (sml. oldn. *á-ræði* 'dristighed'). Oldn. *nenna* 5 viser ligesom ags. *nōð* 'skare' hen til begrebet 'jungere' opfattet som 'sætte, slutte sammen enderne af noget' (sml. *skeyta*). *nenna* 4 gaar tilbage paa betydningen 'stræbe efter maalet', sml. mht. *endec* 'ivrig efter at naa maalet, rask'.

Den her statuerede betydningsudvikling synes mig at faa en smuk bekræftelse ved fölgende etymologiske sammenstilling, der er mig meddelt af min ven hr. docent Ferd. Johansson. Ligesom t. *narbe* i sammenligning med oldn. *ørr*, germ. *nëman* sammenholdt med lat. *emo* (hvorom se Noreen, Arkiv III, s. 15) viser udvidelse ved en præfixal nasal, saaledes er ogsaa forholdet mellem de germ. stammer *nanþio-* og *andio-* 'ende', *anþio-* 'pande' (skr. *ántas* 'grænse, ende, rand'; lat. *antiæ*); med det germ. adjektiv *nanþ(i)o-* er gr. *ἐναντίος* 'adversus' rimeligvis at sammenstille, hvad enten det græske ord er en ur- eller enkeltsproglig dannelse.

Af yderligere betydningsberöringer mellem disse stammer kan nævnes mht. *endeclīche* 'ivrigt' = mht. *genendeclīche*.

yrþjóð.

Ordet *yrþjóð* forekommer paa fölgende steder i den oldnorske litteratur:

Ó. Tr. 18. 1 = Fms. I, 94, Flat. I, 87, Fsk. 45. 7 (Fris. 89), i digtet Vellekla af Einarr Skálaglam:

Ýtti Freyr af fjórum
fólklǫndum, sá branda
Ullr stoð af því, allri
yrþjóð Heðins byrjar.

Her er *yrþjóð* = herr, fólk, menn.

Ó. Tr. 26. 4 = Fms. I, 124, Fsk. 46. 1, i Vellekla:

þars (Fsk. *þás*) *svát gramr með gumnum* (Fsk. *gumna*)
garð yrþjóðum varði.

Istedetfor *yrþjóðum* har Fms. *óþjóðum*. Ordet betegner her den fiendtlige hær, fremmede og barbariske folk (Friser, Vender og Franker).

Fms. X, 25. 1 (H. Hák. 258. 1), i en strofe af Sturla Þórdarson:

þá hverr maðr
at hringskata,
þats yrþjóð
oeskja kunni.

Her er *yrþjóð* = menn, det samme som betegnes ved *ǫll þjóð* i den fölgende strofe; R. har *ǫll þjóð*.

Arinbjarnardrápa str. 17:

þat allsheri
at undri gefsk,
hvé urþjóð
auði gnægir.

Betydningen er 'homines', = *alþjóð* i foregaaende strofe af digtet.

Efter sin betydning er saaledes *yrþjóð* synonymt med *verþjód* 'genus humanum' (ags. *werþēod*), saaledes som dette findes brugt Darradarljód 1 og Lokasenna 24; *verþjóð* i Merlínússpá hörer derimod til *ver* = mare.

Identiteten af *yrþjód* og *verþjód* er allerede forlængst antydet, saaledes af Egilsson i Lex. poet. og Vigfússon i Oxf. ordbogen. Derimod er paavisningen af det lydlige forhold udeblevet, og her ligger ogsaa vanskeligheden, der maa fjernes, för en identifikation er tilladt.

Det er klart, at diftongen *jó* ikke under normale forhold kan have havt omlydvirkende kraft; herpaa haves intet exempel. Halvvokalen *j* kan idethele vistnok kun virke omlyd, naar den staar paa grænsen mellem tvende stavelser, naar stavelsegrænsen ligger i denne lyd selv. Men kan da ikke dette have været tilfældet ved vort compositum?

Formen *yrþjóð* forudsætter aabenbart en ældre betoning med aksenten paa andet led; en saadan betoning vilde nærmest forandre *verþjód* til *urþjóð* (hvilken form maaske gjenfindes i Arinbj. dr.), paa lignende maade som *dágverðr* bliver til *dǫgurðr*, *ándverðr* til *ǫndurðr*, *ándvegi* til *ǫndugi*. Formen *urþjóð* kan ikke længere for sprogbevidstheden have staaet som nogen normal sammensætning. Den ved de tvende leds sammensmeltning — et fænomen, der vistnok altid indtræder ved composita, hvis ene led bliver ukjendeligt — fremkomne irregulære lydforbindelse *rþ* maa fölgelig blive behandlet efter de almindelige regler for konsonantsammenstöd, d. v. s. *þ* gaar over til *ð*, og naar der ikke desto mindre skrives *þ*, da er dette intet videre end en lærd, etymologiserende orthografi; paa en svagere udtale af *þ* som *ð* tyder skrivemaaden *yrðióð* i Fsk. 45. 7 (AM. 52); paa samme maade er det at bedömme, naar i H. Hák. s. 320. 2 ordet *úr-þveginn* skrives *urðveginn* eller i Fsk. 69 *geirþey* skrives *geirðæy*, Fsk. 146 i AM. 51: *hiorððy;* endvidere *alðýða*, *alðingi*, *brynðing*, *hjǫrðing*, *hugðekkr*, *arfðegi*, *Svíðióð*, *háðyrnir*, *eiðvari*, o. a.

Men har nu, saaledes som vi tror at have paavist, den ægte folkelige udtale af *urþjóð* været *urðjóð* (med svagt udtalt *ð*), da er der ikke længere nogen hindring for omlydens indtræden, idet stavelsegrænsen herved er forflyttet til efter *ð*'et og ordet behandlet som usammensat.

Oldn. auvisli — ags. æfwerdelsa.

Angelsaxisk *æfwerdelsa* er dannet af det germ. verbum *wardjan* (got. *fra-wardjan*) 'ödelægge, fordærve', causativum

til *werþan* (got. *fra-wairþan*) 'gaa til grunde, ödelægges', ved suffixet (*i*)*slo*, sml. Kluge, Stammbildungslehre §§ 143 og 98; ordet er nær beslægtet med oht. *wartsala* 'corruptio' og *wartiselī* (Graff I, 959). *æfwerdelsa* betyder 'skade, skadeserstatning, lat. damnum'. Ganske det samme betegner i oldnorsk ordet *auvisli*, *ausli*, *usli*. Ogsaa i formel henseende er vistnok disse ord identiske; *auvisli* kan være opstaaet af **afwerðsli* ved fölgende processer: *af* > *au* ved assimilation som t. ex. i *auvirða* = *af-virða*; af de fire sammenstödende konsonanter er de to förste bortfaldne, hvilket har analogi i ordet *hestr* for **hengstr* (Bugge, Arkiv IV, 129); *e* er blevet *i* i ubetonet stavelse.

skattyrði.

Oldn. *skattyrði* 'stiklende tale, spot' stilles af Brate, Bezzenb. Beitr. XIII, 48 note til svensk *skratta*. Et saadant bortfald af *r* efter *sk* er visselig ikke uden analogi i oldnorsk, sml. *sk*(*r*)*ukka*, *sk*(*r*)*ykkr*, *sk*(*r*)*okkr?*, *sk*(*r*)*eið?*, *skautgjarn* Hyndlulj. 30 f. *skraut-gjarn* (skrivfeil?). Imidlertid forekommer det mig, at ordet efter sit betydningsomfang — om muligt — bliver at före sammen med *skæting* 'stiklende tale, spot', der bl. a. forekommer Hárbarðslj. 59, hvad ogsaa Oxf. ordbogen gjör. Dette *skæting* henviser videre, som Oxf. ordb. rigtigt bemerker, til et tabt vb. **skata* — **skót*, hvis correspondens — efter hvad hr. docent Ferd. Johansson meddeler mig — er at se i gr. *κήδω* 'saarer, krænker', perf. part. *κε-καδ-ών*, √*skad* 'stöde, stikke' (Curtius, Grundzüge d. Gr. Etym.[5] s. 242); hertil ogsaa vore dialekters *skat* 'top, spids'. Derimod er folkesprogets *skot-ord*, mht. *schoz-wort*, engl. *skit* (ags. **scyte*) 'skose' at holde fjernt.

Hvad nu fordoblingen af *t*'et angaar, da er denne ikke enestaaende, Saaledes har hss. af SE. I, 296. 4 (Þórsdrápa str. 11) alle *lið-hattar* for *lið-hatar;* SE. I, 706. 3. skriver cod. Reg. *hatta*, medens rimet fordrer *hata;* Herv. s. s. 246. 14 har alle hss. *Hatti* for *Hati*, sml. Bugges anmerkning i

hans udgave s. 356; *sókn-hvattar* Fornm. X, 121. 1 staar for *-hvatar*. *skatt-yrði*, som er et i poesien ukjendt ord, er efter min mening en senere form for **skat-yrði*. Muligens har ogsaa folkeetymologisk forbindelse med *skattr* gjort sig gjældende, sml. den ironiske metafor: *skatt vel ek honum harðan* Heimskr. s. 71 og tysk: *einem etwas heimzahlen*, *heimgeben*.

Oldn. flæma = ags. flȳman.

Det oldnorske verbum *flæma* 'fordrive, forjage', har man vel hidtil været mest tilböielig til at antage for laanord fra ags. *flȳman* 'jage paa flugt', hvormed det paa det nærmeste stemmer overens i betydning. Imidlertid har man neppe gjort sig klart, hvorledes vokalforholdet skulde være at opfatte: det ags. verbum frembyder jo blot vokalskiftet *īe*, *ī*, *ē*, *ȳ* — aldrig *ǣ*. Nu har imidlertid fornylig Osthoff, Beitr. XIII, s. 412 ff. paavist, hvorledes verbet for 'at flygte', om hvis nordiske former se Noreen, Anord. Gram. § 404 anm. 3, fra en indogerm. rod *tlek* (præs. *tl̥k-i̯o* > germ. **þluhjan*, oldn. *flœja*, *flýja*) gjennem formidling af præt. plur. oldn. *flugum* (sml. got. *skulum*, *munum*) og præt. part. oldn. **floginn* allerede i urgerm. tid er traadt over i *eu*-klassen. I overensstemmelse hermed anser Osthoff ags. *flēam* 'flugt' for repræsentant for et got. **þlahms*. Derefter bliver oldn. *flæma* direkte at identificere med ags. *flȳman*, begge i got. lydform **þlahmjan*. Det oldnorske ord danner det bedste bevis for rigtigheden af Osthoffs udviklinger om roden *tlek* i germansk.

véli n. stjert.

Oldn. *véli* n. 'stjert' kan ikke umiddelbart forbindes med skr. *vāra* 'stjert', lat. *vēlum*, *ad-ūlare*, etc. Det lange *ē* henviser til ældre *ĕ* + *h* eller *þ* (sml. *mál* af *maþl*, *ból* af *boþl*). Ordet er altsaa aabenbart at före tilbage til en grundform *we-þlo*, dannet af den forkortede form af roden *vē* (gr. ἄ-η-μι, got. *waian*), som ags. *staðol* 'fundamentum' (oldn. *stál* i me-

triken) : √*stā*. Herefter betegner *véli*, ligesom det nærbeslægtede tyske *wedel* (oht. *wedil*, *wadal*), egentlig 'werkzeug zum wehen'.

mǫru-eldr.

Ordet *morild*'s forskjellige former bringer mig tilbage til undersögelser, som jeg har fremlagt i Arkiv III, s. 439—41. Vor gamle litteratur fremviser ordet kun paa et sted: *mǫru-eldr* SE. II, 174. Oxf. ordb., der opförer formen *mauru-eldr*, tilföier 'qs. *maura-eldr*'. Aasen anförer: '*moreld* m. marild, lysning som viser sig i söen, naar man rörer i den i mörket; ogsaa om en lignende lysning i raa fisk og tildels i raaddent træ. Afvig. *maureld*, Söndre Berg., *muru-verme*, Hall. (Sv. *mareld*). De norske former passer ikke til *mar* (ɔ: sö), men falder nærmere sammen med isl. *maurildi*. Jfr. ogsaa isl. *möruеldr*: lygtemand'.

Mǫru-eldr hörer til *marr* m. hav ganske som — for at nævne nye exempler — *meinu-ættir* Herv. s. 134 : *mein*, *geigu(r)-skot* og *geigur-þing* : *geigr* (angaaende det tilkomne *r* sml. de i min ovenciterede afhandling anförte ord, hvortil endnu kan föies *eisur-fála* : *eisa*). Tendensen til svage former i förste komponent af sammensatte ord er at sammenholde med den samme tilböielighed for sidste leds vedkommende (Arkiv IV, 353) [1]. Ogsaa i en anden henseende er dette ord af interesse, idet det foröger antallet af exempler paa overgangen fra *ǫ* til *au* foran *r* og saaledes bestyrker den af mig givne regel. Paa ét trin med denne — muligvis dialektiske — udvikling staar vistnok formerne *hauldr*,

---

[1]) Den samme parallelisme mellem förste og andet led gjælder ogsaa tendensen til at indföre neutrale *jo*-stammer istedetfor de uafledede nomina: for sidste leds vedkommende henvises til Arkiv IV, 353, for förste leds sml. de genitiviske composita: *áþéttis-orð* (= *áþéttar-orð*), *áheyris-verk*, *úkvæðis-mál*, *-orð*, *útlendis-maðr* (: *útlǫnd*), *vildis-lýðr*, *-maðr* (= *vildar-maðr* : *vild*), *vændis-maðr*, *-fólk*, *-menn*, *-kona*, *ýfis-orð*, *ægis-* (*ýgis-*)*hjálmr*, *yngis-fólk* samt de ægte: *bæki-* og alle trænavne, *dyri-*, *erfi-*, *spiki-*, *æti-*, *æfi-*, o. a.

auðlingr (og *raukn*): liquidæ (og nasaler) har i oldnorsk havt *u*-farve. Det er den samme egenskab ved *l*, der har forandret *a* til *ǫ* i *dǫglingr* (senere form *døglingr*) = *daglingr* SnE. I, 522, *e* til *ø* i *hølzti*, *Hølgi* = *helzti*, *Helgi*, *o* til *u* i *fugl*, *gull* af ældre *fogl*, *goll*.

hǫfuð-smátt.

Arkiv III, 342 har jeg til forklaring af ordet *ambótt*—*ambátt* antaget overgang af *o* til *a* i ubetonet stavelse uden dog at kunne belægge denne antagelse med beviser. Jeg ser mig nu istand til at fremföre et saadant. Allerede ved *hǫfuð-smátt* 'halsehul i klædningsstykker' har visselig mange maattet tænke paa afledning af vb. *smjúga*. Nu frembyder Kgs. 117. 23 (Kristiania-udg.) ved siden af *ísmátt* (eg. hvad man smyger ind i) sideformen *ísmótt*: disse to former forholder sig til hinanden ganske som *ambátt* til *ambótt*.

Exempler paa samme overgang for oldhöityskens vedkommende giver Braune, Althochd. Gram. § 32 anm. 5. Muligvis er dog denne overgang först enkeltsproglig, ikke som för af mig antaget urgermansk.

Kristiania 5/6 1888.

Hj. Falk.

Folkenavnet Daner.

Det er i Regelen meget vanskeligt, med Sikkerhed at angive, hvorfra Navne paa Lande, Folkeslag og större Folkeafdelinger har sin Oprindelse, naar ikke vedkommende Navns formelle og logiske Forbindelse med andre Ord er selvindlysende (som f. Ex. ved norsk *Nordland*, *Nordlændinger*), eller naar der ikke er bevaret en paalidelig historisk Efterretning om Anledningen til, at Navnet blev givet (som f. Ex. ved *Amerika*, *Amerikanere*). Det gjælder ved Navne paa Folkeslag og större Folkeafdelinger, ligesom ved Ord, der i strængere Forstand kaldes Egennavne, at Begrebet (det objective Indhold) ved dem ikke paa langt nær i samme Grad som ved Appellativer giver en nogenlunde bestemt og tydelig Veiledning til at udfinde, hvorfra det sproglige Tegn for Begrebet er hentet. Derfor synes det ved Spörgsmaalet om Oprindelsen til mange Folkenavne ikke vel muligt at naa videre end til en mere eller mindre sandsynlig Formodning. Især gjælder dette, hvor vedkommende Navn er blevet til i en saalangt tilbageliggende Tid, at vi om det dengang talte Sprog kun kan danne os en meget ufuldstændig og i mange Henseender usikker Forestilling.

Hvad jeg i det fölgende fremsætter om Navnet *Daner*, skal heller ikke udgives for andet end en Gjætning. Naar jeg vover at udtale denne, er det, fordi den mulig kan stille Spörgsmaalet selv i et klarere Lys og bidrage til dets Lösning, om den end ikke giver det endelige og afgjörende Svar.

At et Folk, hvis Navn var *Daner* (om end med oprindeligere Former for Navnets Böiningsendelser), allerede ved Aar 500 boede i omtrent de samme Egne som i historisk Tid, vise Steder i græske og latinske Skrifter. Fra 7:de Aarhundred af finde vi hos forskjellige germanske Folk Personnavne, der er dannede af Danernes Navn. Men af disse Vidnesbyrd kan vi ikke lære, hvor meget ældre Navnet *Daner* er, eller hvad dets etymologiske Betydning har været.

Navnets oldnordiske Stammeform er *Dani-* med kort *a*. Dertil svare regelret de Former, Navnet har i andre germanske Sprog, saaledes angelsaks. Nom. Flertal *Dene*, oht. *Teni*, mht. *Tene*. Til en oprindeligere Stammeform end *Dani-* er, der ingensteds noget sikkert Spor.

Folkenavne paa *-i* var sædvanlige i alle germanske Oldsprog, f. Ex. oldnorsk *Sygnir*, *Vestfyldir*, ags. *Myrce*, *Norđhymbre*, oht. *Wilzi*, got. *Tyreis* 'Beboere af Tyrus', *Seidoneis*. Jfr. Kern 'Volksnamen op *i*, *an* en *ari*' Taalkund. Bijdr. I, 99 ff.; Kluge Nominale Stammbild. § 5. Mange af disse Folkenavne vise sig tydelig at være afledede af et Stammeord, som betegner Stedet hvor vedkommende Folk boede; f. Ex. *Sygnir* af *Sogn*, *Vestfyldir* af *Vestfold*. De svare altsaa i Betydning til græske Gentilia paa *-ιος*, f. Ex. *Πελοποννήσιος*, Flertal *Πελοποννήσιοι*, kun med den Forskjel, at Ordene paa *-ιος* har baade adjectivisk og substantivisk Function, medens de germanske Folkenavne paa *-i* kun bruges som Substantiver. At ogsaa de keltiske Sprog har havt Folkenavne afledede ved Suffixet *-io*, tör sluttes af galliske Folkenavne i latinsk Form, som *Helvii*, *Helvetii*, *Nervii*.

Ligesom germanske Gentilia paa *-i* i Betydning svare til Gentilia i beslægtede Sprog, der er dannede ved Suffixet *-io* (*-i̯o*, *-ii̯o*), saaledes kan de germanske Adjectivstammer paa *-i*, der er afledede af Verber og angive en Tilbörlighed eller Mulighed, efter sin Brug sammenstilles med indiske Gerun-

diver paa *-ya* F. Ex. got. *andanēms* (Stamme *andanēmi-*) antagelig, behagelig, oldn. *ǽtr* spiselig jfr. ind. *ādyà-s* spiselig.

Efter det foregaaende viser Analogien, at Folkenavnet *Dani-* ved Suffixet *-i* kan være afledet af et Stammeord, der har betegnet Stedet, hvor de, som kaldes *Dani-*, hörte hjemme. Nogle har ment, at Ordet *Daner* skulde betyde 'Dalboere' og nærmest höre til ags. *denu* f. eller *dene* f. 'Dal'. Men dette angelsaksiske Ord har oprindeligt *e*, ikke som ags. *Dene* 'Daner' et ved *i*-Omlyd af *a* opstaaet *e*. *dene* 'Dal' kunde altsaa kun gjennem et Aflydsforhold bringes i Forbindelse med *Daner*. Men naar dette er Tilfældet, har Forklaringen af *Daner* som 'Dalboere' kun svag formel Stötte, ligesom den ogsaa fra Betydningens Side synes lidet overbevisende. Snarere kunde man ville sætte Navnet i Forbindelse med ags. *denn*, nyeng. *den* 'en Hule eller et Leie for vilde Dyr', Stamme *danja-*, hvorpaa en Ven henleder min Opmærksomhed. Da maatte Folkenavnet *Daner* snarest være dannet efter Landets Navn oldn. *Danmǫrk* (jfr. oldn. *þilir* Indbyggerne af *þelamǫrk*), og förste Led i *Danmǫrk* maatte da forholde sig til Stammen *danja-*, eng. *den*, som förste Led i *Haraldr* til Stammen *harja-*, oldn. *herr*. Men *Danir* afviger i sin Formation baade fra *Lǽsir* (Heimskr. Ól. s. h. Kap. 118), Indbyggerne af *Lesjar*, og fra **Grǿnir* (*græna scip* Gulaþ. 315), Indbyggerne af *Grenland* (der vel kommer af *gren*, Stamme *granja-*), ligesom ogsaa Jordanis skriver *Grannii* i Modsætning til *Dani* [1]). Det synes mig derfor ikke rimeligt, at *Daner* staar i nær Forbindelse med ags. *den*. De samme og andre Grunde hindre mig i at forbinde *Daner* med tydsk *Tenne* 'Tærskegulv'.

Lidet tilfredsstillende synes endelig baade fra Formens og fra Betydningens Side den af P. A. Munch i Det norske

[1]) Af *hel* (Stamme *haljō-*) "Död" er *hell* 'en Kvinde, hvis Mand er dræbt' afledet; derimod er *halir*, der i Alvíssm. 28, 3 synes at betegne Væsener i de Dödes Verden, formelt neppe afledet af *hel*.

Folks Historie I, 1 S. 46 fremsatte Forklaring: 'Danernes Navn udledes vel nærmest af et Ord, beslægtet med det gammel-indiske *dhâ* (at sætte, ordne), og betegner fölgelig "Oprettere af Riger", Byggere af Huse, eller Ordnere af Statssamfund'.

Da jeg i de germanske Sprog ikke kan paavise et Stammeord, hvoraf Folkenavnet *Dani-* med nogen Sandsynlighed kan antages for at være afledet, vender ogsaa jeg mig, for at finde Oprindelsen af Folkenavnet, til de beslægtede Sprog udenfor de germanske. Jeg gaar ud fra den Forudsætning, at Landets Navn oldn. *Danmǫrk* er afledet af Folkets, ligesom *Húnmǫrk* Atlakv. 13 af Folkets Navn *Húnar*.

Da i Græsk og i Keltisk Folkenavne findes dannede ved Suffixet *-io*, saa maa vi snarest vente at finde en Stamme paa *-io*, *-jo*, ikke paa *i*, hvis de beslægtede indogermanske Sprog har bevaret et til *Dani-* efter sin Oprindelse i det væsentlige svarende Ord.

I de keltiske Sprog vil vi finde et Ord, som efter sin Form fortræffelig slutter sig til Folkenavnet *Dani-*. Det er irsk *duine*, *dune*, 'et Menneske' af en ældre Form **dŏnịo-s* [1]); kymr. *dyn*, corn. og bret. *den* 'et Menneske' af en ældre Form **dŏni-s*. I irsk *duine* er den Lyd, som skrives *ui*, d. e. *u* foran mouilleret Konsonant, opstaaet af *o* ved Indflydelse af et fölgende *i* og svarer regelret til germansk *a*. Jfr. f. Ex. irsk *suide*, *sude* 'Sæde', der er beslægtet med got. *satjan* 'at sætte', irsk *muince* 'Halsbaand', der er beslægtet med oldn. *men* (ældre Stamme *manja-*) 'Halsbaand', ags. *mene* (Stamme *mani-*).

Hvis det er rigtigt, at Folkenavnet *Dani-* hörer sammen med irsk *duine* 'Menneske', saa har vi i dette Ords Betydning en Veiledning til at komme den oprindeligere Opfatning af *Dani-* nærmere.

---

[1]) Her er ikke Stedet til at tale om den irske Flertalsform *dóini* 'Mennesker'.

Irsk *duine* 'Menneske' af **donio-s* kan igjen være samme Ord som græsk *χθόνιος* 'som tilhörer Jorden eller Jordbunden', ind. *kṣámya-s* 'som befinder sig paa Jordbunden, jordisk', af ældre Form **ghdhomio-s* med Sideform **ghdhomiio-s*[1]). Græsk *ἐπιχθόνιος* kan bruges substantivisk med Betydning 'Menneske'. Da Lydforbindelsen *gd* ikke taaltes i Fremlyden af keltiske Ord, maatte den ene af disse to Konsonanter falde bort. I irsk *duine* af **donio-s* istedenfor **gdonio-s* = græsk *χθόνιος* er *g* faldt bort foran *d*.

Heller ikke i Germansk taaltes *gd* i Fremlyd; derfor maatte **gdani-* blive til *dani-* (hvori *d* tidligere udtaltes som Spirant). Paa lignende Maade identificerer jeg ags. *daru* f. 'Skade', oht. *tara* med græsk *φθορά* 'Fordærvelse', af en fælles Grundform **gᵘdhorā*[2]).

Gr. *χθόνιος*, ind. *kṣámya-s* er afledet af *χθών* Gen. *χθονός*, ind. *kṣā-s*, Locat. *kṣámi* 'Jordbund, Jord', græsk ogsaa 'Land'. *χθόνιος* betyder ofte omtrent d. s. s. *αὐτόχθων* 'som hörer hjemme i Landet'; *χθόνιαι θεαί* er de indenlandske Gudinder.

Hvis nu *Daner*, som jeg har sögt at godtgjöre, er væsentlig samme Ord som græsk *χθόνιοι*, har det nordiske Folkenavn fra först af sandsynlig betegnet: de som höre Jordbunden, Landet til og er födte i Landet, 'Landets Börn'[3]). Det maa da fra först af have været brugt som appellativisk Betegnelse for de Indfödte i Modsætning til Folk af fremmed Her-

---

[1]) Jeg haaber paa et andet Sted at skulle gjöre det sandsynligt, at gr. *χθον-*, ind. *kṣam-* forudsætter en fælles Grundform **ghdhom-*, ikke, som Bartholomæ antager, **ghzhom-*. Foran Vokalen *i* beholdtes efter Lydreglerne *m*, medens det foran Konsonanten *i̯* gik over til *n*.

[2]) At derimod oldn. *í gær*, igaar (af **gēz*) og tydsk *ges-tern* har *g*, ikke *d*, i Fremlyden, forklarer jeg deraf, at den förgermanske Grundform **ghdhjes* = gr. *χθές* blev til **ghjĕs* derved, at *dh* blev trængt ud mellem *gh* og *j*.

[3]) Jeg holder det for mindre sandsynligt, at *Daner*, i nær Tilslutning til Betydningen af det irske *duine*, gr. *ἐπιχθόνιος*, oprindelig har været opfattet som 'Mennesker' *κατ' ἐξοχήν*. Gr. *χθών*, hvoraf *χθόνιος* kommer, hörer sammen, bl. a. med litau. *żemė*, Jorden, Jordbunden, Landet, *żemas* lav (jfr. gr. *χαμαλός*, lat.

komst, med hvem de, som kaldte sig *dani-*, kom i Berörelse. Lidt efter lidt, eftersom Stammeordet til *dani-* og andre Ord, som stod i formel og logisk Forbindelse dermed [1]), fik en stærkt afvigende Form eller gik af Brug og eftersom Ordstammen *dani-* ophörte at anvendes om andre Begreber end om de Indfödte i Modsætning til fremmede Folk, gik *dani-* fra appellativisk Betegnelse 'Landets Börn' over til Folkenavn 'Daner'. Paa lignende Maade har f. Ex. 'det tydske Sprog' fra först af været en appellativisk Betegnelse 'det folkelige Sprog' i Modsætning til Latinen. Den af mig formodede etymologiske Betydning af *Daner* giver os ingen Oplysning om det ældste ydre Omfang af *Daner* opfattet som Navn. Men vi har al Grund til at formode, at det ydre Omfang af *Daner* f. Ex. i Modsætning til *Svear* allerede længe, længe forud for den historiske Tid har været væsentlig det samme som i denne, da ogsaa Navnet *Svear* af sproglige Grunde maa være ældgammelt.

Naar gamle norröne Skalde betegne Jætterne som *Bergdaner*, saa finder jeg deri ikke, som Nogle har ment, et Minde om den oprindelige appellativiske Betydning af *Daner* bevaret, men jeg opfatter dette som et senere Kunstleri. Skaldene kan ogsaa betegne Jætterne som Bjærgets eller Jætteverdenens Skotter, Cymrer.

---

humilis o. s. v.), hvortil *žemaitis*, en Samogitier, eg. en Lavlænder, hörer. Men det vilde vistnok baade fra Formens og Betydningens Side være usandsynligt, om man herefter vilde opfatte *Daner* som 'Lavlændere'. Derimod kunde der kanské være Spörgsmaal om, hvorvidt ags. *denu* 'Dal' (med *n* som gr. *χϑονός*) var opstaaet af en förgermansk Form **ghdhemā* og hörte sammen med lit. *žemè* Jorden.

[1]) Gotisk *guma* 'Mand', oldnord. *gume*, der endnu er bevaret i *Brudgom*, havde fjærnet sig saa vidt i Form fra *dani-*, at det Folk, hvis Sprog disse Ord tilhörte, ikke kunde fastholde Bevidstheden om deres oprindelige Slægtskab. *guma* er af en Grundstamme **ghm̥men- (ghòmen-)* for *ghdhm̥men-*. I min anden Afhandling om Rök-Stenens Indskrift skal jeg omtale andre nordiske Ord, om hvis Slægtskab med *χϑών* der kan være Spörgsmaal.

Selve den sproglige Karakter af Navnet *Daner* viser, at dette Navns Oprindelse tilhörer en Tid, der ligger langt, langt, ja jeg vover trygt at sige, sikkert et Aartusend forud for den Tid, fra hvilken vi först finde det optegnet.

Marts 1888.

Sophus Bugge.

Nordische kleinigkeiten.

3.[1])

optar — optarr.

In der Kormakssaga str. 1^{8} schreibt Möbius *optar an nú svarra* und bemerkt dazu s. 104 "vielleicht besser *optarr* (st: *optar*), um den reim mit *svarra* kenntlicher zu machen." Die form *optarr* wird aber auch noch durch das metrum verlangt. Da *an* notwendig in die senkung treten muss neben dem stärker betonten *nú*, so kann der vers nicht nach dem typus A gelesen werden (–́ × | –́ × || –́ ×), sondern nur nach dem typus E, also –́ –̀ × | –́ || –́ ×; dann muss aber die zweite silbe nebentonig, also mindestens an sich positionslang sein (vgl. Paul-Braune's Beitr. X, 524 f.), und dieser forderung leistet nur die form *optarr*, aber nicht *optar*, genüge. Auch noch an einer andern stelle der Kormakssaga spricht das metrum für die erstere form, in dem verse *optarr mara þoptu* 44^{6}; der vers ist ein A2, die kürze der ersten silbe von *mara* verlangt wieder nebentonigkeit der schlusssilbe von *optarr*. Beide male ist die form *optarr* auch in der hs. A (AM. 132 fol.) überliefert.

hvaðarrtveggja.

Als acc. sg. m. dieses pronomens ist in der Kormakssaga str. 76^{2} die form *huaðran tueggia* überliefert. Diese form ist höchst auffällig. Nach massgabe der übrigen pronomina ähnlicher form — *okkarn*, *ykkarn*, *yðvarn*, vgl. auch

---

[1]) No. 1. 2 s. in Paul-Braune's Beitr. XII, 482—491.

annann, *mikinn*, *lítinn* — erwartet man (wie schon Egilsson s. 422^{a} bemerkt hat) entschieden **hvaðarn*, nicht *hvaðran*. Dass Kormakr wirklich die zu erwartende form gebraucht hat, erweist wieder das metrum. Der vers *brunnleygs hvaðarn tveggja* ist ein A2, und dieses muss in den geradzahligen vísuorð bei den skalden notwendig kurze zweite hebung haben (vgl. Beitr. XIII, 362, anm.). Zugleich ergibt sich, dass die conjectur *hvaðrum* statt *hvaðran*, welche Jón Þorkelsson und Finnur Jónsson vorgeschlagen haben (Möbius s. 165), unhaltbar ist; denn ausser dem nom. *hvaðarr* kann nur noch der acc. *hvaðarn* eine den forderungen des metrums genügende form haben.

nǽr — nár.

Dass das gemeinnordische *nǽr* einem germ. **nêhwiz* entspricht, ist wol eben so unbestritten, als dass dän. *naar* auf ein germ. **nêhwôz* zurückzuführen ist, das auch in ags. *néar*, alts. ahd. *nâhôr* vorliegt. Meines wissens ist nun ein **nár* in der norwegisch-isländischen literatur nirgends überliefert; aber die existenz dieser form lässt sich doch auch für das norwegisch-isländische aus metrischen gründen wahrscheinlich machen. K. Gíslason hat Njála II, 326 eine reihe von dróttkvǽttzeilen besprochen, welche bei beibehaltung des überlieferten *nǽr* um eine silbe zu kurz sind:

aureks nǽr gauri — Korm. str. 81^{8}
vígtjalds nǽr skaldi — Eyrb. 25,2^{6}
brands svá nǽr landi — Fms. XI, 196,1^{6}
limdolgs nǽr himni — Flat. II, 412,2^{8}
limsorg nǽr himni — Hkr. 646,1^{2}
barðéls nǽr garði — Grett. 105,1^{2}.

Zur heilung des metrischen fehlers schlägt Gíslason vor, die neuisländische form *nǽr(r)i* einzusetzen, und Möbius ist ihm darin, Kormakssaga s. 54. 169, gefolgt. Jene sechs verse gehören aber wieder sämmtlich dem typus A2 an und sind aðalhendingzeilen; mithin verstösst die form *nǽr(r)i* gegen die regel von der verkürzung der zweiten hebung in

solchen versen. Wir brauchen überall für *nér* eine nebenform von der gestalt ⏑ ⏑ ×. Eine solche ist aus *nér* direkt nicht zu gewinnen, denn das germ. **nēhwiz* musste nach der synkope des *i* schon in ältester zeit einsilbig werden. Dagegen liegt zwischen germ. **nēhwōz* und nord. **nár* (im dän. *nær*) sicher eine noch uncontrahierte mittelstufe **náar* für **nāhwaz*, und diese wird für jene sechs verse denn auch anzunehmen sein.

Njorun.

Für *Njorun* schreiben noch Wisén, Carmina norrœna s. [illegible] und Möbius, Kormakssaga s. 39 *Njórun* resp. *nióron*. Die form *Njorun* ergibt sich als die allein berechtigte aus Alvíssm. 30 (Bugge) *kallu dreyma draumnjorun*, wo *-njorun* den ausgang der langzeile einer ljóðaháttstrophe bildet. Sijmons und F. Jónsson haben denn auch an dieser stelle in ihren ausgaben den namen mit kurzer erster silbe angesetzt. Bestätigung gewähren wiederum die skalden: man vgl. die A 3 verse

hrynglóða njorun [illegible] Njála 28[illegible]
geirstraums Njorun [illegible] Korm. sk. 55[illegible]
[illegible] Njorun [illegible] Korm. sk. 39[illegible]
[illegible][1] Njorun [illegible] Isl. II, 8[illegible]

Grana? Grána?

An der form *Grána* hält Wisén, Carmina norrœna s. 11 (unter berufung auf seine erklärung des namens Germania XVI, 263) fest. Dem gegenüber verweise ich auf Beitr. VI, 314 und füge als neuen beleg für die kürze des *a* den vers *armleggs Grana tarma* þorvaldr blönduskáld SE I, 409, 1[illegible] hinzu.

Gyðingr.

Statt des gewöhnlich angesetzten *Gýðingr* ergibt sich *Gyðingr* als die correcte form aus dem verse *Gyðingr ok hei-*

[1] Oder *enfidd*, vgl. Egilsson s. 138 unter *enfiðir* und *enfiðr*.

ðingi SE II, 186[8]. In der Nikolásdrápa des Hallr prestr (ed. Carpenter, Halle 1881) lesen wir zwar str. 68[1] *gekk einn maðr at Gyðingi nokkrum*, aber dieser vers beweist nichts für kürze des *y*, da Hallr auch verse wie *kemr þat undr á nokkurri stundu* baut. Die übrigen stellen der drápa in welchen das wort noch vorkommt, sprechen auf alle fälle eher für länge: *gullit vex en Gýðingr hugsar* 68[5], *kappi ok fæð, en Gýðingr hræðist* 69[2], *prettvíss maðr at Gýðing glotti* 69[7]; denn Hallr liebt es nicht den vorletzten fuss als ◡́ × zu bilden.

Uebrigens bildet das wort *Gýðingr* nur ein glied in der reihe von zweisilbigen fremdnamen; auch für das nordische gilt, wie für das ags. (Beitr. X, 492 f.) und altsächsische (Beitr. XII, 349 ff.) die gewohnheit, solchen namen lange erste silbe zu geben. Für biblische namen können belege dienen wie *Símon skalpr of hjalpask* Einarr Skúl. Hkr. 755, *ǫnd á Jákobs landi* Hkr. 662, *Dávíd konungr* Ívarr Mork. 202,2[4].

Sigurðr — Sigrøðr.

Der name *Sigurðr* wird von den nordischen skalden bald mit kurzer, bald mit langer erster silbe gebraucht. Als belege für die länge führe ich an aus dem dróttkvætt:

mǫgr Sigurðar Hǫgna — Bragi SE I, 426,4[4]
gagn Sigurðar magni — Einarr Skúl. Hkr. 744[4]
dráp Sigurðar vápna — Mork. 219,1[8]
hjarl Sigurði jarli — Kormakr SE I, 414,1[4] (II, 325. 436. 585)
brœðr Sigurðar œðri — Þórðr Kolb. Fsk. 54,2[4],

für die kürze:

Sigurðr jarl með húskarla — Einarr Skúl. Hkr. 781[4]
Sigurðr fell í dyn vigra — Njála 903[6]
Sigurðr eggjaði sleggju — Halli Mork. 94,2[1]
Sigurðr hygg at því sneggjum — Geisli 8[3] Wisén
gagnþrúðr Sigurðr magni — Halldórr skv. SE II, 118,2[4]
allvaldr Sigurð falla — Bǫðvarr halti Mork. 222,1[8]
leikmildr Sigurðr Hildar — Geisli 69[6] Wisén
eykr hjaldr Sigurðr skjaldar — Einarr Skúl. Hkr. 738[3].

Besonders zahlreiche belege gewährt der Sigurðarbálkr des Ívarr Ingimundarson, Mork. 201 ff. (= Corp. poet. bor. II, 261 ff.). So sprechen für kürze die zeilen

Sigurðr af eyjum 202,2[3]
Sigurðr kannaði 204,1[8]
Sigurð til landa 207[1]
Sigurðr á lesti 217,1[3]
meðan Sigurð píndu 221,2[7],

dagegen für länge:

bar Sigurði 203,1[1]
Sigurðr af sér 203,4[7]
of Sigurði 211,2[8]
fyr Sigurði 215,6[3]
lið Sigurðar 217,2[6]
þeirs Sigurðar 218,5[3]
tekr Sigurði 221,1[6]

Im hinblick auf die angenommene identität des namens altn. *Sigurðr* = *Sigrøðr* mit dem deutschen *Sigfrid* sollte man, wie ich dies selbst noch Beitr. X, 531 als möglichkeit angedeutet habe, zunächst wol geneigt sein, dem metrum in den versen, welche eine länge erfordern, durch einsetzung der "altertümlicheren" form *Sigrøðr* statt des überlieferten *Sigurðr* aufzuhelfen. Dies aber verbieten von vorn herein zwei entscheidende belege, wenigstens für das gebiet der skáldischen dichtung im engeren sinne. Bei dem jüngern Þjóðólfr finden wir SE I, 476,2[4] den aðalhendingvers

Sigorðar kom norðan

und in einer skothendingzeile der Jómsvíkingadrápa, 9[6] Wisén, lesen wir

harðráðr með Sigurði.

Hier haben wir ja deutlich länge der ersten silbe und doch die lautfolge *-rð-* am schlusse der zweiten.

Hierbei darf man aber nicht stehen bleiben, sondern es ist an die den nordischen historikern wolbekannte, aber von den philologen in Deutschland wenigstens meines wissens kaum öffentlich beachtete tatsache zu erinnern, dass die namen *Sigurðr* und *Sigrøðr* doch in der überlieferung geschieden zu werden pflegen, mindestens soweit historische persönlichkeiten als ihre träger erscheinen. In der historischen literatur kommen freilich gelegentlich vermischungen vor, meist so dass das seltenere *Sigrøðr* dem gewöhnlicheren *Sigurðr* weichen muss. So wird z. b. *Sigrøðr Haraldsson*, der sohn Harald Hárfagrs und der Ása, wol gelegentlich auch *Sigurðr* genannt, mit einem namen also bezeichnet der nur seinem halb-

bruder *Sigurðr hrísi*, dem sohne der Snæfríð, zukommen sollte [1]). Aber im ganzen ist doch auch die überlieferung der geschichtlichen sagas correct. Weit schärfer aber ist die scheidung, so bald man sich den übrigen geschichtsquellen, namentlich den lateinischen und den dänischen, zuwendet. Am bequemsten zeigt dies ein blick auf die langen listen in den indices bei Langebek IX, 643. 646 unter *Sigfridus* und *Sigurdus*. Und dabei tritt denn weiterhin die tatsache aufs deutlichste hervor, dass dem norwegisch-isländischen *Sigurðr* im lateinischen sehr gewöhnlich *Sivardus*, in den dänischen quellen *Siward* entspricht. Erscheinen doch selbst bekannte norwegische fürsten die in den sagas den namen *Sigurðr* tragen, z. b. bei Saxo Grammaticus, ja selbst bei Theodericus Monachus, stets unter dem namen *Sivardus (Syvardus, Siwardus)*.

Hieraus folgt nun unwiderleglich, dass der historische name *Sigurðr* mit unserem *Sigfrid* nichts zu schaffen hat, sondern mit unserem *Sigwart* identisch ist, also für älteres *Sigvǫrðr* [2]) steht, wie das bekannte *dǫgurðr* für *dagverðr* u. ä. Der ausfall des *g* in der form *Sivardus* hat seine parallele in formen wie *Sivaldus*, *Simundus*, *Syritha* = norr. *Sigvaldi*, *Sigmundr*, *Sigríðr* etc. Unter dieser voraussetzung begreift sich auch leicht die verschiedene behandlung des namens bei den skalden. Für nom. acc. *Sigvǫrðr*, *Sigvǫrð* ergab sich lautgesetzlich die form *Sigorðr*, *Sigorð* mit *o* für *vǫ*, wie *hotvetna* aus **hvǫtvetna*, oder *ó* für *vǫ́* wie in den bekannten *ón*, *ófum*, *kómum*, *sófum*, *þóþóru* aus *vǫ́n*, *vǫ́fum*, *kvǫ́mum*, *svǫ́fum*, *þó að hvǫ́ru*. Für die übrigen casus musste die po-

---

1) Für den letzteren lässt sich die namensform *Sigurð* auch metrisch belegen: *at Sigurðr Hrísi* Konungatal str. 42[2] (Flat. 2, 524).

2) Dass so, und nicht etwa *Sigvarðr*, anzusetzen ist, trotz der späteren regulierten namen auf *-varðr*, wie *Hávarðr*, *Hallvarðr*, *Hervarðr*, *Hjǫrvarðr*, *Þorvarðr*, ist wol selbstverständlich; das appellativum *vǫrðr* hat ja allezeit seinen charakter als *u*-stamm bewahrt.

sitionslänge zunächst bewahrt bleiben, gen. *Sigvarðar*, dat. *Sigverði*, und von diesen casus ist wol die bildung der namensform *Siward*, *Sivardus* überhaupt ausgegangen. Wie freilich die ausgleichung in dem paradigma *Sigorðr* — *Sigvarðar* im einzelnen weiter gegangen ist, lässt sich nicht mit sicherheit bestimmen. Sicher nur ist, das wir in dem gen. *Sigorðar : norðan* bei Þjóðólfr den vocal *o* des nom. acc. bereits im gen. erscheinen sehen. Zugleich muss aber die erste silbe lang gewesen sein. Soll man nun *Sigvorðar* ansetzen, als compromissform zwischen *Sigorðar* und *Sigvarðar*? Oder hatte sich das paradigma *Sigorðr* — *Sigvarðar* auch norrön zunächst zu *Sigorðr* — *Sívarðar* entwickelt (und das muss im hinblick auf die form *Siwardus* bei Theodericus Monachus doch wol als möglich gelten), und ergab sich daraus die compromissform *Sívorðar*? Oder endlich, hatte sich etwa aus dem nebeneinander von *Sigorð-* und *Sívarð-* ein *Sígorð-* ergeben, das nun die dichter neben *Sĭgorð-* beliebig gebrauchen konnten? Ich wüsste nicht, wie sich diese fragen entscheiden liessen, gestehe aber, dass mir die dritte möglichkeit, obwohl an sich die complicirteste, doch noch am ersten wahrscheinlich vorkommt, weil ein langes nebeneinander von *Sigorð-* und *Sígorð-* mir eher denkbar erscheint, als das von *Sigorð-* und *Sigvarð-* oder *Sívarð-*.

Hieran schliesst sich naturgemäss die weitere frage nach der geschichte des eddischen *Sigurðr*. Diesen namen gebrauchen die meisten lieder (die in ljóđaháttr übergehe ich, weil sie zu wenig gewisheit bieten) nur mit langer erster silbe: Reg. 17^{1}. Fafn. 40^{1}. Sigrdr. 1^{8}. Brot 1^{1}. 2^{1}. 5^{1}. 7^{3}. 10^{5}. Guđr. I, 1^{4}. 13^{2}. 18^{1}. 21^{9}. 22^{3}. Sigkv. sk. 1^{1}. 3^{3}. 6^{5}. 8^{7}. 11^{7}. 14^{9}. 22^{4}. 24^{4}. 63^{6}. 64^{6}. 65^{10}. Helr. 13^{3}. 14^{7}. Guđr. II, 1^{8}. 2^{1}. 3^{7}. 4^{3}. 7^{3}. 8^{1}. 11^{10}. 12^{4}. 29^{7}. 30^{5}. Oddr. 18^{8}. Hvǫt 10^{5}. 19^{1}. 20^{1}. Hamđ. 7^{5} Hildebr. Nur die Grípisspá hat neben 8 langsilbigen *Sigurðr* — 5^{5}. 6^{7}. 8^{3}. 19^{5}. 20^{6}. 25^{1}. 30^{2}. 36^{4} — auch 4 kurzsilbige:

við Sigurð mæla 16[4]
Sigurðr við fylki 24[3]
Sigurðr með seggjum 40[3]
enn þú Sigurðr þykkir 53[8]

und die Hyndluljóð kennen an der einzigen stelle wo der name begegnet, auch nur die kürzere form

Sigurðar mági 25[7]

Der unterschied im gebrauche der lang- und kurzsilbigen form ist hiernach offenbar ein chronologischer. Wie aber ist derselbe zu erklären? Für die verse welche länge fordern, würde überall sowol *Sigrøðr* als *Sigvǫrðr* genügen; aber ein kurzsilbiges *Sigurðr* aus *Sigrøðr* lautlich herzuleiten, sehe ich wenigstens keine möglichkeit. Will man die form *Sĭgurðr* mit vorausgesetztem älteren *Sigrøðr* zusammenbringen, so bleibt nur möglich anzunehmen, dass eine confusion zwischen den beiden namen *Sigrøðr* und *Sigvǫrðr*, *Sigurðr* eingetreten sei. Eine solche annahme ist mir aber, obwohl man sich zu ihren gunsten auf das nur relativ späte vorkommen der form *Sígurðr* in der Edda berufen könnte, wenig wahrscheinlich, nicht nur deshalb weil, wie oben bemerkt wurde, *Sigrøðr* und *Sigurðr* in der geschichtlichen literatur deutlich getrennt geblieben sind, sondern weil auch in den auf alter tradition beruhenden dänischen quellen der heldensage der eddische *Sigurðr* wieder als *Sivard* erscheint. Ich glaube daher dass die verschiedene behandlung des namens in der Edda ebenso zu erklären ist wie bei den skalden, dh. dass sich darin noch der alte unterschied von nom. *Sigorðr*, gen. *Sigvarðar* abspiegelt. Wenn in den älteren Eddaliedern die langsilbigkeit durchgehends herscht, so wird man das durch die annahme erklären dürfen, dass in der periode welche dieselben entstammen, ein lautlicher übergang von *Sigvǫrðr* zu *Sigorðr* noch nicht eingetreten war; Hyndluljóð und Grípisspá aber fielen danach später als der eintritt jenes lautgesetzes.

Wenn diese erwägungen richtig sind, so hätten wir mithin dem *Sigfrid* der deutschen sage einen nordischen *Sig-*

vǫrðr gegenüber zu stellen, und damit den bekannten alten namensverschiedenheiten eine neue hinzuzufügen. Doch will ich nicht unterlassen, noch auf einen punkt aufmerksam zu machen, der geeignet sein könnte, in die oben vorgetragene argumentation störend einzugreifen. Es ist oben auf den reim *Sigorðar : norðan* gewicht gelegt worden als auf ein zeugnis dafür dass die form *Sigorðr*, *Sigurðr* nicht auf *Sigrøðr* zurückgehen könne. Es findet sich aber ein ähnlicher reim bei einem namen der sonst mit ziemlicher sicherheit auf *-røðr* zurückgeführt wird. Bei Sigvatr lesen wir Hkr. 520[6]. Fms. 5,122. Fl. 2,371,2. OH. 236 den vers

Þórrøðr konung forðum;

gemeint ist Sigvats vater, Þórðr Sigvaldaskald. Die überlieferung bietet hier meist vollere formen wie sie auch sonst für *Þórðr* überliefert sind: *þorrǫðr* OH., *þoroðr*, *þorrauðr*, *þorræðr* Fms.; vgl. dazu den vers Bersis *Þórrøðr vinun óra* Korm. str. 43[8], hs. *þoroðr*, in der SE II, 138 *þorravðr;* ferner den vers *styrr Þórrøði [enn] fyrri* SE II, 108 (W *þorrǫði*, AM. 748 *þorravði*, AM. 757 a *þorrêðe*) = Bjarnar s. Hítd. s. 33 (s. auch G. Vigfússon, Eyrbyggja saga s. LI). Aber es fehlt die hending. Um sie herzustellen, hat der schreiber der Flateyjarbók zu dem wunderlichen *þordendr* seine zuflucht genommen. Es kann aber wol nicht zweifelhaft sein, dass Sigvatr selbst *Þórorðr : forðum* gereimt hat. Hier hätten wir also eine form auf *-orðr* von einem namen der eigentlich auf *-frøðr*, *-røðr* ausgehen sollte. [1]) Ich möchte aber diesen einwand doch nicht für ausschlaggebend halten. Freilich, die annahme, dass wirklich neben *Þórrøðr* in dem späteren *Þórðr* auch noch ein weiter verkürztes *Þórorðr* aus *Þórvǫrðr* stecke, wird sich kaum wahrscheinlich machen las-

---

[1]) Vgl. hierzu Bugge, Arkiv 2, 244 ff. 287 ff. Für *Þórrøðr* liegen vollere formen mit *f* auch noch in ags. urkunden vor: *Þurferð* Kemble, Cod. dipl. 3, 563, *Þureferð* 3, 579, *Þuræferð* 3, 624 (a. 980); auch *Siferð* 3,563, unter lauter nordischen namen, ist sicher nordisch.

sen; sind doch *þórðr* und *þorvarðr* sonst deutlich geschiedene namen. Aber es ist zu beachten, dass Sigvat jenes *þórorðr* ja offenbar nur als eine künstliche antiquität gebraucht, denn er hat daneben schon die form *þórðr*, vgl. *þórð frák þat sinn herða* Hkr. 480, 1[1]. Fms. 5,64. Fl. 2, 346, 1. OH. 210. Unter diesen umständen traue ich es dem dichter wol zu, dass er, nach einer passenden zweisilbigen form suchend, sich sein *þórorðr* willkürlich zurecht gemacht habe. Vielleicht darf man sogar vermuten, dass er durch das nebeneinander von formen wie *Sigrøðr* und *Sigorðr* zu seiner bildung veranlasst worden sei, und dass ihm danach allerdings diese beiden namensformen für identisch gegolten hätten.

Halle a. S., 2 sept. 1888.

E. Sievers.

Om uttalet av *ei*, *au* ock *ey* i äldre isländska.

På sid. LIII—LV i förordet till min upplaga av cod. AM 645 4:o ä. d. har jag redojort för en del ortografiska förhållanden, som ledde mig till det antagandet, att de i äldre isl. hds. regelbundet med *ei*, *au* ock *ey* betecknade juden åtminstone i den trakt av Island, där nämda hds. är skriven, ock på den tid hon tillkommit äj uttalats som diftonger utan monoftongiskt. Sedan dess har jag funnit mitt antagande styrkt av ett par andra handskrifter äller handskriftfragmänt, för vilkas sätt att beteckna de i fråga varande juden jag här skall närmare redojöra.

De hds., vilkas skrivsätt jag i det följande skall omtala, äro numren II, IV ock V i fragmäntsamlingen cod. AM 655 4:o samt den äldre ock större delen (bladen 7—41 = sid. 19—150 i avtrycket i Bjarnarsons "Leifar") av cod. AM 677 4:o [1]). I Frumpartar på sid. LXXXV ock XCIV säger Gislason dessa hds. vara skrivna "á fyrra hlut 13. aldar", en åldersbestämning, till vilken jag sluter mig fullkomligt. Med hänsyn till den inbördes åldersföljden anser jag här i fråga varande hds. ock cod. AM 645 4:o ä. d. komma i följande ordning: 1) cod. AM 645 4:o ä. d., 2) cod. AM 655 4:o IV ock V samt cod. AM 677 4:o, 3) cod. AM 655 4:o II. Denna ordning stämmer väl överens med Gislasons yttrande i Frumpartar, där han på sid. LXII säger cod. AM 645 4:o ä. d. vara skriven "snemma á 13. öld", medan han, som nyss

---

[1]) Då jag i det följande talar om cod. AM 677 4:o, menar jag blott denna del.

nämdes, anser de övriga vara skrivna "á fyrra hlut 13. aldar."

I fragmäntet II av cod. 655 förekommer utskrivet *ei* 19 ggr som tecken för diftongen *ei* [1]), medan man däremot i st. f. *ei* finner *e* i orden *breddir*, *grep* (i hds. g̊p), *helagr*, *helog* 2 ggr, *helagrar*, *helagliga* 2 ggr, *helso*, *hem* 3 ggr, *hema*, *hemti*, *hetr*, *ledda*, *leddi*, *ret*, *reta*, *varþvetti* ock *þem* 12 ggr äller tillhopa på 32 ställen [2]). Sannolikt har fragmäntet därjämte *neta* (= *neita*) på ett ställe där Unger läst *nita* [3]). För diftongen *ey* brukas alltid (22 ggr) beteckningen *ev* ock diftongen *au* tecknas alltid (21 ggr, varav 7 ggr i ordet *þꝍ* ock 7 ggr i formen *baþ*) *ꝍ*. Tecknet *ꝍ* kan emellertid mycket väl beteckna ett monoftongiskt uttal, ty det brukas tillika som tecken för *u*-omjud av *a* t. ä. i *glꝍtonar*, *hꝍnd*, *sꝍꝋo*, *ꝍnd*, ock i *evrogliga* äller (enligt Ungers läsning) *ꝍrogliga* står *ev* äller *ꝍ* i st. f. *ø*, vilket tyder på att *ev* äller *ꝍ* haft samma uttal som *ø*.

I fragmäntet IV av cod. AM 655 förekommer som tecken för diftongen *ei* utskrivet *ei* på 53 ställen (därav 21 ggr i ordet *eigi*) men blott *e* i *egi* 6 ggr, *greve*, *helsa*, *helso* 3 ggr, *hemin*, *letanda*, *resti*, *svet*, *tuem*, *uetti* äller tillhopa 17 ggr, vartill möjligen bör läggas *ebresca* (i st. f. *ebreisca*?) [4])

[1]) För korthetens skull kallar jag de jud, om vilkas uttal det här är fråga, för "diftongerna" *ei*, *au* ock *ey*, fastän de enligt min mening uttalats monoftongiskt.

[2]) I större delen av de här anförda formerna kunde visserligen *e* i st. f. *ei* bero på andra orsaker såsom förkortning framför lång konsonant (i *breddir*, *ledda*, *leddi*, *varþvetti*), inflytande från andra former av samma ord (i *helagr*, *helog* o. s. v. från *helgi*, *helgan* m. fl.) äller obetonad ställning i satsen (*þem*), men då fragmäntet även har former, vilkas *e* äj kan på dessa sätt förklaras, synas alla de uppräknade orden snarast böra fattas som eksämpel på samma allmänna monoftongisering, varom de andra här behandlade samtida hds. otvetydigare bära vittne.

[3]) Ordets 2:dra bokstav är själv osäker, men avståndet mellan *n* ock *t* är för stort för ett *i*, men lagom för ett *e*. Jag anmärker här en gång för alla att min läsning av i fråga varande fragmänt på några ställen avviker från Ungers, men att jag äj anför andra former än dem jag anser fullt säkra.

[4]) Se anm. på sid. LIV i förordet till min upplaga av cod. AM 645 4:o ä. d.

ock *veta* (osäker läsning). I st. f. *ei* förekommer dess utom *ę* i *uaɪþuęta*. För diftongen *au* brukas alltid tecknen *au* (20 ggr) äller *ɷ* (8 ggr), men dessa tecken förekomma även med monoftongiskt värde i *gaufga*, *ɷɴur* ock *ɷnd*, där de beteckna *u*-omjud av *a*. Diftongen *ey* tecknas *ev* 9 ggr men med *ø* i *hnøkir* ock *hnøki* ock *ev* står i st. f. *ø* i *evngva* (ack. sing. fem. av *enge*). Att *ɷ* ock *ev* haft samma uttal, antydes dess utom av *trɷstomc* (= *trevstomc*).

I fragmäntet V av cod. AM 655 tecknas diftongen *ei* med *ei* på 86 ställen (däribland ordet *eigi* 19 ggr), men samma jud tecknas med *e* i *egi*, *gimstena*, *greve*, *grefeɴ*, *grefa*, *helagr*, *hell* 2 ggr, *heþnom*, *kesareɴ* 2 ggr, *kesariɴ* 2 ggr, *kesara*, *kesarans*, *let*, *leþa*, *leþi*, *mengorþom*, *menlete*, *reste*, *ueta* 3 ggr, *veta* äller tillhopa 25 ggr samt med *ę* i *þęr* (= *þeiɼ*). Särsjilt betecknande är vidare, att *ei* förekommer i st. f. *e* i *eingi* ock i st. f. *ę* i *leiring* [1]). För diftongen *au* skrives *au* 16 ggr ock *ɷ* 14 ggr men *o* i *sio* (= *siau*) ock *boþ* (= *bauþ*) samt möjligen *æ* i *bæþ* (osäkert). Tecknen *au* ock *ɷ* förekomma emellertid även i detta fragmänt tillika med säkert monoftongiskt värde, då de beteckna *u*-omjud av *a* i *gaufogra*, *haurond*, *fɷgnoþ*, *gɷfga* ock *hɷg* (= *hǫgg*). Diftongen *ey* tecknas 13 ggr med *ev* men med *ø* i *skøti* ock *ev* står i st. f. *ø* i *sevnir*.

Tydligare än de nu behandlade korta fragmänten talar emellertid cod. AM 677 4:o för mitt antagande [2]).

I st. f. *ei* skrives i denna hds. blott *e* i [3]) *aletiligr* 45.24, *bét* (av *bíta*) 137.16, *drefasc* 72.6, *eɴ* (= *eiɴ*) 46.18, 58.20,

---

[1]) Hds:s relativt höga ålder synes mig förbjuda att i dessa båda former se eksämpel på den mycket senare företeelsen, att ett *i* i ändelsen framkallar *ei* i st. f. *e* i stamstavelsen.

[2]) Jag bör upplysa om att jag haft tillfälle att vid jämförelse med hds. rätta felen i Bjarnarsons avtryck, äfter vilket de följande orden siteras.

[3]) För korthetens skull anför jag substantivens former under nom. sing., adjektivens under nom. sing. mask. ock värbens under infinitiven, så snart ordets stamvokal är den samma hela böjningen ijenom.

106.3, 111.17, 116.3, *etr* 22.11, 24.14, 90.13, *fegr* 125.28, *fettr* (av *feita*) 79.2, *fleri* 105.18, 126.1, *fresta* 62.8, 91.30, 112.2, *frestni* 41.28,29,33, 42.6, 92.16,26, 93.5, 95.25, 107.29,32, 108.20, 144.16, *freston* 30.3,7, *grep* 20.2, 100.33, *helagr* 31.17, 32.30, 75.21, *hell* 146.20, *helsa* 81.22, 103.24, *het* 84.12, *heta* 94.20, *heþ* 137.32,34, *heþiɴ* 38.17, 93.18, *hlefr* 103.30, *hnegia* 109.24, *hrenlife* 26.7,9,12, 91.15,17, *hreɴ* 29.15, 36.13, 150.12, *hrensa* 29.29, 43.10,15, *iarten* 21.11, *lega* 110.2, ändelsen *-lecr* 62.17, 89.31, 90.3, 93.7,10, 94.20, 115.6, 116.14,29, 122.8, 128.6, 138.27, 142.25,28, 146.22, 147.31, *let* (av *líta*) 108.5, 143.10, *leta* 144.14, *letandi* 33.9, *letaþr* 96.15, *leþ* 148.1, *leþa* 92.29 104.25, 110.7, *leþindi* 48.29, *leþretta* 84.13, *leþrettr* 59.6,17, [1]) *ohreɴ* 91.26, 92.5,11, 100.27, *ohrensa* 110.14, *ohrenundi* 38.6, *reca* 111.19, *recandi* 132.31, *resa* 117.27, *ret* (av *ríta*) 94.14, *reþasc* 85.20, 100.22, *slekia* 37.4, 38.18,28,33, *slekiandi* 52.19,19,21, *sleking* 38.33, *svet* 20.18, 60.19,23,27, 61.4,6, 98.21, *varþveta* 63.15, 69.27, *varþvettr* 42.3, *vaveligr* 91.12, *vet* (presens av *vita*) 124.11, 149.28,29, *veta* 22.21, 26.25, 45.27, 47.18, 90.21, 94.21, 101.6, 109.1, *þer* (= *þeir*) 125.8, 139.25, *þrefa* 19.1, 22.22 [2]). I *leit* 117.1, 149.18, *veiti* (äj *veitti* såsom i upplagan) 52.25 ock *iarteinom* 132.16 är dess utom *ei* rättat från *e*. I *flęri* 126.3 står *ę* ock i *miʀ* 25.10 *i* i st. f. *ei* [3]). Jag borde nu också uppje hur ofta diftongen *ei* skrives *ei*, men jag ser mig tyvärr ur stånd härtill, emedan den tryckta upplagan äj anjer, var hds. har utskrivet *eigi* äller blott förkortningen *ñ*. En aproksimativ beräkning, vid vilken jag tagit hänsyn till sannolika oriktigheter i avtrycket, har emellertid jivit vid handen, att på sid. 19—68 *ei* skulle förekomma 525 ggr som tecken för diftongen *ei*. Enligt denna beräkning skulle således detta jud i

[1]) I *leþrettr* på båda dessa ställen är emellertid *leþ* rättat från *ret*.

[2]) Upplagans *eiþa* 72.15 (i st f. *eþa*) är oriktigt; ordet är rättat från *aþr* ock det som utjivaren tagit för ett *ei* är blott ett från *a* rättat *e*.

[3]) Det till upplagans *miʀ* 25.10 svarande stället i handskriften är numera bortsmulat.

hela den här i fråga varande delen av hds. (sid. 19—150 i den tryckta upplagan) vara tecknat med *ei* 1386 ggr, medan här ovan anförda ställen, där samma jud tecknas med *e*, uppgå till 136. Såsom man under förutsättning, att mitt antagande om uttalet av *ei* är riktigt, har själ att vänta, förekommer även *ei* i st. f. *e;* detta eger rum i *eir* 19.9, *litilleiti* 31.31, *einom* 50.23, *greitr* (i hds. ģitr) 64.3, *steindr* 104.3, *greit* 104.19 [1]). Tillika bör antecknas, att *ei* förekommer i st. f. *ę* i *hreiþisc* 60.13.

Diftongen *au* tecknas regelbundet *ꝏ* (omkring 243 ggr på sid. 19—68 [2]) ock sålunda, aproksimativt räknat, 642 ggr i hela hds.). Samma beteckningssätt användes emellertid ganska ofta för *u*-omjud av *a* t. ä. i *brꝏndo*m 32.25, 66.16, *lꝏg* 45.2,3, 83.31, 84.1,2,9, *ꝏþlasc* 40.27, *fꝏþ*or 52.4, *ꝏfund*ar 64.9, 65.22, *ꝏfundar* 66.16, *gꝏtor* 82.3, *ꝏll* 95.27, 97.8, *ꝏllo*m 96.16,27, *ꝏllo* 101.10, *bꝏnd* 99.12, vadan det i de ord, där det står som tecken för diftongen *au*, icke häller behöver hava uttalats diftongiskt. För diftongen *au* brukas emellertid även tecknen *o*, *ǫ* ock ꜵ. Tecknet *o* förekommer i *ogo* 42.11, 49.2, 72.1, *ogo*m 62.2, 73.25, 84.33, 131.28, *sorgoþo* 43.16, *sorgi* 55.10, *sorgod* 84.16, *gopn*ir 118.20, *oþgo*m 138.30. Tecknet *ǫ* förekommer i *ǫgo* 21.13, 109.24, 131.30, *ǿgo* 71.9, *saclǿso*m 73.12. Tecknet ꜵ är använt i ꜵ*go* 119.9 ock ꜵ*go*m 124.6. Sammanlagt finner man sålunda för diftongen *au* enkelt tecken 19 ggr, medan samma jud 642 ggr skulle vara tecknat med ett tecken, som kan men visst icke behöver antyda diftongiskt uttal.

Diftongen *ey* tecknas regelbundet *ev;* i dylik användning förekommer *ev* omkr. 95 ggr på sid. 19—68 ock borde således, aproksimativt räknat, förekomma 250 ggr i hela hds. För samma jud brukas emellertid tecknet *ø* äller dess grafiska

[1]) Att äfter *é* i *géfa* 50.6 i handskriften följer ett *i* med prick under, tas någon betydelse, ty hela ordet är rättat från ett *veita*, vars *v* ... lan *t* ändrats till *f*.

[2]) ... även inräknade de enstaka fall, då man i st. f. *ꝏ* finner *av* ä...

variant *ǿ* i orden [1]) *brøtti* 80.11, *døia* 23.12, 46.28, *døianda* 75.3, *drøpi* 39.14, 42.13, *gøia* 38.23,26, *glǿmi* 28.10, *gløm*im 80.33, *høra* 24.28, 32.24, 44.30, 71.11, 79.11, *hǿra* 37.29, *hørþot* 28.27, 85.31, *hørþoþ* 45.11, *hørþ*om 73.24, *hørþo* 46.22, 126.26, *høranda* 75.19, *hørþr* 47.2, *cøpta* 48.1, 50.24, *løsti* 74.29, *møio* 78.18, *møiar* 144.14, *nøtid* 55.4, *rønid* 30.12, *tøgia* 38.22, *tøgig* 56.27, *trøstasc* 74.8, *trøst*omc 54.34, *trøstisc* 19.13, 30.12, 66.7, *trøstisc* 19.23 samt, förutsatt att det i ordböcker vanliga skrivsättet *qveykva* är etymologiskt berättigat [2]), i *quøcq*ua 57.14, 59.33 ock *qǿco* 140.23 äller tillhopa på 39, möjligen 42, ställen. Annat monoftongiskt beteckningssätt för diftongen *ey* förekommer i *meio* 140.28 ock *trvsta* (= *treysta*) 143.12 samt möjligen i *qvocþi* 60.5 ock *quecþo* 60.10,26 [3]). Att hds:s *ev*, såsom jag antager, uttalats på samma sätt som *ø*, styrkes ytterligare på ett slående sätt av orden *evruc*ir 59.11 ock *evrucr* 144.7, där *ev* står i st. f. *ø*.

Mina här lämnade statistiska uppjifter sammanfattar jag nu i följande tabäll:

	Diftongen *ei* tecknas			Diftongen *au* tecknas				Diftongen *ey* tecknas	
	ei	e	ę	ꝏ (au)	o	ǫ	æ	ev	ø
cod. AM 655 4:o II	19	32 (33?)	—	21	—	—	—	22	—
cod. AM 655 4:o IV	53	17 (19?)	1	28	—	—	—	9	2
cod. AM 655 4:o V	86	25	1	30	2	—	1?	13	1
cod. AM 677 4:o	1386 [4])	136 [5])	1	642 [4])	12	5	2	250 [4])	39 (42?)
Summa	1544	210 (213?)	3	721	14	5	2 (3?)	294	42 (45?)
äller	1544	213 (216?)		721	21 (22?)			294	42 (45?)

[1]) I den tryckta upplagan är hds:s *ó* oriktigt återjivet med *ó*, men i hds. finnes över allt fullkomligt tydlig sjilnad mellan *ǿ* ock *ó*. För enkelhetens skull återjer jag i här ovan anförda ord såväl *ø* som *ǿ* med *ø*.

[2]) I St. H. förekommer jämte *keyqua* 193.36, *keyq*ver 65.21, *kevq*er 208.4 ock *cevq*ve 209.28 även *kvøq*ve 210.16.

[3]) Den sist anförda formen kan lika järna hänföras till ett *qveikia* ock erbjuder då eksämpel på monoftongisk beteckning för diftongen *ei*.

[4]) Aproksimativt räknat.

[5]) Häri äj medtagna de 4 ställen, där ett *ei* är rättat från *e*.

De ställen där i fråga varande jud tecknas monoftongiskt äro visserligen jämförelsevis få i förhållande till de ställen där samma jud tecknas på diftongiskt sätt, men äro dock alldeles för många för att kunna uppfattas som ett äller annat slags skrivfel. Därjämte bör man särsjilt komma i håg, att det icke blott är monoftongiska tecken som använts i st. f. diftongiska, utan att tecknen *ei* (*æ*?) ock *ev* i icke så alldeles få fall förekomma som beteckning för jud, som utan allt tvivel varit monoftonger.

Om man granskar slutsummorna på den ovan stående tabällen, finner man, att de ställen, där diftongen *au* tecknas monoftongiskt, i förhållande till de ställen, där samma jud tecknas *æ* (*au*), äro långt färre än de ställen, där de båda andra juden äro tecknade monoftongiskt, jämförda med de ställen, där tecknen *ei* ock *ev* förekomma. Medan nämligen summan för *ei* förhåller sig till summan för *e* ock *ę* som 7: 1 ock summan för *ev* till summan för *ø* likaledes som 7: 1, förhåller sig summan för *æ* (*au*) till summan för *o*, *ǫ* ock *œ* som 35: 1. Denna rätt märkliga omständighet finner, som jag tror, sin naturliga förklaring däri, att tecknet *æ* (*au*), såsom jag på tal om de särsjilda hds. redan har framhållit, även användes för att beteckna det monoftongiska *u*-omjudet av *a*, ock att således frestelsen att i sådana ord, som här är fråga om, ersätta det med ett monoftongiskt tecken äj varit så stor som vid tecknen *ei* ock *ev*.

Det ligger nu nära till hands att söka närmare bestämma tid ock rum för den fonetiska företeelse, vars tillvaro jag sökt bevisa.

Då de här behandlade hds. äro tillkomna vid tiden 1225—1250, är därmed också tiden för det monoftongiska uttalets förekomst jiven. Det säger sig emellertid själv, att detta uttal äj med ens utträngt det äldre diftongiska, utan småningom utvecklat sig ur detta. Denna suksessiva utveckling avspeglar sig också i de ovan nämda hds., i det att det

monoftongiska beteckningssättet i förhållande till det diftongiska är långt vanligare i de yngre cod. AM 677 ock fragmänten ur cod. AM 655 4:o än i den äldre cod. AM 645 4:o. Måhända bör man i de sporadiska fall, där man i den något äldre stockh. homilieboken finner *e* äller *æ* i st. f. *ei* äller omvänt *ei* i st. f. *æ* (se utjivarens förord sid. V ock VI) se antydningar om att det monoftongiska uttalet uppträtt redan då denna hds. tillkom [1]). Om gränsen nedåt i tiden för detta uttal kan jag äj uttala någon grundad mening.

Med hänsyn till rummet blir frågan närmast, huruvida det monoftongiska uttalet förekommit på hela Island äller varit inskränkt till någon större äller mindre del av ön. Det senare förefaller sannolikast, dels emedan *ei*, *au* ock *ey* i nyisländska uttalas som diftonger, dels emedan övriga bevarade isl. hds. från något så när samma tid som de här behandlade ständigt använda diftongiska beteckningar. Något som också förtjenar att tagas i betraktande, är att, enligt vad man kan sluta av cod. 1812 4:o ä d. gml. kgl. samlingen på kungliga biblioteket i København (se sid. IX—X i förordet till min upplaga), *ei* omkr. år 1200 i någon del av Island uttalats så tydligt diftongiskt, att dess senare del till ock med kunnat invärka på ändelsevokalen, ock det synes äj vara rimligt, att på högst 50 år uttalet av *ei* skulle hava undergått en sådan förändring som en jämförelse emellan cod. reg. 1812 ock cod. AM 677 nödgar att antaga, om man äj anser dem representera olika dialäkter.

---

[1]) Märk även *bǫþk* i st. f. *bauþk* på sid. 157.11 ock således i ett av bokens yngsta stycken.

Lund i maj 1888.

Ludvig Larsson.

Bidrag till kritiken af Bandamannasagas text.

Så mycken uppmärksamhet har nu i lång tid egnats de sagor, som behandla rent isländska ämnen, att man väl i allmänhet kan antaga, det handskriftsmaterialet är fullständigt kändt, eller åtminstone, att inga membraner från medeltiden lemnats utan afseende. Det synes derför vara en egendomlig tillfällighet, som gjort, att hittills icke något omnämnande förekommit om återstoderna af en skinnbok från tiden omkring år 1500, två sammanhängande blad med text ur Bandamanna och Króka-Refs sagor.

Dessa fragment påträffade jag sommaren 1880 i aflidne Arkivarien Jón Sigurðssons handskriftsamling, medan denna samling var deponerad å Universitetsbiblioteket i Köpenhamn, för att sedan skickas till Reykjavík. Huru de båda skinnbladen kommit in i samlingen (som för öfrigt väsentligen utgjordes af unga pappersafskrifter samt Jón Sigurðssons egna anteckningar om rímur m. m.), förklarades icke genom någon bilagd notis och är mig alldeles obekant.

I tryck hafva de ifrågavarande skinnbladen, mig veterligen, hittills aldrig blifvit omtalade, icke ens i företalet till den senaste upplagan af Króka-Refs saga (Köpenhamn 1883).
dogöras endast för fragmentet af Banda-

qvart, med 37 rader på den förra sidan, 35
tämligen illa medfaret, så att skriften delvis
t eller t. o. m. alldeles utplånad; värst åt-

gången är den senare sidan, der särskildt af de tre sista raderna stora stycken äro oläsliga. Vissa bokstafsformer och förkortningar äfvensom sjelfva ortografien (t. ex. bruket af *y* för *í*) tyckas ej medgifva, att nedskrifningstiden sättes *före* år 1500.

Alla hittills beskrifna handskrifter af Bandamanna saga dela sig, som bekant [1]), i två redaktioner, hvardera representerad af en membran och flere pappersafskrifter af densamma. Den utförligare redaktionen, den i cod. membr. AM. 132, fol. (och dess afskrifter), måste i förhållande till den andra, den i cod. membr. n:o 2845, 4:to, å det Stora Kongl. Biblioteket i Köpenhamn (och dess afskrifter), betecknas såsom yngre och öfverarbetad [2]), ehuru förstnämda membran ("AM") torde vara omkring ett århundrade äldre än den sistnämda ("R"). På det hela kan förhållandet mellan dessa båda redaktioner anses som ganska lärorikt och vigtigt för historien om sagornas uppkomst och utveckling, hvarför också allt, som kan ytterligare sprida ljus öfver detta förhållande, förtjenar att väl tillvaratagas.

Hvilken ställning till de båda olika redaktionerna intager nu fragmentet i Jón Sigurðssons samling ("JS")?

Det ansluter sig nära till AM, men kan dock icke betraktas såsom en (direkt eller indirekt) afskrift af denna gamla membran. För att styrka detta omdöme meddelar jag här en detaljerad jemförelse mellan läsarterna i fragmentet och i det motsvarande stycket af AM, som här citeras efter Friðrikssons upplaga, der stycket räcker från 9^{23} (tveim höndum) till 14^{3} (dyljast at).

9^{24} slika *AM*, þvílíka *JS*

9^{26}—10^{1} ekki þetta *AM*, þetta ekki *JS* [ekki *saknas i R*]

10^{2} Svölustaði *AM*, fuolu ft^{d} *(i radens slut) JS*

---

[1]) Jfr förordet till H. Friðrikssons upplaga af sagan (Köpenhamn 1850; G. Vigfússons uttalanden i Ný Félagsrit XVIII (Köpenhamn 1858), sidd. 154—168; företalet till min egen upplaga (Lund 1874) sidd. I, II, samt K. Maurers uppsats i Germania XIX (Wien 1874), sidd. 445 och följ.

[2]) Se i synnerhet Maurers nyss citerade uppsats.

10[6] Hann þótti þó *AM*, ok þótti hann þó *JS*

10[9] *efter* ok *saknar JS det i AM förekommande* e'

10[10, 11] vekr til við Úspak *AM*, mælti til við Úspak *JS* [mælti *R]*

10[12] þar er sá hlutr *AM [och R]*, þat er sá hlutrinn *JS*

10[13, 14] er ek þess ok albúinn *AM*, er ek þá albúinn *JS (felaktigt)*

10[14] mönnum þó tíðast *AM*, þó mönnum tíðast *JS*

10[16] Líðr nú á sumarit at leiðinni fram *AM*, Leið nú á sumarit at leiðum fram *JS*

10[20] talar þó fátt. Hann býst um *AM*, talar þó fátt um. Hann býst *JS* [ræðir þó fátt um ok býr sik *R]*

10[21] þótti þetta undarligt *AM*. *saknas i JS [och R]*

10[22] þá *AM*, *saknas i JS [och R]*

(10[24] ok *saknas i JS liksom i AM)*

10[26] er *AM [och R]*, at *JS*

(11[2] goðorð *JS liksom AM* [goðorð þitt *R]*)

11[3] er þér *AM*, at þér *JS*

11[5, 6] ok heð görist fátt Oddi ok Úspaki *(felaktigt) AM*, ok görist heldr fátt með þeim Oddi ok Úspaki *JS*

11[8] at hafa *AM*, *saknas i JS*

(11[9] at hann mætti undan komast *JS liksom AM*, *ehuru* mætti eigi *tyckes passa bättre)*

11[10] búsumsýslunni *AM*, búsýslunni *(sannolikt felaktigt) JS* [búsumsýslu *R]*

(11[10] Úspaks *saknas i JS liksom i AM [och R]*)

11[14] sé at orðit *AM*, sé í orðit *JS [och R]*

11[18] at haustheimtu *AM*, á haustheimtu *JS*[1])

11[21] féauðnumaðr *AM*, fémaðr *(väl oriktigt) JS*

12[1] frétti hann, hví *AM*, frétti, hví *JS [och R]*

12[2] eigi þá *AM*. þá eigi svá *JS*

12[6] horfir þú á helzt á *(felaktigt) AM*, horfir þú á helzt *JS*

12[7] ætla Úspak stolit hafa *AM*, ætla stolit hafa Úspak *JS*

12[8] Ferrst *AM*, fa . . . . (= farin er*?) JS*

12[9] verit hafa hit mesta glapræði *AM*, hafa verit mi . . . . . . (= mikit glapræði*?) JS*

12[10] vánum betr tekizt hafa *AM*, betr hafa tekizt en ván var á *JS*

12[12] til áfellis hánum *AM* [til áfalls hánum *R]*, til áfellis hér á *JS*

12[14] mik láta fyrir ráða *AM* [mik láta ráða *R]*, mik láta fyrir sjá ok ráða *JS*

12[19] fékk *AM*, fær hann *JS*

12[21] leidd *AM*, leiddi *JS*

12[24] sköðum *AM [och R]*, skaða *JS*

(12[25] segir Úspakr *saknas i JS liksom i AM)*

12[27] muni *AM [och R]*, mundi *JS*

13[1] ætlanda *AM*, úætlanda *JS*

---

[1]) Friðrikssons ändringsförslag: *haustheimtum*, vinner således intet stöd af — Att *á* i st. f. *at* träffas såväl i JS som flere pappershandskrifter (se noten riksons upplaga), synes bero på yngre språkbruk.

13^{2} brögđ *AM*, bragđ *JS*
13^{2} Sv[á] er ok *AM*, *saknas i JS*
(13^{2} segir Vali *saknas i JS liksom i AM*)
13^{4} til *AM*, hér til *JS*
13^{6} talat *AM*, mælt *JS*
13^{7} sumir menn *AM [och R]*, sumir *JS*
13^{12} þessa *AM [och R]*, þess *JS*
13^{20} setja setja *(felaktigt) AM*, setja *JS*
13^{23} skal *AM*, ok *(otydligt)* skal *JS*

Ofvanstående lista torde bestyrka mitt påstående, att JS står mycket nära AM, ty på det hela taget äro olikheterna dem emellan hvarken många eller betydande. De båda handskrifterna öfverensstämma t. o. m. i ett tillfälle (vid 11^{9}), då deras läsart tyckes vara mindre riktig, och på åtskilliga ställen (10^{24}, 11^{10}, 11^{18}, 12^{25}, 13^{2}), der utgifvaren af AM, H. Friđriksson, företagit ändringar, hvilkas berättigande emellertid genom denna öfverensstämmelse synes ganska mycket försvagas [1]).

Granska vi närmare sjelfva de uppvisade *olikheterna* mellan handskrifterna, så kunna dessa, enligt min mening, sammanfattas på följande sätt.

På många ställen (se ofvan vid 9^{24}, 9^{26}—10^{1}, 10^{12}, 10^{16}, 10^{22}, 10^{26}, 11^{8}, 11^{14}, 11^{18}, 12^{2}, 12^{7}, 12^{10}, 13^{2} [brögđ], 13^{4}, 13^{6}, 13^{7}, 13^{12} samt äfven de i JS otydliga läsarterna vid 12^{8}, 12^{9}, 13^{23}) äro afvikelserna oväsentliga, sådana, som man mycket ofta finner gjorda äfven af noggranna afskrifvare, och utan att man kan gifva den ena läsarten ett bestämdt företräde framför den andra.

Någon gång förekomma felaktigheter i JS, medan AM har riktig läsart: 10^{2}, $10^{10, 11}$, $10^{13, 14}$, 11^{10}, 11^{21}, eller är åtminstone läsarten i AM bättre än den i JS: 12^{12}, 12^{24}, 12^{27}.

Men å andra sidan saknas ej ställen, der JS har företräde framför AM. Detta inträffar icke blott då, när AM har uppenbara skriffel (10^{9}, $11^{5, 6}$, 12^{6}, 12^{21}, 13^{20}), utan

---

[1]) Tvifvelaktigt förefaller, huru man skall bedöma 13^{2}; — böra orden "Sv[á] er ok" utgå?

äfven annars har JS läsarter, som synas vara något bättre än de motsvarande i AM: 10[6], 10[14], 10[20], 11[3], 12[1], 12[19]. Ja, på två ställen (10[21] och 13[1]) måste JS:s läsarter anses afgjordt riktigare än AM:s; ty på det förra stället är det utan tvifvel genom misstag, som AM:s skrifvare upprepat de strax förut förekommande orden *þótti þetta undarligt*, och på det senare stället passar *Úætlanda* betydligt bättre i sammanhanget än *Ætlanda*.

De påpekade skiljaktigheterna göra det omöjligt, att JS kan vara afskrift af AM, vare sig direkt eller indirekt. Öfverensstämmelserna åter visa, att båda handskrifterna utgått från ett gemensamt original, samt att båda kunna betecknas såsom ganska noggranna afskrifter af detta original. Dermed är också ådagalagdt, att den egendomliga öfverarbetning och utvidgning af Bandamannasaga, som hittills varit känd i den enda membranen AM. 132, fol., *icke* företagits af den person, som skrifvit (eller redigerat) detta stora samlingsverk, utan måste hafva skett något tidigare.

Göteborg den 1 oktober 1888.

Gustaf Cederschiöld.

Tyska inflytelser på svenskan.

Ännu har ingen företagit sig det intressanta och lönande, om ock obestridligen ej lätta arbetet att mera i detalj påvisa omfånget för de tyska munarternas inflytande på de skandinaviska. För svenskan hava visserligen flera framstående filologer lämnat bidrag till sakens utredning: Rydqvist, Söderwall, Kock, Schagerström och framför allt Tamm — den senare i flera förträffliga specialafhandlingar. I Danmark och Norge torde det, så vidt mig bekant är, vara huvudsakligen i puristiskt intresse som frågan blivit studerad, t. ex. af H. Dahl och K. Knudsen.

De här följande anmärkningarna kunna möjligen, rapsodiskt hopkomna som de äro, i någon mån bidraga att väcka uppmärksamheten på en och annan mindre beaktad sida af ämnet.

Lånord hava, som bekant, sitt bästa igenkänningstecken däri att de ej foga sig efter språkets äljest gällande ljudlagar. Om t. ex. det tyska *decken* hos oss motsvaras af *täcka*, har man fullgiltig grund att betrakta den tydligen till samma stam hörande formen (skepps-)*däck* som utifrån inkommen i vårt språk.

Men då frågan är om närsläktade tungomål, som i större omfång påvärkat hvarandra, är detta kännetecken ingalunda tillräckligt. Lånen ske då ofta på ett mindre mekaniskt sätt,

de göras ej sällan efter hvad man kunde kalla regula-de-tri-metoden.

Ett par exempel. Emedan danskt slutande -*e* i en mängd fall motsvarar svenskt -*a*, heter det i Danmark nästan alltid att *Kung Karl den unga hjälta, han drog sitt svärd från bälta.*

I Norge säger man, såsom J. Storm upplyser (Norvegia I.82), allmänt *Mot* för danskt och svenskt *mod*, och genom en liknande hypernorskhet vulgärt stundom *båte* för *både*, *lyter* för *lyder*. På samma sätt kan man i Skåne få höra folket förbättra *sodavatten* till *sotavatten*. Ett snarlikt fall utanför det skandinaviska området är det, när man i de trakter, där högtyska och lågtyska dialekter kämpa om väldet stundom finner den obildade, som vill tala fint, säga *Lipfe* för *Lippe*, *Trepfe* för *Treppe*.

Icke så mycket på strävan att undvika det för danskan obekväma *sch*-ljudet, som på iakttagelsen att utländskt *sch* i danskan vanligen motsvaras af *sk*, torde det bero att detta språk stundom i lånord har ett alldeles oorganiskt *sk*. Så t. ex. i *Fisk* såsom motsvarighet till det franska *fiche* (af stamverbet **figicare*) 'spelmark', hvilket ord även i Sverge uttalas med *sch*-ljud och skrives *fisch*.

Lättast inträda naturligtvis vid lånords upptagande dylika ombildningar, om dessa ord i det inhemska språkförrådet möta ursprungliga stamsläktingar, till hvilka de kunna ansluta sig. Detta blir då den enklaste och naturligaste formen af "folketymologi".

Det nyssnämnda ordet *däck* må lämna ett exempel härpå. Det har måhända icke förut blivit iakttaget, att detta ord i vårt språk är af ganska ungt datum. Ännu på 1600-talet och ett godt stycke in på århundradet före vårt kallade man skeppets däck för *överloppet*, en benämning, som naturligtvis sammanhänger med det nederl. *overloop* och med det engel-

ska *orlop* 'trossdäck'. Jonas Petri Gothus känner 1640 ingen annan översättning på lat. *fori* än *öffuerlop*, och ännu Sahlstedt upptager 1774 det nu alldeles bortglömda *öfverlopp* som förklaring af *däck*. Tidigast har jag anmärkt det senare ordet hos Serenius, i tillägget till hans eng. ordbok 1734. Men hur föga rotfäst i språket ordet ännu vid denna tid var, visar sig dels däraf, att Levin Möller 1745 icke nyttjar *däck* som översättning af de franska orden *pont* och *tillac*, dels — hvilket här intresserar oss — däraf, att Lind 1749 upptager ordet under formen *täck*. I enlighet härmed skriver han också *trytäckare* osv. Det kan väl anses som en tillfällighet, att språket i detta fall icke stannat vid formen *täck*, ty i ett annat närstående ord *taffeltäckare*, t. *Tafeldecker* ha vi än i dag *t*, och detta fastän man icke i Sverge talar om att *täcka* ett bord. I danskan heter samma ord med fonetiskt tydlig lånordsform *Taffeldækker*, liksom också danskan har verbet *dække* 'duka'.

Om i det anförda fallet lånordets anslutning till en inhemsk stam ligger någorlunda nära, så är förhållandet annorlunda vid de ord, som hos oss blivit upptagna under formen *berätta*, *underrätta*, *afrätta*, *förrätta*, *inrätta*, mat-*rätt*. Liksom det lågt. *richtich* hos oss blivit *riktig*, så borde lågt. *berichten*, *underrichten*, *africhten* osv. hos oss hetat *berikta* osv. Om man ser på det sistnämnda ordets betydelser, så stå de ganska fjärran från vårt *rätt*. Särskilt gäller detta om den betydelse 'meddela sakramentet', som ordet från tyskan medtagit till vårt språk, där den ännu är bruklig i flera munarter. Det är alltså väsentligen den rent fonetiska iakttagelsen, att den tyska stamstavelsen *recht*, *richt* i ett par förut befintliga nordiska ord motsvarades af *rätt*, som i de anförda fallen ledt till en omgestaltning af de främmande orden. Närmast till hands låg på sitt sätt förvandlingen af det lågtyska *richte* eller *richt* till (mat)*rätt*. Ordets fullständiga fonetiska överensstämmelse med beteckningen för juridisk *rätt*

[illegible]

[illegible] och i dessa [illegible] ... som exempel [illegible] svenska [illegible] svenska [illegible] former [illegible]

Till [illegible] en allmän [illegible]. [illegible]ningen är här så egendomlig [illegible], att man gärna vill tro att svenskan och danskan [illegible] den fullkomligt oberoende af hvarandra. [illegible] talar för att orden ombildats i danskan och från detta språk inkommit i svenskan. En granskning af de tyska lånorden i vårt språk har bibragt mig det intrycket, att om och svenskan naturligtvis under den lågtyska perioden (intill reformationstiden) mottagit många lån omedelbart från tyskan, så är det likväl i ganska väsentlig grad danskarnas inflytande i Sverige under Kalmarunionens tid, som bidragit därtill att dylika lågtyska ord blivit bofasta hos oss och att de uppträda i den form, som vi finna dem hava. Redan den utomordentligt stora överensstämmelse, som en lista över de lågtyska grammatiska och lexikaliska beståndsdelarna i danskan och en lista över motsvarande utländska beståndsdelar i svenskan företer, talar starkt för denna uppfattning. Och intrycket förstärkes ytterligare däraf, att i de fall, då danskan på något sätt till form eller betydelse ombildat det tyska ordet, samma avvikelser också gärna visa sig i svenskan. De tyska beståndsdelar, som ingått i ettdera språket utan att också förekomma i det andra, eller som ha olika form i båda språken, äro till en stor del bevisligen af yngre datum och ofta [illegible] på en högtyska [illegible].

Så mycket är åtminstone visst, att den som vill etymologiskt behandla de lågtyska orden i svenskan icke får försumma att i hvarje särskilt fall också taga den danska formen med i betraktande.

Alldeles tydligt är, att lånet måste ha tagit vägen över Danmark, då det gäller ett sådant ord som det svenska *umbära*. Om jag ej misstager mig, är det Wimmer som först insett att detta ords danska motbild *undvære* är en förvridning af det lågtyska *ontberen*, som också i annat, mindre förändrat skick ingått i vårt språk, nämligen under formen *umbära*. Emedan vårt *vara* på danska heter *være*, uppfattades *undvære* som en sammansättning däraf och blev följaktligen ej mekaniskt upptaget, utan översatt till *und-vara*.

Det senast omtalade exemplet för oss över till en språkföreteelse, rörande hvilken jag hoppas vid ett annat tillfälle få framlägga en rad iakttagelser: den leder våra tankar till de ord, som jag ville kalla ideella lånord eller översättningslånord. Man rör sig vid detta slags uttryck med en fullkomligen inhemsk ljudkropp, men själen som bor i det inhemska höljet är utländsk.

När Gustaf III i sin berättelse om Verälä-freden till hemliga utskottet vid Gefle riksdag säger: "Hemliga utskottet skall finna att jag . . . ej bedragit Preussen och England, då jag *förekommit* dem om min föresats", så är visserligen *förekommit*, till utsidan betraktat, ett rent svenskt ord, men från den inre språkformens synpunkt är det, som så många andra af konung Gustafs uttryck och ordvändingar, fullkomligt franskt — en lätt igenkänd kopia efter fransmännens *prévenir*.

Den som ville studera tyskans inflytande på svenskan skulle säkerligen förbise den största och ur historisk synpunkt intressantaste delen af sin uppgift, om han lämnade denna sida af ämnet utanför räkningen. Hur mångtaliga än de ord

kunna vara, som vi på rent mekaniskt sätt lånat af våra sydliga grannar, så äro de dock att räkna som få, om de jämföras med antalet af de fall, i hvilka det inhemska materialet blivit fyllt med utländska idéer och kombinerats på utländskt sätt.

Det svenska *sjöskum*, användt som namn på ett mineral, ser onekligen i förhållande till det tyska *Meerschaum* mera inhemskt ut än fallet är med danskarnas *Merskum*. Men obestridligt är ju, att det ena ordet ej mindre än det andra har tyskt inflytande att tacka för sin tillvaro i Skandinaviens språk. Samma anmärkning gäller om det svenska *skadeglad* i förhållande till det danska *skadefro*. Båda äro lånord efter tyskans *schadenfroh*. Likaså äro sv. *vattensot*, *vattenpass* och d. *vattersot*, *vaterpas* alla obestridliga descendenter af lågtyska ord, fastän i de svenska uttrycken båda delarna, i de danska blott den senare antagit inhemsk ljudform. Vid det afledda adjektivet sv. *vattusiktig*, d. *vattersottig* är förhållandet omvändt. Jfr på samma sätt sv. *järnhaltig*, med bihehållen tysk form i sista delen, under det danskan säger *jernholdig*. Sv. *aftacka*, d. *aftakke* äro lånord lika väl som samma ords visserligen mera påtagligt tyska dublettformer sv. *afdanka*, d. *afdanke*. *Medelmåttig* ser ganska svenskt ut, men är ej mindre än det påtagligt lånade d. *middelmaadig* bildat efter lågtyskans *middelmatich*. I *rättmätig* har svenskan bevarat det lågtyska ordslutet (i sin omljudda form, jfr mlt *lîkmetich*), under det danskan i sitt *retmæssig* har den högtyska ändelsen *-mässig*, som även vi ega i andra yngre lån: *regelmässig*, *planmässig*.

Ingalunda alltid är det fallet, att lånordet redan vid sitt första inträde i språket haft den översatta, skenbart nationella form, under hvilken det nu är brukligt, eller att den skillnad, som nu består mellan danskan och svenskan, värkligen är ursprunglig. Det danska *barmhjærtig* har icke från början varit mera genomskinligt än svenskans *barmhertig*. Ännu i

1550 års danska bibel skrives ordet *barmhertig*, fullkomligt troget efter den lågtyska formen.

Den skillnad i betydelse, som finnes mellan det danska *Höimod* (= ädelmod) och det svenska *högmod* (= stolthet) beror därpå att — fastän orden till utseendet båda äro lika nordiska — i själva värket det svenska uttrycket är ett gammalt lånord från tyskan, motsvarande det högt. *Hochmuth*, det lågt. *hogmod*, *homod*. Också i danskan finnes, som bekant, det senare ordet, men i mera tysk gestalt, nämligen som *Hovmod*, mot hvilken form svarar den hos Suso s. 225 förekommande fornsvenska biformen *hoffmodh*. Räknar man noga, torde för övrigt icke ens det danska *höimodig* kunna erkännas som fullt inhemskt, ty användningen af ordet *hög*, *höi* i så förandligad mening är svårligen ursprungligt nordisk. *Höimodig* har, om jag ej misstager mig, blivit med anslutning till *langmodig*, *taalmodig* i jämförelsevis sen tid nydanat efter sådana tyska ord som *hochgesinnt*, *hochherzig*.

Så skall man ofta ur våra allra vanligaste, skenbart renast nordiska ord kunna framdraga bevis på inflytelser ifrån främmande tungomål. Kan något ord förefalla mera tryggat till sin nationella börd än *god*? Och dock röra vi oss med många rent tyska användningar af detta ord. Så t. ex. då vi säga *så godt som* (= nästan), *lik(a)godt*, *finna för godt*, *hålla till godo*, *komma till godo*, *hava till godo*, *var så god och* —, *godt och väl*, *kort och godt;* likaså göra danskarna då de än vidare säga *det har gode Veje*, *give gode Ord* m. m. Hälsningsformlerna *god dag*, *god natt* äro också närmast komna till Norden från Tyskland; likaså det med dessa uttryck besläktade *gutår*, som ännu hos Bellman (åtminstone i hans första upplagor) skrives *godt år* och som också hos Holberg förekommer i denna form. Berghaus (Sprachschatz d. Sassen II. 31) omtalar frasen *God gew uns en god jaar* och säger därom: "gewöhnlich als Wunsch zur Begrüssung beim Zusammentreffen, auch *Gesundheit beim Trinken*." Jag anför

när ordets tyska förebild, så vidt jag vet, ej varit
ıd.

et *gå i god för* är också, visserligen endast i
, ett vittnesbörd om tyskt inflytande. Det sam-
uppenbarligen med det förr mer än nu brukliga
r någon, som motsvarar det lågtyska *good wesen*
Då *god* i detta uttryck är liktydigt med *borgen*
t. ex. vår bibels *jag hafver varit minom fader god för*
i med Luthers *ich bin Bürge gewesen für den Knaben*
bei meinem [illegible]*ter*, Gen. 44. [illegible], så har man, såsom det tyckes, genom en ganska egendomlig syntaktisk analogibildning satt *gå i god* för *gå i borgen*. Uttrycket *gå i god* finnes redan hos Lind, som återger det med *gut sein für*.

Enär det nu omtalade slaget af ideella språklån i allmänhet nästan förbises — och detta ej blott här i Norden — har jag trott mig särskilt böra framhålla deras betydelse.

Ofta nog finner man att det tyska ord, som vi, kanske över danskan, fått in i vårt språk, själv är en översättning af ett romaniskt, som möjligen åter går tillbaka till ett grekiskt.

I det skenbart svenska ordet *sedlig* kunna vi genom alla dessa huvudstadier följa den europeiska odlingens väg. *Sedlig* är bildat af *sed* efter analogien af t. *sittlich : Sitte*. Det tyska adjektivet är åter en produkt ur analogien *moralis : mos*. Slutligen är *moralis* en bildning som framgått ur proportionen *ἠθικός : ἦθος*. *Sedlig*, *moralis* skulle väl annars blott betydt 'bruklig'. *Sedelära* är en sekundär bildning, med betydelsen från *sedlig*, jfr holl. *vroedkunde* 'obstetrik' (!) efter *vroedvrouw* = *sage-femme*.

Ytterligare exempel på ord, hvilkas ättelängd vi på samma väg kunna spåra ända till Grekland äro *samvete* (*Gewissen* — *conscientia* — *συνείδησις*); *försyn* (*Vorsehung* — *providentia* — *πρόνοια*); *lidelse* (*Leidenschaft* — *passion* — *πάθος*). *Kräftan* går i sina båda figurliga betydelser, som namn på en sjukdom och som namn på en stjärnbild, genom sitt tyska och sitt latinska namn tillbaka

till grekernas *καρκίνος*, och åtminstone i den senare betydelsen har namnet sannolikt ytterst kommit från Orienten. *Visdomständerna (die Weisheitszähne, the wisdom-teeth, les dents de sagesse)* stamma från grekernas *σωφρονιστῆρες*, som även hos medeltidens arabiska läkare (efter grekiskt, genom syrerna mottaget mönster) hava det likbetydande namnet اضراس العقل *adrâsu-l-ʿaql*. Det nyss omtalade ordet *sjöskum* (*Meerschaum, écume de mer*) har ursprungligen vuxit på asiatisk mark: de europeiska uttrycken motsvara sakens turkiska benämning کف کل *kefi-kil*, hopsatt af de persiska orden *kef* 'havsskum' och *gil* 'lera'.

Ordet *kappsäck*, som också i detta sammanhang förtjenar omtalas, kan knappast, såsom man föreslagit, genom omtydning härledas ur det lågtyska *knappsack*. Det senare ordet har en något annan betydelse: enligt Berghaus betecknar det 'ränsel', 'matpåse'. Snarare bör *kappsäck* anses som den svenska översättningen af tyskarnas *Mantelsack*, holländarnas *mantelzak*, engelsmännens *cloak-bag*, fransmännens *portemanteau*, italienarnas *portamantello*.

Ordet *barnmorska*, som ännu under förra delen af 1700-talet skrevs *barnmoderska* (så hos Serenius 1734, Juslenius 1745, Lind 1749, likväl hos Levin Möller 1745 *barnmorska*) skulle kunna vara en översättning af det tyska likbetydande *Kindermutter*. Men då detta tyska ord, så vidt jag kunnat utforska, icke haft eller har någon allmännare spridning, särskilt icke på det lågtyska området, och då *-moderska* snarare tyder på ett direkt, osmält lågtyskt lån än på en översättning, är jag mera böjd att i *barnmorska* se en folketymologisk ombildning af det likbetydande lågtyska *bademodersche* (Schiller och Lübben), eller kanske närmast af en mindre genomskinlig, förkortad form *bamodersche;* jfr hos Berghaus det likbetydande *bamöm* jämte *bademöm*. Ordet skulle alltså ursprungligen ha afsett det nyfödda barnets badning. [1])

[1]) Om möjligen någon såsom stöd för härledningen ur *barn* vill åberopa det nordiska *jordemoder*, som enligt Ihre skall vara uppkommet af *jóðmóðir*, så

Det är en välbekant erfarenhet, att de element i ett språk, som ega den starkaste motståndskraften mot främmande påvärkningar, äro dels akcentuationen, särskilt det musikaliska tonfallet — hvem vet ej hur envist hembygdens "brytning" hänger vid? — dels språkets formella element, ordbildnings- och böjningsformer, pronomina, hjälpverber, prepositioner, konjunktioner o. d.

För de ganska ansenliga inflytelser, tyskans akcentuering utövat på vårt svenska ordförråd, har Kock noggrannt redogjort. De tyska ordbildningsändelser, vi upptagit från samma språk, hava fått en omsorgsfull behandling af Tamm. Utan alla anspråk på att åstadkomma något jämförligt med de nämnda forskarnas arbeten — så mycket mindre, som jag blott mera i förbigående vändt min uppmärksamhet åt detta forskningsområde — vill jag i fortsättningen af denna artikel omtala några fall, där formorden i vårt språk synas mig bära vittne om tyska inflytelser.

Den som ville samla alla de hithörande fakta, som erbjudas af vår literatur under tiden närmast före och efter reformationen, skulle kunna göra en rätt vacker skörd. Jag skall emellertid icke inlåta mig härpå, övertygad som jag är, att dessa tiders förbistrade litteraturspråk i åtskilliga stycken ingalunda kan anses representera den tidens svenska i ordets

---

torde följande böra besinnas, för att ej för mycket må byggas därpå. Icke blott svenskan utan även danskan har *jord*, icke *jod*, som första led i det omtalade ordet, och ett *r* finnes däri så långt man kan följa det tillbaka i medeltiden.
[illegible] har tillvaron af ett *jod*, motsvarande det isländska ordet, blivit på-
eller Danmarks språk. Måhända är det till och med ej för
[illegible] frågan, om ordet *jóđmóđir* ens på Island varit eller är i
nämnes visserligen (utan citat) hos Cleasby-Vigfusson. däremot
[illegible] Haldorsons, Fritzners och Erik Jonssons isl. ordböcker, såväl
[illegible]ansk-isländska ordbok. Skulle möjligen *jóđmóđir* vara en helt
anslutande sig till den danska formen? Man finge då all-
[illegible] Ihres etymologi. — Någon ny, antaglig förklaring af
[illegible] jag ej giva. Sammanställningen med det både i Sverge
[illegible] former uppträdande synonymet *ljósmóđir* ligger nära
[illegible] fonetiska svårigheter, trots *glus* = *glar* o. d.

egentliga mening. Det var påtagligen blott en ganska ringa del af vårt lands befolkning, om ock den för tillfället tongivande, som rörde sig med detta blandningsspråk. Man kan icke ens vara viss om att alla främmande uttrycksformer, som då uppträda i litteraturen, värkligen haft någon egentlig spridning i det talade språket. På en tid, då det främmande ansågs förnämligare än det inhemska, och då särskilt de skrivkunnige till stor del levde i en utländsk språkatmosfer, var det naturligt att litteraturen gick ett steg längre än talet i fråga om undfallenhet för främmande former. Ännu i dag har ju vår "kanslistil" icke så få tyska vändingar, som aldrig förekomma i det otvungna talet.

Då man, för att anföra ett exempel, ännu långt in på 1600-talet finner en mängd slutande *-e*, där både vårt fornspråk och vårt nutidsspråk i full samklang med hvarandra hava *-a*, så är detta nog hos många skribenter blott "kanslistil." Ingen skall förmå mig att tro, att de ord, med hvilka konung Gustaf Adolf brukar börja breven till sin syster Katarina: *Högbårne förstinna, älskelige käre syster* värkligen överensstämma med den grammatik, som han i sitt tal tilllämpade. Jag tror det så mycket mindre, som ett *kära* för *käre* understundom undfaller honom. Gustaf Adolf skriver också annars god svenska, och särskilt använder han i allmänhet formerna på *-a* fullkomligt riktigt — vida bättre än hans af kanslistilens former mera påvärkade kansler Axel Oxenstjerna gör. Ett slutande *-a* ansågs på grund af den under dansk-tyska tiden utbildade traditionen länge för en smula finare än *-e*. Under 1700-talet kom det naturliga *-a* åter till heders, ja till och med något för mycket. Tiällmanns ord om svenskans "dunder-*a*, som hafver högsätet för det danske *-e*" förklingade ej ohörda. Måhända voro de icke utan sin betydelse för det vid denna tid utbildade, i synnerhet för poeterna bekväma bruket att skriva de ursprungligen oblika for-

merna *båga*, *maga*, *strupa* i stället för de säkert likaväl då som nu i talspråket mera vanliga *båge*, *mage*, *strupe*.

Att en dylik klyfta mellan talspråk och skriftspråk värkligen kan bestå, därpå hava vi det påtagligaste beviset däri att än i dag de flästa svenskar (trots Linders i min tanke befogade protest) skriva *konungarne*, med *-e* i slutet. Svårligen säger någon människa i naturligt tal annat än *konungarna*. Skiljaktigheten mellan tal och skrift går i detta fall kanske 200 år tillbaka, ty redan 16- och 1700-talets grammatici anföra *-ne* antingen såsom ensam form eller åtminstone som huvudform för artikeln i pluralis.

Under sådana förhållanden skall jag i den följande framställningen i allmänhet lämna å sido de mera tillfälliga eller blott till skriftspråket hörande rubbningar i vår grammatik, som vållats af de tyska inflytelserna. Tillräckligt myckct återstår ändå att omtala.

(Forts.)

Esaias Tegnér.

Dialektisk öfvergång *a* > *o* i ändelsen hos fornsvenska ord med kort rotstafvelse[1].

Uti C. G. Styffes Bidrag till Skandinaviens historia V finnas under numren 86, 99, 164, 319 och 329 aftryckta fem bref från biskop Ingemar i Vexjö, skrifna åren 1506–1510. I språkligt hän-

[1]) Denna annotation överlämnades redan för flere år sedan av biblioteksamanuänsen K. H. Karlsson till undertecknad för privat bruk, och var det min avsikt att publisera den i sammanhang med den språkhistoriska redojörelse för dalmålets ändelsevokaler, jag i min gramatik för dalmålen skulle lämna. Emellertid synes den mig redan nu böra komma till vetenskapsmännens tjännedom, enär den lämnar högst viktiga upplysningar rörande en nyligen å bane brakt fornsvensk judlag (se Arkivets B. IV, s. 87 ff.)

Uppsala 12 Febr. 1888. ADOLF NOREEN.

Med anledning av ovanstående not torde följande böra meddelas. Den iakttagelsen, att en viss Uppsala-handskrift från omkring år 1500 stundom brukar *aa* och *w* såsom ändelsevokaler i tvåstaviga ord med kort rotstavelse, men icke i andra ord — på hvilken observation min i fjor tryckta uppsats "Långa ändel-

seende äro dessa ganska beaktansvärda, och särskildt märkes, att hos ord med kort rotstavelse *o* ej sällan träffas i ändelsen i stället för *a*. De exempel därå jag funnit äro: *befalondis* (4 g.), *begæror* (2 g.), *begærondhis* (3 g.), *begærodh, begærodho* (2 g.), *dagho, falo, faro, giffwo, wtgiffwo, giffwondes, göro* (5 g.), *wtgöro, göros, haffwo* (2 g.), *haffwod, hopos* (4 g.), *kommo* (5 g.), *hemkommo* (2 g.), *kommondes, tilkommondes, loffwodhe* (2 g.), *loffwodh, loffwondes, skado, snarosta, swarode, swarodh, forswarondis, thalodho, thædon, varo* (3 g.), *offwerwægondis*. Äfven i ord med lång rotstafvelse träffas *-o* någon gång, men kan i dem alla utom i *latho* (2 g.), *förlossos, svæno* och *dandesvæno* förklaras på annat sätt. — Samma egenhet träffas äfven i ett par andra handskrifter från denna tid [1]). I företalet till sin edition af Christoffers landslag s. XVIII anför Schlyter en i k. biblioteket i Stockholm befintlig handskrift sign. B 24, om hvars ortografi han anmärker "att *o* ofta förekommer i stället för *a*, äfven i verber såsom *bæro, dræpo, giffwo, giffuos, göro, göros, göronde, hawo, hawos, komo, lifuo, lighot, lowo, skodo, varo, ægo* etc." Alla dessa äro kortstafviga. . Vidare träffas i en redaktion af 1414 års Vexjö stadga helt säkert afskrifven omkring år 1500 uti en i samma bibliotek befintlig bok innehållande "Annotationes historicæ et juridicæ", orden *opbæro, faro, giffwo, göro, haffvo* (3 g.), *hwario, knappo* och *tilskepodhe,* alla med kort rotstafvelse. Efter lång rotstafvelse träffas *o* endast i *Thomoson,* där *o* utan tvifvel beror på det i föregående stafvelse befintliga *o*. Denna afskrift är helt säkert skrifven i Småland.

Häraf torde framgå att omkring år 1500 fanns i Småland och särskildt i Väckelsångs socken — biskop Ingemar var därifrån, — en ljudlag, hvarigenom i ord med kort rotstafvelse *a* i ändelsen öfvergick till *o*.

---

sevokaler i det nordiska fornspråket" (Arkiv IV, 87 ff.) till väsentlig del grundade sig — hade av mig blivit gjord åtskilliga år, innan nämnda uppsats publicerades, troligen år 1881 (kanske 1882); och ehuru jag då ännu icke av iakttagelsen drog samma *slutsatser* som de i fjor offentliggjorda, förestävade mig en liknande uppfattning, när den ortografiska observationen gjordes.

15 juni 1888. Axel Kock.

[1]) Till de av Aman. Karlsson här nämda hdskr. kann jag lägga ännu en, nämligen en codex av Stadslagen (se Schlyter, Christoffers Landslag s. CX f.) från början av 1500-talet. Ad. Noreen.

K. H. Karlsson.

Glossar zu den Liedern der Edda (Sæmundaredda) von Hugo Gering. Paderborn u. Münster. 1887.

Wenn der Verfasser in seiner Vorrede davon spricht, dass er mit seinem Eddaglossar einem dringenden Bedürfnis abzuhelfen suche, so ist das in diesem Falle keine Phrase. Die einzige Eddaausgabe mit Glossar, die Lüningsche, ist längst aus dem Buchhandel verschwunden und die jungen Germanisten mussten sich also bei ihrer ersten Eddalektüre mit den wenigen Bibliotheksexemplaren jener Ausgabe abfinden, wenn sie nicht Egilsson oder gar die Kopenhagener Glossare wälzen wollten. Und wie lästig musste ein solcher Mangel gerade jetzt sein, wo an fast allen grössern Universitäten Deutschlands die Edda mit in den Kreis der Vorlesungen und Übungen hineingezogen ist! Nun giebt uns Gering ein handliches und ungemein fleissiges Glossar, das gewiss allen Studierenden im höchsten Grade willkommen sein wird. Denn für Studierende ist es in erster Linie bestimmt, also auch insbesondre für Anfänger in der Eddalectüre. Freilich muss ich bezweifeln, ob es dem Anfänger in allen Fällen genug bietet und dies immer in der richtigen Weise.

Gerings Glossar schliesst sich an die Hildebrandtsche Ausgabe an. Nun muss aber ein Glossar zu einer nicht kommentierten Ausgabe immer zugleich eine Art Commentar in sich enthalten. So ist in Heynes Beowulfglossar zugleich soviel interpretiert, dass der Anfänger kaum je in die Gefahr kommt, irgendwo stecken zu bleiben. Ähnliches hat L. Wimmer in seinem Lesebuch für einige Eddalieder geleistet, nur dass er noch genauer als Heyne eingeht auf die Bedeutungsentwicklung des betreffenden Worts bis zu der fraglichen Stelle hin. Gering giebt nun entschieden zu viel Citate mit Zahlenangaben, zu wenig direkt commentierende Erklärungen. Für H. H. I 10,1,2 *Skamt lét vísi*
vígs at bíþa,
finden wir unter *skammr* "*skamt*" = "kurze Zeit", unter *láta* für unsere Stelle die Bedeutung "zulassen, gestatten". Wimmer giebt einfach unter *skamt* eine Übersetzung, die den Sinn klar hervortreten lässt und den Anfänger mehr fördert, als das Zahlensuchen unter *láta* und *skammr* bei Gering.

So hätte Vafþr. 31,6: *því es þat ę alt til atalt* wohl genauer erklärt werden müssen, da nicht so ohne weiteres zu verstehen ist worauf sich "*þat alt*" bezieht.

Ferner Sg. 17. *vildi okkr fylki*
til fjár véla.

Unter *vilja* cum inf. findet sich diese Stelle citiert. Dass *okkr* hier dat. commodi ist, wird der Lernende aber schwerlich errathen.

Wozu nun dieser Sparsamkeit mit Erklärungen gegenüber die Peinlichkeit in Anführung der Citate? Wozu muss jeder Casus eines ganz bekannten Wortes mit den 5 oder 6 Stellen, in denen er sich findet, belegt werden? Mir scheint, diese genaue Stellenangabe hätte für das grössere Eddawörterbuch aufgespart werden sollen. Um einige kleine Lücken zu erwähnen, so fehlt die Erklärung der kenning "*Viþris grey*" = Wölfe; dass "*epa*" oft gleichbedeutend mit "*ok*" gebraucht wird, ist nicht angegeben.

Trotz mancher kleiner Ausstellungen darf man nicht anstehen, das vorliegende Glossar als eine äusserst dankenswerthe Gabe an die jüngern Eddaleser zu betrachten. Aber es ist noch etwas mehr; es ist zugleich der Vorläufer des grossen ausführlichen Eddaglossars, das als dritter Band der neuen Symonschen Ausgabe erscheinen soll und als solcher bedarf es auch einer nähern Betrachtung auf seinen wissenschaftlichen Werth hin.

Es ist die Aufgabe eines Speciallexikographen, die Bedeutung der einzelnen Worte in jeder Stelle bis in die feinsten Nuancirungen genau zu fixieren und uns dann in dem betreffenden Artikel ein Bild zu entwerfen von dem Zusammenhang der Bedeutungen und ihrer Entwicklung aus einander. Er wird einen doppelten Weg einschlagen müssen, um zum Ziele zu kommen. Seine Aufgabe wird einerseits eine historische sein; er wird auch die Zeitgenossen, die Vorgänger und Nachfolger des von ihm behandelten Schriftstellers heranziehen müssen und aus ihrem Sprachschatz, aus dem Sprachschatz jener Zeit überhaupt die Bedeutungen der Worte erschliessen. Aber seine Aufgabe ist zweitens eine psychologische; er wird sich genau mit der betreffenden litterarischen Persönlichkeit vertraut zu machen haben; er muss es verstehen, diese Persönlichkeit auch in ihrem Wortschatz wiederzufinden und aus der Kenntniss des Menschen heraus seine Ausdrücke und Wendungen aufzufassen und zu erklären. Nur der hervorragendste Kenner eines Schriftstellers sollte sein Lexikograph werden.

Was die erste Forderung anlangt, so verspricht Gering in der Vorrede für sein grösseres Glossar die Benutzung des Wortschatzes der Skalden. Dass auch die Sprache des Rechts zuweilen herangezogen zu werden verdient, zeigt Richerts Behandlung der Gunnlǫþepisode, die Gering leider nicht beachtet hat. Die zweite Forderung wird freilich um so schwerer erfüllbar bei einem Buche wie die Edda, an dem fast ebensoviel dichterische Individualitäten gearbeitet haben als Lieder vorliegen, und wo der Lexikograph auch noch mit der Art und Weise verschiedener geschickter und ungeschickter Interpolatoren zu rechnen hat Wie ich mir die Arbeit des Lexikographen in diesem Falle denke, will ich durch ein Beispiel

zeigen. Der Dichter der Sigurþarkviþa hin skamma, der Bruchstücke alter Lieder durch eine lange Reihe von Versen mit einander verknüpfte, war ein elender Stümper, der mit allen möglichen Flickwörtern operierte. Er braucht V. 54,3 *"kunn kona"* für Guþrún. Unter *kunnr* setzt Gering an "1) bekannt 2) klug, verständig(?)" und führt für Letzteres ausser unserer Stelle auch noch Akv. 1,3 *kunnan segg* (für *Knefrǫþr*) an. Aber *Knefrǫþr* kann hier ebenso gut "der berühmte Mann" heissen und der Ausdruck *kunn kona* "die berühmte Frau" an dieser Stelle ist des Dichters der Verse 16, 17, 29 und ähnlicher vollkommen würdig. *kunn* fing eben mit *k* an und das genügte diesem famosen Verseschmied. Aus der Ungeschicklichkeit desselben Poeten ist das Flickwort *lengi* Sg. 20,2 zu erklären: "Wir werden in langer Zeit fünf Söhne erzeugen". Wir haben aber kein Recht mit Gering für *"lengi"* "2) in Zukunft(?)" anzuzetzen.

Wir haben oben die möglichst genaue Bedeutungsbestimmung als Hauptaufgabe des Speciallexikographen hingestellt, aber gerade hierin lässt es Gering oft fehlen. Er scheint sich hierin viel zu sehr auf die Kopenhagener Glossare, auf Egilsson und Lüning zu verlassen und viel zu wenig die einzelnen Eddastellen selbstständig nachzuprüfen und so die feinern Bedeutungsunterschiede zu abstrahieren. Ich greife nach Belieben einige Artikel heraus: *sveiti* m. 1) Schweiss sg. dat. *sveita* Vm. 21,6 Fm. 32,2 u. ö.; 2) Schaum sg. nom. c. art. *sveitinn* Fm. 31 pr. 4; dat. *sveita* Rm. 16,6. — Nun ist aber klar, dass *sveiti* "Blut" heisst in Vm. 21,6, Grímn. 40,3 (S. in der Sn. E. die Beschreibung der Weltschöpfung) und Fm. 32,2 (*Sigurþr sveita stokkin* nach der Tötung des Fáfnir); ebenso Fm. 31 pr. 4 in *freyddi sveitinn ór hjartanu,* wo *sveiti* identisch ist mit dem nachher vorkommenden *hjartblóþ.* Dann aber heisst *sveiti* wohl "Schweiss" in Guþr. II 4, 6 (S. Lüning zur Stelle und beachte den Parallelismus von 6 und 7,8!) und in Rm. 13,6.

svangr adj. dünn, mager; ausgehungert; ermattet. Vigfússon (Dict.) setzt wohl mit Recht für alle 3 Eddastellen "dünn, schlank" an und bemerkt, dass diese Bedeutung später veraltet sei; an ihre Stelle sei dann die Bedeutung "ausgehungert" getreten. Man darf doch unmöglich annehmen, dass der Dichter der Grímnismál sich die Sonnenrosse "ausgehungert" vorgestellt habe. Oder sollte Oddrúns Ross durch den weiten Ritt "ausgehungert" sein? Bei der dritten Stelle (H. H. I 43,7) könnte man vielleicht zweifelhaft sein, aber auch hier setzt Wimmer *svangr* = "smækker" an. Auch *svangrifr* Rþ. 39,6 ist natürlich lobendes Epitheton: "schlankgebaut", nicht "mager". Unter *bitr* giebt Gering nach den Kopenhagenern und Lüning an: "3) kräftig, wirksam. Oddr. 6,7". Aber *bitr* lässt sich in einer so allgemeinen Bedeutung kaum nachweisen: es heisst hier wohl einfach "schmerzlich".

ef þú litum fœrir Harb. 50,4 erklärt Gering: "wenn du in andrer Gestalt (verkleidet) wandertest (?)". Aber *litum* kann an und

für sich nicht "verkleidet" bedeuten. Dietrich nimmt (Hpt. Ztschr. VIII 75) mit Recht eine nähere Beziehung zwischen den beiden Worten an. In *fara* liegt der Begriff der Veränderung, während *litum* als Instrumental zu fassen ist: "sich verändern durch die Gestalten, was die Gestalten angeht", d. h. "die Gestalten wechseln". Dazu sind dann Fälle wie *fara bygþum*, *vistum* "to move, change one's abode", *fara búferli* oder *búferli sinu* "to move one's household" bei Vigfússon zu rechnen. *orþum mǫla* Vm. 4,6 bezieht sich doch wohl auf den Wortstreit selbst, wie Wimmer will (kæmpe i ordkløgt med jætten), nicht blos auf die Anrede, wie Gering übersetzt (mit Worten anreden).

Für *endlangr*, das nach Gering "von weiter Ausdehnung, lang" bedeutet, hat wohl auch L. Wimmer die richtige Erklärung gegeben.

Für direkt falsch übersetzt halte ich die Phrase *fyr kné koma,* die Gering durch "fussfällig bitten" wiedergiebt. *fyr kné koma* heisst "vor die Kniee der sitzenden (Guþrún) treten". Die Kniee sind nicht etwa die Kniee der bittenden Fürsten, wie es nach dem Glossar scheint. Ebenso ist die Erklärung von Þrymskv. 24, 1, 2 wohl verfehlt: die Zeilen lauten:

Vas þar at kveldi
um komit snimma.

Unter *at* giebt das Glossar "27) der Zeitpunkt, der während eines Zustandes oder einer Handlung erreicht wird (zu): *var þar at morni* (Versehen für *kveldi*) *um komit*". Unter "*snimma*" finden wir "frühzeitig"; also müssten wir übersetzen: "es war frühzeitig Abend geworden". Aber das klingt doch gar zu modern! Wimmer verbindet dagegen richtig "*var þar komit snimma*" und daneben ist dann *at kveldi* einfache Zeitbestimmung: "Man war frühzeitig am Abend gekommen."

Unter *hvé* giebt Gering für Guþr. III 8, 8 die Bedeutung "wie auch immer" mit Fragezeichen. Schon die Kopenhagener Ausgabe schlägt in der Anmerkung als das einfachere vor, 2, 6 und 7 als stálsatz zu fassen, wobei dann *hvé* einfaches Relativ ist. Auch Vigfússon im Corpus poeticum interpungiert so. Als "wie auch immer" ist *hvé* schwerlich belegt.

Man kann es Gering nicht absprechen, dass er mit grossem Fleiss die Eddalitteratur für seine Zwecke ausgenutzt und in sein Buch hineingearbeitet hat. Selbstständiges, Ergebnisse eigner Forschungen dürfen wir freilich kaum darin suchen.

Ich schliesse mit dem Wunsche, dass wie Gering uns hier ein gutes Hilfsmittel gegeben hat für den Universitätsunterricht, er uns recht bald in seinem grösseren Glossar ein auch allen wissenschaftlichen Ansprüchen genügendes Specialwörterbuch liefern möchte.

Berlin. **Wilhelm Ranisch.**

Bibliografi för åren 1885 ock 1886.

Upprättad av E. H. Lind.

I. Bibliografi, literaturhistoria ock biografi.

Arpi, R. Isländsk folklore.
Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. S. LIX.

Bartsch, K. Bibliographische Übersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie im Jahre 1884.
Germania XVIII (1885) s. 411—508.

Bibliotheca danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482—1830, efter Samlingerne i det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliothek i Odense. Udg. ved *Chr. V. Bruun*. H. 5, 6 (B. 2, h. 2, 3). Københ. 1884, 86. 4:o. Sp. LXI—LXXXXVIII + 389—704 och XX + 705—1086. à Kr. 2.

Catalogue of the books printed in Iceland from A. D. 1578 to 1880, in the library of the British museum. London 1885. 4:o. 41 s.

(Fiske, W.) Books printed in Iceland 1578—1844. A supplement to the British museum catalogue. Florence 1886. 8:o. 29 s.
Bibliographical notices I.

Förteckning öfver riksantiqvarien m. m. Dr. B. E. Hildebrands efterlemnade boksamling. Örebro 1885. 8:o. 2 + 145 s.

Hildebrand, E. Svenska publikationer af historiska handlingar.
Hist. tidskr. (svensk) 1886 s. 317—367.

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie herausgegeben von der gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. Sechster jahrgang 1884. Leipzig 1885. 8:o. IV + 418 + 2 s. — Siebenter jahrgang 1885. Leipz. 1886. 8:o. 2 + 352 s. M. 8.
Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 1435.

Jónasson, S. L. & F. Jónsson. Skýrsla um handritasafn hins íslenzka bókmenntafjelags. II. Gefin út að tilhlutun fjelagsins. Københ. 1885. 8:o. VIII + 310 s.

Klemming, G. E. [Förteckning över Joh. Thomæ Agrivillensis Burei tryckta ock otryckta skrifter].
Samlaren 1884 s. 13—25.

Lenk, H. Bibliographisches Verzeichniss wichtiger neuer Erscheinungen auf dem Gebiete des Altnordischen im Jahre 1884. — d:o im Jahre 1885.
Centralorgan für Realschulwesen 1885 s. 456—458 ock 1886 s. 347—349.

Lind, E. H. Bibliografi för år 1883.
Arkiv for nord. filol. III s. 257—279.

— Bibliografi för år 1884.
Arkiv for nord. filol. III s. 345—365.

— Svensk literaturhistorisk bibliografi. IV. 1883. — V. 1884. — VI. 1885.
Bilagor till Samlaren 1885 ock 1886.

Lundell, J. A. Svensk literatur 1881—1884.
Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. LX—XCVI. — Bibliografi över landsmåls- ock folkloreliteratur.

Lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. [Innehållsöversikt].
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 87—94.

Melsted, B. Th. Islandske böger.
Bilaga till Nord. tidskr. utg. af Letterst. föreningen 1885 ock 1886

Mollerup, W. Fortegnelse over dansk historisk Litteratur vedrørende Danmarks Historie for Aaret 1884. — d:o for Aaret 1885.
Historisk Tidsskrift (dansk) R. 5, B. 5 s. 475—488 ock B. 6 s. 211—225.

— **Fortegnelse over fremmed historisk** Litteratur vedrørende Danmarks **Historie for Aaret 1883.** — d:o for Aaret 1884. — d:o for Aaret 1885.
Historisk Tidsskr. (dansk). R. 5, B. 5 s. 244—255, B. 6 s. 196—210 ock 463—478.

Müller, S. Nordens forhistoriske archæologi i 1883—1884. Sthm 8:o. 17 s.
Särtryck ur Nordisk tidskr. utg. af Letterst. fören. 1885.

Regesta diplomatica historiæ danicæ. Cura societatis regiæ scientiarum danicæ. Ser. II. T. I. IV. Ab anno 1448 ad annum 1491. København. 1885. 4:o. S. 699—984. — Ser. II. T. I. V. Ab anno 1491 ad annum 1522. København. 1886. 4:o. S. 985—1272.

Silfverstolpe, C. Bibliografi 1884. [Historisk]. — d:o 1885.
Hist. tidskr. (svensk) 1885, 1886.

Öfversigt af utställningen i visningssalen [i Kongl. biblioteket i Stockholm]. 8:o. 58 s.
Kongl. bibliotekets handlingar. 7. 1884. — Innehåller bland annat k[illegible] dogörelser för fornisländska ock fornsvenska hand-[illegible]alæotyper.

[illegible]ngre literatur och språk. Upsala. 8:o. 8 s.
[illegible]ur Upsala universitets årsskrift 1885.
[illegible]ds mittelalterliche Litteratur.
[illegible]aria-Laach. Kathol. Blätter. B. 29 s. 160—180.

Bergström, B. Spring, min snälla ren! Sthm. 8:o. 20 s.
Svenska landsmålen V. 4.

Borgfirdingur, J. Stutt ritböfundatal á Íslandi 1400—1882. Reykjavik 1884. 8:o. IV + 143 s.
Anm.: Revue critique 1886 s. 88, av E. Beauvois.

Braunholtz, E. Die erste nichtchristliche Parabel des Barlaam und Josaphat, ihre Herkunft und Verbreitung. Halle. 1885. 8:o. VIII + 110 s.
Anm.: Literaturbl. für germ. u. roman. phil. 1885 n:o 10, av J. Koch.

Bredman, L. Om Egill Skallagrimsson.
Förr och nu 1886 sp. 111—116, 131—134 ock 197—204.

Bååth, A. U. Studier öfver kompositionen i några isländska ättsagor. (Akad. afhandl.). Lund 1885. 8:o. VI + 160 s. Kr. 2.

Cederschiöld, G. Huru den gamla isländska literaturen kommit till oss. Sthm 1886. 8:o. 20 s.
Särtryck ur Nordisk tidskr. utg. af Letterst. föreningen 1886.

Daae, L. Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter. Efter offentlig foranstaltning samlede og udgivne. 1:ste Hefte. Kristiania 1885. 8:o. 149 s.

— Om Mag. Gert Henrikssøn Miltzow, Sognepræst til Voss.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 161—186.

— Nogle Bemærkninger om Historieskriveren Albert Krantz.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 225—261.

Den heliga Birgitta. Historiskt utkast.
Svenske arbetaren 1886 s. 70—74 ock 103—112.

Gauthey, A. Quelques mots des chants populaires suédois.
Archivio per lo stud. delle trad. pop. IV s. 271—276 ock 569—574.

Gjessing, G. A. Egils-saga's Forhold til Kongesagaen.
Arkiv for nord. filol. II s. 289—318. Även i särtryck.

Gram, J. S. Mediæval Songs of the North. From notes of K. Lyngby's Lectures.
Scandinavia 1885 s. 171.

Goetz, W. Die Nialssage ein Epos und das germanische Heidenthum in seinen Ausklängen im Norden. Berlin 1885. 8:o. 32 s.
Samml. gemeinverständl. wissenschaftl. Vorträge hrsg. v. Virchow u. Holtzendorff. H. 459.
Anm.: Literaturbl. für germ. u. roman. phil. 1885 sp. 450, av H. Schnorr von Carolsfeld.

Hausknecht, E. Abriss über die Verbreitung der Sage von Floris und Blauncheflur in der europäischen Litteratur.
Inledning till: Floris and Blauncheflur. Mittelengl. Gedicht aus dem 13. Jahrh. herausgeg. von *Emil Hausknecht.* (Samml. engl. Denkmäler in krit. Ausg. B. V.) Berlin 1885. 8:o. XX + 252 s. M. 6.
Anm.: Deutsche Literaturzeit. 1885 Nr. 35, av K. Breul.

Heikel, J. A. Våra folkskrifter.
Finsk tidskr. 1886, 1 s. 95—107.

Hjaltason, Gudm. Islands skalder. I. Forntidens skalder. II. Medeltidens skalder. III. Nyare tidens diktning.
Folkhögskolebladet 1885 n:o 12 ock 14.

Holm, Viggo V. Skildringen og fortællemåden i de Oldnordiske sagaer.
Hist. Månedsskrift for folkelig og kirkelig Oplysn. B. 3 s. 100—128.

Höjer, N. Norsk nationel historieskrifning. I.
Historisk tidskr. (svensk) 1886 s. 123—176.

Jonsson, Thorleif. Endnu lidt om lakunerne i Gull-Þóris saga.
Arkiv for nord. filol. III s. 286.

Jørgensen, A. D. En upåagtet krønike af Povl Helgesen.
Hist. Tidsskr. (dansk) R. 5, B. 6 s. 323—338.

(Klemming, G. E.) Dialogus Creaturarum Moralizatus.
Samlaren 1884 s. 36—42.

[Klemming, G. E.] Ur en samlares anteckningar. Sthm.—Ups. 1883—86. 4:o. 2 + 254 s.
Särtryck av uppsatser i Samlaren ock Nyare bidrag till känned. om de svenska landsmålen.

Kålund, Kr. Droplaugar-sona saga i den ved brudstykket AM. 162, fol. repræsenterede bearbejdelse.
Arkiv for nord. filol. III s. 159—176.

M[eli]n, T. Om Nordens sagoliteratur.
Tidskr. Verdandi 1885, s. 64—74.

Meyer, E. Om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien.
Samlaren 1884 s. 65—114.

Olrik, A. Anders Vedel og hans danske krønike.
Kort Udsigt over det philol.-hist. Samf:s Virks. 1884—85 s. 65—67.

Olsen, Bj. M. Om forholdet mellem de to bearbeidelser af Ares Islendingebog. Københ. 1886. 8:o. 32 s.
Särtryck ur Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885.

Poestion, J. C. Isländische Litteratur.
Magasin für die Lit. des In- u. Auslandes 1885 s. 355.

Rosenberg, C. Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage. Tredje Bind. Den gammel-lutherske Tidsalder. (1520—1720.) 2:det Hefte. Københ. 1885. 8:o. S. 259—587. Kr. 3,75.

Sarrazin, G. Der schauplatz des ersten Beowulfliedes und die heimat des dichters.
Beiträge zur gesch. der deut. spr. u. lit. XI s. 159—183.

— Die Beowulfsage in Dänemark.
Anglia IX s. 195—199.

Schück, H. Svensk literaturhistoria. H. 1—4. Sthm 1885, 86. 8:o. S. 1—256. à Kr. 0,90.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 340, av G. Cederschiöld.

Schück, H. Författarskapet till legendariet i Codex Bildstenianus. I. Samlaren 1884 s. 43—64.
— Medeltidsstudier.
Samlaren 1885 s. 60—72 & 1886 s. 156—169.
Inneh.: 1. När öfversattes Didrikskrönikan? — 2. Själens kloster. — 3. En medeltidsdikt. — 4. Barnaboken. — 5. Tolf mästare af Paris. — 6. Öfversättaren af Barlaam och Josaphat. — 7. Ars moriendi.
— Anteckningar och samlingar rörande svensk literaturhistoria. Ups. 1886. 8:o. 164 s. (Särtryck af uppsatser i Samlaren 1885—86).
Anm.: Finsk tidskr. 1888, 1 s. 304, av C. G. E[stlander].
— Den vandrande juden. Föredrag hållet vid landsmålsföreningarnas fest i Upsala den 23 februari 1884.
Ny svensk tidskr. 1886 s. 114—121.
Schweizer, Ph. Geschichte der skandinavischen Litteratur von ihren Anfängen bis auf die neueste Zeit. 1. Theil: Geschichte der altskandinavischen Litteratur von den ältesten Zeiten bis zur Reformation. Leipzig 1886. 8:o. XXIII + 226 s. M. 4. (Utgör B. VIII, 1 av "Geschichte der Weltlitteratur in Einzeldarstellungen").
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 340, av G. Cederschiöld. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 1124, av E. M[ogk]. — Centralorg. f. Realschulw. 1886 s. 291, av H. Lenk.
— [Isländische] Sprache und Litteratur.
Island. Land und Leute etc. von P. Schweizer. s. 75—152.
Anm.: Nord. revy 1884—85 sp. 441. av R. Arpi. Jfr. sp. 470—475. — Mag. für die Lit. des In- u. Ausl:s 1885 s. 804, av K. Maurer.
Sievers, E. Die heimat des Beowulfdichters.
Beiträge zur gesch. der deut. spr. u. lit. XI s. 354—365.
Stokes, Wh. A few Parallels between the Old-Norse and the Irish Literatures and Traditions.
Arkiv for nord. filol. II s. 339—341. Jfr. The Academy 1885, 1 s. 298.
Storm, G. Biskop Isleifs Krønike.
Arkiv for nord. filol. II s. 319—338. Även i särtryck.
— Om Tidsforholdet mellem Kongespeilet og Stjórn samt Barlaams og Josafats saga.
Arkiv for nord. filol. III s. 83—88. Även i särtryck.
— Om en Olavs-legende fra Ribe. Kra 1885. 8:o. 18 s.
Särtryck ur Kristiania Videnskabsselskabs forhandl. 1885.
— De norsk-islandske Bibeloversættelser fra 13:de og 14:de Aarhundrede og Biskop Brandr Jónsson.
Arkiv for nord. filol. III s. 244—256.
— Et gjenfundet Haandskrift af Mattis Størssøns Sagnoversættelse.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 271—272.
Swainsson, John. Sancta Birgitta. An historical sketch from medieval times in Sweden and Italy.
Scandinavia 1885 s. 119—122 ock 145—148.

Waitz, *G.* Zur Kritik dänischer Geschichtsquellen.
Neues Arch. der Gesellsch. f. ältere deutsche Geschichtskunde XII s. 11—39.

(Wahlfisk, *J.)* Lektor H. Aminson och Fornminnesföreningens [Södermanlands] tjugufemåriga verksamhet.
Bidr. till Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 1—11.
A[ndersson]-E[denberg, *A.]* Peter Christen Asbjörnsen.
Familj-journalen 1885 s. 36.
G[aidoz], *H.* P. Ch. Asbjörnsen.
Mélusine II.
Maurer, *K.* Peter Christen Asbjørnsen † 6. Jan.
Augsb. Allgem. Zeitung. Beilage. 1885 N:o 53.
N[ordensvan], *G.* Peter Christen Asbjörnsen. †
Ny illustr. tidn. 1885 s. 35.
Thoresen, *M.* Peter Christen Asbjørnsen.
Illustreret Tidende 1885 s. 209.
Bureus, *J.* Anteckningar af Johannes Thomæ Agrivillensis Bureus. (Slutet). [Utg. av *G. E. Klemming.*]
Samlaren 1884 s. 5—26.
Liebrecht, *F.* Arthur Hazelius und das Nordische Museum in Stockholm.
Germania XVIII (1885) s. 355—363.
Odhner, *C. T.* Minnesteckning öfver Bror Emil Hildebrand. Inträdestal i svenska akademien. Sthm 1886. 8:o. 85 s.
Särtryck ur Sv. akad:s handl. D. 62.
Bjarnason, *Þ.* Kafli úr jarđabók Árna Magnússonar og ágrip af æfi hans.
Tímarit 1886 s. 193—285.
L[inder], *N.* Mårten Birger Richert. †
Ny illustr. tidn. 1886 s. 313.
Dr. C. Rosenberg. (Nekrolog).
Scandinavia 1885 s. 309.
Sødring, *E.* Carl Rosenberg. [Dödsruna].
Illustr. Tidende B. 27 s. 126.
Gering, *H.* L. F. A. Wimmer, der nordische Sprachforscher. .
Rheinische Blätter für Erzieh. u. Unterr. 1886.
Hildebrand, *H.* Jens Jakob Asmussen Worsaae. †
Ny illustr. tidn. 1885 s. 325.
Hindenburg, *T.* J. J. A. Worsaae. Den 14. Marts 1821—den 15. August 1885.
Illustreret Tidende 1884—85 N:o 47.
Jens Jakob Asmussen Worsaae.
Familj-journalen 1885 s. 261.
Müller, *S.* Mindetale over det kgl. nordiske Oldskriftselskabs Vicepresident fra 1865 til 1885, Kammerherre, Museumsdirekteur, Dr. Phil. J. J. A. Worsaae, med særligt Hensyn til hans Betydning

Historisk tidskrift utgifven af svenska historiska föreningen genom *E. Hildebrand*. Årg. 5. 1885. Sthm. 8:o. 4 + 370 + 92 + 3 + 10 + 36 + 8 s. Kr. 5. — Årg. 6. 1886. Sthm. 8:o. 4 + 382 + 88 + 2 + 9 + 6 s. Kr. 5.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Unter Mitwirkung von Prof. Dr. Karl Bartsch herausgegeben von *Otto Behaghel* und *Fritz Neumann*. Jahrg. 6. 1885. Darmstadt. 4:o. XXIV + 528 sp. M. 10. – Jahrg. 7. 1886. Darmstadt. 4:o. XXII + 520 sp. M. 10.

Nordisk revy, tidning för vetenskaplig kritik och universitetsangelägenheter, utgifven af *Adolf Noreen*. Årg. II. Upsala 1884—85. 4:o. 512 s. Kr. 6. (Under 1885 n:o 8—16 av årg. 2.)

Samlaren. Tidskrift utgifven af svenska literatursällskapets arbetsutskott. Femte årg. 1884. Sthm 1885. 8:o. 4 + 116 + 6 s. Kr. 3. — Sjätte årgången 1885. H. 1, 2. Upsala 1885, 86. 8:o. 188 + 9 + 11 s. Kr. 4. — Årg. 7 1886. Ups. 1886. 8:o. 4 + 141 + 11 s. Kr. 3,25.

Anm.: Hist. tidskr. (svensk) 1886 s. 10 av I. F[ehr]. — Finsk tidskr. 1888, 1 s. 304, av C. G. E[stlander].

Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland. II. Förhandlingar och uppsatser. I. 1885—1886. Hfrs 1886. 8:o. 6 + LXII + 112 s.

Anm.: Finsk tidskr. 1887, 2 s. 215, av A. L[önn]b[ec]k. — Hist. tidskr. (sv.) 1886 s. 183.

III. Nordisk språkvetenskap.

1. Allmänt.

Atkinson, J. C. Notes on commonfield names.
The Antiquary XIII, XIV. — Uppvisar en mängd namns nordiska härkomst.

Bechtel, F. Über die urgermanische Verschärfung von *j* und *w*.
Nachrichten der Gesellsch. der Wissensch. zu Göttingen 1885 s. 235 — 239.

— Beiträge zur germanischen lautlehre.
Zeitschr. für deut. Alterthum N. F. XVII s. 366—368.

Brate, E. Nordische lehnwörter im Orrmulum (nachträge und berichtigungen).
Beiträge zur gesch. der d. sprache u. lit. B. X s. 580—586.

Bredsdorf, J. H. Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer. Paa ny udgivet af *Vilh. Thomsen*. Københ. 1886. 8:o. 32 s. Kr. 0,50.

Bremer, O. Germanisches e. Erster teil. Die lautgesetzliche entwicklung des idg. ē in den ältesten germanischen sprachen. Inauguraldissert. Halle. 8:o. 4 + 41 s. — II. Der idg. ē—ō—ă im germanischen.
Beitr. zur gesch. der deut. spr. u. lit. XI s. 1—76 ock 262—286.

Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten. Herausgegeben von *Ernst Schmidt*. Berlin. 8:o. XXII + 312 s. Mark 8.
Anm.: Arkiv for nord. filol. B. 3 s. 94, av G. S[torm]. — Zeitschr. für österr. Gymnas. 1885 s. 646, av R. Heinzel. — Litt. blatt für german. u. roman. Philol. 1886 sp. 313, av E. Kölbing.

Bugge, *S.* Blandede sproghistoriske Bidrag. II.
Arkiv for nord. filol. II s. 350—355.

Gustafsson, *F.* Attribut, predikativ och apposition.
Tidskr. utg. af pedagog. fören. i Finland 1885 s. 141—147.

Hoffory, *J.* Die reduplicirten præterita im altnordischen.
Zeitschr. für vergleich. Sprachforsch. N. F. VII s. 593—602.

Jespersen, *O.* Om lydskrift, særlig Lundells "Landsmålsalfabet" og Bells "Visible Speech."
Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomh. 1882—84 s. 49—51.

— Til spørgsmålet om lydlove.
Nord. tidskr. for filol. N. R. B. 8 s. 207—245.
Anm.: Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 1556, av H. Schuchardt.

Joret, *Ch.* Des caractères et de l'extension du patois normand. Etude de phonétique et d'ethnographie suivie d'une carte. Paris 1883. 8:o. XXXII + 211 s.

Kluge, *Fr.* Nominale stammbildungslehre der altgermanischen dialecte. Halle 1886. 8:o. XII + 108 s. M. 2,60.
Anm.: Arkiv for nord. filol. IV s. 349—369, av Hj. Falk. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 394. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1886 sp. 482, av K. v. Bahder.

Kock, *Axel.* Förklaring af några nordiska ord.
Arkiv for nord. filol. III, s. 146—158.

Lidén, *E.* Etymologiska bidrag.
Arkiv for nord. filol. III s. 235—243.

Linder, *N.* Ett par ord om språkrensning.
Julqvällen, utg. af publicistklubben 1885 s. 6—7.

Noreen, *Ad.* Om språkriktighet. Sthm 1885. 8:o. 41 s.
Särtryck ur Nordisk tidskrift utg. af Letterst. fören. 1885.
Anm.: Literaturbl. f. german. u. roman. Philol. 1886 sp. 357, av J. Vising. — Arch. f. das Stud. der neueren Sprachen 1886 s. 455, av C. Appel.

— De nordiska språkens nasalerade vokaler.
Arkiv for nord. filol. B. 3 s. 1—41.

— Scandinavian languages.
Encyclopædia britannica B. 21.

Nyrop, *Kr.* Forblommede ord.
Nord. tidskr. for filol. Ny række B. 7 s. 119—130. — "Danske eksempler" s. 128—129.

Nyrop, Kr. Adjektivernes kønsbøjning i de romanske sprog. Med en indledning om lydlov og analogi. Københ. 1886. 8:o. 8 + 192 s. Kr. 4.
Inledningen (s. 1—63) berör delvis de nordiska språken.
Anm.: Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 1201, av H. Schuchardt. — Literaturbl. f. german. u. roman. Philol. 1886 sp. 280, av W. Meyer.

Sarrazin, G. Altnordisches im Beowulfliede.
Beitr. zur gesch. der deut. spr. u. lit. XI s. 528—541.

Saussure, F. de. Comparatifs et superlatifs germaniques de la forme *inferus, infimus.* Paris 1886. 8:o. 12 s.
Särtryck ur "Mélanges Renier". Berör även de nordiska språken.

Schagerström, A. Han och hon.
Arkiv for nord. filol. III, s. 132—145.

Tamm, Fr. Strödda språkhistoriska bidrag.
Arkiv for nord. filol. II s. 342—349. Även i särtryck.

Vibe, J. Om normanniske stedsnavne.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 51—80.

Vigfússon, G. & F. York Powell. Sigfred-Arminius and other papers. Oxford 1886. 8:o. 4 + 95 s. Sh. 3 d. 6.
Anm.: The Academy 1886, 1 s. 113, av H. Bradley. — Revue critique 1886, 1 s. 96.

2. Isländska ock fornnorska.

a. Grammatik ock läksikografi.

Falk, Hj. Oldnorsk hannyrđ.
Arkiv for nord. filol. III s. 89—90.

— Om apokope og synkope og deres forhold till brydningen.
Arkiv for nord. filol. III s. 289—308.

— Oldnorske etymologier.
Arkiv for nord. filol. III s. 339—344.

Fritzner, Joh. Ordbog over det gamle norske Sprog. Omarbeidet, forøget og forbedret Udgave. Hefte 5—9. Fara—hjörþing. Kra 1885, 86. 8:o. S. 385—836 + XII. à Kr. 1,50.

— Om Anvendelsen af Jón i Formularer til dermed at betegne en Mandsperson, som endnu ikke har faaet noget Egennavn, eller som man ikke kan navngive.
Arkiv for nord. filol. III s. 320—329.

Gering, H. Glossar zu den Liedern der Edda (Sæmundar Edda). Paderborn 1886. 8:o. VIII + 200 s. M. 4.
Anm.: Literar. Centralblatt 1888 sp. 25, av [E. Mo]gk. — Deutsche Litteraturzeit. 1887 sp. 930, av F. Niedner. — Modern language notes 1887 n:o 5, av W. H. Carpenter. — Literaturbl. f. german. u. roman. Philol. 1887 sp. 471, av E. Mogk. — Anz. f. deut. Alterth. XIII (1887) s. 247, av R. Heinzel.

J(ónsson), Br. Um sannan grundvöll stafsetningar.
Tímarit 1885 s. 246—252.

Leffler, Fr. Ána-sótt.
Arkiv for nord. filol. III s. 188—189 ock 287—288.

Nilsson, L. G. Fornisländsk grammatik. Supplementhäfte N:o 1. Sthm 1885. 8:o. 8 + VIII s.

Nygaard, M. Om brugen af konjunktiv i oldnorsk. V. Adverbiale bisætninger.
Arkiv for nord. filol. II s. 356—375, III s. 97—120.

Olsen, Bj. M. Om overgangen é—je i islandsk.
Arkiv for nord. filol. III s. 189—192.

Sarrazin, G. Beowa und Böthvar.
Anglia IX s. 200—204.

Schweizer, P. Das Wesentlichste der isländischen Sprachlehre.
Island, Land und Leute etc. von P. Schweizer, s. 168—203.
Anm.: Nordisk revy 1884—85 sp. 441, av R. Arpi. *Jfr.* sp. 470—475. — Mag. f. die Lit. des In- u. Ausl:s 1885 s. 804, av K. Maurer.

Storm, G. Om Betydningen af "Eyktarstaðr" i Flatøbogens Beretning om Vinlandsreiserne.
Arkiv for nord. filol. III s. 121—131.

Sweet, H. An irish-icelandic parallel. [Isl. *efni—ir. domne, damne* i samansättningar ss. konungsefni o. s. v.].
The Academy 1885, 2 s. 189.

Thorkelsson, Jón. Supplement til islandske Ordbøger. Anden Samling. Reykjavík 1879—85. 8:o. XX + 639 s.
Anm.: Nordisk revy 1884—85 sp. 403, av Rolf Arpi. — Literar. Centralblatt 1885 sp. 611.

Vigfússon, G. Oðr Edda, lóð ledda, stóð stedda.
The Academy 1885, 2 s. 88—89.

Wimmer, L. Forníslenzk málmyndalýsing. Þýtt hefur *Valtýr Guðmundsson.* Reykjavík 1885. 8:o. 92 s. Kr. 1,25.

Wisén, Th. Málaháttr. Ett bidrag till norröna metriken. Lund 1886. 8:o. 35 s.
Installationsprogram. — Även i Arkiv for nord. filol. III s. 193—224.

b. Täkster, översättningar ock kommentarer.

Aevintýra-sögur. B. 1. H. 1. Ingvars saga viðförla. H. 2. Erex saga. Buið hefir til prentunar *Valdimar Ásmundarson.* Reykjavík 1886. 8:o. 67 s. Kr. 0,60.

Amis und Amiloun zugleich mit der altfranzösischen Quelle herausgeg. von *Eug. Kölbing.* Nebst einer beilage: Amicús ok Amilíus rímur. Darmst. 1884. 8:o. *Bilagan* sid. 189—229.
Altengl. bibliothek herausg. von E. Kölbing. B. 2.

An icelandic primer with grammar, notes, and glossary by *Henry Sweet*. Oxford 1886. 8:o. VII + 110 s.
Tillhör Clarendon press series.
Anm.: Modern language notes I, av W. H. Carpenter.

Borgarthings ældre Kristenret i fotolitografisk Gjengivelse efter Tønsbergs Lovbog fra c. 1320. Udgivet for det norske historiske Kildeskriftfond. Kra 1886. 4:o. 4 s. + 7 blad. Kr. 4.

Carmina norrœna. Ex reliquiis vetustioris norrœnæ poësis selecta, recognita, commentariis et glossario instructa edidit *Theodorus Wisén*. Vol. I. Contextum carminum, commentarios, conspectum metrorum continens. Lund 1886. 8:o. 4 + XIV + 211 s. Kr. 4.
Anm.: Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1887 sp. 429, av E. Mogk.

Den förste og anden grammatiske afhandling i Snorres Edda. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Af *Verner Dahlerup* og *Finnur Jónsson*. Københ. 1886. 8:o. 10 + XXXII + 96 s. Kr. 3,50.
Anm.: Deutsche Litteraturzeitung 1887 sp. 1403, av Fr. Burg. — Literar. Centralbl. 1887 sp. 546, av [E. Mo]gk.

Diplomatarium norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rættergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. 12:e Saml. 1:e Halvdel. Kristiania 1886. 8:o. 4 + 416 s. Kr. 6.

Egils saga Skallagrímssonar udgiven for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson*. [H. 1]. Københ. 1886. 8:o. 240 s. Kr. 5.
Anm.: Deutsche Litteraturzeit. 1887 sp. 1403, av Fr. Burg. — Literar. Centralbl. 1887 sp. 546, av [E. Mo]gk.

En islandsk ordsprogsamling fra 15:de århundrede med tillæg af andre tilhørende, samtidige optegnelser (udg. af *Kr. Kålund*).
Småstykker udg. af Samf. til udg. af gammel nord. lit. s. 131–184.

En Notitsbog paa Voxtavler fra Middelalderen ved *H. J. Huitfeldt-Kaas*. Med 3 farvetryckte Planscher. Kra 1886. 8:o. 9 s. + 3 pl. Kr. 1.
Kristiania Videnskabsselsk:s Forhandl. 1886 N:o 10.

En Tale mod Biskoperne. Et politisk Stridsskrift fra Kong Sverres Tid, udgivet efter offentlig Foranstaltning ved *Gustav Storm*. Kra 1885. 8:o. XVIII + 35 s.

Eyrbyggjasaga. Akureyri 1882. 8:o. VIII + 152 s. Kr. 1.

Flóamanna saga. *Þorleifur Jónsson* gaf út. Reykjavík 1884. 8:o. VII + 76 s. Kr. 1.

Fornaldarsögur Norđurlanda. Buiđ hefir til prentunar *Valdimar Ásmundarson*. B. 1. Reykjavík 1885. 8:o. IX + 379 s. Kr. 3,35. — B. 2. Reykjav. 1886. 8:o. VII + 356 s. Kr. 3,75.
Omtryck av Rafns edition.

Færøsk anthologi med literærhistorisk og grammatisk indledning samt glossar. Ved *V. U. Hammershaimb*. 1. Hæfte. På Carlsbergfondets bekostning. Københ. 1886. 8:o. 240 s. Kr. 4.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 1467. — Literaturbl. f. germ. u. roman. filol. 1887 sp. 293, av O. Brenner.

Gunnlaugssaga Ormstungu. Mit Einleitung und Glossar herausgegeben von *E. Mogk*. Halle 1886. 8:o. XX + 58 s. M. 1,60.

Utgör n:o 1 av Altnordische Textbibliothek.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 732. — Modern language notes 1887 n:o 7, av W. H. Carpenter.

Islenzk fornkvæði, ved *Svend Grundtvig* og *Jón Sigurðsson*. Fjerde Hefte (Slutningshefte). Københ. 1885. 8:o. 331 + 4 s. + 3 titelbl. Kr. 1,50.

Nordiske Oldskrifter udgivne af det nordiske Literatur-Samfund. XXXIII.

Isländska handskriften N:o 645 4:o i den Arnamagnæanska samlingen på universitetsbiblioteket i København i diplomatariskt aftryck utgifven af *Ludvig Larsson*. I. Handskriftens äldre del. Akad. Afhandl. Lund 1885. 8:o. LXXXVIII + 130 s.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 160, av E. M[ogk]. — Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 703, av Fr. Burg. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1886 sp. 217, av O. Brenner. — Anz. f. d. Alterth. XII (1886) s. 272, av R. Heinzel.

Kormaks saga herausgegeben von *Th. Möbius*. Halle 1886. 8:o. 206 s. M. 4.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 1695, av [E. Mo]gk. — Deutsche Litteraturzeit. 1886 sp. 344, av E. Kölbing. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1887 sp. 430, av O. Brenner.

Kvæþa-brot Braga ens gamla Boddasonar. Bruchstücke von Brages des Alten Gedichten, herausgeg. von *Hugo Gering*. Halle 1886. 8:o. 31 s.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 769, av E. M[ogk]. —

Norges gamle Love indtil 1387. Fjerde Bind, indeholdende Supplementer til de tre foregaaende Bind samt Haandskriftsbeskrivelse med Facsimiler, udgivet efter offentlig Foranstaltning ved *Gustav Storm*. Kristiania 1885. 4:o. XXVI + 797 s. + 16 bl. faksim. Kr. 12.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 1125, av E. M[ogk]. — Gött. gel. Anz. 1886 s. 541, av K. von Amira.

Reykjaholts-máldagi. Det originale pergamentsdokument over Reykjaholt kirkegods og -inventarium i 12. og 13. årh., litografisk gengivet, samt udførlig fortolket og oplyst [av *Björn Olsen, J. Hoffory* ock *Kr. Kålund*], udgivet af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Københ. 1885. 4:o. 2 + 35 + 3 s. + ett faksimile. Kr. 4.

Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 663, av E. M[ogk]. — Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 1490, av F. Burg.

Saga af Parmes Loðinbirni. Reykjavík 1884. 8:o. 45 s.
Sagan af Ambálesi kongi. Reykjav. 1886. 16:o. 88 s.
Sagan af Kára Kárasyni. Reykjavík 1886. 16:o. 84 s.
Saga af Marsilíus og Rosamundu. Reykjavík 1885. 16:o. 24 s. Kr. 0,20.
Sagan af Vígkœni kúahirði. Reykjav. 1886. 16:o. 28 s.
Sagan af Villifer Frœkna Utgefandi *Einar Þórðarson*. Reykjavík 1885. 8:o. 94 s.
Tübinger Bruchstücke der älteren Frostuthingslög. Herausgegeben von *E. Sievers*. [Univ:s progr. Tübingen]. Halle 1886. 4:o. 52 s. M. 3.
Anm.: Gött. gel. Anz. 1886 s. 541, av K. v. Amira.

De Saga van Thorwald Kodranson den bereisede. Vertaald en toegelicht door *E. H. Lasonder*. Utrecht 1886. 8:o. XVI + 205 s.
Anm.: Literar. Centralbl. 1887 sp. 452, av [E. Mo]gk. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1888 sp. 50, av O. Brenner.
Die Frithiofs-Sage, nach den Quellen bearbeitet von *Engelmann*. Stuttgart 1886. 8:o. IV + 183 s.
Fornnordiska sagor i svensk bearbetning af *A. U. Bååth*. Illustrerade af *Jenny Nyström*. Sthm 1886. 8:o. 196 s. Kr. 3,20.
Färoyingasöga utlögd ur islandskum av *V. U. Hammershaimb*. Thorshavn 1884. 8:o. 142 s.
Holm, R. J. Mundsmag af den ældre Edda. Odense 1886. 8:o. 32 s. Kr. 0,50.
Konung Sverre Sigurdssons saga efter Flatöboken. Öfversättning, noter och anmärkningar af *Herman Vendell*. Helsingfors 1885. 8:o. X + 325 s. Kr. 3.
Lieder der alten Edda. Deutsch durch die Brüder Grimm. Neu herausgegeben von *J. Hoffory*. Berlin 1885. 8:o. XIV + 95 s. M. 1,50.
Anm.: Literaturbl. für germ. u. roman. Philol. 1885 sp. 481, av B. Symons. — Deutsche Litteraturzeit. 1885 n:o 4, av M. Roediger.
Medeltidsberättelser. Sagor, legender ock anekdoter från fornisländskan af Gustaf Cederschiöld. Sthm 1885—86. 8:o. S. 1—96.
Svenska landsmålen V. 6.
The Joms-Vikings. The icelandic saga retold by John B. Miller.
Scandinavia 1885 Jan.—apr.
Vatnsdoelasaga, d. i. die Geschichte der Bewohner des Vatnsdal (auf Island) um 890—1010 n. Chr. aus dem Altisländischen zum ersten Male ins Deutsche übertragen von *H. Lenk*.
Centralorg. f. Realschulwes. 1886 s. 513—539, 545—576 ock 582—600.

Brenner, O. Zum Speculum regale.
Germania XVIII s. 55—60.

Bugge, *S.* Bemærkninger til norrøne digte. IV. Sendibítr. V. En Þorðr Sjáreksson tillagt Halvstrophe.
Arkiv for nord. filol. III s. 96 ock 335—338.

— Bemærkninger til det gammel-norske Runedigt.
Småstykker udg. af Samf. til udgiv. af gammel nord. litt. S. 103—113.

Das zweite liederbuch des Cod. Reg. der Eddalieder. (Hǫvamǫl.). Nach dem Müllenhoffschen reconstructionsversuch der ursprünglichen lieder. Von *E. Mogk*.
Zeitschr. für deutsche Philol. B. 17 s. 293—313.

Detter, *Ferd.* Bemerkungen zu den Eddaliedern. I. Zur Völundarkviða.
Arkiv for nord. filol. III s. 309—319.

Gering, *H.* Plan einer neuen Ausgabe der poetischen Edda.
Germania XVIII (1885) s. 252—253.

Hoffory, *J.* Über zwei Strophen der Vǫluspá. Berlin 1885. 8:o. 8 s.
Särtr. ur Sitzungsberichte der k. preuss. Akad. der Wissensch. 1885.

Jónsson, *F.* Nogle Skjaldevers om Olaf Tryggvessøn, Marginalier fra AM. 61, fol.
Småstykker udg. af Samf. til udgiv. af gammel nord. litt. S. 114—126.

— Lønskrift og leilighedsoptegnelser fra et par islandske håndskrifter.
Småstykker udg. af Samf. til udg. af gammel nord. lit. s. 185—194.

— Bidrag til en rigtigere forståelse af Tindr Hallkelssons vers.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 309—368.

Magnússon, *Eirikur.* Om Hávamál verses 2 and 3. (Bugge's edition). Cambr. 1885. 8:o. 31 s.
Särtryck ur The proceedings of the Cambridge philol. society 1884 N:o IX.

Möbius, *Th.* Bibelstellen in der altnordischen litteratur.
Zeitschr. für deutsche phil. B. 17 s. 222—223.

Niedner, *F.* Skírnis för.
Zeitschr. f. deut. Alterth. N. F. XVIII, s. 132—150.

Olrik, *A.* Bjarkemaal.
Hist. Månedsskr. for folkel. og kirkel. Oplysn. B. 6 s. 244—256.

Olsen, *Bj. M.* Bemærkninger til to Vers af Guthorm Sindre.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 190—203.

Sievers, *E.* Proben einer metrischen Herstellung der Eddalieder. [Univ:s progr. Tübingen]. Halle 1885. 4:o. 80 s.
Anm.: Nordisk revy 1884—85, sp. 498, av E. Brate. — Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 296, av J. Hoffory. — Litteraturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1886 s. 128, av B. Symons.

Tillæg til Småstykker N:o 1: et gammel-norsk runerim og nogle islandske rune-remser, samlede ved *Kr. Kålund*.
Småstykker udg. af Samf. til udg. af gammel nord. litt. s. 100—113.

Þorkelsson, J. Islenzk Kappakvæði. I. Vísnaflokkur Bergstens Þorvaldssonar.
Arkiv for nord. filol. III s. 366–384.

Wisén, Th. Emendationer och exegeser till norröna dikter. I. Inbjudningsskrift. Lund 1886. 4:o. 2 + 32 s.

3. Danska.

a. Grammatik ock läksikografi.

Bennike, J. Tonelagene i dansk.
Arkiv for nord. filol. II s. 376–384.

Betz, C. Kortfattet Sproglære for Almueskoler. 2. Udg. Københ. 1886. 8:o. 32 s. Kr. 0,10.

Bruun, C. F. Om Akcenten eller Tonefaldet i danske Ord. Tredje (sidste) Bidrag til Læren om Udtalen i Dansk. Horsens 1885. 8:o. 30 s. Kr. 0,35.

Carter, Th. Danish place-names of Leicestershire.
Transact. of the Leicestershire architect. and archæol. society. Vol. VI, 3.

Dahl, B. T. Fremmedordbog for Folket, indeholdende de i dansk Tale og Skrift almindeligst forekommende fremmede Ord og Udtryk med deres Tydning og Udtale. Københ. 1886. 8:o. 156 s. Kr. 1.

Dyrlund, F. Rettelser og Optegnelser.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885 s. 261—322.

Hansen, N. P. Dansk Grammatik for Almueskolen. Med Bistand af Fagmænd. Køb. 1885. 8:o. 8 s. Kr. 0,10.

Hansen, P. Grammatikalske Regler. Ledetraad til Hjælp for Elever ved Analyse i Dansk. Københ. 1885. 8 s. Kr. 0,10.

Hjorth, K. Retskrivningsspørgsmaalet. En lille redegørelse. Københ. 8:o. 18 s. Kr. 0,40.

Jespersen, O. Småiagttagelser om danske akcentforhold.
Kort Udsigt over det philol.-hist. Samf:s Virks. 1884—85 s. 77—78.

Kalkar, O. Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700). Trykt paa Carlsbergfondets bekostning ifølge foranledning af universitetsjubilæets danske samfund. H. 9—11. Københ. 1885, 86. 8:o. S. 833—838 + XXI + 65 s. ock 272 s. à Kr. 3.

Kock, Axel. Historiska anmärkningar om dansk akcentuering.
Arkiv for nord. filol. B. 3 s. 42—82.

Lauridsen, P. Brev til Hr. Pastor Mørk-Hansen i Vonsild [om de slesvigske Sprogforhold].
Tilskueren 1885 s. 352—354.

Lund, N. Kortfattet Omrids af den danske Sproglære. Københ. 1886. 8:o. 28 s. Kr. 0,35.

Machule, P. Die lautlichen verhältnisse und die verbale flexion des schonischen land- und kirchenrechtes. Inauguraldissert. Halle 1885. 8:o. 4 + 54 s.

Matthiessen, *M. E.* Dansk Sproglære, udarbejdet til Skolebrug. 3. Udg. Odense 1886. 16:o. 36 s. Kr. 0,15.

Møller, *A. C. C.* Oversigt over den danske Sproglære. Til Brug for Mellemklasser i større Pigeskoler. 2. Opl. Køb. 1885. 8:o. 36*s. Kr. 0,60.

— Kortfattet dansk Sproglære. 2. Opl. Københ. 1886. 8:o. 16 s. Kr. 0,25.

Mørk-Hansen, *M.* Om Sprogforholdene i de blandede Egne af Sønderjylland.
Tilskueren 1885 s. 226—246.

Nielsen, *O.* Bidrag til Fortolkning af danske Stednavne. (Forts.)
Blandinger udg. af Univ.-jubilæets danske samf. s. I 227—273.

Otté, *E. C.* A simplified grammar of the danish language. London 1884.
Anm.: The Academy 1885 n:o 645, av H. Bradley.

Pihl, *P.* Dansk Sproglære til Brug i Borger- og Almueskoler. 3. Opl. Københ. 1885. 8:o. 28 s. Kr. 0,35.

Rasmussen, *H.* Kortfattet dansk Sproglære med Øvelser. Københ. 1886. 8:o. 62 s. Kr. 0,50.

— Kortfattet dansk Sproglære. Københ. 1886. 8:o. 14 s. Kr. 0,08.

Recke, *E. v. d.* Dansk Verslære i kortfattet Fremstilling. En Veiledning til Selvstudium og Undervisningsbrug. Københ. 1885. 8:o. VIII + 178 + 5 s. Kr. 2,50.
Anm.: Deutsche Litt. zeit. 1885 sp. 1787, av L. Larsson.

Schneekloth, *K. A.* Dansk Sproglære til Skolebrug. 2. Udg. Køb. 1886. 8:o. 88 s. Kr. 1.

Schou, *H.* Dansk Sproglære for Begyndere. Køb. 1885. 8:o. 16 s. Kr. 0,20.

Strøm, *M. A.* Kortfattet dansk Sproglære for Almueskoler. Viborg 1886. 8:o. 14 s. Kr. 0,12.

Såby, *V.* Ordbog [til det arnamagnæanske håndskrift n:o 187 i oktav, indeholdende en dansk lægebog].
Åtföljer editionen av nämda handskrift.

Thomsen, *N.* Taler De dansk? (Sprechen Sie dänisch?) Dänischer Sprachführer enthaltend kurzgefasste Grammatik, Wörtersammlung und Lesestücke. 2. verb. Aufl. Leipz. 1885. 8:o. IX + 109 s. M. 1,50.
Anm.: Centralorg. f. Realschulwes. 1886 s. 76, av H. Lenk.

W[immer], *L.* Det danske Sprog. [Københ. 1885]. 8:o. 6 s.
Särtryck ur Nordisk Conversationslexikon. 3. Udg.

Wimmer, *L. F. A.* Abriss der dänischen Sprachgeschichte. (Übersetzt von F. Holthausen).
Germania. N. R. 19 s. 357—367. — Översättning av föregående.

Wulff, *D. H.* Dansk Sproglære. 6. Udg. Københ. 1886. 16:o. 32 s. Kr. 0,35.

b. Täkster.

Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV:s Tid, udgivne ved *Kr. Erslev* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Första Bind (1588—1626). [H. 2]. Københ. 1885. 8:o. S. 321—505 + 6 s. Kr. 2.

Chrysostomus, O. Lamentatio ecclesiæ. Kirkens Klagemaal foredraget i Vor Frue Kirke i København tredje Pinsedag 1529. Københ. 1886. 8:o. 94 s.
Skrifter fra Reformationstiden N:o 2.

Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de Fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian V:s danske Lov, 1536—1683. Udgivne af *Holger Fr. Rørdam.* D. 2. Københ. 1884—86. 8:o. 2 + 576 s.

De ældste danske Archivregistraturer udgivne efter Beslutning af det k. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog efter Originaler i Geheimearchivet. B. 4. Københ. 1885. 8:o. 8 + 668 s.

Det arnamagnæanske håndskrift nr. 187 i oktav, indeholdende en dansk lægebog. Udgivet og forsynet med en ordbog af *Viggo Såby.* Andet hæfte. Københ. 1886. 8:o. S. 97—194 + XXI s. Kr. 2,50.
Skrifter udg. af Univ.-Jubilæets danske Samfund nr. 28.

En gantske kort Extract offuer den store Lycke oc Seyeruinding, som den Herre Zebaoth maxen paa tre Maaneders tid, haffuer voris allernadigste Herre oc Konning, Konning Christian den IIII. med velsignet vdi Smaalandene vdi Suerrige — — — Ved *And. Christenssøn Arrh.* Kiøbenhaffn, Hoss Henrich Waldkirch, 22. Aug. Anno 1611. (Meddel. av *G. E. Klemming*).
Samlaren 1885 s. 178–184.

Høgsted Bys Grandebrev. Af afd. Lærer *Lavst Røjkjær.*
Saml. til jydsk Hist. og Topogr. R. 2, B. 1 s. 73–81.

Judicia placiti regis Daniæ justitiarii. Samling af Kongens Rettertings Domme 1605–1614. Udgivet af *V. A. Secher.* Med offentlig understøttelse. Københ. 1885, 86. 8:o. V + 640 s.
Anm.: Literar. Centralbl. 1885 sp. 809, av K. Maurer.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551—1555. I Uddrag udgivne ved *C. F. Bricka.* H. 1, 2. Københ. 1885, 86. 8:o. XI + 482 s. Kr. 5.
Anm.: Literar. Centralbl. 1887 sp. 301.

Kjøbenhavns Diplomatarium. Samling af Dokumenter, Breve og andre Kilder til Oplysning om Kjøbenhavns ældre Forhold før 1728. Udgivet af *O. Nielsen.* B. 7, h. 1, 2. Københ. 1885, 86. 8:o. 800 s. Kr. 8.

Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve. Udgivne ved *C. F. Bricka* og *J. A. Fridericia* af Selskabet for Udgivelse af Kilder

til dansk Historie. 1641—1644. Københ. 1883—1885. 8:o. IV + 582 s. — 1645—1648. Københ. 1885—86. 8:o. IV + 380 s.
Anm.: Hist. Zeitschr. 1887, 1 s. 143. — Literar. Centralbl. 1887 sp. 1366.

Kongeloven og dens Forhistorie. Aktstykker, udgivne af de under Kirke- og Undervisningsministeriet samlede Arkiver. Københ. 1886. 8:o. VIII + 72 s. Kr. 1.

Kålund, Kr. En kontrakt med jomfru Marie.
Småstykker udg. af Samf. til udgiv. af gammel nord. litt. S. 127—130.

Nilssøn, Jens. Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1574—1597. Udg. efter offentlig Foranstaltning ved *Yngvar Nielsen.* H. 3. Kra 1885. S. 561—696 + CCVIII s. Kr. 3.

Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16:de Aarhundrede. Udgivne efter offentlig Foranstaltning ved *H. J. Huitfeldt-Kaas.* I. Kristiania 1885. 8:o. S. 1—328. Kr. 3.

Norske Rigsregistranter, tildeels i Uddrag. Udg. efter offentlig Foranstaltning. B. 9, h. 1. 1648—1649. Udg. ved *Otto Gr. Lundh* og *O. A. Øverland.* Kra 1885. 8:o. 320 s. Kr. 3. — B. 10, h. 1. 1650—1651. Udg. ved *Y. Nielsen* og *E. A. Thomle.* Kra 1886. 8:o. 320 s. Kr. 3.

Stephens, G. Det ældste, hidtil kjendte Dokument paa Dansk.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885 s. 1—14.

Sæby bys vide- og vedtægtsbreve af 1655 og 1685. Meddelt af Dr. jur. *V. A. Secher.*
Saml. til jydsk Hist. og Topogr. R. 2, B. 1 s. 61—72.

Thomas a Kempis. Fire bøger om Kristi efterfølgelse i dansk oversættelse fra 15. århundrede. Udgivne af Universitets-Jubilæets danske Samfund ved *F. Rønning.* Med en indledning af prof. dr. Fredrik Nielsen. H. 3. Københ. 1885. 8:o. S. 161—222 + XXIII. Kr. 2.

4. Norska.

Grammatik ock läksikografi.

Aars, J. Retskrifningsregler til skolebrug. 7. udg. Kristiania 1885. 8:o. 64 s. Kr. 0,60.

Eriksen, A. Sammensatte ord hos Ibsen. En sproglig undersøgelse.
Nyt tidsskrift 1885 s. 371—376.

Hofgaard, S. W. Norsk grammatik til skolebrug. 5. opl. Kra 1885. 8:o. 88 s. Kr. 0,90. — 6. opl. Kra 1886. 8:o. 88 s. Kr. 0,90.
— En liden norsk grammatik. 3. opl. Kra 1886. 8:o. 40 s. Kr. 0,40.

Hægstad, Kr. M. Norsk maallæra elder grammatik i landsmaalet. Bergen 1886. 8:o. 48 s. Kr. 0,60.

Jensen, J. Eksempelsamling til brug ved den første grammatiske undervisning. 8. opl. Kra 1886. 8:o. 48 s. Kr. 0,50.

Knudsen, *K*. Norsk blandkorn. 3. Kristiania 1885. 8:o. 360 s.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 2 s. 224, av E. Gråsten.
— Hvem skal vinne? eller de historiske, dansk-norske målstræveres standpunkt. Kra 1886. 8:o. XV + 235 s. Kr. 1,50.
Anm.: Nyt tidsskr. 1887 s. 245, av A. Eriksen.
Maalsagen. Diskussion i Studentersamfundet Lørdag den 28:de Februar. Foredrag af 1. Statsraad *N. Hertzberg*. 2. Kand. theol. *Kristofer Bruun*. 3. Professor *L. L. Daae*. Udg. som Manuskript af Studentersamfundets Bestyrelse. Kra 1885. 8:o. 24 s.
Maalstrævet og Skolen. Throndhjem 1885. 8:o. 8 s.
Western, *A*. Norske retskrifningsordlister til skole- og privatbrug. Opl. 1—3. Kra 1886. 8:o. 16 s. Kr. 0,20.

5. Svenska.

a. Grammatik ock läksikografi.

Ambrosius, *J. M*. Anvisningar rörande den första undervisningen i modersmålet. Lund 1885. 8:o. 22 s. Kr. 0,20.
(*Bremer*, *K. V*.) Svensk språklära för den första undervisningen i modersmålet. I. Den enkla satsen. 5:te omarbetade uppl. Hfrs 1885. 8:o. 96 s. M. 1,25.
Ekbohrn, *C. M*. Förklaring öfver 40000 främmande ord och namn m. m. i svenska språket, tillika med deras härledning och uttal. En handbok för alla samhällsklasser. Del 1, 2. 3 uppl. Sthm 1885. 8:o. 6 + 837 ock 2 + 696 s. Kr. 10.
— Förklaring öfver 33000 främmande ord och namn m. m. i svenska språket, tillika med deras härledning och uttal. En handbok för alla samhällsklasser. Del 1, 2. Godtköpsuppl. 2 uppl. Sthm 1884, 85. 8:o. 6 + 556 ock 2 + 495 s. Kr. 5,25.
Funk, *E*. Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der schwedischen Sprache für den Schul- und Privatunterricht und namentlich zum Selbststudium für Kaufleute. 3. Aufl. Leipz. 1886. 8:o. V + 253 s. M. 3.
Förklaring öfver främmande ord, som användas i svenska språket. Sthm 1885. 8:o. 111 s..
Förkurs i svensk språklära. Nyköp. 1885. 8:o. 34 s.
Geete, *R*. Från det omedvetnas område. Ett litet entymologiskt [!] bidrag.
Kalendern Polstjernan 1887 s. 122—132.
Hagström, *A. J*. Lärokurs i modersmålet för döfstumma, afsedd för inlärandet af det s. k. elementarspråket. D. 1—3. Sthm 1885, 86. 8:o. 79, 75 o. 86 s.
Heikel, *I. A*. Förslag rörande tempusläran i svenskan. Hfrs 1886. 8:o. 6 s.
Särtryck ur Tidskr. utg. af pedag. fören. i Finland 1886.
Hernlund, *H*. Svenska Tungomåls-gillet och dess förhållande til Vetenskapsakademien.
Samlaren 1885 s. 25—41.

Johansson, A. "Hvad betyder namnet?" Försök till belysning af några värmländska ortnamn.
Förr och nu 1886 sp. 485—493, 557—566 ock 613—622.

Karlsson, J. A. Kort lärokurs i svenska språket och geometrien för folkskolans barn. Utarbetad efter normalplanen. Tredje omarbetade uppl. af förf. "Hemlexor" i samma ämne. Jönköping 1885. 16:o. 32 + 32 + 38 s. Kr. 0,45.

Kock, Axel. Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent. Andra delen. II. Lund 1885. 8:o. S. 329—524. Kr. 3,25.
Anm.: Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XLII, av E. Brate. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 476, av E. S[ievers]. — Anzeiger für deut. Alterth. XII s. 211, av R. Heinzel.

— Studier öfver fornsvensk ljudlära. II. Lund 1886. 8:o. S. 243—575. Kr. 3.
Anm.: Literar. Centralbl. 1887 sp. 61, av E. M[ogk.] — Anz. f. deut. Alterth. XIII (1887) s. 249, av R. Heinzel.

— Kritiska anmärkningar om svensk akcentuering. Sthm 1886. 8:o. 47 s.
Svenska landsmålen VI, 2.

Linder, N. Regler och råd angående svenska språkets behandling i tal och skrift. Omarbetning af en äldre skrift med samma titel. Sthm 1886. 8:o. 6 + 237 s. Kr. 2,75.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 2 s. 380, av K. Lindström. — Pedag. tidskr. 1887 s. 290, av Ad. Lindgren.

Lindström, K. Studier på svensk språkbotten i Finland. 1. 2.
Finsk tidskr. 1885, 1 s. 264—273 ock 452—462.

Lundgren, M. F. Om fornsvenska personnamn på -ing och -ung. Sthm 1886. 4:o. 16 s.
Särtryck ur Redogörelse för nya elementarskolan i Stockholm 1885—86.

Lundgren, M. Smärre bidrag till svensk namnforskning.
Arkiv for nord. filol. III s. 225—234.

Noreen, Ad. Om orddubbletter i nysvenskan. Upsala 1886. 8:o. 2 + 48 s.
Särtryck ur Upsala univ:s årsskrift 1886.

Norlén, W. Lärobok i modersmålet för folkskolan. Uppl. 1, 2. Sthm 1885. 8:o. 112 s.
ynm.: Folkskolans vän 1885 N:r 8 A.

— Undervisningen i modersmålet uti folkskolan. Metodiska anvisningar. Sthm 1885. 8:o. 234 + 2 s. Kr. 2.
Anm.: Folkskolans vän 1885 N:o 8 A.

Några anvisningar med afseende på undervisningen i modersmålet i småskolan af *A. R.* Karlskrona 1886. 8:o. 8 s. Kr. 0,08.
— 3 uppl. Vexiö 1886. 8:o. 8 s. Kr. 0,07.

[Palli]n, [Nil]s. Strödda anmärkningar vid I. A. Lyttkens och F. A. Wulffs Svenska språkets ljudlära af —s —n. Lund 1886. 8:o. 22 s. Kr. 0,30.

(Sandström, A.) Folkskolans läsebok och modersmålet som hufvudämne. (Undert.: *Uffe.)*
Verdandi 1886 s. 26—40.

Schagerström, A. Ströftåg i Sverges medeltidsliteratur. I.
Arkiv for nord. filol. III s. 330—334.

Sundén, D. A. Svensk språklära. Femte upplagan (af Sv. språklära för elementarläroverken). Sthm 1885. 8:o. 4 + 238 + 2 s. Kr. 2.

— Svensk språklära i sammandrag för de allmänna läroverken. 8:de uppl. Sthm 1885. 8:o. 4 + 218 s. Kr. 1,50.

— Svensk språklära för folkskolan. Tionde, oförändrade upplagan. Sthm 1885. 8:o. 108 s. Kr. 0,50. — 11 uppl. Sthm 1886. 8:o. 108 s. Kr. 0,50.

— Kort lärokurs i modersmålet för folkskolor. 6:te uppl. Sthm 1885. 8:o. 48 s. Kr. 0,25.

Sundén, D. A. & J. Janzon m. fl. Ordbok öfver svenska språket. Första häftet. (Bokstäfverna A--K till Karat). Sthm 1885. 8:o. 320 s. Kr. 2,50. — Andra häftet. Sthm 1886. 8:o. S. 321 — 415 ock 1—64. Kr. 1,50.
Anm.: Sv. läraretidning 1885 n:o. 51.

Sundholm, A. L. Den första undervisningen i svensk grammatik. En praktisk anvisning till dess bedrifvande. Ekenäs 1885. 8:o. 94 s. M. 1,50.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 2 s. 135, av K. L[indström]. — Tidskr. utg. af pedagog. fören. i Finl. 1886 s. 360, av K. Lindström.

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Häftet 2, 3. Lund 1885. 4:o. S. 49--192. Kr. 9. — H. 4, 5. Lund 1886. 4:o, S. 193—352. Kr. 10.
Samlingar utg. af Svenska fornskriftsällskapet H. 86—89.
Anm.: Literaturbl f. germ. u. roman. Philol. 1887 sp. 340, av A. Kock.

b. Rättstavning.

[Andersson, Aksel. Lista över ord med vacklande uttal i det svenska språket.] Upsala 1886. 8:o. 17 s.
Utan titel ock förf.-namn.

Aurén, J. A. Supinum aktivum och neutrum av participium passivum. En rättskrifningsfråga. Sthm 1886. 8:o. 37 s. Kr. 0,60.
Anm.: Pedag. tidskr. 1887 s. 201, av Nils Pallin. Genmäle dst. s 449—462.

[Betänkande angående de föreliggande förslagen till ändringar i svenska rättstavningen.] Malmö. 8:o. 8 s.

Cederschiöld, G. Några ord om reformer i svensk rättskrifning.
Pedagogisk tidskr. 1885 s. 440—445.

Centurio. I rätstavningsfrågan.
Verdandi 1886 s. 232—233.

Flodström, I. Enighet i svensk rättstafning.
Verdandi 1885 s. 239-245.
— Svenska staten och svenska språket.
Pedagogisk tidskr. 1885 s. 68—71.
— Förslag till lärobok i svensk rättskrifning Eskilstuna 1886. 8:o. 70 s. Kr. 1.
Anm.: Pedag. tidskr. 1887 s. 370.

Förslag till reformer i svenska språkets beteckning. (Vid Norrköpings folkskollärareförenings möte den 5 juni 1884.) Norrköping 1884. 8:o. 4 s.

Förslag till rättskrifningens ordnande, godkändt af Stockholms läraresällskap. Sthm 1885. 8:o. 16 s.
Bilaga till Svenska läraresällskapets styrelses cirkulär n:o 1.

Förslag till ändringar i svenska rättstafningen. [Ups. 1885]. Fol. 2 s.

Gustrin, E. F. Om reglementerad rättskrifning.
Ny svensk tidskr. 1885 s. 419—427.

Hoppe, O. Den tyska regeringsortografien.
Nystavaren 1886 s. 91—106.

Lagus, E. Om rättskrifningsläran i våra skolor. (Föredrag vid pedagogiska föreningens möte d. 24 april 1885).
Tidskr. utg. af pedag. fören. i Finland 1886 s. 44—52.

Leffler, L. Fr. Huru bör namnet på vårt fädernesland skrifvas?
Nystavaren 1886 s. 177—183.

Lund, G. A. Svensk språkskola. Rättskrifning, grammatik och uppsatsskrifning i koncentriska cirklar. Första häftet. Sthm 1886. 8:o. 4 + 40 s. Kr. 0,20.

Lundell, J. A. Om rättstafningsfrågan. Tre föreläsningar. Sthm 1886. 8:o. 4 + 126 s. Kr. 1,25.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 331, av A. Western. — Tidn. Nya Pressen 1886 d. 8 apr., av K. L[indströ]m. — Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 1097, av Fr. Burg. Jfr. Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch. N. F. IX s. 176—188. Fr. Burg, Über das Verhältniss der schrift zur sprache. — Svensk läraretidn. 1885 n:o 48.

Lundgren, M. Svensk rättskrifningslära på grundvalen af Stockholms läraresällskaps förslag. Sthm 1886. 8:o. 76 s. Kr. 0,80.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Svenska språkets ljudlära och beteckningslära jämte en afhandling om aksent. Lund 1885. 8:o. XI + 351 + 115 s. + 3 tab. Kr. 6,50.
Anm.: Arkiv for nord. filol. III s. 280, av A. Western. — Nord. tidskr. for filol. N. R. 8 s. 75, av O. Jespersen. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 476, av E. S[ievers]. — Anzeiger für deut. Alterth. XII (1886) s. 212 av R. Heinzel. — Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 187, av F. Holthausen. — Phonet. Studien I s. 82 av A. Western. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1887 sp. 342, av H. Klinghardt.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Svenska språkets ljudlära. Kortfattad framställning till undervisningens tjänst. Lund 1885. 8:o. 4 + 136 + 1 s. Kr. 1,50.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Förslag till ändringar i svenska språkets rättskrivning utarbetadt huvudsakligen efter författarnas Svenska språkets ljudlära och beteckningslära. Ups. 1885. 8:o. 27 s. Kr. 0,50.

Särtryck ur Ny Sv. tidskr. 1885.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Svenska språkets beteckningslära i kortfattad framställning. I. Regler för ljudbeteckningen. Till undervisningens tjänst. Lund 1885. 8:o. 22 + 2 s. Kr. 0,25.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Om grunderna för ändringar i svenska språkets rättskrifning. Norrköp. 1886. 8:o. 18 s. Kr. 0,25.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. I rättstavningsfrågan.

Pedag. tidskr. 1886 s. 72—76.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Om teckensystem och ljudenlighet. Norrköp. 1886. 8:o. 32 s. Kr. 0,50.

Lyttkens, I. A. & F. A. Wulff. Om samhörighet och dess förhållande till ljudenlighet i fråga om språkbeteckning. Norrköp. 1886. 8:o. 73 s. Kr. 1.

Lyttkens, I. A. Om medljuds dubbelteckning.

Pedag. tidskr. 1886 s. 273—276.

Meddelande från Rättstafningssällskapets Stockholmskrets. I. Sthm 1886. 8:o. 4 s.

N[ordgre]n, C. O. Den preussiska rättstafningen. Ett varnande exempel.

Pedag. tidskr. 1886 s. 103—108.

Nordwall, J. I rättstafningsfrågan. Förslag till svensk rättstafningslära jämte förord.

Redogörelse för allm. läroverken i Vänersborg m. fl. 1885—86.

Noreen, Ad. Rättstavningslära på uppdrag av rättstavningssällskapet och på grundval av dess beslut utarbetad av — — samt granskad av därtill utsedde komiterade. (Tryckt som manuskript.) Uppsala 1886. 8:o. 16 s.

— d:o. Andra på grund af allmänhetens kritik reviderade upplagan. Uppsala 1886. 8:o. 10 s. (Även i Nystavaren 1886).

— Professor Es. Tegnér och rättstafningsfrågan.

Ny svensk tidskr. 1886 s. 251—277. ock Nystavaren 1886 s. 11—38. — Med anledn. av *Tegnérs* skrift: Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning.

— Professor Esaias Tegnér och rättstafningsfrågan. Andra artikeln. Upsala 1886. 8:o. 20 s.

Särtryck ur Nystavaren. — Bilaga till Ny svensk tidskr. 1886. — Svar på Tegnérs Antikritiska anmärkningar.

Några anmärkningar i rättstafningsfrågan af *L. Fr. Leffler, J. A. Lundell, Eugène Schwartz* jemte ett utlåtande från rättstafningssällskapets Stockholmskrets. Sthm 1886. 8:o. 45 s. Kr. 0,60.

Anm.: Pedag. tidskr. 1886 s. 250, av G. Eneström. — Fyris d. 5 maj 1886, av O. Hoppe.

Ordlista för svensk rättskrifning. Jönköp. 1886. 16:o. 4 + 60 s. Rättskrifningsfrågan.
Svensk läraretidning 1885 N:o 33 ock 46.

Schagerström, A. I rättstafningsfrågan. Halmstad 1886. 8:o. 16 s.
Särtryck ur Pedag. tidskr. 1886.

— Professor E. Tegnér mot rättstafningssällskapet.
Pedag. tidskr. 1886 s. 416–445 ock 471—495 samt Nystavaren 1886 s. 107—170. — Även i särtryck.

Sjölander, K. O. Modersmålet. Rättskrifnings-, form- och satslära. Elementerna praktiskt framstälda för den första undervisningen. Andra genomsedda upplagan. Sthm 1885. 8:o. VI + 101 s. Kr. 0,50.

Sjögren, V. Rätstafningsfrågan.
Verdandi 1886 s. 11—13.

— Rättstafningsfrågan. Något om principerna för medljudets dubbelskrifning.
Pedag. tidskr. 1886 s. 215—219.

— Rättstafningsfrågan.
Svensk läraretidn. 1886 N:o 3. Jfr. N:o 4.

— De ledande principerna vid stafningens reformerande.
Nystavaren 1886 s. 171—176.

Sundén, D. A. Svensk rättskrifningslära. 8:de uppl. Sthm 1885. 8:o. 4 + 84 s. Kr. 0,50.

Svensson, A. Rättskrifningsöfningar. 5 uppl. Malmö 1885. 8:o. 32 s. Kr. 0,15.

Tegnér, Es. Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning. Upsala 1886. 8:o. 144 s. Kr. 1,50.
Anm.: Deutsche Literaturzeit. 1887 N:o 4, av Fr. Burg (Övers. i Fyris d 7 febr. 1887). — Vårt Land $^{29}/_{4}$ 1886, av R. Arpi. — Fyris d. 19 apr. 1886, av [O. Hoppe]. — Upsalaposten d. 19 apr. 1886, av [K. Ljungstedt]. — Upsala d. 17 apr. 1886, av [E. Haverman].

— Antikritiska anmärkningar om svensk rättstavning. Ups. 1886. 8:o. 32 s.
Särtryck ur Ny svensk tidskr. 1886 s. 333—364. — Svar på *Noreens* uppsats: Prof. Es. Tegnér och rättstafningsfrågan.

Tottie, H. W. Jesper Svedbergs lif och verksamhet. D. 2. Ups. 1886. 8:o. IV + 280 s.
Sid. 233—238 behandlas Svedbergs sträfvanden att åstadkomma enhet och stadga i den svenska ortografien.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 417, av P. Sondén. — Hist. tidskr. (sv.) 1887 s. 4, av P. Eklund.

Wessman, K. O. Svensk rättskrifningslära, Efter svenska akademiens ordlista. 5 uppl. Sthm 1885. 8:o. 111 s.

Åberg, G. A. Svensk ordlista för rättskrifning enligt e. o. professor A. Freudenthals rättskrifningslära. Hfrs 1886. Avl. 16:o. 8 + 455 s. Kr. 1,50.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 2 s. 131, av K. Lindström.

c. Täkster.

Goda råd gifna Vadstena kloster 1495 af biskop Henricus Tidemanni. (Meddel. av *G. E. Klemming).*
Samlaren 1885 s. 174—177.

Grundskattehistoriskt arkiv utgifvet af *J. E. Hultgren.* Sthm 1885. 8:o. 390 + 4 s. Kr. 5.
Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1885 s. 73.

Handlingar rörande finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen. Med bidrag af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg.* Jyväskylä 1884. 8:o. XVIII + 427 s.
Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1886 s. 6, av *H. Hernlund.*

Konung Gustaf den förstes registratur. Utgifvet af kongl. riksarkivet genom *Victor Granlund.* IX. 1534. Andra häftet. Sthm 1885. 8:o. S. 241—393 + reg. ock titelbl. Kr. 3,75.
Handl. rör. Sveriges hist. Ser. 1.

Läke- och örteböcker från Sveriges medeltid utgifna af *G. E. Klemming.* H. 3. Sthm 1886. 8:o. S. 345—504 + titelbl. Kr. 2,50.

Messenius, Joh. Samlade dramer utgifna af *Henrik Schück.* H. 1. Ups. 1886. 8:o. 35 s.
Skrifter utg. af Svenska literatursällskapet.

Svenskt diplomatarium från och med år 1401 utgifvet af riksarchivet genom *Carl Silfverstolpe.* Andra delen. Femte häftet. Sthm 1885. 4:o. S. 749—867. Kr. 3. — Tredje delen. H. 1. Sthm 1885. 4:o. S. 1—96. Kr. 2,50.

Svenska riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af kongl. riksarchivet genom *N. A. Kullberg.* III. 1633. Sthm 1885. 8:o. 8 + 375 s. Kr. 4,50. — IV. 1634. Sthm 1886. 8:o. XI + 326 s. Kr. 4,50.
Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien.
Anm.: Nordisk revy 1884–85 sp. 427, av J. Fr. N[ylström].

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 8. 1660. Senare riksdagen. Sthm 1886. 8:o. 8 + 291 s. Kr. 3.
Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1886 s. 69, av E. H[ildebran]d.

Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* Fjerde delen I. 1521—1534. Sthm 1885. 8:o. 160 s. Kr. 5.

Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625 ock 1623—24 utgifna af *Carl v. Bonsdorff.* Hfrs 1885, 86. 8:o. 4 + 177 s. + 1 karta ock 4 + 48 s.
Bidrag till Åbo stads historia. Utg. på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. II, III.
Anm.: Finsk tidskr. 1885, 2 s. 384, av M. G. S[chybergson].

6. Dialäkter.

a. Grammatik ock läksikografi.

Andersen, D. Bemærkninger om den fynske dialekt.
Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomh. 1882—84 s. 47–49.

De svenska landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors ock Lund 1872—1881. Med en tabell i litografiskt öfvertryck. Sthm 1885. 8:o. 83 s. Svenska landsmålen II. 1.

Feilberg, H. F. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. Udgivet af universitetsjubilæets danske samfund. H. 1, 2. Københ. 1886. 8:o. 144 s. Kr. 3,60.

Freudenthal, A. O. & H. A. Wendell. Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Hfrs 1886. 8:o. 2 + 328 s.
Skrifter utg. af Svenska literatursällsk. i Finland. VII.

Hennum, J. O. Anatomiske termini fra det norske landsmål. Tillægshefte til Norsk Mag. for Lægevid. N:o 7 1886. Kra 1886. 8:o. 55 + VII s.

Klintberg, M. Laumålets kvantitet ock aksent. Sthm 1885. 8:o. 96 s. Svenska landsmålen VI. 1. — Delvis utg. 1884 såsom gradualavhandling (se Bibliogr. 1884).

Larsen, A. B. Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold. Trondhj. 1885. 8:o. 83 s. (Särtr. ur det kgl. norske vidensk. selsk. skrifter 1885).

Lundell, J. A. Sur l'étude des patois.
Internat. Zeitschr. f. allg. Sprachwiss. I s. 308—328.

Thorsen, P. K. Bemærkninger om lydforholdene i danske sprogarter.
Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomh. 1882—84 s. 55—57.

— Bidrag til nörrejysk lydlære. Udgivet af universitets-jubilæets danske samfund. Køb. 1886. 8:o. 4 + 116 s. Kr. 2.

— Substantivet og adjektivet i den bornholmske dialekt.
Kort Udsigt over det philol.-hist. Samf:s Virks. 1884—85 s. 69—72.

— Bemærkninger om dialekten på Møn.
Kort Udsigt over det philol.-hist. Samf:s Virks. 1884—85 s. 79—85.

Wendell, H. Om tecken till begynnande palatalisering inom den sydöstra gruppen af svenska landsmål.
Sv. literatursällskapets i Finland förhandl. och upps. I, s. 48—51.

Vidsteen, Chr. Oplysninger om Bygdemaalene i Hardanger. Med et Anhang om Færöisk. Bergen 1885. 8:o. 91 s. Kr. 1.

b. Tåkster.

Agrell, Alfhild. En bönemanshistoria. [På landsmål].
Julqvällen, utg. af publicistklubben 1885, s. 5—6.

Berga-trolle. En glad och intressant romantiserad landsmålsberättelse grundad på sann händelse från Vestergötland. 2:dra Jerkers frieri till Greta. Poetiserad sann händelse af A. L—m. Gbg 1886. 12:o. 21 s. Kr. 0,25.

Bergh, H. A. E. Nye Folkeæventyr og Billeder fra Norge. 4. Saml. Kra 1886. 8:o. 8 + 172 s. Kr. 1,80.

(*Dahlgren*, *F. A.*) Viser på varmlanske tongmåle deckta åttå Fredrek på Rannsätt. Gamle å Speller nye å Sprett sprang nye. Sthm 1886. 12:o. 140 + 2 s. Kr. 1,50.

Eneström, *G.* Ett räkneexempel på landsmål från medlet af 1600-talet. Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XXI.

En saga från Dal och hännes källa utgifna af *August Bondeson*. Upsala 1885. 8:o. 4 + 124 s. Kr. 1,25.

1500- och 1600-talens visböcker utgifna af *Adolf Noreen* och *Henrik Schück*. II. Bröms Gyllenmärs visbok. Första häftet. Sthm 1885. 8:o. 84 s. Kr. 2. Andra häftet. Sthm 1885. 8:o. S. 85—148. Kr. 1,75. Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 1 s. 139.

Frieriäfventyr. Ett lustigt språkprof öfversatt på dalmål från Orsa, Mora, Elfdalen och Rättvik. Gefle 1885. 12:o. 8 s. Kr. 0,10. Särtryck ur tidningen Dalmasen.

Gamla Abeteket eller Marje-Halte-Sjvens resefter för skaväjnk, som ingen doktare äj khär te o bota, jemte mönna andra goa rå o då, me o marke å alla mögelia slag, som kan va bo nöttet o godt för di som stunna te väärn. Allt samladt från östra och mellersta Blekings strandbygd och skärgård samt tecknadt på samma orts bygdemål af *K. Nilsson*. Karlskrona 1886. 8:o. IX + 120 s. Kr. 1.

Historiegubbar på Dal, deras sagor och sägner m. m. upptecknade och utgifna af *Aug. Bondeson*. Med teckningar efter författarens utkast af Severin Nilsson. Sthm 1886. 8:o. 4 + 369 + 3 s. + 5 pl. Kr. 5.
Anm.: Finsk. tidskr. 1887, 2 s. 291, av E. Lagus.

Horr de' geck te', norr Stenbocken sålde ärter te' danskanna. (Ett 175-årsminne.) Folksägen på bygdemål från nordvestra Skåne. Upptecknad af A. S—n.
Ny illustr. tidn. 1885 s. 89.

Horr de' geck forr räfven, som skulle ud o' ha' se' en frokostabid. (Historia upptecknad af *Jens Ågas Anners*).
Ny illustr. tidn. 1886 s. 4—6.

Hur står det till? Hur mår du? Svar ur Östra Smålands ock Ölands landsmålsförenings i Uppsala samlingar. Kalmarortens målform.
Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XXVI—XXVII.

"Hur sum Stor-Pers An'ners kum fast för olöfli'er utskänkning. (Bygdemålshistoria).
Nissekalender 1886 s. 21—25. — Undert.: E. T.

Hva goodtemplara har för sek, Mi urslaste Göteborgsresa, Gipsgubba, Nör marra å Anna Greta ställde te mä't, En prest i sin prydno, Axel och Emma, Bilder ur verkligheten upptecknade på vestgötamål af S—t. Gbg 1886. 16:o. 32 s. Kr. 0,25.

Konung Carl XV och Vallehäradsbonden eller kungsskjutsen till Varnhems kyrka. Skildring af den kungliga jagten på Billingen i Vestergötland sommaren 1868. Af *A. L—m.* Gbg 1886. 8:o. 41 s. Kr. 0,50.

Kvolsgaard, C. M. C. Fiskerliv i Vesterhanherred, skildret i egnens mundart. Udgivet af universitets-jubilæets danske samfund. København. 1886. 8:o. 4 + 87 s. Kr. 1,50.

Lindström, J. (Saxon). "Nör ä gomo va' butaus". En historia från Jemtland.
Kalendern Nornan 1887 s. 28—30.

Lund, C. J. R. To Noveller, fortalte i østvendsysselsk Mundart. Frederikshavn 1886. 8:o. 34 s. Kr. 0,50.

Nöa sager å paschaser på dalbonnespråke, varmeläuske å anre tongemål. Samlade åtå *Albrecht Segerstedt.* Sthm 1885. 16:o. 36 s. Kr. 0,25.
Öreskrifter för folket N:o 135.

Olaves' i Skräppetorp äfventyr. Utkast på Norrbohuslänsmål.
I En gammal medikofilares minnen. Originaluppsatser af *Rolf.* Ny serie. Uddevalla 1886. 8:o. S. 67—82.

Olle Perssons frieri och dermed sammanhängande lustiga och intressanta rättegångshistoria. Landsmålsberättelse från Wilske härad i Vestergötland af *A. L—m.* Invald ledamot och medarbetare i Vestgöta nations landsmålsförening i Lund. Gbg 1886. 16:o. 28 s. Kr. 0,25.

Petter Perssons första och sista göteborgsresa. Landsmålshistoria från Vilske härad i Vestergötland jemte en kort skildring af den märkligaste tilldragelse i Göteborg sommaren 1885. På bygdemål af A. L—m. Göteb. 1885. 12:o. 17 s. Kr. 0,35.

Pälle, hongen o' grisen. Skånsk berättelse, upptecknad af *A. S.*
Ny illustr. tidn. 1886 s. 316.

Sagn og overtro fra Jylland, samlede af folkemunde ved *Evald Tang Kristensen,* 2. Saml. 1. Afd. Kolding 1886. 8:o. 4 + 401 + 3 s.
Utgör Saml. 8 af Jyske folkeminder.

Sagor, sägner ock visor meddelade af *Richard Bergström* ock *Johan Nordlander.* Sthm 1885. 8:o. 105 s.
Svenska landsmålen V, 2.

Sauerwein, G. J. J. Frie Viso ifraa Vigguin, sungje i Nørdre-Gudbrandsdalsk Dølamaal. Kra 1885. 8:o. XVI + 159 s. Kr. 1,50.
Anm.: Finsk tidskr. 1887, 2 s. 236, av Ernst Lagus.

Sjöstrand, Nils. Getapulianare hemma ock i Lund. I två handlingar. Uppförd första gången å "Föreningens för Smålands minnen" fest d. 15 maj 1883. Sthm 1886. 8:o. 28 s.
Svenska landsmålen VII, 3.

Skogsnuepaugen. Skånsk folksaga, uppteckuad på bygdemål från Frosta härad.
Undert. *Ernst Ahlgren* [Viktoria Benedictsson].
Saga. Minnesbl. från Nordiska museet 1885 s. 10—11.

Skånsk folkdiktning. Kärengen som skolle plocka se' köllnegraina. (Historia uppteckuad af *Jens Ågas Anners.)*
Ny illustr. tidn. 1885 s. 451.

Skånsk folkdiktning. Norr Ka'l den tollte va' hos paufven. (Historia uppteckuad af *Jens Ågas Anners.)*
Ny illustr. tidn. 1885 s. 463.

Lönnberg, M. Myt och folksägen.
Förr och nu 1886 sp. 295–302, 341–350, 387–390, 453–456, 513–517.

Müllenhoff, K. Frija und der Halsbandmythus.
Zeitschr. f. deut. Alterth. N. F. XVIII s. 217–260.

Müller, F. M. & I. Taylor. Odin.
The Academy 1885 1, s. 99.

Nover, J. Nordisch-germanische Götter- und Heldensagen für Schule und Volk. Unter Mitwirkung von W. Wägner. 2. Aufl. Leipz. 1886. 8:o. VIII + 216 s. M. 1,60.

Rosenberg, C. Nordiske og oldpersiske Myter.
Nytaarsgave, udg. af Foren. Fremtiden. 4. Aarg. s. 83—108.

Rydberg, V. Sejerssværdet. Oversigt over de gothiske Folks mythologiske Epos. Oversat af *Otto Borchsenius.* København. 8:o. 276 + 4 s. Kr. 3,50.

— Undersökningar i germanisk mythologi. Första delen. Göteborg 1886. 8:o. 4 + 755 + VI s. Kr. 12.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1887 s, 241–257, av H. Hildebrand. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1887 sp. 505, av E. Mogk. – Literar. Centralbl. 1887 sp. 757, av [A.] Sch[ul]l[e]r[u]s.

Schullerus, Ad. Zur Kritik des altnordischen Valhǫllglaubens. Inauguraldiss. Halle 1886. 8:o. 4 + 52 s.
Särtryck ur Beiträge zur Gesch. der deut. Spr. u. Lit. XII.
Anm.: Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1887 sp. 289, av E. Mogk.

Szczepański, G. v. Der romantische Schwindel in der deutschen Mythologie und auf der Opernbühne. I. Das humoristische altisländische Gedicht von Harbard und Charon, Fährmann weiland in der Unterwelt. Elberf. 1885. 8:o. 39 s. M. 1,20. – II. Wer ist Loki? Elberf. 1885. 8:o. 27 s. M. 0,80. – III. Odin, Baldur und Hödr. Elberf. 1886. 8:o. 46 s. M. 1,20. – IV. Der Weltenbaum zu Neuschwanstein. Elberf. 1886. 8:o. 48 s. M. 0,60.

Taylor, I. Odin.
The Academy 1885, 1 s. 64.

Vigfússon, G. Odin. [Etymol.]
The Academy 1885, 1 s. 80 och 117.

V. Arkeologi ock kulturhistoria.

Ahlén, A. Förteckning öfver Kristianstads läns fornminnesförenings samlingar, till vägledning för de besökande. Kristianstad 1886. 8:o. 2 + 43 s.
Sammanhäftad med "Kristianstads läns fornminnesförening. Meddelanden till minne af den 6 nov. 1886".

Aspelin, J. R. Suomen asukkaat pakanuuden aikana. Helsingfors 1885. 8:o. XIV + 97 s.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 1 s. 130, av A. O. Heikel.

Bahnson, Kr. Broncealderens Mands- og Kvindegrave. Museets Forøgelse 1868–85.
Meddelelser fra det kgl. Museum for de nord. Oldsager i Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 251–299.

Baltzer, L. Hällristningar i Bohuslän. H. 8, 9. Gbg 1885. Fol. 5 s. + Pl. 27–34.

Bergerska donationen. Antiqvariska nämndens berättelse för 1884. — Den historiska nämndens berättelse för år 1884. — D:o för år 1885.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 21–30 ock 1886 s. 25 –42 (jfr. s. 47).

Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden, af Emil Ekhoff. 4. Sotenäs och Stångenäs härad. Af *G. A. Gustafson.*
Bidrag till känned. om Göteb:s o. Bohusl:s fornm. o. hist. B. 3 s. 431–530.

Brown, R. Hvad Undersøgelse af gamle Affaldsdynger lærer os.
Folkevennen. N. R. X s. 222—237.

Chodzkiewicz. Archéologie scandinave. Fers de lance avec inscriptions runiques. Paris 1885. 8:o. 18 s.

Dawkins, B. The antiquities of the isle of Man.
The Academy 1885, 2 s. 262—263.

Ekhoff, E. Konservering af äldre jernföremål. Sthm 1885. 8:o. 7 s.
Särtryck ur Antikvitetsakad:s månadsblad 1885.

— Bohuslänska fornsaker från hednatiden. 6. Sthm 1886. 8:o. S. 349–384.
Särtr. ur Bidrag t. känned. om Göteb:s o. Bohusl:s fornm. o. hist. III. s. 531—564.

Finn. Die Altertümer der Insel Bornholm.
Globus 1885, n:o 24.

Friberg, A. Hällkista vid Nöbbeled Mellangården.
Antikvitetsakad:s månadsbl. 1886 s. 87—91.

Hildebrand, H. Om de djurtyper som förekomma i den europeiska ornamentiken under den förkristna tiden och medeltiden.
Vitterhets hist. och antiqvitets akad:s handl. N. F. 8 s. 131 —192.

— Ett bågspänne från Gotland.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 206—208.

— Jernåldern på Gotland. 5.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 39—42.

Hildebrand H. & C. D. Reventlov. Fynden från Ringsjön.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1886 s. 140—144 ock 184–193.

Hildebrand, H. Treperiodsystemets uppkomst.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1886 s. 128–139.

7. Zur Geschichte des Dreiperiodensystems. [Berlin 1886.]
s.
ryck ur Verhandlungen der Berliner anthropolog. Gesell-
86.

P. Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen i Danmark.
ger af danske Oldsager og Mindesmærker. Ny Række.
U med Understøttelse af Carlsbergfondet. H. 1, 2. Københ.
1 'ol. 11 pl. Kr. 2 häftet.
...n.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 490, av
O. Montelius.

torf, J. Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein zum Gedächtniss des 50-jährigen Bestehens des Museum vaterländischer Altertümer in Kiel. 765 Fig. auf 62 Taf. in Photolit. nach Handzeichnungen von W. Prell. Hamburg 1885. 8:o. 35 s. täkst. M. 10.
Anm.: Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 143, av H. H[ildebran]d. — Deutsche Lit. zeit. 1886 sp. 1412, av I. Undset. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 1109.

— Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein. Mit 21 Figuren, 12 Tafeln und einer Karte. Hamburg 1886. 8:o. XI + 104 s. M. 6.

Montelius, O. Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit. Übersetzt von Carl Appel nach der vom Verfasser umgearbeiteten zweiten Auflage. Mit 190 Holzschnitten. Berlin 1885. 8:o. VII + 198 s. M. 6.
Anm.: Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 596, av I. Undset. — Mittheil. aus der hist. Litt. XV, 1. — Centralorg. f. Realschulw. 1886 s. 896, av H. Lenk.

— Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien. Avec un résumé français. Sthm 1885. 8:o. 6 + 336 s. + 2 kartor ock 6 pl. Kr. 6.
Särtryck ur Vitterhets, hist. och antiqvitets akad:s handl. D. 30.
Anm.: The Academy 1886, 1 s. 332, av G. Stephens. — Hist. tidskr. (svensk) 1886 s. 55, av G. A. Gustafson. — Finsk tidskr. 1888, 1 s. 53, av A. O. Heikel.

— Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1882—1884. Kortfattad öfversigt. Sthm 1885. 8:o. 76 s.
Särtryck ur Svenska fornminnesföreningens tidskrift, 16:de häftet.

— Ett fynd från vår jernålders första dagar.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 78—81.

— Ett bronssvärd funnet i hafvet.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 75—78.

— Menniskobild från bronsåldern.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1886 s. 42—43.

Müller, S. Votivfund fra Sten- og Bronzealderen.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 216—251. Meddel. fra det kgl. Museum for de nord. Oldsager.

Müller S. Ringguld og andre Betalingsmidler i Bronzealderen.
Meddel. fra det kgl. Museum for de nord. Oldsager i Aarbøger for nord. Oldkynd 1886 s. 300-308.

Nordin, Fr. Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Svenska fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1882. Sthm 1885. 8:o. 26 s. — d:o år 1884. Sthm 1886. 8:o. 36 s.
Särtryck ur Sv. fornminnesfören:s tidskr. B. 6.

— Gotlands s. k. kämpagrafvar. 1, 2.
Antikvitetsakad:s månadsbl. 1886 s. 97—118 ock 145—174.

Reventlow, C. D. Samlingen på Finnhult af kust- och verkstadsfynd från Ringsjön.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 82—83.

Reyer, E. Stein und Metall als Mittel der Cultur. Ein Vortrag. Wien 1883. 8:o. 26 s.

Rygh, O. Norske Oldsager, ordnede og forklarede. Tegnede paa Træ af *C. F. Lindberg.* H. 2, 3. Kristiania 1885. 4:o. 16 s. + 32 pl. + 4 + 83 + 3 s. Kr. 12,50.
Häftet 1 1880. Titlar ock täkst på norska ock franska.
Anm.: Finsk tidskr. 1887, 1 s. 138, av A. O. F[reudenthal]. — The Academy 1885 n:o 688, av G. Stephens. — Hist. Zeitschr. 1887, 1 s. 149.

Sehested, N. F. B. Arkæologiske undersøgelser 1878—81. Køb. 1884.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1885 s. 453, av I. Undset,

Steenstrup, J. J. S. Kjøkken-Møddinger. Eine gedrängte Darstellung dieser Monumente sehr alter Kulturstadien. Mit 3 Holzschnitttafeln in 8:o und 1 Kupfertafel in 4:o. København. 1886. 8:o. 48 s. Kr. 1.

Undset, I. Om et norsk nationalmuseum. Kra 1885. 8:o. 37 s. + 1 pl. Kr. 0,75.

— Nordische Bronzen in Italien.
Zeitschr. für Ethnologie XVIII.

— Kjøkkenmøddingerne. Separataftryk af "Naturen" 1886. Kra [1886]. 8:o. 24 s.

(Wahlfisk, J.) De fasta fornminnena vid Oppeby i Bälinge socken.
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 13.

Vedel, E. Yderligere Undersøgelser angaaende Bornholms Oldtid.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885 s. 77—218. + 5 pl.

— Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Københ. 1886. 4:o. 424 s. + 1 pl. Kr. 16.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886, s. 563, av O. Montelius.

Worsaae, J. J. A. Optegnelser om Rosenborg-Samlingen i 25 Aar, 1858—1883. Ifølge Forfatterens Bestemmelse udgivne efter hans Død. Med 3 Situationsrids af Slottet. Københ. 1886. 8:o. 84 s. Kr. 1,75.

— The pre-history of the North based on contemporary memorials.

ed, with a brief memoir of the author, by H. F. Morland
. London 1886. 8:o. 316 s.
rkornas fornlemningar.
ikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 97–108.
Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377–1481.
bøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 135–189.
de *H.* Numismatiska bidrag. 1. Nordens äldsta mynt. Sthm
:o. 13 s.
ryck ur Antikvitetsakad:s månadsblad 1885.
— Myntfyndet från Dælie i Norge.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 169–179.
— Angelsaksiska myntfynd i Sverige efter 1845.
Antikvitet[illegible]d:s måna[illegible]ad 1886 s. 119–124 ock 178–184.

Klingspor, C. A. Ett svenskt riksvapen, Henrik Claesson Totts vapen och grafminnen i Revals domkyrka. Sthm 1886. 8:o. 28 s.
Särtryck ur Sv. autografsällsk:s tidskr. 1886.

Lagus, W. Numismatiska anteckningar. I. Historik öfver finska universitetets mynt- och medaljkabinett. Förra stycket.
Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk. H. 43, s. 1–106.

Summarisk förteckning öfver de i k. myntkabinettet inlagda mynt och medaljer.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 118–119.

Svenska myntfynd i k. myntkabinettet.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 108–113.

Afbildningar af nordiska drägter sådana de burits eller bäras uti olika landskap, utgifna af *H. Thulstrup.* Med en kort svensk och fransk text af *J. H. Kramer.* H. 1–5. Sthm 1886. Tvär fol. 10 pl. och 20 s. täkst. à 1,75.

Bang, V. Præsternes Indtægter i Andst Herred 1690.
Saml. til jydsk Hist. og Topogr. R. 2, B. 1 s. 1–16.
— Præstens Indtægter paa Hirtsholmen 1656.
Saml. til jydsk Hist. og Topogr. R. 2, B. 1 s. 16–31.

Bibliophilus. Lefnadssätt vid Gustaf Wasas hof.
Läsning för folket 1886 s. 106–117.

Bröllop. Verklighetsbild ur svenska almogelifvet i norra Östergötland, af *Asta.*
Hemvännen 1885 s. 88.

Bureus, J. Th. Sumlen, där vthi ähro åtskillige collectaneer, som vthi een och annan måtta tiäna till antiquiteternes excolerande. Efter författarens handskrift i urval utgifna (af *G. E. Klemming*). Sthm 1886. 8:o. 87 s.
Svenska landsmålen. Bih. I. 2.

Bååth, A. U. Männen i Nordens forntid.
Läsning för folket 1886, s. 161—189.

Djurklou, G. Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet. Anteckningar ur häradets domböcker. Sthm 1885. 8:o. VI + 88 s. Kr. 2.
Bidrag till vår odlings häfder utg. af Artur Hazelius. 4.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 339, av H. H[ildebran]d. —

Fitinghoff, L. Ett bondbröllop. Skildring ur Norrlands folklif.
Sv. familjjournalen 1886 s. 301—307.

Från skånska bygden. Fornsägner, plägseder o. d., upptecknade af *F.*
Förr och nu 1886 sp. 397—400, 445—448.

Geete, R. Skräddarn misshandlad af folkhumorn.
Polstjernan 1886 s. 154—158.

Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.
Hist. tidskr. (svensk) 1885 s. 259—296.

Hildebrand, H. Mått och vigt i Sverige.
Hist. tidskr. (sv.) 1885 s. 199—224. — Med anledning av *L. B. Falkmans* arbete Om Mått och vigt i Sverige.

— Om välgörenhet under medeltiden. I. Den äldre tiden. De andliga riddarordnarne. II. Den senare tiden. Helgeandshus. Göranshospital. Sthm 1885, 86. 8:o. 10 ock 19 s.
Särtryck ur Svenska fornminnesföreningens tidskr. B. 6.

— Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. Andra delen. II. Sthm 1885. 8:o. S. 161—272. Kr. 2,50.

H[ildebran]d, [H.] Germanerna och åkerbruket.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 49—56.

Händler, O. Beiträge zur Anthropogeographie Skandinaviens.
Aus allen Welttheilen. 18. Jahrg. (1886) N:o 1, 2, 3.

Jacob, G. Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-baltischen Ländern? Leipzig 1886. 8:o.

Klingspor, C. A. Kulturbilder från forna tider. I. En bergtagning. II. Riksgrefvarne von Magni. III. Obehaglig inqvartering.
Ny illustr. tidn. 1886 s. 367, 383, 407.

Lefnadssätt och näringar hos våra hedniska förfäder under slutet af hednatiden.
Svenske arbetaren 1886 s. 340—351.

Leinberg, K. G. Märkliga skeden i vår folkundervisnings äldre historia. Hfrs 1885. 8:o. 74 s.
Särtryck ur Tidskr. utg. af pedag. fören. i Finl. 1885.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 2 s. 64, av F. Gustafsson.

— En tidsbild från lifvet i Åbo för mer än 100 år sedan.
Tidskr. utg. af pedag. fören. i Finland 1885 s. 12—19.

Lekar med nötter. Ur Östra Smålands och Ölands landsmålsförenings i Upsala samlingar.
Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XXII—XXVI.

Lindholm, P. A. Lappbönder. Skildringar, sägner och sagor från södra Lappland. Sthm 1884. 8:o. 160 s. Kr. 1,75.
Anm.: Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XXX, av J. Nordlander.

Lund, Fr. Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16:de Aarhundrede. I. Indre Historie. Syvende Bog. Dagligt Liv: Aarlige Fester. Københ. 1885. 8:o. 452 s. Kr. 6,50.

Madsen, E. Om Fodfolkets Udrustning i de danske Hære under Frederik II.
Hist. Tidsskr. (dansk). R. 5, B. 5 s. 489—515.

Matordningen i Hans Brasks hus. (Ur en pappershandskrift, som af biskop A. O. Rhyzelius skänkts till Linköpigs stifts bibliotek.)
Antiqvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 1—21. Jfr. s. 141.

Mejborg, R. Om Antallet af Skytter i Frederik den Andens Hære.
Hist. Tidsskr. (dansk) R. 5, B. 6 s. 228—240.

Montelius, O. Om högsättning i skepp under vikingatiden. Sthm 1886. 8:o. 41 s.
Särtryck ur Svenska fornminnesföreningens tidskr. B. 6 s. 149—189.

Nielsen, A. Den danske Bonde. Et kulturhistorisk Forsøg. Odense 1886. 8:o. 150 s. Kr. 2.

Nordlander, J. Fäbodväsendet i Ångermanland, med sidoblick på förhållandena i närliggande landskap, i korthet framstäldt. Sthm 1885. 8:o. 46 s.
Svenska landsmålen V. 3.

Några kulturhistoriska drag.
Ny illustr. tidn. 1886 s. 129.

Om julen. (Efter L. Schröder) af H. O[dhner?].
Läsning för folket 1886 s. 309—316.

Ramm, A. Quelques remarques sur les jeux en Suède.
Arch. per lo stud. delle trad. pop. V s. 115—118.

Retzius, G. Finnland. Schilderungen aus seiner Natur, seiner alten Cultur und seinem heutigen Volksleben. Autorisierte Übersetzung von *C. Appel.* Mit 93 Holzschn. und einer Karte von Finnland. Berlin 1885. 8:o. VIII + 158 s. M. 5.
Anm.: Deutsche Litteraturzeit. 1885 N:o 27 av F. Meyer von Waldeck. — Literar. Centralbl. 1885 sp. 573.

Sillén, A. W. af. Svenska handelns och näringarnas historia till år 1809. Karlshamn 1886. 8:o. 4 + 329 + 2 s. Kr. 3,50.
Anm.: Hist. tidskr. (svensk) 1886 s. 54, av J. Fr. N[yström].

Steenstrup, J. C. H. R. Vornedskabet hos den danske Bonde.
Hist. Tidsskr. (dansk) R. 5, B. 6 s. 339—462.

Tidander, L. G. T. En kunglig förmälning för tre hundra år sedan.
Förr och nu 1886 sp. 5—12.

(Wahlfisk, J.) Båtfynd.
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 13—14.

Wieselgren, H. Drag ur Gustaf Wasas familjelif.
Saga. Minnesblad från Nord. museet 1885 s. 6.

Vogt, L. J. Om Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider. I, II.
Hist. Tidsskr. R. 2, B. 5 s. 81—120 ock 276—384. Jfr. B. 6 s. 260—262.

(Aminson, H. & J. Wahlfisk.) Södermanlands fornminnesförenings kyrkomuseum. (Forts.)
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 17—27.

Brochner, G. Newly discovered mediæval fresco paintings in an old danish church.
The Antiquary XIII s. 71—72.

Från julgille och lekstuga. Svenska folkdanser samlade och utgifna af *August Bondeson.* H. 2. Sthm 1886. 4:o. S. 25—48. Kr. 1.

Helgenskrinene i Sankt Knuds Kirke i Odense undersøgte 1833 og 1874. Aktstykker og Tegninger udgivne til 800-årsdagen efter Kong Knud den Helliges Død af Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet. Med 1 Fototypi og 8 Plancher. Københ. 1886. Fol. 86 s. Kr. 5.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 561, av —k—.

Hildebrand, H. Herr Stens Sankt Jöran. Sthm 1885. 8:o. 77 s.
Antiqvarisk tidskr. för Sverige. D. 7 N:o 4.

Jørgensen, A. D. Helgenskrinene i St. Knuds Kirke.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 204—214.

(Klemming, G. E.) Om kopparsticken i Suecia antiqva et hodierna.
Samlaren 1885 s. 4—24.

K[lintberg], M. Folkmusiken och dess utöfvare på Gotland.
Ny illustr. tidn. 1885 s. 478.

Kunst og haandværk fra Norges fortid. Udg. af Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring ved *N. Nicolaysen.* H. 5. Kra 1885. Fol. S. 13—16 + Pl. XXIV—XXXI. — H. 6. Kra 1886. Fol. S. 17—20 + Pl. XXXII—XLI.

Looström, L. Konung Fredrik II:s af Danmark tronhimmel i nationalmuseum. Sthm 1885. 8:o. 15 s.

Løffler, J. B. Indskrifterne paa Kirkerne i Haraldsted og Allindemagle.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885 s. 72—76.

— Gravstenene i Roskilde Kjøbstad. Med XXIII lithograferede Tavler. Københ. 1885. Fol. 140 s. Kr. 35.
Anm.: Nordisk tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 338, av H. J. Huitfeldt-Kaas.

Petersen, H. St. Albans Relikvier i Odense.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 369—402.

Steenstrup, J. C. H. R. Bayeux-Tapetet. En vejledende Beskrivelse for Besøgere af det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg Slot. Københ. 1885. 8:o. 48 s. Kr. 0,25.

Svensk medeltidskonst. 1. Altarmålningar i Gamla Upsala kyrka.
Förr och nu 1886 sp. 116—118.

Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen aftecknade och beskrifna på föranstaltande af Svenska fornminnesföreningen. Tredje häftet. Tynnelsö slott. Sthm 1885. Folio. 5 pl. + 4 s. text (af C. Eichhorn). Kr. 5.

Ur [vitterhets hist. och antikvitets]akademiens arkiv 7—10.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 84—87 ock 158—169.

Valentin, *K*. Studien über die schwedischen Volksmelodien. (Inauguraldissert.) Leipzig 1885. 8:o. XII + 73 s.
Anm.: Literar. Centralbl. 1886 sp. 698.

Blom, *O*. Blidemestere, Balistarii og Værkmestere i Kjøbenhavn ca. 1375—1550.
Historisk tidsskr. udg. af den danske hist. foren. R. 5, B. 5 s. 64–87.

Eichhorn, *C*. Svenska skråminnen i Nordiska museet.
Saga. Minnesblad från Nord. museet 1885, s. 34—35.

Karlin, *G*. *J:son*. Skånsk textil konstslöjd. Med 43 illustr. och 1 färgpl. Københ. 1886. 4:o. 28 s. + 1 pl. Kr. 1,50.
Särtryck ur Dansk Tidsskrift for Kunstindustri.

Kulle, *J*. Svenska allmogeväfnader. Med 6 planscher i färgtryck. Föredrag hållet i slöjdföreningen d. 11 nov. 1884. Sthm 1885. 8:o. 15 s. + 6 pl. Kr. 1,50.

Looström, *L*. Konstväfvare på Stockholms slott under 1700-talet.
Bihang till Meddelanden från nationalmuseum N:o 6.

Minnen från nordiska museet — förut: skandinavisk-etnografiska samlingen. — Afbildningar af föremål i museet jämte åtföljande text, under medverkan af flere konstnärer och författare utgifna af *Artur Hazelius*. H. 6, 9, 10. Sthm 1885. Tvär folio. 9 pl. + 15 bl. täkst. à Kr. 2.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 1 s. 387, av C. G. E[stlander].

Upmark, *G*. Tapetväfveriet i Sverige under de första vasakonungarne.
Meddelanden från Svenska slöjdföreningen år 1886 s. 1—54.

(*Wahlfisk*, *J*.) Dopfunt från Vagnhärads kyrka.
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 15—16 + 2 pl.

— Konung Carl IX:s och hertig Carl Philips rustningar.
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 14—15.

Aspelin, *J*. *R*. Olofsborg. Berättelse om slottsbyggnaderna, uppsatt före borgens restaurering 1872—1877. Borgå 1886. M. 2,75.
Anm.: Finsk tidskr. 1887, 1 s. 58, av C. v. B[onsdorff].

— Vanhalinna. Finlands äldsta medeltidsborg.
Saga. Minnesblad från Nord. museet 1885, s. 25.

Bjarnason, *Þ*. Um nokkra búnaðarhætti islendinga i fornöld.
Tímarit 1884 s. 1—56.

Dietrichson, *L*. Middelalderens trækirker. Et indledningskapitel til de norske stavekirkers historie. Sthm 1885. 8:o. 82 s.
Särtryck ur Nordisk tidskrift utg. af Letterst. fören. 1885.

Fürst, *C*. *M*. Ryggåsastugor i Bleking.
Samfundet för Nord. museets främj. 1884. Meddelanden. S. 94—102.

Gols gamle Stavkirke og Hovestuen paa Bygdø Kongsgaard. Med illustrationer. Uddeles som Gave fra Hans Majestæt Kongen. I. Kra 1885. 4:o. 2 + 24 s.

Helms, J. Når er Trondhjems domkirke opfört?
Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 368—392 ock 421—433. — Med anledn. av H. Schirmers ock O. Kreftings skrifter om Trondhjems domkyrka.

Hildebrand, H. & G. A. Gustafson. Falkenbergs hus. 1, 2.
Antikvitetsakad:s månadsblad 1885 s. 57—68 ock 183—206.

Kjer, Chr. Aarhus' Kirker og Klostre i den katholske Tid.
Kirkehist. Samlinger. 3 R. V s. 673—687.

Krefting, O. Om Throndhjems Domkirke.
Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 368.

Langlet, E. V. Berättelse om de under innevarande år [1885] vid Visby kyrkoruiner utförda underhålls- och förbättringsåtgärder. Sthm 1885. 8:o. 14 s.
Särtryck ur Antikvitetsakad:s månadsblad 1885.

Løffler, J. B. Ruinerne af Silkeborg Slot.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885 s. 323—340.

Ramm, Axel. Tal i Wisingsborgs slottsruin. [Om Visingsö fornlemningar och slottsruin]. Jönk. 1885. 8:o. 5 s.

Schirmer, H. M. Kristkirken i Nidaros. Med 4 heliotyperede och 3 xylograferede planscher samt 3 figurer i træsnit. Tillæg: Flere breve samt et hidtil ukjendt skrift af prof. *P. A. Munch* om kirkens bygningshistorie med 13 illustr. fra forfatterens haand. Kra 1885. 8:o. 8 + 187 s. + 7 pl. Kr. 8,50.
Anm.: Nord. tidskr. 1886 s. 368.

— Udsigt over studiekredsen for opklaring af vor middelalderlige bygningskultur.
Nyt tidsskr. 1886 s. 176—197 ock 387—409.

Scholander, F. W. Några allmänna betraktelser föranledda af fornnordiskt byggnadssätt.
Vitterhets-, hist.- och antiqvitetsakad:s handl. D. 28 s. 65—90.

Tegninger af ældre nordisk Architektur. Samlede og udgivne af *V. Dahlerup, V. J. Mørk-Hansen* og *E. Schiødte.* 6. Række. H. 1—5. Københ. 1885, 86. Fol. 15 pl. à Kr. 1.

Nicolaysen, N. Skibsvæsen.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 121—127.

Ravet, A. La marine des Vikings ou pirates scandinaves. Rouen 1886. 8:o. 55 s. + 3 pl.

Tuxen, N. E. De nordiske Langskibe, et Forsøg.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1886 s. 49—134 + 2 pl.

[Undset, I.] A guide to the Vikingship from Gokstad in the Christiania-Museum. From "The Vikingship discovered at Gokstad in Norway, described by N. Nicolaysen". Kra 1886. 8:o. 4 + 53 s. Kr. 0,50.

(Aminson, H.) Vidskepelse. Om hafvande qvinnor och barnaföderskor samt om småbarn.
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 93—101.

Bang, A. C. Norges hellige Kilder efter Reformationen.
Forhandl. i Videnskabs-Selsk. i Kristiania 1885 N:o 6. Även i särtryck.

Bergström, R. Strödda bidrag till svensk folklore.
Sv. landsmålen VI. Smärre meddel. s. I–XII.

Dreyer, W. Ovre fra Heden. Træk af Overtroen hos Bonden i Nutiden.
Tilskueren 1886 s. 287—303.

Gaardboe, P. Om Overtro før og nu i det nordlige Vendsyssel.
Saml. til jydsk Hist. og Topogr. R. 2, B. 1 s. 46—60.

Hexprocesser i Sverige i slutet af sjuttonde århundradet. Uppteckuade af P. H.
Illustr. svenskt folkbibliotek 1885 B. 1 s. 255—270.

Hundratusen martyrer för djefvulstron. Af J. M.
Sv. familj-journalen 1885 s. 263 ock 306.

Hyltén-Cavallius, G. O. Om draken eller lindormen. Mémoire till kongl. vetenskapsakademien. Andra upplagan. Med 48 bilagor. Växiö 1885. 8:o. 91 s.

Modin, E. Huskurer och signerier samt folkliga namn på läkemedel från Ångermanland. Sthm 1886. 8:o. 23 s.
Svenska landsmålen VII, 2.

Nyrop, Kr. Om "kludetræet".
Kort Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virks. 1884—85 s. 99–104.

Om spådomar. Ett blad ur vidskepelsens häfder.
Hemvännen 1886 s. 47. – Undert.: Svea.

Petersen, H. Knud Lavards Helgentilbedelse; Kilden og Capellet ved Haraldsted.
Aarbøger for nord. Oldkynd. 1885 s. 15–71.

Rørdam, H. F. Jordefærdsskikke i Fortiden.
Kirkehist. Samlinger. 3 R. V s. 627–640.

Sørensen, S. K. Om Middelalderens Opfattelse af Underverdenen.
Hist. Månedsskrift for folkelig og kirkelig Oplysn. B. 7 s. 193–229 ock 257–318.

(*Wahlfisk, J.*) Sägner. Om naturmythiska företeelser m. m. (Forts.)
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 102–124.

Daae, L. Hollandske Ordsprog om Norge og Nordmænd.
Hist. Tidsskr. R. 2, B. 5 s. 140–142.

Folkvisor (samlade av *H. Aminson.*) (Forts.)
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 28–45 + 2 bl. noter.

Freudenthal, A. O. Ordstäf, talesätt och skämt från Nykarleby socken i Österbotten.
Svenska landsmålen VI, Smärre meddel. s. XIII–XIX.

— Om två ordspråk.
Sv. literatursällsk:s i Finland Förhandl. o. uppsatser. 1, s. 46–47.

Ordlekar från Åkers och Öster-Rekarne härader (saml. av *H. Aminson.* — Forts.)
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 86—92.

Ordspråk från Åkers och Öster-Rekarne härad (saml. av *H. Aminson.* — Forts.)
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist. VI s. 46—55.

Ordspråkslika talesätt från Åkers och Öster-Rekarne härad, ordnade i bokstafsföljd efter hufvudord (saml. av *H. Aminson.* — Forts.)
Bidr. t. Södermanl:s äldre kulturhist VI s. 56—85.

Svenska barnvisor ock barnrim samlade ock ordnade af *Johan Nordlander.* Text. Sthm 1886. 8:o. 285 s.
Svenska landsmålen V. 5.
Anm.: Finsk tidskr. 1887, 2 s. 289, av H. Vendell.

VI. Äldre rättsvetenskap, historia ock topografi.

Ask, J. Om oäkta barns arfsrätt. Sthm 1885. 8:o. 45 s.
Särtryck ur Nytt jurid. arkiv 1885. — Sid. 6—16 redogöres för de gamla nordiska lagarnes stadganden i detta avseende.

Briem, P. Um Grágás.
Tímarit hins ísl. bókmenntafélags 1885 s. 133—226.

Hasse, P. Dänenrecht und Fremdenrecht in Dänemark zur Zeit Waldemars II. Als Manuscript gedruckt. Kiel 1883.

Hennings, H. Studien über die ältere dänische Königsurkunde bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts. Inauguraldissert. Halle 1886. 8:o. 55 s.

Holberg, L. Leges Waldemari regis. Kong Valdemars Lov. Et Bidrag til Oplysning om Danmarks Statsret i det 13:de Aarhundrede. [Akad. avh.] Københ. 1886. 8:o. 8 + 310 s. Kr. 4.
Anm.: Tilskueren 1887 s. 86, av Kr. Erslev.

Kempe, Arv. Studier öfver den isländska juryn enligt Grågås. Akad. afh. Lund 1885. 4:o. 70 + 2 s.
Särtryck ur Lunds univ:s årsskrift. T. 21.
Anm.: Krit. Vierteljahrsschr. für Gesetzgeb. IX, av K. Maurer. — Deutsche Litt.zeit. 1885 n:o 48, av K. Lehmann.

Kreüger, J. Den svenska kriminalprocessens utveckling från medlet af det femtonde till slutet af det sjuttonde århundradet. Lund 1885. 8:o. 201 s. Kr. 3,75.
Särtryck ur Tidskr. för lagstiftn., lagskipn. o. förvaltn. 1885.

— Bidrag till upplysning om Wisby sjörättsliga förhållanden under medeltiden. Lund 1885. 8:o. 4 + 60 s. Kr. 1,50.

Lehmann, K. Zur Frage nach dem Ursprunge des Gesetzsprecheramtes.
Zeitschr. der Savigny-Stift. für Rechtsgeschichte. B. 6.

— Der Königsfriede der Nordgermanen Berlin 1886. 8:o. VIII + 286 s. M. 8.
Anm.: Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 1655, av M. Pappenheim. — Literar. Centralbl. 1887 sp. 1765. — Hist. Zeitschr. 1887, 2 s. 175, av M. Pappenheim.

Maurer, K. Die Eingangsformel der altnordischen Rechts- und Gesetzbücher.
Sitzungsber. der philos.-philol. Klasse der Akad. der Wiss. zu München 1886 s. 317—358.

Pappenheim, M. Die altdänischen Schutzgilden. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte der germanischen Genossenschaft. Breslau 1885. 8:o. VIII + 513 s. M. 13.
Anm.: Hist. Tidsskr. (dansk) R. 5, B. 6, s. 828–838, av. J. C. H. R. Steenstrup. – Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 1141, av K. Lehmann. – Literar. Centralbl. 1887 sp. 210, av O. G. – Krit. Vierteljahrsschr. f. Gesetzgeb. N. F. IX s. 341–353, av K. Maurer. – Gött. gel. Anz. 1886 s. 661–669, av K. v. Amira.

Secher, V. A. Om vitterlighed og vidnebevis i den ældre danske proces. Retshistoriske studier. I. Om vitterligheden. Københ. 1885. 8:o. 10 + 232 + 8 s. Kr. 3.
Särsk. titel till denna del av arbetet: Om vitterligheden i den ældre danske proces. Retshistoriske studier.
Anm.: Deutsche Litt. zeit. 1885 N:o 42, av K. Lehmann. – Literar. Centralbl. 1885 sp. 809, av K. M[aure]r.

Barfod, Fr. Danmarks historie fra 1319–1536. 1, 2. Københ. 1885—86. 8:o. Kr. 13.

Baumgartner, A. Aus Islands heidnischer Vorzeit.
Stimmen aus Maria-Laach. Kathol. Blätter. B. 28.

— Das katholische Island des Mittelalters.
Stimmen aus Maria-Laach 1885 s. 51–71.

— Islands Verfall nach der Glaubenstrennung und Wiederaufleben im 19. Jahrhundert.
Stimmen aus Maria-Laach. Kathol. Blätter. Jahrg. 29.

Boyesen, Hj. H. The history of Norway. London 1886. 8:o. XXIII + 556 s. Kr. 7,50.
Anm.: The Academy 1886, 2 s. 356, av Ch. Elton.

Bricka, C. F. Et spansk-nederlandsk Gesandtskab i Danmark 1594.
Hist. Tidsskr. (dansk). R. 5, B. 5 s. 661—672.

Djurklou, G. Om Göran Månssons till Bolmsnäs jordebok. Några bidrag till Stjerneättens historia.
Vitterh:s-, hist.- och antiqvitetsakad:s handl. N. F. 8 s. 1—60 + 4 tab.

Edgren, Hj. Skilda åsigter rörande de indoeuropeiska folkens urspungliga hem och kultur.
Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 520–531 ock 565–581.

Erslev, Kr. Danmarks Folkemængde i Valdemar Sejrs Tid.
Hist. Tidsskr. (dansk) R. 5, B. 5. s. 516–571.

Forsgrén, G. Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561–1655. I. Erik XIV:s och Johan III:s tid. Akad. afh. Sthm 1885. 8:o. 217 + XXXIX s.

Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1885 s. 55, av J. Fr. N[yström].

Freytag von Loringhowen., *A.* Der Dannebrog. Eine Legende. Nordische Rundschau 1884.

Goudie, G. The ancient local government of the Shetland islands. Blandinger udg. af Univ.-jubilæets danske samfund. I s. 274–280.

Hertzberg, R. Kulturbilder ur Finlands historia, skildringar och sägner från Finlands hednatid. Hfrs 1885. 8:o. 146 s. M. 3.

Anm.: Finsk tidskr. 1887, I s. 305, av C. v. B[onsdorff].

Hildebrand, H. m. fl. Om det ariska urhemmet. Ymer 1886 s. XXI–XXXVII.

Hodgetts. On the scandinavian elements in the english race. The Antiquary 1886.

Holm, Edv. Danmark-Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720. Indledning til den dansk-norske Stats Historie fra 1720–1814. Første Del. Københ. 1885. 8:o. XV + 471 + 72 s. Kr. 7. Anden Del. Københ. 1886. 8:o. XVI + 493 + 82 s. Kr. 7,50.

Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1886 s. 248, av H. Hjärne. — Tilskueren 1886 s. 762–786, av J. A. Fridericia.

Howarth, H. H. The conquest of Norway by the Ynglings. Transact. of the royal hist. soc. N. S. vol. I s. 309–363.

Anm.: The Antiquary X s. 29.

— The early intercourse of the Franks and Danes. P. III. Transactions of the royal hist. soc. N. S. vol. I s. 18–61 ock II s. 302–334.

Jacobsson, Halldór. Sagan af Göngu-Hrolfi, sem inntók Norđmandíið. Önnur útgáfa. Reykjavík 1884. 8:o. 36 s.

Mitchell, Th. History of the scottish expedition to Norway in 1612. London 1886. 8:o. 186 s.

Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1886 s. 26.

Poulsen, V. Fortællinger af Norges Historie. Med talrige Illustrationer og et Kart over det gamle Norge. Folkeudgave. H. 1–8. Kra 1884–86. 8:o. B. 1, VIII + 466 s. + 1 karta. B. 2, s. 1–128. à Kr. 0,50.

Saxo Runemester. Danmarks Krønike, fordansket ved *N. F. S. Grundtvig.* Fjerde Udgave. H. 1–10. Københ. 1885–86. 8:o. Kr. 5.

Saxonis Grammatici Gesta Danorum. Herausgegeben von Alfred Holder. Darmst. 1885. 8:o. LXXXVIII + 724 s.

Anm.: Nord. tidskr. for filol. N. R. B. 7 s. 254, av A. Olrik. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 951. — Deutsche Litt. zeit. 1886 sp. 887, av K. E. H. Krause. — Litt. blatt f. germ. u. roman. Philol. 1886 sp. 356, av W. Martens.

Simcox, W. H. Alfred's year of battles. The engl. hist. review I s. 218–234.

Sprinchorn, C. Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614. Sthm 1885. 8:o. 56 s.
Särtryck ur Historisk tidskr. (svensk) 1885.

Storm, G. Haakon Jonssøns og Hafthoressønnernes Slægtskab med den norske Kongeæt.
Hist. Tidsskr. (norsk). R. 2, B. 5 s. 134—139.

— Tillæg til Afhandlingen om Audun Hestakorn.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 143—144.

— Smaating fra Sverres-saga.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 187—224.

Øverland, O. A. Forviklinger paa Oplandene i Midten af det 17. Aarhundrede. (Forts.)
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 1—50.

— Illustreret Norges Historie. H. 1—32. (B. 1, 2.) Kra 1884—86. 8:o. XXVIII + 627 + XXXV s. + 6 pl. + 8 kartor ock XXII + 643 + XXV s. + XVIII pl. + 4 kartor. Kr. 0,60 för häfte.

Ahlén, Abr. Kortfattade historiska, etnografiska och statistiska uppgifter om Kristianstads län. Kristianstad 1885. 8:o. 4 + 115 s. Kr. 1.

Alþingis Catastasis. (Búđaskipun à alþingi).
Árbók hins ísl. fornleifafélags 1884—85 s. 139- 142.

Anderson, R. B. Amerikas første Opdagelse. Af Forfatteren gjennemset og avtoriseret Oversættelse ved *Fr. Winkel Horn.* Køb. 1886. 8:o. 1 portr. + XV + 80 s. Kr. 1,50.

Berg, Wilh. Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap. Utgifven med understöd af C. W. Bergers donationsfond. Göteborg 1885. 8:o. 217 + 94 s. + 1 karta. Kr. 5.
Anm.: Nord. tidskr. utg. af Letterst. fören. 1885 s. 629, av O. Montelius.

— Göteborg vid början af 1700-talet.
Bidrag t. känned. om Göteb:s och Bohusl:s fornm. o. hist. B. 3 s. 289—429.

Bergman, C. J. Visby. Korta anteckningar om stadens topografi, historia, statistik, fornlemningar och nejder. Omarbetning af kapitlet om Visby i 3:e upplagan af Gotlands geografi och historia. Visby 1885. 8:o. 4 + 64 s. Kr. 0,50.

Bidrag till kännedomen af vårt land, samlade och utgifna af *K. G. Leinberg.* I. Jyväskylä 1885. 8:o. VII + 90 s. M. 2 — II. Jyväskylä 1886. 8:o. V + 144 s. M. 3.
Anm.: Finsk tidskr. 1886, 2 s. 63, av F. Gustafsson.

Brenner, O. Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539 nach dem Exemplar der Münchener Staatsbibliothek. Kristiania 1886. 8:o. 24 s. + en karta.
Särtryck ur Kristiania Videnskabsselskabs Forhandl. 1886.

Anm.: Deutsche Litteraturzeit. 1887 sp. 868, av J. Partsch. — Literar. Centralbl. 1887 sp. 12, av K—ff. — Hist. tidskr. (sv.) 1886 s. 368, av E. W. Dahlgren.

Brenner, O. Olaus Magnus und seine Karte des Nordens. Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 401—405.

— Grönland im Mittelalter nach einer norwegischen Quelle. Jahresbericht des geogr. Gesellsch. in München für 1885.

— Die Reisen der Brüder Zeni in den nordischen Ländern. Ein dreihundertjähriges Problem. Das Ausland. 59. Jahrg. (1886) N:o. 47.

Chester, E. Sh. Karlsefne versus Columbus. Scandinavia 1885 s. 295—299.

Daae, L. Om Jarlsø (Jersø) ved Tønsberg. Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 406—408.

Erslev, E. Nye Oplysninger om Brødrene Zenis Reiser, efter et Foredrag i det kgl. nordiske Oldskriftselskab. Københ. 1885. 4:o. 26 s. + 3 pl. Kr. 2,50. Särtryck ur Geografisk Tidsskrift B. 7.

G[eete], R. Hvar låg Vinland det goda. Ymer 1885 s. 317.

Hellwald, Fr. v. Grønlands og Islands Opdagelse, Natur og Folkeliv. Autoriseret Oversættelse fra Tydsk. Kra 1886. 8:o. 4 + 280 s.

Holm, G. Konebaads-Expeditionen til Grønlands Østkyst 1883—85. Geogr. Tidskr. (dansk) B. 8 s. 79—98.

Irminger, O. Aeldre Beretninger om Østkysten af Grønland. Geogr. Tidsskr. udg. af det danske geogr. Selsk. B. 7 s. 117—121.

Johansson, J. Noraskog. Anteckningar och bidrag till Örebro läns historia och topografi. III. H. 1, 2. Sthm 1884, 86. 8:o. 4 + 288 s. Kr. 4.

Jónsson, Brynjólfur. Um Þjórsárdal. Árbók hins ísl. fornleifafélags 1884—85 s. 38—60.

Karlskoga bärgslag förr och nu. Minnesblad till 300-årsfesten i Karlskoga juli 1886. Kort bearbetning efter Erik Fernow. Örebro 1886. 8:o. 14 s. Kr. 0,25.

Keilhack, K. Reisebilder aus Island. Gera 1885. 8:o. VII + 230 s. + 1 karta. M. 3.
Anm.: Magasin für die Lit. des In- u. Auslandes 1885 s. 790, av K. Maurer.

Klingspor, C. A. Svenska slott och herresäten. Horn. Sthm 1885 4:o. 2 + 22 s. + 1 pl. Kr. 3. — Högsjögård. Sthm 1885. 4:o. 2 + 29 s. + 3 pl. Kr. 5. — Tyresö. Sthm 1885. 4:o. 2 + 53 s. + 2 pl. Kr. 7. — Ås. Sthm 1886. 4:o. 2 + 41 s. + 1 pl. Kr. 5. — Ekensberg. Sthm 1886. 4:o. 24 s. + 2 pl. Kr. 3.

Leinberg, *K. G.* Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång. Hfrs 1886. 8:o. 6 + IV + 159 s.
Tillhör Skrifter utg. af svenska literatursällsk. i Finland.

Lund, H. V. De arabiske Geografers Kjendskab til Norden, et Foredrag.
Geogr. Tidsskr. (dansk) B. 8 s. 57—65.

Nicolaysen, N. Om Aarstad og Lungegaarden ved Bergen.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 128—134.

Ólsen, Bj., M. Rannsóknir á Vestfjörđum 1884.
Árbók hins ísl. fornleifafélags 1884—85 s. 1—23.

Pappenheim, M. Kommissionär und Dolmetscher.
Zeitschr. f. das ges. Handelsrecht. N. F. XIV s. 440—444.
— Om en dansk man, Sigurd Ågessøns resa till Vendland på Knut den Stores tid.

Poestion, J. C. Island, das Land und seine Bewohner nach den neuesten Quellen. Mit einer Karte. Wien 1885. 8:o. VIII + 461 s. M. 10.
Anm.: Magasin für die Lit. des In- u. Auslandes 1885 s. 820, av K. Maurer. — Zeitschr. f. österr. Gymnas. 1885, av R. Heinzel. — Literar. Centralbl. 1886 sp. 1522.

Ramm, Axel. Hvad vi veta om Småland under hedna tiden. Föredrag vid Wexiö stifts folkskollärareмöte i Jönköping den 7 augusti 1884. Jönk. 1885. 8:o. 15 s.
Särtryck ur Förhandl. vid Vexiö stifts allm. folkskollärare-möte i Jönköping 1884.

Schirmer, H. M. Beliggenheden af Garđar paa Grønland.
Hist. Tidsskr. (norsk). R. 2, B. 5 s. 412—417.

Schweizer, Ph. Island, Land und Leute, Geschichte, Literatur und Sprache. Leipzig 1885. 8:o. VIII + 203 s. Mark 4.
Anm.: Nordisk revy 1884—85 sp. 441, av Rolf Arpi. Jfr. sp. 470—475. — Magasin für die Lit. des In- u. Auslandes 1885 s. 804, av K. Maurer. — Centralorg. f. Realschulw. 1885 s. 699, av H. Lenk.

Steenstrup, K. J. V. Bemærkninger til et gammelt Manuskriptkaart over Grönland.
Ymer 1886 s. 83—88.
— Om Østerbygden. (Efter et Foredrag holdt i det kgl. danske geograf. Selskab).
Geogr. Tidsskr. (dansk) B. 8 s. 123—132.

Storm, G. Søfareren Johannes Scolvus og hans Reise til Labrador eller Grønland.
Hist. Tidsskr. (norsk) R. 2, B. 5 s. 385—400.

Stredtfield, G. S. Lincolnshire and the Danes. London 1884. 8:o. 386 s.

Thiset, A. Bidrag til Gosmer Sogns Fortidshistorie.
Hist. Tidsskr. (dansk). R. 5, B. 5 s. 672—691.

Thoroddsen, Th. En Undersøgelse 1882 i det østlige Island.
Geogr. Tidsskr. (dansk) B. 7 s. 95—112 ock 129—140.
Þorsteinsson, J. Um Hólar í Hjaltadal.
Tímarit 1886 s. 67—105.
Vigfússon, S. Rannsókn í Borgarfirði 1884.
Árbók hins ísl. fornleifafélags 1884—85 s. 61—138.
Åkerblom, L. Die Färöer; Land und Leute. Hauptsächlich nach dänischen Quellen geschildert.
Aus allen Welttheilen. 17. Jahrg. N:o 11, 12.

Bihang.

Anmälningar av tidigare utkomna arbeten.

Amira, K. v. Nordgermanisches Obligationenrecht. I. Leipzig 1882.
Anm.: Götting. gel. Anz. 1885 s. 513—580, av Brinz.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, utg. af *H. Aminson.* IV, V. Strängnäs 1883, 1884.
Anm.: Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XXXIV, av V. W[adman].
Brandt, Fr. Forelæsninger over den norske Retshistorie. II. Kra 1883.
Anm.: Hist. Zeitschr. 1887, 1 s. 151, av M. Pappenheim.
Compte-rendu du congrès internat. des américanistes 5:e session. København. 1884.
Anm.: Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1886 sp. 445, av O. Brenner.
Corpus poeticum boreale ed. G. Vigfússon & F. York Powell. 1, 2. Oxford 1883.
Anm.: Gött. gel. Anz. 1888 s. 153—187, av J. Hoffory.
Dahl, B. T. Bidrag til dansk sætningslære. Køb. 1884.
Anm.: Centralorg. f. Realschulwes. 1885 s. 176, av. H. Lenk.
Hildebrandsson, H. H. Samling af bemärkelsedagar, tecken etc. rörande väderleken. Sthm 1883.
Anm.: Sv. landsmålen VI. Smärre meddel. s. XXVIII, av V. Carlheim-Gyllenskiöld.
Hollander, A. G. Svenska undervisningsväsendets historia. 1. Ups. 1884.
Anm.: Pedagog. tidskr. 1886 s. 180, av F.
Lehmann, K. Verlobung und Hochzeit nach den nordgerm. Rechten. München 1882.
Anm.: Zeitschr. der Savigny-Stift. für Rechtsgesch. VI.
Linder, N. Om tilltalsord i svenska språket. Sthm 1884.
Anm.: Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1886 s. 48, av E. Mogk.
Müllenhoff, K. Deutsche Alterthumskunde. V. Berlin 1883.
Anm.: Hist. Zeitschr. 1885, 2 s. 319, av L. Erhardt.
Nicolaysen, N. Langskibet fra Gokstad. Kra 1882.
Anm.: Hist. Zeitschr. 1887, 1 s. 149.

Noreen, Adolf, Altisl. und altnorweg. Grammatik. Halle 1884.
Anm.: Modern language notes 1887 n:o 3, av J. M. Hart.

Norvegia. Tidsskrift for det norske folks maal og minder. 1. Kristiania 1884.
Anm.: Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. LI, av A. Kock.

Sagor och äfventyr, berättade på svenska landsmål af *G. Djurklou.* Sthm 1883.
Anm.: Svenska landsmålen. VI. Smärre meddel. s. XXXVI, av V. W[adman].

Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet ordnade af *Herm. Vendell.* Hfrs 1884.
Anm.: Svenska landsmålen VI. Smärre meddel. s. XLVII, av E. Korsström.

Tvivlsomme ord i Norges gamle love.

Naar jeg, uagtet ikke sprogforsker ex professo, i det fölgende vil söge at give nogle bidrag til forstaaelsen af enkelte vanskelige udtryk i de gamle norske love, tör jeg som den svenske biskop tillægge, at jeg gjör det "nödt og tvungen". Beskjæftiget med at udarbeide et retshistorisk glossar til lovudgaven, har jeg oftere været nödsaget til at danne mig en opfattelse af ord og udtryk, der af filologer og lexicografer enten meddeles en anden eller ogsaa aldeles ingen forklaring. Begrundelsen af denne min afvigende eller supplerende opfattelse, hvilken i almindelighed hviler paa fortolkningen af vedkommende lovsteders materielle indhold, kan imidlertid i adskillige fald i selve glossariet ikke udvikles uden at overskride den knaphed i redegjörelsen for hvert enkelt ord, som i et saadant arbeide bör være fremherskende. Jeg har derfor valgt at ty til "Arkivet" som et passende sted for dröftelser af denne art. Men jeg har hermed ogsaa forbundet en anden hensigt. Som mindre kyndig i sprogforskningens detaljer er det min pligt og ret paa dette omraade at forholde mig væsentlig spörgende, og, om jeg end mener at have gyldige grunde for min anskuelse i en og anden enkelthed, dog at afvente hvad filologerne fra sit standpunkt kunne have at sige. Jeg skulde derfor önske de neden staaende bidrag i en vis grad opfattede som en henskyden under höiere forum, som en anmodning til de sprogligt sagkyndige at undersöge og yttre sig om vedkommende emne. Paa den

anden side maa jeg dog ogsaa inhærere forbeholdet "i en vis grad". Jeg har nemlig oftere fra min side omvendt troet at gjöre den erfaring, at DHrr. filologer undertiden ere altfor raske til at overse de materielle indvendinger, der reise sig mod deres sprogligt acceptable ordforklaringer, og jeg mener at kunne paastaa, at ligesaa vist som det tilkommer sprogforskerne en gyldig indsigelsesret mod retshistoriske konstruktioner, der bygges paa sprogligt uholdbare forudsætninger, har ogsaa retshistorikeren et veto ligeoverfor afledninger og tydninger, der komme i paatagelig strid med lovbestemmelsernes tendents og de retslige institutioners karakter og udvikling.

Afsáð.

Dette ord, der forekommer i Frost. XIII 1 i udtrykket "selja öðrum manni at afsáði", betegner Fritzner i sin 2:den udgave af Ordbogen med et spörgsmaalstegn, og Schlyter forstaar et tilsvarende ord i Vestgötal. Kyrkob. 20 "sa afsædhum" som "afsides, særskilt". I sin förste udgave havde imidlertid Fritzner oversat ordet med "besaaen af fremmed jord", og denne forklaring optoges og begrundedes videre af Otman (Äldre Västgötalagen, öfversatt och förklarad, Helsingfors 1883). Ordet sigter til det tilfælde, at et enkelt jordstykke eller del af en landeiendom overlades nogen til særskilt drift uden at dermed, som i det egentlige leilændingsforhold, fulgte hus og bosættelse. Betydningen er fölgelig: saaning "for sig", "borte fra" d. e. under ophævelse af forbindelsen med den övrige gaardsdrift. Partikkelen "af" har derfor ikke, som Otman (og vel ogsaa Fritzner i sin 1:ste udgave) synes at mene, hensyn paa den gaard, hvorunder den besaaede mark ifölge den nævnte aftale er bleven henlagt og nu drives — forholdene paa landet maatte i regelen medföre, at naar et ubeboet stykke jord midlertidig fraskiltes én eiendom, skede det for indtil videre at forene det med driften af en anden —,

og ordet "afsáđ" betyder altsaa ikke "besaaen af en fremmed jord" d. e. af en ager, der egentlig ikke tilhörer gaarden; men det har hensyn paa den gaard, hvorfra ageren er bleven skilt, og betyder saaledes "besaaen af en gaarden tilhörende ager *ved en fremmed*". "Selja at afsáđi" bliver fölgelig at oversætte med at "overlade til separat, særskilt dyrkning", og "sa afsædhum" — ikke med at "saa afsides", men — med at "besaa, dyrke et fra en (anden) gaard adskilt jordstykke".

Árborinn mađr, reksþegn.

Fritzner (endnu i sin 2:den udgave) og Vigfusson (i Oxforderordbogen) ere enige om at opfatte ordet "árborinn" som korruption for "arfborinn". Men dette lader sig hverken forene med textforekomsterne eller ordets tekniske anvendelse. Det er de yngre texter, der paa et par steder (Landsl. IV 3, Jonsb. Mannh. 2) benytte formen "arfborinn" som variant til "árborinn", hvorimod dette — som oftest ogsaa med accentueret á — er eneraadende i de äldre love, Frost. loven og Bjarköretten, hvor disse ikke (som f. ex. i Frost. II 1, VIII 1, IX 1 og Bjark. kap. 127) istedet benytte sig af betegnelsen "ættborinn", der ellers nærmest tilhörer Gul. loven (se kap. 71, 198, 248, 259). Dertil kommer, at "arfborinn" i de forbindelser, hvori "árborinn" bruges, vilde have været i nogen grad vildledende, idet der ikke kan være tvivl om, at ogsaa den nedenfor "árborinn mađr" rangerende "reksþegn" var "baaren til arv". I en vis udstrækning var dette jo endog tilfældet med den endnu lavere klasse "frigivens sön". Ordet bör uden al tvivl sammenstilles med "árbúinn", tidlig færdig, "árdagar", gamle dage, "árrisull", som staar tidlig op, "ársáinn", tidlig saaet, árvakr", tidlig vaagen, hvor ár- dels betyder tidlig, dels som i "árdagar" fordum, i fortiden. Jfr. ogsaa udtryk som "ár var alda" o. lign. "Árborinn" bör fölgelig opfattes som egentlig at betyde: födt i tidlige dage, i en fjern fortid. I denne an-

vendelse turde ordet oprindelig være bleven brugt i forbindelsen "telja langfeđr sína til árborinna manna" d. e. regne sine forfædre op til mænd, der tilhöre en længst forsvunden tid. Man jævnföre den tilsvarende tankegang i talemaaden "telja langfeđr sína til haugs ok til heiđni", hvorom se Fritzner under haugr. "þá teli hann fjóra langfeđr sína til árborinna manna", heder det i Frost. IX 10. Den teknisk-retslige brug af ordet turde derpaa — gjennem udtryk som "sanna ætt sína árborna" (Frost. IX 10), "*kominn af árbornum mönnum", o. lign. — have hidfört den paa de övrige steder i Frost. loven og Bjarköretten fremtrædende, men, som jeg mener, forkortede og sildigere betegnelsesmaade, idet den, der kunde "telja til árborinna manna" eller "sanna ætt sína árborna" selv blev kaldt "árborinn mađr". — Forövrigt kjendes ordet, som nævnt, kun fra Thröndelagens lovgivning, Frost. loven og Bjarköretten, hvorfra det paa et enkelt sted er kommet ind i Magnus lagaböters love. Gul. loven bruger derimod ordet "ættborinn". Foruden de ovenfor citerede steder viser især Gul. kap. 62 ("nu fær leysingi konu ættborna"), jævnfört med den tilsvarende bestemmelse i Frost. IX 11, den fuldstændige identitet i de tvende udtryks betydning. Paa samme maade jævnföre man Frost. IX 16 og X 47, samt Bjark. kap. 145 og Frost. XIV 10. Karakteristisk er ogsaa bestemmelsen i Frost. V 13: "eigi skulu ættbornir menn i konungs garđ ganga", samt i Frost. IX 1, der lader "ættborinn mađr" deltage i ceremonierne ved trælles frigivelse. Ordet "árborinn" i denne specielle betydning var altsaa en nordenfjeldsk usus, der ikke andensteds havde fundet efterligning eller var almindelig kjendt. — Hvad dets tekniske anvendelse angaar, er den derimod ikke tvivlsom. Det var standsbetegnelse for de frie mænd, hvis ætt uden at tilhöre hauldernes klasse dog kunde bevises i flere slægtled at have været fri for alle slags "þyrmslir" d. er levninger af ældre ufrihed. Da et saadant bevis i regelen maatte forudsætte, at

slægten var kjendt og fæstet til bygden, blev "árborinn maðr" socialt betegnelsen for at være af en god, i ordnede forhold levende ætt. Derfor vexlede ordene "árborinn" og "ættborinn". Men da odelsætterne særlig udhævedes ved ordet "hauldr", kom "árborinn" i det gamle nordenfjeldske samfund til at betegne dem, der tilhörte en fribaaren leilændingsætt, hvilket var tilfældet med hovedmassen af bönderne. Den derimod, som enten i mands minde stod i afstamningsforhold til en frigiven, eller hvis slægt overhoved ikke kunde bringes paa det rene, naaede ikke höiere op end til at være saakaldet "rekspegn", hvilket ligeledes temmelig omtvistede ord egentlig betyder vagabond (jfr. reka, vagari), idet det öiensynlig staar i direkte modsætning til "búþegn" d. e. fast bosiddende mand, men dernæst som en mindre hædrende betegnelse har fæstet sig ved hele den samfundsklasse, hvis medlemmer ikke kunde "telja langfeðr sína til árborinna manna" og i og med dette blot ansaaes at staa i et lösere og ved fortsat omflakning atter let oplöseligt forhold til bygdens befolkning af hjemmehörende ætter. — For en endnu senere tids vedkommende, da sporene af trældomsvæsenet overhovedet vare forsvundne, siger Bylovens IV 3 (Jonsb. Mannh. 2): "sá er árborinn, er kominn er til alls réttar"; men denne definition kan kun med forbehold anvendes paa den ældre tid, da det for at være "árborinn" ikke var nok personlig at være "kominn til alls réttar", men da det krævedes, at fire forfædre ogsaa skulde have været ligesaa godt stillede.

Árofar.

Det nyeste forsög paa at forklare dette ord, nemlig Dr. Hj. Falks i dette tidsskrifts 3:die aargang (p. 343), maa, saa fortræffeligt det end kan være i rent sproglig henseende, ikke desto mindre af saglige grunde erklæres for umuligt. Naar Dr. Falk kommer til det resultat, at "árofar" betyder dem, som yder gammel hævd, og specielt i odelsprocessen odelsbry-

dere, d. e. odelsbrydende vidner, saa er just derved at bemærke, at de med dette ord benævnede vidner saa langt fra at hjælpe til at bryde odel eller gammel hævd tværtimod i odelsprocessen *altid og undtagelsesfrit* optræde paa odelsmandens side for at understötte ham i at gjöre sin odelsret og gamle hævd gjældende. Hvad der ved hjælp af "árofar" brydes, er saaledes netop omvendt *det senere stedfundne kjöb*, i kraft af hvilket den af odelsmanden udsagte besidder for öieblikket eier gaarden, altsaa den nye, ikke den gamle, ret og ordning. Derimod findes ordet aldrig, som Falk tildels mener, brugt om besidderens vidner, undtagen i det ene tilfælde, at ogsaa han paa sin side *gjör odelsret* ("gammel hævd") *gjældende* (Gul. kap. 266 jfr. 265), i hvilket fald hans vidner, der skulde besidde desamme formelle egenskaber, som odelsprætendentens, ogsaa laante samme benævnelse som disse, og Fr. Brandts oversættelse af ordet som "lösningsvidner" er derfor fuldt træffende (Forelæsninger II p. 328). Paa denne teknisk-specielle betydning af udtrykket bör der vistnok ogsaa i spörgsmaalet om dets usikre etymologi lægges særlig vægt. Den tillader nemlig at formode, at "árofar" bör opfattes som en direkte modsætning til de vidner, der tilkaldtes for at bekræfte og ved sin tilstedeværelse formelt gyldiggjöre salget eller henholdsvis kjöbet af en jordeiendom, de i Norge saakaldte "tryggvaváttar", i Sverge "fastar". Ligesom "rof" d. e. brud paa en overenskomst staar i modsætning til "trygđ" d. e. sikker stadfæstelse af en overenskomst, saaledes staar "rjúfa", bryde, i modsætning til "festa" d. e. med gyldig virkning, i gyldige former vedtage, afslutte en kontrakt. "Ár rofar" turde derfor være de vidner, ved hjælp af hvilke et kjöb og salg af en jordeiendom bringes til — i kraft af lösningsretten — at gaa om igjen, hvorved fölgelig opstod en art legaliseret "kauprof". Jfr. den islandske Grágás's udtryk: "stefna kaupi til rofs", "stefna dómi til rofs", "lýsa dómi til rofs" (se Vigfusson under "rof"). Med hensyn til selve orddannelsen mærke man, at "rof" oftere saavel i

egentlig, som i overfört betydning forbindes med præpositionen "á". Vigfusson anförer: "rof á bundinni skjaldborg", "á fylkingunni", "á svörtu skýi"; og Frost. III 22 har: "fœra rof á festarmál" d. e. erklære trolovelsen brudt. Paa samme maade kunde vistnok odelsmanden, der gjorde brug af sin gjenlösningsret, siges at "fœra rof á jarđarkaup" e. lign., og de vidner, ved hvis bistand han opnaaede dette, kaldes "á-rofar". Skulde man finde, at denne tilknytning til det substantiviske udtryk "rof á" istedetfor til et verbalt "rjúfa á", der aldrig sees anvendt, lidet egner sig til forklaring af et agens som "árofar", saa bemærkes hertil, at ordet meget muligt er produktet af en bevidst orddannelse, der har sögt at skabe en teknisk benævnelse, som man havde brug for, og at en saadan bevidst laven af et ord vistnok i höiere grad kunde sætte sig ud over den finere sprogfölelse end en dannelse, der umiddelbart og ureflekteret udgik af sprogets iboende natur. — At deslige lavede ord ikke ere ganske fremmede for de gamle love, kan sees af Frost. VI 2, hvor der ingen bindende grund foreligger til at betvivle, at det der forekommende ord "vísendr" virkelig, som stedet selv oplyser, er dannet af adjektivet "víss" for at betegne dem, som ere "visse" d. e. uundgaaeligt forpligtede til at deltage i mandebödernes udredsel; men saa er jo rigtignok ogsaa dannelsen bleven derefter.

Beđset, beđsetr, húsbeđa.

Fritzner opförer et "beđseti" m., men uden at angive nogen betydning. Vigfusson vakler mellem formerne "bođseti" og "beđseti" og opförer, dog under tvivl, betydningen: "benches in a law-court, the bar", hvorfor han ogsaa gjætter paa formen "bekkseti". — Ordet "húsbeđa" f. findes hos Fritzner med et spörgsmaalstegn; Vigfusson har det ikke. — Gul. loven kap. 73 viser, at leilænding kunde bygge huse, der ansaaes at tilhöre ham selv, og som han derfor i tilfælde af fraflyttelse kunde tage med sig eller en vis tid lade blive staaende paa steder,

hvor de ikke fortrædigede ager eller eng. Til en lignende, omend anderledes formuleret ret sigter Frost. XIII 1, naar den om leilænding siger: "husbeđu eina skal hafa ef vill eđa gjalda landnam af fleiri oru". Nordenfjelds kunde altsaa leilændingen straffrit anvende saameget "tomt", som medgik til et enkelt hus, til saadan separat bebyggelse. Sidste led i ordet er öiensynligt det af I. Aasen for Söndmöre opförte "bed f. grund; bunden i et jordgulv," hvortil vel paa oldnorsk nærmest skulde svare et "beđ" f., men som skjönnes tillige at have havt biformen "beđa", ligesom tilfældet var med flere andre enstavelses feminina, at de havde biformer paa a ("kvöđ", "kvađa" "kröf", "krafa" o. fl.) Ved förste öiekast kunde det synes, som om man havde et nærbeslægtet ord i en enkelt afskrift af det færöiske saudabref (retterbod af 1298, Norges gamle love III p. 40). En jævnförelse med det tilsvarende sted i hovedkodex (§ 3 paa pag. 35) viser imidlertid, at det paa förstnævnte sted forekommende "husbeđr" simpelt hen er skrivfel for "husbœndr."

Naar der saaledes i oldnorsk fandtes et "beđ", "beđa" f. i betydningen grund, tomt, jordgulv, forklares derved ogsaa lettelig ordet "beđset", der paatræffes i Bjark. kap. 52, hvor der er tale om en paa byens almindelige thingplads afholdt domsforsamling. Tænke vi os nemlig, at med "beđ" er bleven betegnet den aabne grund eller plads, hvor der til bymödets og andre dömmende forsamlingers afholdelse var lagt bræddegulv (de saakaldte "mótfjalir"), kunde de præsumptivt sammesteds anbragte siddebænke passende benævnes "tomtebænkene", "beđset", idet siddebænkene i et almindeligt hus ligefrem kaldtes "set". "Ganga af beđsetum" blev derfor i Bjark. kap. 52 et usögt udtryk for at forlade mödet. Paa samme maade betegnedes enhver, der som deltager i et domsmöde d. e.: som domsmand tog plads paa "beđset" som "beđsetr", og naar Bjark. kap. 103 forbyder andre end de procederende parter at "ganga fyrir beđseta fram", gaa frem foran domsmændene,

bruger den tydeligvis "beđsetr" paa lignende maade, som naar det i Dipl. Norv. XI 127 heder: "hvárki beinksetr ne domsetr". Afskriveren af den i Norges gamle love IV p. 91 i noten citerede codex har da ogsaa ganske rigtigt gjengivet ordet med "dómsmenn". Det i den ene række codices forekommende "bođseta" maa derimod nödvendigvis blive at opfatte som en fordreielse, der vel nærmest antyder, at ordet tidligt var blevet obsolet.

Feldr, bláfeldr, vararfeldr.

Endnu i Fritzners sidste udgave opföres ordet "feldr" alene med betydningen "firkantet tæppe eller plag, skikket og brugt til at kaste over sig til legemets bedækning saavel i liggende som opreist stilling." Denne sprogbrug turde imidlertid være en afledet og heller ikke den eneste. Den passer ikke i det oldnorske lovsprog. Gul. kap. 223 ("giallda vararfeldi nyia oc uskicta") viser tværtimod, at en "vararfeldr", der af Vigfusson opfattes som en almindelig (d. e. simplere) kappe eller pelts, netop i sin egenskab af betalingsmiddel skulde være "uskiktr" d. e. ikke omgjort til eller indsat i en "skikkja", kappe eller lignende plag. Fölgelig betyder ordet "feldr" i denne forbindelse simpelt hen skindvare overhovedet eller, nærmere betegnet, faareskind. Paa samme maade kan bestemmelsen i den ældste, norsk-islandske handelstraktat (Norges gamle love I p. 437), som paalægger enhver til Norge kommende Islænding, der er i besiddelse af sin fulde ret, i landöre at erlægge "6 felde oc 6 alnir vađmals eđa hálfa morc silfrs", umulig forstaaes derhen, at det var 6 skindkapper eller peltse, der skulde udredes. Det vilde for det store flertal have været en, om ikke helt uoverkommelig, saa dog særdeles fölelig præstation. Da det imidlertid ogsaa paa dette sted gjælder kurante betalingsmidler (sölv, vadmel, skind), maa forudsætningen ligesom i Gul. kap. 223 være, at feldene skulde være "uskiktir", altsaa löse faareskind. Sex saadanne

passe da ogsaa ulige bedre at nævnes sammen med 6 alen vadmel. — Iövrigt synes "feldr" i betydningen af "kappe, pelts" nærmest at have tilhört Island. I det mindste kjender I. Aasen for norske dialekter foruden om selve dyrenes haarbeklædning ordet blot brugt om overbredsel, tæppe o. lign. for en liggende stilling beregnede plag. Af Krókarefs saga 13, hvor det heder: "skikkjur eru þar á Islandi er feldir heita", synes det ogsaa at fremgaa, at "feldr" i betydningen kappe var en særegen islandsk sprogbrug. — Ved siden af "vararfeldr" forekommer i Ljósvetningasaga 93 "vararskinn" og vel at mærke i sammensætningen "vararskinnsolpa" d. e. pelts, kaabe af vararskinn. At disse to ord (ligesom ogsaa "vararváđ" i Gullþórissaga) skulde, som Vigfusson helst vil, være dannet af "vör" f., havn, og altsaa nærmest betyde havneskind, d. e. skind, afsætteligt i havnene, synes mig en sögt forklaring. Sandsynligere er det ved siden af "vara" f., en vare, at antage en ældre biform "vör" f., hvormed sammensætningen kan være dannet. Skind, skikket til og brugt som kurant handelsvare, giver sagligt den ene rimelige mening. — I Gul. kap. 223 opföres *blafeldr* som en art betalingsmiddel, hvilket vistnok skjönnes at have udgjort en noget finere kvalitet end den almindelige "vararfeldr," men som dog ogsaa ifölge sammenhængen maa have været en temmelig kurant artikkel. Ordet kan derfor ikke, som Fritzner formoder, naar han gjætter paa blaarævskind, betegne noget særdeles kostbart peltsværk; thi et saadant egnede sig ikke til *lovbestemt* betalingsmiddel. Dette i forbindelse med udtryk som "blákollr", sorthaaret, "blámađr", neger, "blár sem kol" o. lign. turde gjöre det höist sandsynligt, at "bláfeldr" simpelt hen betyder sort faareskind, medens "vararfeldr" var den hyppigere, smudsig hvide kvalitet.

Grassetr.

Et par varianter til Jons kristenret kap. 31 have udtrykket "sitja grassetri" i betydningen af "at befinde sig i sær-

deles trange kaar" og gjengive dermed hovedtextens (saavelsom dens kildes, Frost. II 27) "sitja i sults husi". "Sitja grassetri" er altsaa ikke lovstedets oprindelige ordelag, men er af afskriverne indsat for at udtrykke den samme tanke: at være i stor forlegenhed. Billedet maa fölgelig være hentet fra et andet omraade. I norske oldskrifter kan udtrykket blot sees at forekomme paa endnu et sted, Dipl. Norv. II 448, hvor det heder: "ei er þess at dylja, at hann biuggi þar um þriu ár, seri hana (ɔ: jörđina) ok fjorđa sat hann grassætri". Dette sted forstaar *Fritzner*, omend under tvivl, derhen, at vedkommende det 4:de aar ikke længer sad paa gaarden paa leilændingsvilkaar, men blot havde græsningsret for sit kvæg. Denne opfattelse bestyrkes tilnærmelsesvis ved et tilsvarende sted i den ældre Vestgötal. Tyveb. kap. 3, hvor ordet "græssæti" bruges om den, der sidder paa en gaard uden at have andel i dens drift. Men Fritzners mening turde kunne stöttes ogsaa ad en anden vei. At den tidligere leilænding det 4:de aar blev siddende under saa ugunstige vilkaar, som de antydede, kunde blot have sin grund i, at han ingen anden gaard håvde erholdt leiet paa leilændingsbetingelser, at han med andre ord var, hvad de gamle love betegne som "búslitsmađr" d. e. husvild. Men om en saadan siger Frost. XIII 1 udtrykkelig, at han under den forudsætning, at der ikke allerede er kommen en efterfölger efter ham som leilænding paa den af ham hidtil drevne gaard ("at utekinni jörđu") skal have "fjorđung (sc.: jarđar) til grass." Den hidhörende bestemmelse lyder i sin helhed saaledes: "en at utekinni jorđu á hann holf hús til sumarmála oc fjorđung til grass ef hann er búslitsmađr, en fjorđung skal hann leggia i tröđ oc fiorđung or tröđ ef vill međ rúg oc ef gerđir um, þá scal hann hafa allt um haust þó at hann fari af jörđunni; en ef eigi er gerđt um oc skal hann ecki hafa af nema friólaun eina." Her har man vistnok villet opfatte det förste "fiorđung" som betegnende en fjerdedel af husene, og

[illegible]

ager". Hermed stemmer ogsaa Söderwalls oversættelse af ordet med "husmand", hvilken han stötter til et par andre citater. Maaske har man dog fremdeles indrömmet den græssiddende græsningsret i havnegangen, og i ethvert fald turde det anförte sted af Frost. loven give nöglen til ordets oprindelige bemærkelse. Til med Schlyter at forstaa ordet som et slags spotteglose "en, der sidder paa bare græsset" d. e. paa bare bakken, er der ifölge det foregaaende ingen grund, ligesom dets af den samme lærde opstillede modsætning til det olddanske "garþsæti" savner tilstrækkelig hjemmel. Derimod er "græssæti" öiensynligt identisk med Østgötalagens "græsfari", hvilket ord forekommer i et lovsted, der netop omhandler lignende retskollisioner af dem, der ere gjenstand for bestemmelserne i Frost. XIII 1 (Østgötal. Bygdab. IX 6: egh ma han gæra græsfara). "Græsfari" anvendes her nöiagtigt i samme betydning som det norske "búslitsmaðr" (altsaa: husvild) og maa fölgelig oprindelig betegne den, som ved at fravige gaarden beholder (nogen tids) græsningsret (fara a græss jfr. sitia a græss).

Hærbúa.

De hidtil uforstaaede ord i Frost. XIII 9: skal mæla fra grœnu grasi af hvárotveggia lande eða "hęr bunni hizcu", — og længere nede: stendr þar i gras eða "herbua", maa det erkjendes, at Prof. S. Bugge gjennem sin tydning (i dette tidsskrift II p. 217) i textkritisk og tildels ogsaa i filologisk henseende har bragt paa det rene, idet han har paavist, at "hærbúa" maa være et plantenavn ("búa" = det i de nordenfjeldske plantenavne "graabu" og "raudbu" (I. Aasen) endnu forekommende fem. "bu"). Oversættelsen bliver altsaa: "fra det grönne græs eller den yderste *hærbúa*" ("hizcu" for "hinztu"), samt nedenfor: "græs eller *hærbúa*". Spörgsmaalet er imidlertid, hvilken plante benævnelsen "hærbúa" betegner. Bugge mener, at dermed sigtes til den almindelige bynke (artemisia

vulgaris), hvilken paa grund af sine blades graa underside i enkelte norske og svenske dialekter heder "graabu, gråbo." Han gjör i den anledning opmærksom paa det gamle femininum "hæra", der dels betyder (haarets) graa farve, dels konkret: graat haar; "hærbúa" og "grábúa" skulde fölgelig være synonymer. Rigtigheden heraf turde det dog være vanskeligt at overbevise sig om. En saadan fremhævelse af en enkelt, speciel urt i en forbindelse som den her omhandlede maatte ansees for lidet motiveret og for ikke at staa i samklang med lovenes övrige maade at udtrykke sine bestemmelser paa, medmindre der kunde angives nogen særskilt grund for, at netop den i vedkommende sammenhæng var egnet til typisk at tildrage sig opmærksomheden. Men det skjönnes ikke, at dette her er tilfældet med artemisia. Vistnok stikker dens farvetone — den er bleggrön paa bladenes overside, lysegraa paa deres underside — saavidt af fra græssets friske grönne, at den, som nævnt, paa sine steder har faaet navn af "graabu"; men denne omstændighed synes dog ingenlunde at kunne være tilstrækkelig til at begrunde anvisningen af den som udgangspunkt for maalinger i anledning af et indtraadt elvebrud, hvilket danner emnet i det anförte lovsted. Forudsætningen for en saadan benyttelse maatte utvivlsomt være, at den saaledes fremhævede plante havde sit voxested ved elvebredder og bækkefar. Men med artemisia vulgaris er netop det modsatte tilfældet. Den voxer paa tör jord, ifölge Blytt (Norges Flora p. 378) "især nær beboede steder, ved veie, i kanten af agre, paa törre bakker". Hermed maa det erkjendes at være alt andet end sandsynligt, at der i Frost. XIII 9 skulde sigtes til nævnte blomst. Og hertil tror jeg at burde føie endnu en bemærkning: hvis der, som Bugge vil, virkelig skulde være ment en væxt, hvis navn ved at hentyde til dens graa farve, skulde supplere det sideordnede udtryk "grönt græs", vilde det gamle lovsprog neppe have undladt at benytte selve ordet "graa". Derved

vilde være fremkommet den ogsaa i lovene stærkt yndede alliteration, der netop brugtes, naar det gjaldt ved sammenstilling af to hinanden udfyldende ord at opnaa mindre indsnævrende betegnelser. Det er desuden just fra Frostathingsomraadet, at I. Aasen har hentet ordet "graabu", som uden al tvivl allerede i middelalderen har hedet "grábúa". Bugges tilknytning af ordet "hærbúa" til det nævnte fem. "hæra" i dettes betydning af "graahaarethed" og derigjennem dets anvendelse paa artemisia synes derfor lidet acceptabel. Derimod vilde ogsaa sagligt alt være i den bedste orden, om der under navnet "hærbúa" kunde paavises en plante, der havde den dobbelte egenskab, at kunne opföres som et slags modsætning til det grönne græs og tillige at være iöinefaldende karakteristisk for elvebredder, altsaa f. ex. strandhalm e. lign. Ogsaa har I. Aasen virkelig et ord "hære" neutr., der bruges om goldax og kornavner samt et verbum "hæra", der foruden "at rense for haar" ogsaa betyder "at rense (korn) for straa og stilke". Det förste udtales vistnok fleresteds med tykt *l*, hvilket — som Bugge privat gjör mig opmærksom paa — skulde tyde paa et oprindeligt *rd;* men ogsaa isaafald lod ordet sig med lethed forklare enten som en participialdannelse af verbet "hæra" eller som identisk med adjektivet "hærd" d. e. haaret. I ethvert tilfælde turde de anförte ord vidne om, at man har sammenlignet avneforekomster og goldax med haar (ligesom lignende stivere plantedannelser med börster, se I. Aasen under "boste"), og derfor kunde det vel ikke ansees umuligt, at netop strandhalm eller en lignende axbærende straaplante skjuler sig under benævnelsen "hærbúa". At dettes sidste led "búa" just skulde betegne en lige ved gaarden ("bú") voxende urt, turde sammenhængen i Frost. XIII 9 netop vise, ikke kan være korrekt [1]).

[1]) I en note til sin her omhandlede artikkel foreslaar S. Bugge tillige en emendation af de tvende, i samme sted af Fr. loven (XIII 9) forekommende ord "lita hinu", hvilke han erklærer for uforstaaelige, som de staa. Heri kan jeg

Iskotsmaðr.

"Um iskotsmenn (ukunniga)" forekommer i et par membraners overskrift til Landsl. I 7, hvilket kapitel blandt andet forbyder at tage i sit hus landstrygere og andre personer, som man ikke har fuld rede paa. Ordet turde være en euphonisk fordreining af et vanskeligere udtaleligt *"ikostsmaðr", mand, som er eller tages i kost hos nogen. Jfr. bondi haldi honom kost, Jonsb. Kaupab. kap. 25; halda þá með sinum kost, Byl. IX 4, o. m. fl., samt især: setjask í kosti þeirra, Fornm. Sögur VIII 58. — Skulde ikke det af I. Aasen som dunkelt opförte, hallingdalske ord "iskost", der betyder "ophold, hvile, standsning", höre hid, idet man af et *"iskostmand" (en anden form for "iskotsmand", "ikostsmand"), der brugtes om en, der tager ind hos folk for at hvile ud, faa mad og opholde sig en kortere tid, ad folkeetymologiens vei har afkvistet et "iskost" med den nævnte bemærkelse?

Kosgirni.

Vigfusson opfatter ordet paa det eneste sted, hvor det forekommer, Eids. loven I 30, som betydende "indfald, lune", idet han afleder det af "kjósa" og altsaa gaar ud fra grundbemærkelsen: begjærlighed efter at vælge. Det kan imidlertid ikke erkjendes, at dette giver noget klart begreb, og nogen veiledning synes heller ikke at kunne hentes fra de i

---

ikke samstemme. Bugges læsning vilde i saglig henseende bringe forvirring ind i lovstedets bestemmelser, hvilke overhovedet ikke have plads for den af ham antydede lodtrækning. Derimod kan jeg ikke indse, at der foreligger nogen egentlig vanskelighed ved at læse ordene, som de staa. Verbet *lita* d. e. *hlíta*, "stole paa, have lid til, rette sig efter", styrer jo regelmæssigt dativ og staar ogsaa undertiden med et sing. dat. neutr. af et pronomen; saaledes f. ex. Borg. loven I kap. 11: lita því at lögum, "rette sig derefter, ifölge loven". Sætningen "nema lita hinu er áðr rann taumburðr til" oversætter jeg derfor simpelt hen: "medmindre (han vil) rette sig efter, holde sig til det (d. e. det forhold, den deling), som tidligere opmaalingen med reb udviste." — Forresten synes allerede udgiverne af lovenes förste bind ligesom Bugge at have fundet disse ord tvivlsomme.

formen ligedannede ord "koseyrir", en udvalgt eiendomsgjenstand, og "kosorđ", valg. "Girni" f., der neppe findes uden i sammensætninger som disses sidste led, sees desuden ikke ellers kombineret med verbalstammer, men med substantiver eller substantivisk opfattede ord. Vigfusson opförer "metorđa-g., drottnunar-g., fé-g., heipt-g., sín-g., eigin-g.", de tvende sidste i betydningen "egoisme". Lovstedet i Eids. loven har til hensigt at klargjöre, at den handling at lede en barselkvinde ind i kirken, ikke i vigtighed og fölger staar i klasse med de övrige fadderskaber, der stifte saakaldet aandeligt slægtskab, "guđsifjar". Derfor udtales derom: "þat er ecki nema kosgirni æinn", det er intet uden blot k. Jeg skulde være tilböielig til at formode, at det förste led i sammensætningen er "koss" m., en kyss, og at ordet, som altsaa skulde betyde "lyst paa en kyss", er benyttet som en spögende afvisning. Vistnok savner jeg direkte oplysning om, at det var skik, at den indledende mandsperson ved denne leilighed kyssede kvinden; men usandsynligt er det langtfra, da ikke alene Hirdskraaen viser, at kyssen i oldtiden spillede en stor, ceremoniel rolle, men ogsaa erkebiskop Arnes statut (Norges g. Love III p. 299) underretter os om, at man kyssedes netop under gudstjenesten: "þa pax er gifuit af guđs alteri, þa skall huar annan kyssa, karlmenn sin i millum, en kvenmenn sin i millum; skall sa koss vera međ fullom kærleika sva af hierta sem af likam". Den kaldes ogsaa strax nedenfor "messokoss", messekyssen. Jfr. ogsaa det gamle ordsprog: fylgia skall kveđju koss. "Kossmildr" betyder: glad i en kyss. Jeg forstaar altsaa udtalelsen i Eids. loven derhen, at naar en mand leder en barselkvinde ind i kirke, har det ingen videre fölger; thi det er blot lysten efter en kyss og ingen dybere bevæggrund, som derved spiller en rolle.

Rođausa, rođháfr.

Det i disse ord forekommende "rođ" bör vistnok sammenstilles med nyere norske og svenske dialekters "rodda", der

ifölge *I. Aasen* betyder "vidiekurv", ifölge *Rietz* "ris". Den sidste opförer ogsaa et svensk ord "rod" med betydningen "klövet trævirke" o. desl. I engelsk betyder "rod" (angelsaksisk "ród" = det tyske "ruthe") et ris. "Rod" maa altsaa formodes at være en ældgammel betegnelse for kvistværk. "Rodháfr" i Landsl. VII 51 ("með hverfum ok roðháfum", med kurve og vidiehaave) forklares derved let; ligesaa varianten "roðausa". Talen er nemlig om sildefangst.

Rot.

"At hvárki brjoti niðr (sc: garð) regg eða rot", heder det i Eids. I 38. *Vigfusson* opförer ikke ordet, *Fritzner* oversætter det i sin förste udgave med "storm", öiensynlig fordi "regg (hregg)" har denne betydning, og han altsaa opfatter udtrykket tautologisk. Ifölge *I. Aasen* bemærker "rot" n. imidlertid "raaddenhed, forraadnelse", og "det kjem rot i det" vil sige, at "det begynder at raadne". Da det nævnte lovsted handler om gjærder, betyder derfor "regg eða rot" tydeligvis "vind eller væde", vinden som den, der blæser gjærdet overende, væden som den, der bringer det til at raadne ned. "Rot" bliver saaledes i denne forbindelse at betragte som stamordet for verbet "rotna", hvis oprindelige betydning maa være "hensmuldre af væde." I Biskupa Sögur I 339 forekommer udtrykket "hregg eða rota." Vigfusson opförer desuden "rótaveðr", vaadt veir, "rótusumar", regnfuld, stormende sommer, "hagl eða drífa eða róta," "var á róta mikil ok stökk saurr af jörðu". Fritzner oversætter "róta" med regnfuldt veir og henviser til folkesprogets "rut n." (I. Aasen), hvilket dog aabenbart blot er en dialektisk afvigelse fra "rot".

Til samme stamme hörer ogsaa folkesprogets "röyta f.," "fugtighed, noget, som foraarsager forraadnelse" (I. Aasen), samt verbet "röyta", bringe til at raadne, atter især brugt om fugtighed og væde. En speciel anvendelse have begge disse ord erholdt med hensyn paa haarets affalden, haarets fæld-

ning o. lign., og de vise sig derved igjen paa det nærmeste beslægtede med det gamle verbum "róta", at garve, bringe haarene til at gaa af et skind (róta skinn). Adj. "úrotinn" betyder: som ikke har mistet haarene, ikke har "rötet". Jfr. ogsaa Flateyjarbók I p. 212: var af rotnađ hár ok skegg.

I Eids. I 24 (jfr. noten) forbydes det i huset at have "vit eđa blot eđa rot", i samme lovs I 45 at tro paa "vit eđa blot eđa rot". Da det tilsvarende sted i Borg. I 16, som ikke bruger ordet "rot", derimod viser, at "*hár*, frauđafœtr, mannanegl" o. lign. brugtes som tryllemidler, der hemmelig indbragtes i hus, seng o. s. v., og da paa den anden side I. Aasen oplyser, at ordet "rot" ogsaa bruges om forraadnende gjenstande som f. ex. raadden fisk, kan der ikke være tvivl om, at Eids. loven ved "rot" netop sigter til nysanförte slags, i Borg. loven specielt opregnede gjenstande.

Betydningerne af det her omhandlede rot n. kan altsaa opföres under fölgende rubrikker: 1) vaadt veir, væde, fugtighed; 2) forraadnelse, foraarsaget ved væde; 3) forraadnende gjenstande, saasom affaldet haar o. desl.; 4) saadanne forraadnende sager som gjenstand for overtro og benyttede som tryllemidler.

Siđrađr.

Fritzner og *Vigfusson* oversætte: noget, uvist hvilket, tilhörende et skibs udrustning. Ordet, som blot forekommer i Gul. kap. 306, staar uden tvivl for "siđþráđr", idet *þ* saavel i udtale som i skrift er udfaldt. *Siđ n. er bevaret i folkesprogets "si" n., der ifölge I. Aasen betegner "opplukket tougværk til tætning af fartöier", altsaa "drev". "Siđþráđr, siđráđr" bliver da "en remse af drev", hvilket stemmer med, at det ifölge lovstedet maales i alnevis. I regnskaberne for kongsgaarden paa Bergenhus 1516—23 (Norsk historisk tidsskrift 2 række, 3 bind p. 124) bruges verbet "sii" om vadmel, der anvendtes (selvfölgelig til tætning) saavel af en jægt som af

loftet paa et taarn. Udgiveren, antikvar Nicolaysen, betegner udtrykket med et spörgsmaalstegn. Senere er ogsaa han imidlertid bleven opmærksom paa I. Aasens oplysning (Langskibet paa Gokstad, p. 14), hvorfor prioriteten for forklaringen af ordet "siđrađr" — hvad jeg först, efter at foranstaaende notis var sat, blev var — tilkommer ham.

Snattađr mađr.

Som formen viser, er det i Bjark. kap. 131 forekommende ord "snattađr" perf. part. af et verbum "snatta", hvoraf andre modi ikke i den oldnorske litteratur findes opbevarede. Derimod er det kjendt fra den svenske Østgötalag, hvor dermed betegnes handlingen at "rapse", stjæle smaasager, hvis tilegnelse ikke ansaaes som fuldt tyveri, modsat "stiala fullan þiuft", — se Schlyter, som desuden opförer de deraf dannede substantiver "snattan" f., "snattari" m. og "snattarabot" f. Ogsaa Rietz kjender et verbum "snätta", "smyga med hast, stjäla sig til, oförmärkt göra något vid passande tillfälle". Af de gamle norske loves bestemmelser om "hvinn" og "hvinska" sees, at man i Norge gjorde samme skjelnen mellem tyveri og naskeri som i Østergötland, og da der ogsaa en enkelt gang i norsk lovkilde, en retterbod af Haakon V (af 1303?) bruges ordet "snattarar" om dem, "er at illu eru kendir", har man neppe ret at tvivle om, at verbet "snatta" ogsaa i oldnorsk har havt omtrent samme betydning som i oldsvensk. Da "hvinska" d. e. rapseri, naskeri, straffedes med retlöshed, og der i Bjark. kap. 131 just er tale om et (andet) ulovligt forhold, der medförte samme retslige virkning, tör man slutte, at sammenhængen har været den, at ordet "snattađr" oprindelig har betegnet en, som ved snatteri har gjort sig retlös, men at man fra dette oftest indtræffende tilfælde har overfört ordet ogsaa paa andre retlöse, hvorved det som i Bjark. kap. 131 kom til at staa som en almindelig betegnelse for saadanne.

Svartaslag.

Saaledes kalder Gul. kap. 211 det slag, som nogen paastod at være bleven tilföiet, uagtet han hverken havde vidner paa den lidte krænkelse eller selv var "blaa eller blodig." Lovstedet bestemmer, at han for et saadant slag ikke kunde erholde nogen oprettelse, men tværtimod skulde ansees at have löiet. En tilsvarende bestemmelse angaaende vold mod kvinde giver Borg. II 13 anledning til at betegne et slag under lignende omstændigheder som "svartaslag hit hvita". Endelig benævnes i den ældre Vestgötl. slagsmalsb. kap. 5 det vaadehug, som ikke efterlader sig blaat eller blodigt mærke, ligeledes for svartaslag. Den tankegang, der har fundet sit udtryk i dette ord, er meget tvivlsom. Da det særegne og fælles for de tre anförte lovsteder er, at det som svartaslag betegnede slag ikke blev gjenstand for opreisning, böders erlæggelse e. desl., synes den valgte terminus nærmest at maatte indeholde en art negation af slagets retslige eller faktiske betydning. *Schlyter* fortolker det derfor i lighed med *Ihre* som bemærkende et mörkt, usynligt, opdigtet saar, hvilken idéforbindelse dog synes sögt og lidet tilfredsstillende. *I. Aasen* har derimod et par udtryk, hvori ordet "svart" virkelig bruges i et slags nægtende forstand. Saaledes betyder i et nordenfjeldsk fiskedistrikt "et svart aar" et aar, hvori ingen fiskefangst fandt sted, — og: "det er reint svart for fisk" = der er aldeles ingen fisk at faa. Maaske turde ogsaa höre hid ordet "svartsjuk", der ironisk kunde betegne en sygdom, som ingen sygdom er, ligesom i dansk "skinsyge" en sygdom, der blot har skinnet af en sygdom. I ethvert fald er det neppe tilstedeligt, som man jo har forsögt, at bringe "svartsjuk" i forbindelse med det græske "melancholi", idet ordet i norske almuedialekter viser sig som nationalt i modsætning til det importerede "skinsyg", og derfor ikke vel kan

tilskrives lærd indflydelse.[1]) Paa samme maade blev da "svartaslag" et slag, som ikke regnedes for noget slag, et slag, som intet indbringer den krænkede. Udtrykket "svartaslag hit hvita" skal tydeligvis indeholde et ordspil; men et saadant bliver alene muligt ved at hvile paa forudsætningen om to betydninger af ordet "svart". — Endelig tilföies, at Østgötal. Vaþam. kap. 23 i modsætning til de för anförte steder bruger "svartaslag" om det slag, der just efterlader blaat (sort) mærke. Dette kan imidlertid alene bero paa en senere periodes forglemmelse af den oprindelige betydning, hvorved man er bleven ledet til at forklare ordet efter ordlyden. Samme feiltagelse hos *Paus:* Gamle norske Love I p. 176.

[1]) *Es. Tegnér's* behandling af ordet "svartsjuk" i "Tidskrift för Hemmet," 1881, har ikke været mig tilhaands.

(Forts.)

Med hvilken ret kaldes skaldesproget kunstigt?

Naar man taler om skaldedigtningen som kunstpoesi, stilles den herved sædvanlig ligeoverfor Eddaens mere folkelige digtart, en distinktion der ubestridelig har sin relative berettigelse. Men der tillægges ogsaa ganske almindelig skaldenes sprog epithetet kunstig, resp. kunstlet i en ganske anderledes potenseret forstand, idet der herved forstaaes en traditionelt udviklet jargon, der stöder den sunde og rene smag for hovedet. I virkeligheden gives der snart sagt ikke den ting i retning af unatur og forskruet udtryksmaade, som man ikke har anseet sig beföiet til at tiltro de gamle skalde: kunstige præparater af ord og udtryk, halve billeder, omskrivninger uden begribelige tilknytninger, en kun af metriske behov reguleret ordföining, dette og meget andet opföres i skaldesprogets karakteristik, uden at man altid gjör sig tilstrækkelig rede for, fra hvilke perioder bevismidlerne er hentede. Det kunde da synes et tidsmæssigt foretagende at udrede disse spörsmaal, idet man först og fremst tog udviklingen i betragtning og ikke sorglöst overförer paa en tid, hvad der er paavist for en anden. Vi skal i det fölgende först underkaste trende hovedpunkter, hvor ældre og nyere theorier har afgivet grundlag for paastanden om kunstlethed, en datailleret undersögelse, og derpaa give en sammenfattende oversigt af udviklingen inden den skaldiske poetik.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

efter Bragarœđur (SnE. I, 214) at söge i en mythe om jætten Ǫlvaldes sönner Þjazi, Iđi og Gangr's deling af fædrenearven, hvilken foregik saaledes, at hver tog en mundfuld guld: *en þat hǫfum vér orđtak nú međ oss, at kalla gullit munntal þessa jǫtna, en vér felum í rúnum eđa í skáldskap svá, at vér kǫllum þat mál (v. l. mæli) eđa orđ eđa tal þessa jǫtna.* Altsaa: de dobbeltydige ord *tal* (tælling og tale) og *mál*, *mæli* (maal og mæle) er aarsagen til disse betegnelser for guldet. Var dette ret, vilde Bjarkamál's guldkenninger *Iđja glysmál* og *Þjassa þingskil* repræsentere den ældre form af disse omskrivninger (*þingskil* egentl. tale paa tinget, hvorfor den urgamle terminus technicus er *mál*, sml. ags. *međelstede*, oht. *mahal*), medens det citerede udtryk af Brage allerede er en mere *'breytt kenning'* (sml. nedenf. om *nýgervingar*). Og isandhed, da Snorre aldrig sees at optræde som egentlig mythemager, er der intet tilhinder for at antage denne tradition for adskillig ældre end ham. Imidlertid er der et langt sprang fra denne indrömmelse til antagelsen af en saa kunstig oprindelse for denne klasse omskrivninger. I et ordsprogsdigt (eller mansǫngskvæđi), der gaar under navnet Málsháttakvæđi og almindelig tillægges den lidt för Snorre levende orknöiske biskop Bjarne Kolbeinsson († 1223), forekommer der str. 8[6] en verslinje, der antyder en anden og naturligere forklaring; den lyder: *gulli mælti* (skrevet *mli*, hvilket ikke med Wisén, Carmina Norrœna s. 74, kan oplöses *mældi*) *Þjazi sjálfr*, 'Tjasse talede guld, Tjasses ord var guld' [1]). Vi föres herved ind paa en folkelig overtro, hvis spor den dag idag gjenfindes i nordiske sagaer og eventyr; saaledes fortælles der i eventyret Buskebruden, Asbjörnsen og Moe's Norske Folkeeventyr [3] s. 279, om en pige, af hvis mund der faldt guld, hver gang hun talte. Ligheden mellem guldet og talen ligger i klangen (sml. *gull : gjalla*,

[1]) Se K. Gíslason, Njála II, 496.

skillingr : skjalla — rǫdd randa, hjǫrva). Endelig var efter de gamles forestilling guldet i særegen grad jætternes metal [1]).

Et andet hovedpunkt, hvor de gamle grammatikere anvender homonymien til tolkning af kenninger, er ved skaldskabets betegnelse som dværgenes skib [2]). Her giver Snorre tvende forklaringer, begge beroende paa homonymi. Bragarœđur SnE. I, 218 siger: *af þessu kǫllum vér skáldskapinn .... farskost dverga, fyrir því at sá mjǫđr flutti þeim fjǫrlausn or skerinu.* Skáldskaparmál SE. I, 252 leverer fölgende oplysning: *enn er kallađr skáldskaprinn far eđa lîđ dverganna: líđ heitir ǫl, ok liđ heitir skip; fyrir því er skáldskapr kallađr skip dverga.* Efter förstnævnte angivelse er det altsaa ordet *farskostr*, hvorfra disse benævnelser er udgaaede, idet dette enten kan betegne 'fartöi' (= *farkostr*) eller 'vilkaar for overfart', hvilket i tilfælde var mjödens udlevering, eller — med en let overgang — mjöden selv. Efter den anden fremstilling er det *líđ* 'öl' og *liđ* 'skib', der — med tilsidesættelse af vokalkvantiteten — i poesien kan substitueres for hinanden og saaledes frembringe de nævnte betegnelser; man fristes til at spörge: hvorfor ikke ligesaagodt medtage *far* 'skib' og *fár* 'nöd, ulykke, fordærv' (sml. SE. I, 544: *far er ok tvíkennt* etc.), hvilket giver ligesaa god mening? Konsekvensen af denne fortolkning trækker Eddubrot SE. II, 428: da nemlig skaldskab kaldes Odins og jætternes drik, maa det ogsaa per homonymiam kunne benævnes Odins og jætternes skib, fölgelig læser vi: *skáldskapr er*

---

[1]) Brynjúlfsson söger i Annaler for nord. Oldk. f. 1852, s. 114—15 at gjöre det sandsynligt, at de her behandlede omskrivninger skyldes en senere tids misforstaaelse af ordet *mál*, der her egentlig skal betegne 'metal, malm' (biform *meïl*) og er bevaret i denne betydning i sammensætningerne *mála-spjót* og *mála-járn*. Til denne forklaring fæster jeg ingen lid.

[2]) *dverga skip* nævnes Skáldskap. kap. 3 blandt benævnelser for digtning; *skip dverga*, SnE. I, 252. 2; *fley bergsaxa* SE. I, 248. 4 (Einarr skálaglam); *munvigg Dáins* Fornm. V, 209. Derimod er vel *í liđi Dvalins*, Vsp. 14, = i Dvalins flok (anderledes Lex. poet.)

kallaðr skip dverga ok jǫtna ok Óðins (ligesaa SnE. II, 511; derimod rigtigt i SnE. II, 521). Det er formodentlig dette sted, der har forledt Wisén Carmina Norrœna s. 19 til at skrive *'at Hás liði'* istedetfor det for Háleygjatal's tid utvivlsomt rigtige *'at Háars líði'* [1]). Omskrivninger af förstnævnte art forekommer nemlig ikke i den klassiske tid; *skip-smiðr Viðurs* SE. II, 590. 5 er en senere substitution istedetfor *skap-smiðr Viðurs* SnE. I, 466, 2 (*skap-* = *austr*, *drykkr*). Efter min mening er det historiske forhold fölgende. For det förste har *'dverga skip'* oprindelig ikke betegnet digtning in abstracto, men et digt. Et kvad seet under billedet af et skib er ikke enestaaende; i en strofe af Hallar-Steinn, der er bevaret i SE. I, 410. 2, heder det: *ek hefi óðar lokri* | *ǫlstafna Bil skafna* | — *væn mǫrk skála!* — *verka-* | *-vandr stefknarrar branda;* her er *stef-knǫrr* = *drápa* (ved *brandar* er vel nærmest at tænke paa alliterationens stave); ligesaa kalder Eyjólfr Dáðaskáld i Bandadrápa (Hkr. s. 140. 3) digtet for *setbergs-finns ǫll-knǫrr* [2]). Denne sidste omskrivning, dvergedrikkens skib, giver oss nöglen ihænde til gaadens lösning: man betænke, at ordet 'skib' i ældre tid har betegnet saavel 'vas' som 'navis' (sml. oht. *scif*, *scef* 'navis, vas'; ags. *scep*, *sciop* 'navis, vas' [3]), og det bliver klart, at med *dverga skip* det kar er ment, hvori efter SnE. I, 216 $^{14-18}$ dvergene lavede digterdrikken. Ligesom digter-

---

[1]) Derimod Íslendingadrápa I (s. 78) rigtigt: *bera skal líð fyr lýða* | *Lóðurs vinar*. Sml. *Yggs líð (: smíða)*, Fornm. VI, 170. 3; *Yggs líð (: víða)*, Bisk. I, 650; *Yggs líð (: ríða)*, Grett. s. 106; *Yggs líð*, Korm. 5. 1; endvidere: *bjórr Hárs, Yggjar; ǫl Yggs; mjǫðr Óðins, Yggs, Bors burar.*

[2]) Hele verset læser jeg saaledes: *fólkstýrir vas fára* | *finns ǫlknarrar linda* | *smiðr etr sjávar* hróðri | *setbergs gamall vetra (linni* for *lindi* ogsaa SnE. I, 442, hvor Egilssons forklaring er urigtig, og SE. II, 566 blandt *viða heiti)*, hvilket jeg konstruerer: *sjávar* ◡ *linda* ◡ *fólkstýrir vas fára vetra gamall — smiðr setbergs-finns-ǫlknarrar etr hróðri — þás* etc. (*etja* = paaskynde, sml. *etja flaustum)*.

[3]) Vokalforholdet forklares af, at ordet er en gammel s-stamme, der staar i aflydsforhold til oht. *scaf*, osax. *scap* 'gefäss für flüssigkeiten'.

mjöden blev et sindbillede paa digtning, saaledes blev det kar, hvori drikken indeholdes, et symbol paa digtet, poesiens receptaculum. Eyjólf's udtryk dværgedrikkens skib er tydeligere end betegnelsen dvergeskibet; men ogsaa den sidste benævnelse er fuldstændig i orden: det ældste kompositionsprincip for allerede sammensatte ord var det, kun at benytte förste led af samme [1]).

Det fremgaar med tydelighed af Skáldskaparmál, at dets forfatter har anseet brugen af træbenævnelser i mands- og kvindekenninger for udsprungen af den tilfældige lighed i form, der finder sted mellem enkelte trænavne og nomina agentis; det heder nemlig SnE. I, 334: *ok fyrir því, at hann* (ɔ: *maðr*) *er reynir vápnanna ok viðr víganna, allt eitt ok vinnandi : — viðr heitir tré, reynir heitir ok tré : — af þessum heitum hafa skáldin kallat menn ask eða hlyn, lund eða ǫðrum viðarheitum kallkenndum* (lignende SE. I, 412). Endvidere: *rétt er at kenna hana* (ɔ: *konu*) *svá, at kalla hana selju eða lóg* (*v. l. lág*) *þess er hon miðlar, en selja eða lóg þat eru tré : fyrir því er kona kǫllut til kenningar ǫllum kvennkendum viðarheitum* (lignende SE. I, 408—10). Det maatte isandhed være er löierlig poesi, opelsket i en snever kreds, hvor saadanne al sund sans spottende etymologier kunde vinde indgang: *viðr* 'træ' af *vinna* (*viða*), *lág* 'træstamme' til *lóga!* Men vi tör vel vove den paastand: er den islandske skaldepoesi endt i dogma og skole, saa er den ialfald ikke begyndt dermed eller udgaaet derfra. Og heldigvis ligger paa dette punkt forholdene klart for nutidens kritik, der ikke er bebyrdet med de traditionelt forplantede og udviklede poetiske principer, som i saa höi grad formaaede at forblinde den gamle mester. Som en saa overveiende del af de gamle omskrivninger har ogsaa denne sin rod i my-

[1]) Sml. *nifl-góðr, -farinn : Nifl-hel, brúð-ferð = brúðlaups-ferð, dagdrykkja* f. *dagverðar-drykkja*. etc. Egentlige decomposita var det germanske grundsprog fremmede.

thologien: af tvende træer, *askr* og *embla* (f. **elma*, af *álmr*), skabtes den förste mand og den förste kvinde, hvad kunde da være naturligere og mere poetisk end at vælge disse som symbol paa mennesket efter dets fysiske natur! Det fortjener som en analogi, men heller ikke mere, at anföres, at ogsaa personnavne af denne art forefindes i Norden, om end ikke netop i Norge [1]): *Eyfura*, *Eylimi*, sammensætninger med ordet 'stav', o. a.

I den saakaldte Laufáss edda og Brot af samme, hvilke ikke kan være forfattede senere end c. 1350, forekommer endnu en række homonymier. Angaaende den her givne forklaring af omskrivningen Ulls skib for skjold: '*Ullr átti skip þat, er Skjǫldr hét; því er skjǫldr kallaðr skip Ullar*' har Gíslason, Om Helrim etc., s. 50, udtalt sig saaledes: fremstillingen beror formodentlig paa en misforstaaelse af mythen, hvis egentlige simple mening turde være, at Ull undertiden (istedetfor at löbe paa ski) gled paa sit skjold hen over sneen. Kvindekenningen 'armens eller haandens gudinde', der, skjönt ikke omtalt af Snorre, er en god gammel betegnelse (se Gröndals Clavis), forklares SE. II, 632 ved dobbeltydigheden af kenninger som *Mist*, *Rindr mundar*, idet der gaaes ud fra *mundr* 'medgift' som det oprindelige. Vi kan selvfölgelig ikke blive staaende herved. Det synes i gammel tid at have været skik, at kvinderne gik med nögne, muligens ringprydede arme; saaledes minder dr. Finnur Jónsson mig om udtrykket i Skírnismál str. 6 om Gerd: *armar lýsto, en af þaðan | alt lopt ok lǫgr*; Kormaks s. str. 84 har en kvinde [illegible]hetet *handfǫgr* (sml. B. M. Olsen, Om versene i K[illegible]ga s. 31), ligesaa Jómsvík. dr. str. 3; *hvítarmri* [illegible] Hávamál str. 161; Rígsþula taler om en kvinde [illegible] *armr* (str. 10). Disse blottede arme synes at

[1]) *[illegible]lundr* er fingeret og sent (egentl. en kenning for kriger); ligned de talrige navne paa *-viðr* (*Særviðr*, *Hreggviðr* etc.) i

have gjort et tilstrækkeligt indtryk paa vore forfædres sanser, til at skaldene kunde vælge dem som characteristicum for kvinden. Endelig forklares sammesteds en kvindekenning 'havets gudinde' ved de homonyme ord *marr* og *ver(r)*, idet der gjöres opmærksompaa, at kvinden kjendes til sine eiendele, hvortil altsaa ogsaa hendes mand synes at regnes! Hvad angaar denne omskrivning, der synes dannet af tilsvarende mandskenninger, da er den væsentlig fremmed for den klassiske skaldedigtning; fra de eiendommelige Kormak'ske vers anföres fem herhen hörende udtryk, hvoraf B. M. Ólsen dog har sögt at bortskaffe de tre (*sunds Hrund*, *skerjarðar skorða*, *varrskíðs vegskorða*), den fjerde (*Freyja drafnar*) befinder sig i noget dunkle omgivelser, medens den femte (*Vár báru*) endnu er uantastet; det fra Hallfred Vandrædeskald citerede *gjálfrteigs mǫrk* synes mig af den grund problematisk, at *mǫrk* ellers optræder som en art nomen agentis = bærerske; de övrige i Gröndals Clavis opförte exempler er dels sene (sml. *mágrundar skorða*, Gísla s. Súrssonar s. 59. 1: J. Þorkelsson vil læse *móins* for *má-*; *hól-Njǫrun hrannblakks,* Bjarnar s. Hítd. s. 30. 1; *men-Hlín elgs fjarðar*, Gísla s. Súrssonar s. 62; *eygarðs Freyja*, Vígl. s. 77. 1 efter Bugges konjektur; *ár Hlǫkk*, Vígl. kap. 12) dels misforstaaede (*hvítingr* = bæger) eller höist usikre. Har Kormak indfört denne kenning i poesien?

Det er imidlertid ikke blot læren om kenningers oprindelse, der har lidt under de gamle grammatikeres forkjærlighed for homonymien: hvorsomhelst der i de gamle digte forekommer vanskeligheder, tyes der gjerne i senere tid til en saadan forklaring. Jeg skal nævne et par slaaende exempler. Som bemerket, har Snorre den lære, at ved homonymi vokalkvantiteten er ligegyldig (se især SnE. I, 544—6). Ólafr Hvítaskáld behandler fænomenet under barbarismus (*stundar viðrlagning*, *stundar afdráttr:* s. 100—4) og ektasis (s. 138). Imidlertid gives der, saavidt jeg kan

se, i hele den gamle literatur kun et sikkert exempel [1]) paa denne eiendommelighed, og dette exempel er atter af en særegen art. Det er verslinjerne: *'víst erumk hermd á hesti,* | *hefir fljóð ef vill, góðan'* i SE. II, 102, hvor efter kommentaren istedetfor *'hefir fljóð ef vill'* skal indsættes den enstydige sats *'konu má ná'* og dette atter forstaaes som *'konu Mána'*, Maanes kone; det er klart, at digteren her, idet han udtalte sin kjærlighed til en gift kvinde, har udtrykt sig med tilsigtet dunkelhed. De övrige af Olav citerede beviser er fölgende: SnE. II, 102 læses: *svanr þyrr beint til benja* | *blóðs vindara róðri* med kommentaren: *vindara er sett fyrir vindára róðri, þat er flugr; þessi samstafa er skǫmm gjǫr fyrir fegrðar sakir, þvíat þá hljóðar betr,* — en höist subjektiv opfatning: forfatteren anförer selv s. 108 verslinjen *'harm Sólborgar armi'*, hvormed *'blóðs vindára róðri'* er fuldstændig analog. S. 102, 1 anföres og kommenteres fölgende halvstrofe af Eilífr Guðrúnarson: *váru vǫtn ok mýrar* | *verðr hitt at þau skerða* | *svell var áðr um alla* | *ól torráðin hóla* (den sidste linje ogsaa s. 138 under ektasis). *'hann* (ɔ: Eilífr) *kallar torráðin ól vǫndǫl ok gjǫrir langa þessa samstǫfu ól, til þess at hendingar sé jafnháfar'*, siger Olav. Der ligger i denne forklaring en betydelig misforstaaelse af de homonymiske omskrivningers væsen og natur: det burde have været den gamle fortolker klart, at *ól* maa repræsentere et reelt existerende ord, eller at et saadant maa skjule sig derunder. Og isandhed, lösningen er simpel nok, naar man har fundet den: man indsætte for *hóla* sideformen *hvála* og forbinde: *váru vǫtn ok mýrar torráðin* — *(áðr var svell um alla hvála)* —; *verðr hitt, at þau skerða ál,* saa har man versets oprindelige mening. *áll,* m. opregnes SnE. II, 493 blandt *sáðs heiti;* Aasen opförer *aal,* m. spire, kime, udspringende fröblad: denne betydning passer vel sammen med forestillingen om en

[1]) Egilsson's forklaring af udtrykket *gjǫf dóttur* — *nið : níð* i Kormaks s. str. 67 synes mig tvilsom.

vaarflom. Det voldsomste experiment, der er leveret i retning af homonymi, er dog foretaget af forfatteren af Laufássedda (bevaret i Brot af samme, SE. II, 632), hvor gjennem formidling af 11 led *tré* bliver at tyde som *ullarflóki*. Verset, der i sig selv turde være klart nok, lyder saaledes: *soðs ok síðra heðna | sundr fœrir tré Grundi. soðs ok síðra heðna* er aabenbart dele af en nedsættende kenning for trællen Grunde (et flere gange forekommende navn, se kommentaren til verset i SE. III); *fœra sundr tré* betyder at hugge ved [1]). En saadan '*pallastígr*' som den her af kommentatoren statuerede har saaledes digteren Refr, hvormed vel ingen anden menes end Skald-Refr [2]), der levede omkr. aar 1000 (se kommentaren i SE. III), og sikkert heller ingen anden virkelig skald forseet sig med. Til grund for den fortvilede fortolkning synes at ligge dels eftervirkning af ordet *heðinn* dels misforstaaelse af udtrykket *fœra sundr* (*tré*).

Det fremgaar af det her udviklede, at homonymien er ganske at banlyse fra læren om de poetiske omskrivningers oprindelse, og at man ogsaa ved forklaringen af skaldevers bör omgaaes dette princip med nogen varsomhed. Det er indlysende, at man med den skarpsindighed, som stod til en Snorres raadighed, ad denne vei kan komme til næsten hvilketsomhelst resultat. For at tage et exempel ifleng: ordet *njótr* er saavel nomen agentis som Odinsepithet, hvorfor da ikke ligesaagodt udlede brugen af gudenavne i mandskenninger af förstnævnte klasse? eller: *brandr* betyder saavel 'sværdklinge' (pros.), resp. 'sværd' (poet.) som 'brand', hvad hindrer en da i at antage sværdets omskrivninger med ildens navne for fremgaaet af denne homonymi? osv. Men den sunde sans tilsiger, at hvor naturlige tilknytninger til almindelige fore-

[1]) F. Jónsson gjör mig opmerksom paa, at udtrykket forekommer med netop denne betydning i Grettis saga s. 178.

[2]) Dog klinger forbindelsen *soðs ok síðra heðna* i en kenning uklassisk; sml. Gíslason, Njála II, 421, om kenningen *hjaldruðr skjalda ok hjálma*.

stillinger findes, — og saadanne er ved alle kategorier af kenninger tilstede —, der er den kunstige forklaring falsk. Og dog kan vi lære en ting af dem, som for besvarelsen af vort spörsmaal er af höi betydning: er end alle de her behandlede omskrevne udtryk i sin oprindelse udsprungne af samme kilder, som skaber de poetiske billeder i al anden, selv den mest folkelige, digtning, nemlig fra naturen eller mythologien, sagnhistorien og det folkloristiske gebet, saa er paa den anden side den levende bevidsthed om denne oprindelse efterhaanden slövet, omskrivningerne er blevne forstenede formler, pressede blomster uden rod.

II. De saakaldte hálfkenningar.

Ved *'hálfkenning'* forstaar man en kenning, som alene bestaar af et hovedord uden noget bestemmelsesord, f. ex. *þollr*, *brjótr*, *Freyr* = mand, *Ilmr*, *Gefn*, *tróða* = kvinde. Saadanne mutilerede kenninger er i stort antal indförte i skaldepoesien af den nyere tids islandske skaldekritikere, indtil de i den allersidste tid atter er begyndt at komme i miskredit. Angaaende benævnelsen selv, der ikke forekommer i den gamle literatur, har jeg ikke kunnet udfinde, hvem der först har brugt den; rimeligvis er den flere aarhundreder gammel. Det kunde synes en dröi beskyldning mod en digterretning, at den har kunnet præstere saadanne misfostre, og ingen forsvarer vilde kunne frikjende en poetik for unatur og smaglöshed, der tilstedte den slags halve billeder. Det er dette, vi nu skal söge at udfinde, idet vi först undersöger, hvilken plads i de gamle grammatikeres system der bliver at tildele denne kategori, eller om der overhovedet er plads for den.

Ordet 'kenning' defineres saavel af Snorre Skáldskap. kap. 1 som af Olav SE. II, 160 ved exempler, der alle er toleddede, indeholdende et hovedord og et bestemmelsesord.

Heraf fölger vistnok ikke afgjort, at man ikke skulde kunne tænke sig enleddede kenninger, specielt hvor bestemmelsesordet med lethed kan underforstaaes, som t. ex. *bautuðr*, der i SnE. forekommer som benævnelse paa hest, qs. 'qui tundit pedibus terram', eller ved nomina agentis af intransitive verber, som *græðir* 'havet', eg. det tiltagende. Men vel fölger det åf ordets etymologi, at det kun er toleddede omskrivninger, hvem denne benævnelse oprindelig er tildelt. Ordet '*kenning*' er afledet af verbet '*kenna*', hvis ældste techniske brug fremlyser t. ex. af det nævnte sted af Olav: *með þeim hætti* (ɔ: metaphora) *eru þær kenningar*, *er vér kǫllum mannkenningar* (saa maa læses) *í skáldskap*, *at kalla manninn Ása heitum ok kenna svá til vápna eðr skipa;* denne brug af ordet er gjennemgaaende anvendt i hele den saakaldte Snorra Edda [1]). Naar ved siden heraf ordet ogsaa anvendes paa en videre maade, hvor egentlig *nefna* eller *kalla* hörer hjemme, da kan dette kun være en senere sprogbrug [2]); denne terminologi, der især er hyppig hos Snorre, kan saaledes ikke ligge til grund for ordet *kenning*, hvilken benævnelse altsaa netop har hensyn til bestemmelsesordet, ikke til hovedordet. Herefter er kenningen et sammentrængt billede eller lignelse, bestaaende af et hovedled, der angiver den ting, hvormed

[1]) Exempelvis: SE. II, 160: *þessi* (ɔ: denne figur, metaphora) *er optast svá sett í norrœnum skáldskap, at þeir lutir er frammfærast eru kenndir við nokkur tilfelli sín* (ab aliquibus rebus accidentibus). SE. II, 428: *ekki skal kenna þat er sitt nafn hefir sjálfs, en kenna alt þat er annars nafni er nefnd enn sínu.*

[2]) Den dobbelte brug af ordet *kenna*, den almindeligere og den speciellere, oplyses ved fölgende exempler: SE. I, 304: *svá má kenna allar ásynjur, at nefna annarrar nafni ok kenna við eign eða verk sín eða ættir.* Skáldskap. kap. 31: *hvernig skal kenna mann? hann skal kenna við verk sín —, hann má ok kenna til eignar sinnar. Hvernig skal hann kenna við þessa luti? svá at kalla hann vinnanda eða fremjanda —. Mann er ok rétt at kenna til allra Ása heita, kennt er ok við jǫtna heiti.* SE. II, 212: *sumir menn kalla emphasem þat, er vápn er kallat með því verki sem af því gjǫrist —. Hér er kylfan kend eðr merkt með þeim tilfellum, sem af henni máttu gjǫrast.* — Herefter kan man sogar tale om en tredobbelt brug af ordet.

der sammenlignes, og et biled, der betegner tertium comparationis, af de gamle betragtet som gjenstandens kjendemerke, et for den karakteristisk ydre eller indre forhold. *Við-kenning*'en deler med kenningen den toleddede form, men bestemmesesordet er her overalt et nomen proprium; herved bestemmes altsaa en person eller ting paa en utvetydig maade ved sit forhold til en navngiven gjenstand, der levnes intet at gjætte, der er saaledes egentlig intet billede. End mindre er *sann-kenning*'en, hvorunder indbefattes alle epitheta ornantia, substantiver (SnE. I, 536) som adjektiver (SnE. I, 602—4, II, 168—70), nogen egentlig kenning; at kalde en mand 'den gavmilde' el. lign. indeholder ingen sammenligning; ogsaa her distingveres paa samme vis som ovenfor: *mildingr* og *mæringr* regnes SE. I, 514—16 blandt úkend heiti, *auðmildingr* derimod SE. I, 536 til sann-kenning'er, fordi i formen toleddet. Saavel við-kenning'er som sann-kenning'er forekommer i stor udstrækning ogsaa i den prosaiske stil som rhetoriske udsmykninger til udtrykkets afvexling. *Úkend heiti* defineres af Snorre SnE. I, 464, hvor det heder: *hvernig er úkend setning skáldskapar? svá at nefna hvern lut sem heitir.* Gjennemgaar man exemplerne, sees strax, at det væsentligt er sjeldnere, gamle, mindre afnyttede benævnelser, hvorom her er tale, saasom: *bragr*, *óðr*, *mærð*, *lof* for skaldskab; dernæst ogsaa appellativisk brugte egennavne: *huginn* og *muninn* = ravn; og idethele billeder af samme art som de, der omtales af Olav under tropus, specielt metaphora, metonymi og synekdoche: *gríma* = nat.

Vi skal nu eftervise, hvorledes paa den ene side det aller meste af, hvad man kunde være tilböielig til at betragte som halvkenninger, d. v. s. forkortede kenninger, lader sig indordne under de forskjellige arter af úkend heiti, dernæst hvorledes hele klasser af poetiske sammenligninger og billeder, som en ældre tid, hvor den levende anskuelse ikke skyede tilbage for latente forestillinger, med forkjærlighed

udtrykte i form af úkend heiti, i en senere tidsalder, hvor den nögterne forstand krævede udtryk for alle relationer, er omformede til toleddede kenninger.

"Jeg skal ikke nægte", siger B. M. Ólsen, Om versene i Kormaks saga s. 7 (Aarböger for nord. Oldkyndighed f. 1888), "at nogle faa ókend heiti kan betragtes som hálfkenningar, saaledes f. ex. kongebenævnelserne *fylkir*, *vísi*(*r*), *stillir*; *sveiti* = blod. Men samtlige disse betegnelser er af den natur, at bestemmelsesordet let underforstaaes". Lignende i Aarböger f. 1886, s. 202, om *fylkir*, *stillir*, *vísi*(*r*) og *ræsir*. Dette er ikke ganske rigtigt: *fylkir* er afledet af *fólk*, *vísi* er et substantiveret adjektiv, *ræsir* er vistnok laant fra angelsaxisk (*rǣswa*), opfatningen af disse ord som deverbale nomina agentis er en sekundær, den deraf flydende nödvendighed af objektiv rektion fölgelig ligesaa. Hvad *sveiti* angaar, saa har vistnok den angelsaxiske poesi saavel *heađoswāt* som *swāt* uden tilföielse i betydningen 'blod', men der er selvfölgelig ingen nödvendighed for at antage, at den overförte betydning er udviklet netop i kenninger: der er ogsaa andre maader, hvorpaa dette sker, idet bl. a. sætningsforbindelsen kan gjöre tjeneste for bestemmelsesleddet, eller et tilföiet adjektiv kan oplyse den overförte brug. Et med *sveiti* analogt tilfælde, hvor imidlertid den figurlige betydning ganske har fortrængt den egentlige, foreligger i *jǫfurr*, oprindelig 'vildsvin', men i oldnorsk kun bevaret i betydningen 'fyrste'; ligesaa ags. *beorn* 'helt' = oldn. *bjǫrn:* man kan minde om hjelmene med galteskikkelser og om krigere i björnepelse; her er den billedlige brug vistnok ikke udviklet i kenninger, — omendskjönt man ikke tör paastaa, at den urgermanske poesi ikke har benyttet mandskenninger, hvis hovedord udgjordes af dyrenavne (sml. ags. *freca Skyldinga*, oldn. *Hildólfr*, o. a.[1]) —, men vi har med en art tilnavne

[1]) Det forekommer mig endog höist sandsynligt, at saadanne kenninger er urgermanske og i oldnorsk opgivne til fordel for skibskenninger med dyrenavne.

(*kenningarnǫfn*) at gjöre (sml. *Þórir hundr*, *Þóraldi hestr*, *Bjǫrn bokkr*, o. desl.). Oplysende er ordet *haukr:* Hálfs s. s. 31 og 35 sammenlignes helten med högen (jf. *haukmaðr* og *hauklundaðr*), s. 22 kaldes helten ligetil *haukr*. Paa lignende maade er, som Bugge paaviser i en afhandling om Kormaks-sagaens vers, der velvilligst er mig overladt af forfatteren i manuskript, ordene *þollr* og *runnr* som betegnelsen for mand, *þǫll* og *þella* for kvinde sikkert i sin oprindelse poetiske billeder af en meget almindelig typus og at regne blandt úkend heiti, medens de fuldstændige kenninger med disse ord som t. ex. *hjǫr-runnr*, henviser til en senere technik. Paa samme princip hviler majoriteten af de i SnE.'s remser forekommende betegnelser. Naar saaledes blandt *sverða heiti* opföres *eldr*, *logi* og *hyrr* uden bestemmelsesord, og ogsaa ellers i skaldesproget disse ord bruges absolut om sverd (hertil ogsaa *leygs sækir* 'kriger', Fbr. s. 66), medens deres hyppigere anvendelse dog er som hovedled i kenninger, saa er ogsaa her prioriteten vistnok at tilkjende brugen som úkend heiti. *vigg*(*r*) i *skipa heiti* antages af F. Jónsson, Aarb. f. 1886, s. 340, med urette for et femininum (sml. Lex. poet. og *munviggs Dáins*, Fms. V, 209) og skilles fra ordet *vigg* 'hest'. En anden enleddet benævnelse for skib er *dreki*, saa kaldet paa grund af galeonens dragehovedform; i analogi hermed bruges ogsaa *naðr* og *ormr* absolut om skib. Andre anvendelser af ormenavne med eller uden tilföiet bestemmelsesled er som betegnelser for sverd eller spyd; SnE. nævner blandt *sverða heiti : góinn*, *fáfnir*, *níðhǫggr:* sml. hertil Helg. Hjǫrv. 9: *liggr með eggjo* |

Man erindre nemlig, at visse dyr fra urgammel tid er dyrkede som guddomme: væderen som Heimdal (sml. dennes tilnavne *Hallinskíði* og *heimdali* blandt *veðra heiti* samt udtrykket '*Heimdalar sverð heitir höfuð*'), galten som Frey (sml. *Vaningi* = *Freyr* og blandt *galtar heiti*, Freys galt *Gullinbursti*, Frey som frugtbarhedens gud), björnen muligens som Thor (jvf. *Bjǫrn* som Thorsnavn), tranen som Höne (sml. *langafótr* og *aurkonungr* blandt Hönes tilnavne), falken muligens som Freyja eller Frigg, etc. Ogsaa mennesker troedes at kunne antage dyreskikkelse. Anföres kan ogsaa udtryk som *göfugt dýr* om Sigurd Favnesbane i Sæm. Edda, *hætt dýr* om en letfærdig kvinde i SnE. II, 158.

ormr dreyrfáiðr, | *en á valbǫsto* | *verpr naðr hala;* i Kormaks saga er *naðr* = sverd og i Egils saga navn paa heltens sverd; i Krákumál str. 12: *eitrhvass ormr drifinn sveita*, hvor epitheterne tydeliggjör ordet [1]), kunde *ormr* ogsaa opfattes som spyd, ti det heder SnE. I, 430: *spjót er ormr kallaðr.* — Til úkend heiti hörer endvidere de af Möbius, Kormaks s., for halvkenninger regnede kampbenævnelser *mót* og *hjaldr* samt *él; él* forekommer endog i prosa en enkelt gang om kamp, *mót* ligeledes om fiendtligt möde.

Pars pro toto er det, naar *rǫnd* og *baugr* bruges om skjold, *hringr* om sverd, *húfr* om skib, *rǫst* om hav, *hauss* om hoved, osv. Exempler paa figuren abstractum pro concreto er: *súð* 'skib', *skóð* = sverd eller vaaben, *sjón* om öie, *heyrn* om öre. En hyppig metonymi er det at sætte emnet for gjenstanden: *viðr*, *eik*, *fura*, *askr* (dette ogsaa i SnE.'s remser) 'skib', *viðr* 'mast', *váðir* 'segl', *álmr* 'bue', *lind* 'skjold', *borð* 'skjold' (alm. *gunn-borð*, *Hildar borð*, etc.); i forbindelse med pars pro toto forekommer denne trope i spydbenævnelserne *lind* og *askr;* den omvendte figur omtales SnE. II, 164: *mjǫl* for *korn.*

Der bliver efter denne reduktion kun et meget begrænset antal egentlige halvkenninger tilbage, og tallet af dem, der tilhörer den klassiske tid og kan ansees for sikre, er rent forsvindende og væsentlig, om ikke ganske, indskrænket til kvindebenævnelser (se herom Bugge, anf. st.). At ligefrem forkortede kenninger endnu paa Snorres tid ikke har været anerkjendte, fremgaar vel deraf, at der i denne grammatikers system ikke er levnet dem nogen plads, ligesom af deres mangel i strengere byggede digte. I det 13:de og 14:de aar-

[1]) Enkelte fortolkere antager kenninger, hvis bestemmelsesled udgjöres af et adjektiv; saaledes læser vi t. ex. Grettis s. kap. 9: *sæfarinn fákr* = skib (hvor der aabenbart skal forbindes: *sæfarinn fákr ranga*, gen. plur. af *rǫng*; sml. Gislason, Nogle Bemærkninger om Skjaldedigtenes Beskaffenhed etc. s. 314); Fms. II, 324 forbinder Egilsson: *hjálmaðr Hroptr* = kriger (medens Lex. poet. konstruerer anderledes).

hundrede derimod stiger deres antal: Víglundar saga, hvis fleste vers vel tilhörer det 13:de aarh.'s slutning (se Vigfussons udgave, s. VI) og Gísla s. Súrssonar fra det 13:de aarh. yder i sine mansǫngsvísur et betydeligt antal kvindebenævnelser af denne art. Der kan vistnok ikke herske tvil om, at Bugge har ret, naar han mener, at disse virkelige halvkenninger for en væsentlig del skyldes en urigtig opfatning af visse arter af úkend heiti, der samtidig forekommer som hovedled i kenninger.

III. Personnavnes indflydelse paa mands- og kvindekenninger.

M. F. Lundgren har i et arbeide betitlet Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn, Upsala 1880, s. 4[2] udtalt sig om brugen af ordet *áss* og gudenavne i personnavne og mandskenninger paa fölgende maade: Aarsagen til denne bemærkelsesværdige lighed mellem poetiske omskrivninger og sammensatte personnavne synes mig höist sandsynligt at være at söge deri, at en del gamle navneformer har udövet indflydelse paa den poetiske udtryksmaade; senere kunde ved gjensidig indvirkning yderligere overensstemmelser være erhvervede. S. 14 ff. siger han om valkyrjenavnes forekomst som kvindenavne og i kvindekenninger: Just disse kvindenavne synes mig at være de mönstre, hvorefter lignende omskrivninger oprindelig er dannede. Beviserne for disse satser mener nu Lundgren at have leveret i et foredrag ved andet nordiske Filologmöde, se Forhandlinger s. 212—15, hvor ogsaa en tredie hovedkategori drages til, nemlig mandskenninger med trænavne, under henvisning til de mythiske navne *Vilmeiðr* (Hyndluljóð) og *Bǫlþorn* samt oldsvensk *Gerthorn*, *Götstaver* (oht. *Sigistap*) og navne paa *-viþer*.

Dette sidste punkt skal vi her sætte ud af betragtning, da de spinkle piller, hvormed paastanden er stöttet, langtfra

formaar at holde den oppe: ti det er formentlig klart, at anförselen af tvende norsk-islandske navne, der tilmed begge er hentede fra mythologien, og af et par andre fra nærbeslægtede sprog her ikke skal kunne tjene, vi vil ikke sige som bevis, men til sandsynliggjörelse af theorien. Hvis man vil give sig til at forklare store virkninger ud af saa spæde aarsager, uden samtidig at paavise, hvordan disse efterhaanden har voxet sig store, kan man overhovedet faa frem hvadsomhelst: det gjælder her om, at causa ogsaa er causa sufficiens. Derimod har vi i mythologien, hvorfra digterne overalt og til alle tider har hentet en saa betydelig brökdel af sine billeder, en fuldgod hjemmel for disse omskrivninger, i den mythe nemlig, som fortæller om menneskernes skabelse af tvende trær (se ovenf.).

Hvad angaar omskrivningerne med gude- (og valkyrje-) navne, hvis oprindelse af personnavne ei i detaljen er paavist eller lader sig paavise, skal vi til theorien i sin almindelighed forudskikke fölgende principielle bemerkninger. Det er vistnok sikkert, at saadanne personnavne er urgamle, tildels vel ældre end de poetiske omskrivninger af denne art. Men fölger saa heraf uden videre, at de sidstnævnte er dannede med de förste som mönster? Ingenlunde. Vi har godtgjort og vil fremdeles faa anledning til at paavise, at alle andre kategorier af omskrivninger har langt naturligere kilder, det være sig i mythologien, sagnhistorien, den folkelige overtro eller i billeder fra naturen, og da her en henvisning til forestillingen om menneskets guddommelige afstamning (sml. t. ex. Rígsþula) giver en fyldestgjörende forklaring, synes da ikke mest ligefrem at antage, at her navnegivningen og digtningen simpelthen har öst af fælles kilde, mythologiens rige væld? Og lad os paa den anden side sammenligne disse navne og disse omskrivninger lidt nærmere. Hvilke gudenavne er det, som specielt skulde have dannet mönstret? Aabenbart fremfor alle Thor, hvis navn forekommer i et næsten uoverskueligt antal nomina propria.

Hans navn skulde vi altsaa vente at finde rigt repræsenteret i de poetiske betegnelser. Men merkelig nok forekommer *þórr* aldeles ikke — ikke en eneste gang — i mandskenninger. Og dette factum viser sig ved nærmere undersögelse at have sin gode grund: i poesien bruges hovedguddommenes egentlige navne som regel ikke i omskrivninger for mennesker. Det er hovedgudernes binavne, de hvormed de kaldte sig blandt mennesker (sml. Grímnismál str. 48, SnE. I, 114^{20-23}), gudesönnerne og overmenneskelige væsener, som indgaar i disse kenninger; fra grænsegebetet altsaa, hvor det guddommelige og det menneskelige berörer hinanden, hvor benævnelserne for guder og mennesker mödes i det halvguddommelige, det heroiske (sml. *sigtívar*, *ása synir*, *ásmegir*, *sigtíva synir*, *Hrópts megir*, *Ósk-megir*), det er fra disse enemerker, man hentede disse betegnelser.

Efter at jeg nu, som jeg tror, har godtgjort, at ingen af kenningernes hovedkategorier skylder personnavne sin oprindelse, er det tiden til at gjöre indrömmelser. Der gives nemlig, efter min mening, virkelig enkelte tilfælde, hvor en indflydelse af den omhandlede art lader sig konstatere; men, vel at merke, der er herved hverken skabt nye kategorier af omskrivninger, heller ikke har det til nogensomhelst tid været etableret som princip i skaldekunsten, at kenninger for mand eller kvinde kunde dannes ved abstraktion af personnavnes slutningsled. Vi gaar over til at dröfte disse tilfælde, der maa bedömmes hvert efter sine forudsætninger, idet der — som sagt — aldrig har existeret noget bevidst, direkte forhold mellem personnavne og omskrivninger som kategorier betragtet.

Bugge antager i sin afhandling om Iduns æbler (Arkiv 24), at de foryngende æblers vogterske har faaet sit *Iðunn* ved en etymologiserende tilknytning til *ið-* 're'. gives overhovedet flere exempler paa, at navne anvendes

llativiske betydning [1]). Ynglingatal str. 4 brunet *Grímhildr* om en mare: her er *grím-* ud-
ıa 'nat', og nattens Hild en kenning for mare.
ı str. 17 betegner mandsnavnet *Heiđ-rekr*, hvis slutled eg lig er en svækkelse af *-ríkr*, got. *reiks* (fyrste), ætte, hvortil grunden kun kan være den, at ordet er nologiseret som 'hedens fyrste', af *heiđr* og *reka*. Denne : kenning er særlig instruktiv: der existerer nemlig i oldnorske sprog ingen forbindelse som *reka land* eller *đ*, og dog har folkeetymologi gjort sig gjældende, efter et ncip, som Gíslason etsteds har formuleret omtrent saaledes: sprogene hylder, som menneskerne, satsen 'noget bedre end intet', og foretrækker en tilknytning, der ikke taaler kritikens skarpe lys, for et ordkomplex, hvori de ikke kan lægge noget aandigt indhold. Paa lignende maade har da navnet *þjóđrekr* aabenbart været deriveret af *þjóđ* og *reka*, tiltrods for, at verbet *reka* ikke findes saaledes brugt. Dette navn forekommer nu vistnok ikke som kenning, men derimod trende andre af samme fysiognomi, og som kun kan skylde disse egennavne sin tilblivelse: disse er *fólk-rekr* 'fyrste', Hkr. s. 255 (i en strofe [2]) af Sigvatr þórđarson) og *moldrekr* 'jætte', SnE. I, 516 [3]), med hvilken sidste kenning Gislason, hvis forklaring i iövrigt er noget afvigende [4]), i Aarb. f. nord.

---

[1]) Hermed kan sammenlignes kenningerne *hǫgg-ormr* = spyd, Njála, *Yggjar val-bygg* = blod, SnE.

[2]) Jeg læser denne strofe saaledes: *raun er hins at Heinir* | *hrælinns megu vinna* | *þeir ǫttu flug fleira* | *fólkreks en ǫl drekka*, d, e. *raun es hins, at Heinir megu vinna fleira en drekka fólkreks ǫl : þeir ǫttu hrælinns flug* (angaaende *etja* se Fritzner [2] etja 3).

[3]) Denne strofe tyder jeg med Gislason l. c. saaledes: *esat und jarđar hǫslu* | — *orđbrjótr Dǫnum forđar* | *moldreks* — *munka valdi* | *mæringr enn þú næri* d. e. ingen fyrste paa jorden (eg. under verdenstræet) er Gud (eg. munkenes behersker) nærmere end du, Daners beskytter.

[4]) Ligesom Gislason i sidste led ser substantivet *rekkr*, saaledes Egilsson Lex. poet. i *fólkrekr* et adjektiv *rekkr* = *rakkr*. Imidlertid har codices beggesteds enkelt *k*. Ogsaa er en jættekenning 'muldens behersker' at foretrække for 'muldens mand'. Et adjektiv *rekkr* = *rakkr* turde vistnok muligens foreligge i

Oldk. f. 1868, s. 359—65 sammenligner jættenavnet *Aurnir* (af *aurr* 'grus'; Grottas. 9, Fms. VI, 403. 2, Bergbua þáttr og remserne) og *fróns fólk;* samt *aur-rekr* 'jætte eller dverg' i Korm. s. str. 81 (*aurreks drykkr* = poësis [1]). En sidste kenning er vistnok ikke ligefrem dannet, men omformet saavel ideelt som formelt efter ovenstaaende: dette er *land-reki* = ags. *land-rîca*, hvoraf SnE. I, 516 har fölgende mislykkede, men interessante forklaring: *því heitir hann* (ɔ: *konungr*) *svá* (nl. *landreki*), *at hann rekr her um land annarra konunga, eða rekr her or sínu landi;* altsaa: *reka land* i betydningen styre et land var dog Snorre for kritisk til at acceptere! Det resultat, vi naar til, er saaledes fölgende: de omtalte kenninger paa *-rekr* (og *-reki*) er formede (resp. omformede) efter nomina propria efter mönster af andre kenninger af lignende typus [2]).

Ligesom disse er de eneste mandskenninger, der her kan komme i betragtning, saaledes frembyder ogsaa kvindekenningerne kun et saare begrænset antal. Jeg antager her overalt analoge forhold med dem, som ved de netop behandlede omskrivninger ligger saa klart i dagen: om nogen abstraktion af sammensatte kvindenavnes slutningsled uden bestemt tilknytning til allerede givne ord, der bruges eller kunde tænkes brugt i kenninger — saadan er nemlig Lundgren's opfatning af forholdet ved *unnr* og *fríðr*, se Forhandl. — kan intetsteds være tale. Jeg skal her strax belyse denne sats ved en sproglig analogi, hvor de psychologiske forholde

den af Fritzner Ordbog [1] fra Stjórn citerede sammensætning *skil-rekkr (= skil-ríkr)*, mindre sandsynlig i *eirekks*, Gísla s. s. 25. 1; men i verset i Heimskringla er ordet substantiv, og her slipper man ikke ud med substantivet *rekkr* 'mand, helt'.

[1]) Ogsaa *jó-rekr* 'björn' og *jǫrmun-rekr* 'oxe' turde bero paa omtydning af personnavne. Efter Bugges mening har nomina agentis dannede af verber med kort vokal foran enkelt konsonant altid *n*-suffix: istedetfor *hræ-vaðr* 'gladius' har andre hss. *-varðr*; *sopp-drepr* 'boldtræ' citeres i Oxf. Ordb. fra Vígl. 24: jeg kan ikke finde ordet i Vigfussons udgave af sagaen (derimod vel *knatt-drepa* f.). Usikker er tydningen af *gan(d)-rekr* 'ventus' (sml. *él-reki*).

[2]) *Gest-reki* i Ketils s. hængs s. 132 er et blot fingeret navn. I Gautreks s. s. 9 sættes navnet *Gaut-rekr* i forbindelse med verbet *reka*.

maa være af væsentlig ensartet natur. Det turde være almindelig bekjendt, at composita, saavel fra betydningens som fra formens side, kan öve indflydelse paa usammensatte ord; vi skal nævne nogle exempler paa det sidste: svensk *nypon* af sammensætningen med *torn-* [1]), gotlandsk *tigel* af *hestigel*, engelsk *drake* af ags. *ened-raca*, mlat. *demnare* af *condemnare*, norske dial. *sigda* for *igda* af genitiviske sammensætninger, *drima* i SnE. I, 563 blandt *orrostu heiti* istedetfor *þrima*: i composita, som t. ex. *eggþrima*, kan *þ* gaa over til *ð* eller *d* (saaledes ogsaa *dres-* : *þres-*, SE. II, 561?); paa samme maade synes i SnE. I, 538 — og dette exempel interesserer os her særlig — i udtrykket: *kona er ok kǫllut* .... *rún búanda síns* formen *rún* at have fortrængt det sprogrigtige *rúna* ved indflydelse af kvindenavne. Betingelsen for en saadan paavirknings indtræden er selvfölgelig den, at det sammensatte ord i hyppighed overgaar det usammensatte. Men paa en ligefrem selvstændiggjörelse af et ikke længer existerende sammensætningsled eller, hvad der kommer ud paa det samme, af en afledningsendelse kjender jeg intet exempel og tviler paa dens forekomst inden den naturlige sprogudvikling [2]). Det maa da ogsaa for kenningernes vedkommende være det methodisk eneste rette, först og fremst at forsöge sig ad den her anviste vei, hvorved al tale om kunstige orddannelser falder bort. Vi gaar over til de enkelte punkter [3]).

Einarr Gilsson, der hörer det 14:de aarhundrede til (c. 1350), anvender i to kvindekenninger ordet *unnr* som hovedled: *unnr ofnis jarðar* (Bisk. s. II, 19. 1) og *unnr unnar elda* (Bisk. II, 174. 4). Der spörges nu, om vi heri har at se Æges-

[1]) Sml. tysk *fuss-tapfe* (og verbet *tapfen*) samt n. dial. *bustdyvel*.

[2]) Jeg tror saaledes ikke, at t. ex. *inde* nogensinde uden folkeetymologisk tilknytning til et bestaaende ord kunde antage betydningen 'kvindeligt væsen'.

[3]) Ordet *fljóð*, hvorom Bugge Arkiv IV, s. 118 f. har handlet, kommer her ikke i betragtning, da det allerede tilhörer den ældste folkelige poesi (forekommer t. ex. i Hávamál).

datteren *Unnr*, *Uðr*, eller om det er kvindenavnet *Unnr*, der ved sin hyppige brug som slutningsled i kvindenavne (hvor rigtignok paa Einars tid kun formen *-unn* anvendtes) har faaet sin betydning afbleget til en abstrakt betegnelse for kvinde. Jeg formidler begge disse alternativer: vistnok er det saa, at Ægesdötrene efter skaldepoesiens technik aldrig bruges anderledes end som personifikationer af bölgerne og saaledes ikke kan indgaa som hovedled i kvindekenninger, men *Unnr* danner forsaavidt en undtagelse, som en enkelt sen digter, forledet ved ordets anvendelse i nomenklaturen, har grebet feil med hensyn til de klasser af væsener, blandt hvilke valget her er tilladt [1]). — Ordet *fríðr* forekommer i flere kvindekenninger, hvis bestemmelsesled betegner smykke eller klædningsstykker (desuden blandt *kvenna heiti* SE. II, 490); i Grettis s. kap. 86. 1 opfatter J. Þorkelsson (*gjálfrs fagrlogs*) *fríði* som vokativ. Som nomen proprium forekommer *Fríð(r)* i Fjǫlsvinnsmál blandt Menglǫđ's (vistnok Freyja) tjenerinder sammen med det ensartede *Blíð(r)*, egentlig personifikationer af kvindelige egenskaber. Der er ingensomhelst sandsynlighed for, at *Fríð(r)*, mere end de andre halvt overmenneskelige skabninger (med undtagelse af den helt guddommelige *Eir*), hun regnes sammen med, skulde være optagne blandt de poetiske omskrivninger, dersom ikke netop dette ord udgjorde en saa hyppig endelse i kvindenavne. I andre tilfælde turde et ords forekomst i navne have ikke bevirket, men fremmet dets anvendelse i kenninger, saaledes ved *Gerðr* og *Þrúðr*, der begge optræder uforholdmæssig hyppigt i digtningen, maaske ogsaa *Gunnr* og *Hildr* o. a.

Sluttelig endnu dette. Hvis islandske skalde med hensigt dannede kvindekenninger af kvindenavnes slutningsled,

[1]) Rimeligvis er *Unnr* som kvindenavn intet andet end Ægesdatteren; paa samme maade er i oldsvensk *Kólga* et kvindenavn. Om disse vandmöers oprindelige identitet med valkyrjerne handler Lundgren, Spår af hednisk tro etc. s. 28. Vi har her et fornyet bevis paa, at personnavne og de digteriske omskrivninger gaar hver sine veie.

uden andet princip end dettes hyppige brug og deraf flydende anvendelighed som rent abstrakt kvindebenævnelse, hvorfor kom da t. ex. ikke (-)*bjǫrg*, hvoraf Gíslason Aarböger f. 1870 s. 131[1] opregner 19 forskjellige navne, eller (-)*ríðr*, der i talrighed overgaar (-)*fríðr*, eller (-)*rún* eller (-)*heiðr* i betragtning, men kun saadanne, ved hvilke associationer af en eller anden art er med i spillet? Allerede den omstændighed, at en saadan klasse af omskrivninger aldrig omtales af de gamle grammatikere, taler mod antagelsen af, at en bevidst virksomhed har fundet sted; den rent sporadiske optræden beviser, at her intet bestemt princip for dannelse af kenninger foreligger; og den omstændighed, at der overalt findes andre tilknytninger, viser os forholdets sande natur, det instinktive og ureflekterte derved.

IV. Oversigt over det poetiske udtryks udvikling.

Vi har i det foregaaende atter og atter seet, hvorledes de poetiske omskrivninger fra at være levende billeder i tidens löb er blevne til döde formler, derved at de myther og anskuelser, hvori de havde sin rod, er glemte eller afblegede. Dette var t. ex. tilfælde med omskrivningerne af guld ved jættens tale, af skjold som Ulls skib og mange andre. Vi skal nu behandle nok en herhen hörende klasse af betegnelser, hvor Snorre — ligesaalidt som nogen anden af de gamle grammatikere — end ikke gjör det ringeste forsög til en forklaring, hvor önskelig en saadan end kunde synes, være sig af fornem ligegyldighed ligeoverfor folkelige overtroiske forestillinger, eller — hvad der turde være vel saa sandsynligt — fordi han ingen tilfredsstillende oplysninger havde at forebringe. Dette er betegnelser af sindet som troldkvindens vind, en omskrivning der bærer et præg af urælde paa sin pande. Om sindet eller sjælen tænkt som et vindpust (sml. lat. *animus* og *anima*, oldn. *ǫnd* og *andi*) handler Grimm Mythol.[2] s. 786. At der tillagdes huen en dæmonisk karak-

ter, er naturligt, naar man overveier, hvorledes det nærmest er som ustyrlig lidenskab, at for et primitivt folk sindet viser sin existens og magt. Interessant er selve ordet for 'sind' eller 'forstand', *óðr*, der tilhörer samme rod som adjektivet *óðr* 'rasende' — og vel ogsaa som sanskrit *vāta-* 'vind'! Det var om natten, at troldkvinder og volver sad ude og seidede (sml. Grimm, Mythol.[2] s. 995 f., 1006 f., 1010 [1]), og hvad deres seid særskilt var rettet imod, fortæller Eddaen os: *seið hug leikinn*, hun gjorde folk vanvittige [2]), siger Vǫluspá om Heiðr [3]); om sindet paavirkende galdre (og runer) taler Hávamál 146, 155, 161; om troldkyndige kvinders magt over ens sind handler Hávamál 113—14. Men vi har ogsaa midler til en nærmere bestemmelse af de forestillinger, hvormed de behandlede kenninger er knyttede sammen. I Hák. g. s. kap. 26 læser og konstruerer jeg: *gramr jǫfra, hinn es gat ýfrinn byr mána ósk-Ránar* [4]), *gerra hlífa sér í geirvífa*

[1]) En direkte nordisk parallel (sml. *kveld-*, *myrk-riða)* til oldhöitysk *nahtfara* 'hex' giver SnE. I, 466, hvor endel troldkvindebenævnelser opregnes [NB. det oprindelig kollektive ord *troll* betegner, ligesom *gífr*, specielt troldkvinde: herved tror jeg, at Bugges indvendinger Arkiv II, 215[1] kan bilægges]: læsemaaden i 1eβ udfyldes naturlig til *náttfara*, indecl. adj., hvorved *vǫrð n.* bliver en træffende betegnelse for hex (*vǫrð* sing. til *varðir*). — Eller er *náttfara* genitiv af **náttfari* m. 'månen' (sml. *ljósfari* m. 'solen', *myrkfara* f. 'natten')? Kan læsemaaden *vǫrð nafjarðar* forstaaes som *vǫrð jarðar nafs* = 'maanens kvinde' (man ventede *himins naf*, men maanen var jo ogsaa knyttet til jorden ved sin bestemmelse at oplyse denne)? Isaafald kunde man i Sonatorrek str. 13 muligens læse: *mána barna* (hs. *m*[a] *bjarnar)*. Ogsaa kenningen *tungl sjǫt-Hrungnis* (SE. I, 464) turde da forklares som *tungl-Hrungnis sjǫt* = *seiðmanns hjún* (sml. *vilsinn vǫlu* nedenf.) Se nedenf. i texten.

[2]) Denne opfatning, som jeg er kommen til uafhængig af andre fortolkere, er fornylig ogsaa fremsat af F. Jónsson i hans Edda-udgave. — Om paahexet vanvid se Grohmann, Aberglaube s. 200; Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube, s. 252. Omtales maa ogsaa svensk *gan* 'gal' (se Rietz): gael. *gon* 'forhexet', oldn. *gandr* 'trolddom' = irsk *gonod* 'forhexelse': engl. *yond* 'afsindig'.

[3]) Tilföielsen: *æ vas angan* | *illrar brúðar* turde muligens udsige, at det især var elskovsraseri, hun opvakte (om kjærlighedsgaldre se Hávam. 161).

[4]) Cod. AM. 35 har *oskvan*[V], AM. 37 har *ols kvanar*, den kjöbenhavnske udgave af Hkr. har *óds kvánar*, Peringskjölds *Ops qvanar*. *ósk-kván* kan, som et digterisk ord, foruden den ordet af F. Jónsson, Egils saga s. 422, tillagte passiviske betydning 'önskeviv' (erwünschtes weib; sml. *ósk barn* adoptivbarn, i prosa, og *bið-kván* i poesi), endnu have to betydninger, nemlig enten 'jord' (sml. *ósk-víf*

snerru. þyrr mána ósk-Ránar er en omskrivning for 'mod'; *mána ósk-Rán* er 'troldkvinde', egentl. 'den der med sine (tryllekraftige) önsker henvender sig til maanen'. **Rán** er trolddommens og den magiske lægekunsts gudinde: derfor kan hun kaldes *Gymis vǫlva* paa samme tid som hun opregnes blandt åsynjerne; hos Brage kaldes Hild *æða ◡ of-þerris ◡ ósk-Rán* [1]) og lige efter med en kenning, der netop udsiger det samme: *dreyrugra benja ◡ bœti-þrúdr;* det er isandhed ikke let at indse, hvorledes den trolddomskyndige Hild saavel som troldkvinder i sin almindelighed skulde kunne 'kennes' bedre. Ved seiden var altsaa maanen nödvendig, det er fra den, at fortryllelsen udgaar. Forestillingen om maanens indflydelse paa sindet er ældgammel (sml. Bibelens *lunaticus);* hertil

qs. *óska vif*) eller 'gift kvinde som önsker sig noget'. Fölgelig kan Jónsson's tydning af dette sted — som mildest talt usikker — ikke tages til indtægt for hans konjektur *Mána brúðar* Sonatorrek str. 13. Isandhed, hvor staar det fortalt, at Máni er en jotun og gift med en troldkvinde? SE. I, 56 benævnes hans fader *'maðr*. Ogsaa den omstændighed, at Sól SE. I, 118, 556. 3 regnes blandt åsynjerne og ikke har faaet denne rang ved giftermaal med nogen ås, synes at tale mod, at hendes broder Máni uden videre ansættes som jotun, da dog forholdet Rán: Aegir ikke er analogt. B. M. Ólsens tydning i Aarböger f. 1886, s. 195 ff., udgaar fra et *ól* n. = oht. *wuol* nederlag, ödelæggelse, der skal foreligge i SnE. II, 102. 1; denne forklaring har foruden andre svagheder specielt den, at ordet *ól*'s eksistensberettigelse afhænger af et eneste hs.'s læsemaade; ti i SnE. II, 102 er, som tidligere paavist, at læse *ál*, og de övrige af Ólsen anförte ord er ikke at stille hid: oldn. *æli* n. er afledet af adj. *æll (ala)*, det norske verbum *öla* har begrebsligt intet tilfælles med oht. *wuol*.

[1]) Jeg befinder mig her i det tilfælde ikke at kunne erklære mig enig med den udmerkede fortolker af skaldevers B. M. Ólsen i hans udvikling s. 18[2] af hans afhandling om Kormak's vers (uden forsaavidt angaar hans kritik af F. Jónsson's og Gering's forklaringer), og mine grunde er fölgende: 1. haandskrifternes læsemaader taler afgjort for *ósk-Rán;* 2. det er mig umuligt at indse, at udtrykket *æða ◡ þerrir* ikke skulde kunne betegne 'blödningens stansning', men derimod 'aarernes udtörren, resp. aareladning': verbet *þerra* betyder i ethvert fald ligesaavel 'aftörre' som 'udtörre'; 3. det er vistnok saa, at *geirr* i poesien metaforisk kan betegne et hvilketsomhelst spidst redskab, saaledes en lancet men hermed er *askr*, der egentlig betegner et lanseskaft og som pars pro toto kan anvendes om den hele lanse, ingenlunde analogt: ti det begreb af spidshed eller skarphed, der inhærerer ordet *geirr* er ved *askr* i ethvert fald kun sekundært tilstede; et epitheton som t. ex. *bitr* vilde passe paa *geirr*, men ikke paa *askr* (derimod: *skafnir askar, hvítir askar);* ordenes metaforiske brug er i den klassiske skaldedigtning overalt behersket af den strenge smag.

sigter vel Vǫluspá str. 5: *'máni þat ne vissi,* | *hvat hann megins átti'; 'heiptum skal mána kveðja'*, siger Hávamál str. 137; i den islandske folketro lever ideen endnu: 'hvis maanen skinner paa en svanger kvindes bryst, bliver fosteret maanesygt', heder det blandt *víti* i J. Árnasons Íslenzkar þjóðsögur II, s. 546 [1]).

Medens nu saadanne omskrivninger som de her nævnte ugjenkaldelig har tabt sin malende kraft og evne til at fremkalde ideassociationer, ligemeget om senere spekulationer ved sindrige fortolkninger har forsögt at indblæse dem et kunstigt liv, eller ei, er der andre tilfælde, hvor den oprindelige anskuelse er gaaet tabt for bevidstheden, men hvor accessoriske forestillinger efterhaanden har indtaget den ledige plads og opbygget en ny kategori paa den gamles ruiner. Et exempel herpaa er troldkvindenavnes anvendelse til at betegne vaaben. Det er i den klassiske tid blot öxen, der betegnes ved kenninger med troldkvindenavne, sml. SnE. I, 420: *øxar kalla menn trollkvenna heitum* [2]); sammenligningspunktet synes at være den larmende lyd (se F. Jónsson, Tindr Hallkelssons vers, Aarb. f. 1886,

---

[1]) Paa dette sted har cand. mag. Hjalmar Pettersen gjort mig opmerksom. — Om maanesyge i tysk folkeovertro se t. ex. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube, s. 282, 353, 367. — Forestillingen om maanens forhold til trolddom tilhörer ogsaa den klassiske oldtid. Herom meddeler min ven, hr stipendiat P. N. Østby mig fölgende:

Maanegudinden Luna identificeres mod tryllegudinden Hekate.

Efter Horats' satirer I, bog 8, v. 21 maa hexene vente med at samle ben og giftige urter paa kirkegaarden, indtil maanen er kommen frem.

Medea venter tre nætter paa fuldmaanen, för hun paa Jasons bön ved sine tryllekunster kan forynge hans fader (Ovid. Metamorph. VII, v. 179 f.).

Trylleurter skulde skjæres med kobbersigd i maaneskin. Vergil. Æneis IV, v. 513.

Hexene kan trække maanen ned fra himlen ved sine tryllesange. Horats' epoder V, v. 46 og XVII, 78; Vergil. Ecloga VIII, v. 69.

Hos Theokrit II, 10 siger troldkvinden: Saa vis dig dog maane! ti dig vil jeg anraabe i min sang, du tause guddom!

[2]) Dersom exemplet SnE. I, 430 stemmer med texten: *øx heitir trǫllkona hlífa*, maa *'fjǫrnis brá'* betyde skjold, men udtryk som *brynflagð, sóknar gífr, snerru Gjálp, fjǫrnis Fála, ben-Gríðr, hjálm-Gríðr*, o. desl. gjör overskriftens nöiagtighed tvilsom.

s. 360). Tildels spiller ogsaa mythen om de sol og maane i ulveskikkelse forfölgende trold (resp. i troldeham forfölgende ulve, Vsp. 40) ind [1]), sml. udtryk som: *brynju ótti knátti bíta gunnar sól*, HR., *sólgagarr seilar beit leggi*, Tindr Hallk. (sml. *mánagarmr*), *Hála hlýr-sólar*, SE. II, 122. 3, *gífr nausta blakks hlémána* Þórðr Sjáreksson, idet det ene billede har fremlokket det andet. Efterhaanden har nu den oprindelige betydning af disse öxekenninger, hvorom de gamle grammatikere intet ved at berette, maattet vige for den til grund for de sistnævnte udtryk liggende opfatning, og konsekvensen heraf drages med ubönhörlig logik: *þess lutar trǫll er alt* (saa maa læses) *sem þat má fyrirfara*, siger SnE. II, 513, og ligedan SnE. II, 429; *ǫll vápn eru trǫll .... hlífa*, SnE. II, 512.

Vi gaar over til at omtale et punkt, som kan siges baade at være aarsag til og fölge af det forfald i det poetiske udtryks levende anskuelighed, som hidförte den stereotype skaldedigtning; vi mener den forblandning af omskrivningernes forskjellige kategorier, hvis nærmeste grund er at söge i en misbrug af den licens at anvende afledede kenninger (se nedenf. om *nýgervingar*). Saaledes synes der at have været tvende grundformer for guldkenninger udtrykt ved navne paa vand, nemlig *Rínar málmr*, der allerede forekommer Sigurðarkv. Fáfn. III, 16 og henviser til Nivlungesagnet, og *Ægis eldr* eller *ljós*, der forklares i indledningen til Lokasenna saaledes: '*þar* (hos Æge) *var lýsigull haft fyr elds ljós*', og med nogen sandsynlighed lader sig tilbageföre til morildens lyse guldfarve. Allerede temmelig tidligt tillod imidlertid digtere sig for Rhin og havet at indsætte hvilkesomhelst benævnelser for vædsker, og de tvende klasser faldt herved fuldstændig sammen: man fik t. ex. kompromisudtryk som *eldr á* (sml. SnE. I, 338) eller *Rínar bál* (SnE. I, 708. 2), ja allerede i Bjar-

[1]) En troldkvinde benævnes af Brage *eldsólar bǫl*, d. e. *bǫl sólar elds* (sml. SnE. I, 57: *þaðan týnir sól skini sínu*).

kamál (skjönt tvilsomt, om i et oprindelig til digtet hörende stykke): *eldr Órunar* ved siden af det ældre *Rínar rauð-málmr*. — Ligeledes har en sammenblandning af skjolde- og sverdekenninger fundet sted. Det heder SnE. I, 420: *skildir eru kallaðir . . . . . sól eða tungl . . . . skipsins;* saadanne kenninger er heller ikke sjeldne: *skipsól*, *hlýrsól*, *hlýrtungl*, o. a.; jeg er tilböielig til at se dem i forbindelse med udtrykket *sól-borð* eller *sól-byrði* om rælingen (SnE. II, 443 kaldes skibet *sólborðs goti*), og da dette prosaiske udtryk selvfölgelig ikke kan skyldes de nævnte kenninger, antager jeg, at den nautiske terminus *sólborð* — der muligens oprindelig er sammensat med *sóli* m. grundstok (se Aasen under *sole*) — kan have influeret den poetiske udtryksmaade, idet jo rælingen jevnlig dannedes af en skjoldrække, saa meget mere som sammenligningen ellers er træffende nok [1]); det er ialfald at merke, at Snorre ikke nævner *máni* i disse omskrivninger, og hvor dette ord forekommer saaledes brugt, tör dette hænge sammen med udviklingen af ordet *tungl*'s betydning. Urtypen for de herhen hörende sverdkenninger synes at være 'Odins ild' (sml. SnE. I, 336: *í Valhǫllu váru sverðin fyrir eld*), dernæst 'hjælmens eller brynjens ild' (SnE. I, 428) eller 'kampens, valkyrjens eller hærkongens ild' (SnE. I, 420: *vápn . . . skal kenna til orostu ok til Óðins ok valmeyja ok herkonunga*); videre kan for *eldr* indsættes *sól* (sml. SnE. I, 624: *gengr hón* (ɔ: *sól*) *fyrir eld í ǫllum kenningum*) eller *tungl* eller *máni* (sml. SnE. II, 428^{26-27}, 512^{8-10}). En kenning som *sól Svǫlnis éla* for sverd (Fms. II, 317. 1), sammenlignet med *gunnar sól* = skjold (HR. 31), viser forblandingen; *morð-rǫðull* oversætter Egilsson Lex. poet. med 'sverd', *morð-sól* först med 'sverd', derpaa med 'skjold'.

Medens i den klassiske skaldepoesi omskrivningerne er hentede fra de samme kilder, hvoraf al digtning öser, dykker

[1]) Omvendt kaldes solen *hlý-skjǫldr*, Gd. (sml. SE. II, 162 om *aptrbeiðilig metaphora*).

der i en senere periode nye udtryk op, der er uden rod i mythologien og i folkelige forestillinger, unaturlige og stödende. Saadanne er t. ex. mandkenninger med jotunnavne. Allerede Snorre siger SnE. I, 334: *kennt er ok* (sc. *maðr*) *við jǫtna heiti, ok er þat flest háð eða lastmæli*, og SnE. II, 498 uden indskrænkning: *kennt er ok til jǫtna* (*eða dverga*). Fra den klassiske digtning kan kun nogle faa exempler anföres, hvilke som staaende paa grænsen af denne regel og gudebenævnelsers anvendelse er vel skikkede til at vise den nye lovs opkomst. Disse exempler er: *Mímir*, et midt mellem gude- og jætteverdenen staaende væsen; *miðjungr* (sml. SE. II, 497 og 628): det er et spörsmaal om ikke *miðjungr*, der efter sin etymologi betegner den i midten, midt mellem to partier staaende, oprindelig er et tilnavn til Mime, der netop indtager en saadan stilling; angaaende *Ægir* anser jeg det nu for utvilsomt, at Gislason (Œgir og Ægir) har truffet det rette, naar han antager, at i kenninger overalt nomen agentis *œgir* er at læse; *Narfi* opregnes ikke blandt *jǫtna heiti* (Narve i oldsvensk mandsnavn). Först i SnE. II, 634 hörer vi noget om, at kvinder omskrives ved troldkvindenavne, *'ef illa skal kenna'*; herpaa yder den gamle tid intet exempel: *Rán* var jo en åsynje, *Nauma* nævnes ikke blandt remsernes jættekvinder, derimod SnE. II, 490 i *kvennaheiti ókend:* hun har da vel indtaget en mellemstilling. I Brot af Laufáss-eddu belæres man endvidere om, at kvinder kan omskrives ved maskuline træbenævnelser (allerede Uppsala-edda SnE. II, 319 har: *ǫllum viðar heitum*), og ved kongenavne [1]) (ligesaa SnE. II, 513), at de kjendes til kampen og til söen, etc.: altsammen höist paafaldende sager og vidt fremmede for de gamle skaldes technik. Ligeledes beror den SnE. II, 428 givne anvisning: *skip má kalla dýra heitum ok fugla* vistnok paa misforstaaelse af ordene *hrafn* og *valr* i

[1]) Det SnE. II, 632 anförte vers synes misforstaaet; jeg konstruerer: *lofðungr* (ɔ: fyrsten) *verr máferils hauka* (sml. II, 428) *lǫnd randar lauk.*

skibskenninger: disse er nok her de bekjendte hestenavne (SE. I, 482. 3; se Gislason, Njála II, 228 ff.).

I Eddaen og hos de ældre skalde er omskrivningerne stedse konforme, billedet helt gjennemfört. Saaledes Reginsmál str. 16: hvem rider der paa Rævils heste henad de höie bölger, det brusende hav? seglhestene er besprængte med sved, ei monne havgangerne staa sig mod vinden. Ynglingatal str. 39 om en indebrændt konge: *þás húsþjófr | hyrjar leistum | goðkonung | í gegnum steig*. Hákonarmál str. 7 om blodbadet: *svarraði sárgymir | á sverða nesi, | fell flóð fleina | í fjǫru Storðar*. Þórsdrápa str. 16: (*Þórr*) *svalg handa hrapmunnum lyptisylg síu*. I Hallfreds Hákonardrápa beskrives jarlens erobring af Norge i en fremstilling, hvis billeder helt igjennem er hentede fra giftermaal. Háttatal leverer under navn af *nýgjǫrvingar* (str. 6) et exempel paa en saadan til det yderste gjennemfört congruens i billedet. Det modsatte af lignelsens vedligeholdelse kaldes *nykrat* eller *finngálknat*, hvorimod SnE. paa flere steder med rette advarer, skjönt den noget senere skaldepoesi yder exempler nok derpaa. Paafaldende er herved alene benævnelsen '*nýgervingar*', der synes at forudsætte en udvikling netop modsat den her statuerede. Og dog bruges denne terminus saaledes overalt i den prosaiske Edda, — undtagen paa et sted; men dette ene sted giver os rigtignok ogsaa nöglen ihænde til den rette forstaaelse. Stedet findes SnE. I, 338 og lyder saaledes. *hin yngri skáld hafa ort eptir dæmum hinna gǫmlu skálda* . . . . ., *en sett síðan út í hálfur þær, er þeim þóttu líkar við þat er fyrr var ort, svá sem vatnit er sænum, en áin vatninu, en lækr ánni; því er þat kallat nýgervingar allt, er út er sett heiti lengra* (*v. l. hóti firr*) *en fyrr finnst*. Disse mere afledede kenninger var især brugbare og forstaaelige, hvor et billede gjennemförtes i flere af sætningens led: deraf den forandrede betydning, som alle fortolkere (f. ex. Möbius, Háttatal II, s. 117; B. M. Ólsen, Den tredie og fjerde gram.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

og sagnhistoriske træk, fra folkloristiske forestillinger, fra naturen som sammenligninger og personifikationer. Den billedrigdom og det ideassociationernes glimrende spil, der udmerker den gamle skaldedigtning, repræsenterer vistnok i sin sterke udvikling en eiendommelig smagsretning, men denne smag deltes af det hele folk, der er ikke tale om en for den store masse uforstaaelig jargon. Men vi har endvidere paavist, hvorledes de i mythologien og folkloren bundende figurer, eftersom disse myther og forestillinger afblegedes og uddöde, maatte tabe i malende kraft og i evnen til at fremmane hos tilhörerne kjære erindringer om gjenstandene for deres barndoms fantasi, for deres beundring eller for hellig ærefrygt. Og ikke bedre er det gaaet med de övrige, især fra personens beskjæftigelse hentede, omskrivninger Ti det er klart, at selv om man engang har fundet et anskueligt udtryk, er man derfor ikke hjulpen for bestandig; den stadige benyttelse slöver evnen til at se det malende i det, omskrivningen taber sin sanselighed, den bliver forslidt, farvelös og stereotyp. Saaledes ser vi da, at der efterhaanden lægges stedse mindre vægt paa, at omskrivningerne skal være betegnende, afpassede efter og henspillende paa situationen, fremsprungne af digtets stemning og grundtanke. Snart er de intet mere end stas og ordprunk og lærdoms bram. I den geistlige poesi betegnes oftere en fredelig bonde eller prest med en kenning for kriger eller sömand, en fattig mand med et udtryk, der egentlig betegner en gavmild mand eller fyrste osv. Höidepunktet af denne kenningernes mekaniske anvendelse naaes i rimerne; omskrivningerne er her i regelen betydningslöse, hyppig rent ud vildledende. Paa samme tid aftager kenningernes interne omraade; den ældre skaldepoesis frihed og bevægelighed og fine nuancer gaar tabt.

Kristiania i august 1888.

Hj. Falk.

Um orðið *vigg.*

Vísuhelminginn eptir Tind Hallkelsson:

kent hefir heggr at höggva
hræbirtinga sævar
veðreggjundum viggjar
veggs niðr um þat skeggi

hefur Sveinbjörn Egilsson lagfært (ShI. XI 124—125; Fms. XI 138; XII 239; Lex. poët.). Hann hefur ritað *heggr* í stað *hægr; birtinga* í stað *birtingum; sævar* í stað *senar;* ritað *veðreggjundum* í einu orði; *niðr* í staðinn fyrir *niðz.* Um þetta kemst dr. Konráð Gíslason (í Nj. II 396, athgr.) svo að orði, að S. Egilsson hafi farið ágætlega með þennan vísuhelming, þótt hann, ef til vill, hafi eigi alstaðar hitt hið rjetta ("der er bleven ypperlig behandlet af S. Egilsson, skjönt han måske ikke overalt har truffet det rette"), og Nj. II 400 minnist hann á þessar leiðrjettingar Sveinbjarnar, og segir síðan: "Måske er også det övrige rigtigt; og så har man her *viggja-* i bemærkelsen 'skib'."

Dr. Finnur Jónsson segir (Bidrag til en rigtigere forståelse af Tindr Hallkelssons vers: Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1886, bls. 310—368): "De fejl, texten lider af, har SvbEg. rettet på en heldig måde" (bls. 338), enda verður eigi annað sagt, en að það er hin mesta snilld, hvernig SvEg. hefur leiðrjett vísuhelming þennan, og ætla jeg, að hann sje að öllu rjettur orðinn við leiðrjettingar hans, þessar er hjer hafa verið taldar, og má um þær segja það, sem dr. F. J. segir: "Alle disse rettelser er lige så nödvendige som de er rigtige" ("Bidrag" bls. 339). Aptur er jeg samdóma dr.

F. J. um það, að breyting SvEg. í Lex. poët. og í Fms. sú, að breyta *"um þat"* í *"í gras"* sje óþörf og eigi rjett; og ætla jeg, að *"um þat"* sje einmitt hið rjetta.

Að því er kemur til skýringa á vísuhelmingnum, þá hefur SvEg. tekið hann saman og skýrt hann þannig:

1. í Fms. XII 239:

   Heggr hræsævar [7] birtinga [8] hefr kent viggjar [9] veggs [10] veðreggjundum [11] at höggva skeggi niðr í gras [12].

   7) blóðs. 8) spjóta, hermk. 9) skips. 10) skjaldar 11) hermk. 12) hníga til jarðar.

   vigg er þá hjer látið vera = *skip*.

2. í ShI. XI 124—125 tekur SvEg. vísuhelminginn eins, nema þar er haldið orðunum *"um þat"*, svo sem rjett er, en eigi eru þau þó þar rjett skilin. Eptir því á þá (sbr. Nj. II 400.) að taka saman þannig: hræsævar-birtinga-heggr (Hákon jarl) hefir kent viggjar-veggs-veðreggjundum (Jómsvíkingum) at höggva niðr skeggi um þat.

   Orðin *"um þat"* lætur SvEg. þýða: áður en það yrði (að Jómsvíkingar fengi eyddan Noreg): antequam id fieret (ut Norvegia incursu piratarum vastaretur), en þessi skýring mun eigi rjett vera.

   vigg er þá hjer aptur látið vera = *skip*.

3. í Lex. poët. bls. 859 a (undir *veggr)* skýrir SvEg. svo: *v(eggr) viggjar* tabulatum navis, clipeus, *veðr viggjar veggs* tempestas clipei, pugna, *viggjar veggs veðreggjandi* pugnator, vir; og vitnar í tilgreinda staði í ShI. og Fms.

   vigg er þá og hjer skýrt svo, að það sje = *skip*.

4. Dr. Konráð Gíslason segir (Nj. II 400), eins og fyr er getið, á þá leið, að ef allt sje rjett í vísuhelmingnum, þá sje

   vigg hjer = *skip*.

5. Dr. Finnur Jónsson tekur vísuhelminginn (í áðurnefndri ritgjörð: "Bidrag": Aarb. 1886. bls. 340) saman þannig:

heggr hrǿsǿvar-birtinga hefr kent viggjar-veggsveðreggjundum hǫggva skegge niðr of þat.

Hann getur þess, að próf. K. Gíslason hafi (í Nj. II 400) látið í ljós efa um orðið *vigg*, að það þýddi nokkru sinni *skip*. Sjálfur segist hann fyrst hafa verið einnig í efa um það, en þar eð *vigg* sje talið meðal skipaheita í þulum, kveður hann sjer þykja allur efi óþarfur í þessu efni.

vigg er þá einnig hjer tekið = *skip*.

Það er með fyllsta rjetti, að dr. K. G. hefur látid efa í ljós um það, að orðið *vigg* væri nokkru sinni í fornum kveðskap haft sem skipsheiti, þó að það sje talið meðal skipaheita í Snorra-Eddu. Hefur hann ritað um orðið *vigg* í Nj. II 393—402, og yrði það of langt mál, að skýra hjer frá því nákvæmlega. Jeg ætla því að geta að eins þess, er nú skal greina:

Orðið *vigg* kemur fyrir:

1. meðal hestaheita (Sn E. II 487, 571 og í Þorgrímsþulu SnE. I 480, II 458, 595).
2. Goðr. II 18 (Bugges útgáfa) kemur fyrir "*vigg* at sa/þla.
3. *vigg* er haft í skipakenningum, svo sem *barms-vigg; borðvigg; brands-vigg; hlýrvigg; stafnvigg; súðavigg; súðvigg; seglvigg; hlunnvigg; uppsátrs-vigg; ríðvigg; byrjar-vigg; hafvigg;* o. s. frv.

Nú er *vigg* hins vegar talið meðal 'skipaheita', eins og fyr var getið (SnE. I 582, II 481, 565, 624).

Orðið *vigg* kemur enn fyrir, eptir því sem dr. K. G. telur, í dæmum þeim, er nú skal telja:

1. *Veggjar* (eða *veggja)-vigg* Þórsdrápa 1. Í sjálfu sjer væri, eins og dr. K. G. segir, ekkert á móti því, að *vigg* gæti

hjer þýtt *skip*, og *hús* þá kennt svo, að það væri kallað "veggja-skip". En hann telur hitt þó náttúrlega rjettara, að skilja þessa kenningu, eins og SvEg., svo, að *veggja-vigg* sje = "veggja-eykr", veggja-hestur, eins og *hvílbeðjar-hulkvir*, og sams konar kenning sem *fletbjörn*.

2. *Viggjálfr* í Hák. Hák.: Fms. IX 493 hefur SvEg. lesið "*viggjálfr* (Fms. XII 493; Lex. poët. 876 b), en dr. K. G. telur víst, að hjer eigi að lesa *vígálfr*, og telur með rjettu SvEg. hafa komizt á sömu skoðun, eptir því sem ráða má af Lex. poët. 876 a (*vígálfr*) samanb. við 876 b_{7-8}.

3. Þá er *vigg* í vísunni Sighvats (Fms. V 209), er fyrri helmingur hennar er þannig: "*Munu þeir er mestar skynjar* | *munn viggs dáins kunna* | *síðr á Sighvats hróðri* | *svinns braglöstu finna*", og hefur SvEg. tekið *dáins munn vigg* = *dáins munvigg* (Fms. XII 111; Lex. poët. 586 b), og skýrt það svo, að það væri = dvergs skip (. . . navis cara), skáldskapur, og segir dr. K. G., að það væri rjett kenning, sem satt er, ef *vigg* þýðir *skip*, en hann ætlar, að hjer eigi að lesa *munvágr* (önskevædske = "drik"), og *dáins munvágr* = dverga drykkur, skáldskapur.

4. Þá er *vigg* í vísunni: "kent hefir heggr at höggva", o. s. frv.; en K. G. ætlar, að vera kunni, að *veg Snids* (í staðinn fyrir *veggs niðr*), sem eitt handrit hefur, sje aflögun úr "*veggsunds*", og ætti þá að taka saman: veðreggjundum viggjar veggsunds = sunds-viggjar-veggs-veðreggjundum; *vigg* væri þá = hestur; *sunds-vigg* = skip.

5. Þá er *viggjum* í vísu Glúms Geirasonar (Fms. I 88): "*Varð á víðu borði* | *viggjum hollr at liggja* | *gætir glamma sóta* | *garðs Eylimafjarðar*". Hjer hefur verið tekið saman: *hollr viggjum*, er að hugsuninni ætti að vera "skipavinur" ("navium amans"; navibus favens, gjarn á sæorustur Lex. poët. undir *hollr*). En þessi hugsun er bæði mjög óeðlileg, enda hefur ekkert samkynja dæmi við að styðjast, að fornskáldin komist svo að orði.

6. þá er *vigg* í vísu Sighvats (Fms. II 248 o. s. frv.): "*Lítt hirða ek lautar* | *lundr hefir hætt til sprunda* | *viggs þótt verðak höggvinn* | *varr í höndum svarra*". Hjer hefur SvEg. tekið saman *viggs-lautar-lundr* (Fms. XII 52—53; Lex. poët. 500 a), og skýrt það svo: *vigg*, skip; *viggs-laut*, sjór; sjóar-*lundr*, mannkenning, og segir hann þó sjálfur, að það sje óvanalegt, að kenna mann svo. *varr* er tekið = var (um sig), varkár. — En dr. K. G. tekur saman: *varrlautar-viggs-lundr; varrlaut* (árartogalaut), sjór; sjóar-*vigg* skip, skips-*lundr*, mannkenning.

Jeg fæ ekki betur sjeð, en að þessir staðir, þar sem svo lítur út, sem *vigg* sje skipsheiti, sjeu svo á sig komnir, að full ástæða sje til að efa, að þeir sjeu rjettir, og hefur dr. K. G. sýnt fram á það og leitt rök að því; hann hefur einnig sýnt, hvernig staðir þessir mundu rjettastir, að undanteknu: *viggjum hollr*. það er helzt vísa Tinds Hallkelssonar ("*kent hefir heggr at höggva*" o. s. frv.), sem sýnist gefa tilefni til að ætla, að *vigg* sje *skip*, eins og skýringarnar yfir hann hjer að framan bera með sjer, einkum þar eð ætla má, að vísuhelmingurinn sje að öllu rjettur orðinn við leiðrjettingar Sv. Egilssonar. Jeg er sannfærður um, að í fornum vísum er ekkert áreiðanlegt dæmi þess, að *vigg* sje = *skip*, og jeg ætla víst, að *vigg* sje eigi heldur skip í vísuhelming Tinds Hallkelssonar, þeim er hjer ræðir um. þó ætla jeg, að vísuhelmingur þessi sje að öllu rjettur, eins og hann er orðinn við lagfæringar SvEg., og að engra breytinga þurfi á honum framar. — Í vísuhelmingnum er orðið *sævar*. Skýrendur hafa tengt það orð við *hræbirtinga*, og tekið svo upp: *hræsævar-birtinga-heggr; hræsær*, blóð; blóðs-*birtingr* (fiskur), sverð; sverðs-*heggr* (viður), mannkenning. Jeg get ekki sjeð, að þörf sje á að taka *sævar* við *hræ; hræbirtingr* er full sverðskenning, eins og t. d. *hrælinnr*. *Sævar* má því taka saman við *viggjar*, og verður þá allt rjett og í skorðum.

Mjer finnst þađ veglegri kenning um Hákon jarl, ađ hann væri kallađur: *sævar-viggjar-veggs-heggr*, heldur en *hræbirtinga-heggr*. — "*Um þat*" skil jeg eins og dr. F. J. (= fyrir þá sök, fyrir þađ, ađ þeir rjeđust á Noreg).

Janus Jónsson.

En bemærkning til ovenstående afhandling.

Hr. Janus Jónsson har ovenfor forsøgt at bevise, at *viggjar* i Tinds vers godt lader sig opfatte i betydningen hest. På forhånd skal jeg villig indrömme muligheden heraf, men jeg vil dog dertil knytte følgende bemærkning.

At *vigg* særdeles ofte forekommer i skjaldepoesien i betydningen hest er utvivlsomt. Ordet er, som det fremgår af de mange i Nj. II 393—402 anførte steder, en intetköns ja-st. På 4 steder forekommer imidlertid genitivformen *viggjar*, hvilken ifl. Gíslasons antagelse er hankøns ja-st. Disse 4 steder har dog Gíslason med fuld ret reduceret til 3. Mig forekommer det nu sandsynligst, i betragtning af disse formers forsvindende antal i forhold til de andre intetkönsformer, at *viggjar* på disse 3 steder er en fejl for *viggja* (gen. pl. af *vigg*). Afskrivere kendte nemlig godt denne form *viggjar* (f. ex. i *viggjar-skalli* Hkr. 639).

Da nu blandt skipaheiti i þulur i SnE. anføres et *vigg*, og da et sådant vidnesbyrd dog ikke uden videre kan forkastes, forekommer det mig ingen fortvivlet udvej at antage et sådant ord (uden tvivl et hunkönsord), hvor sammenhængen og kenningernes beskaffenhed synes at anbefale dette.

Det drejer sig i det pågældende vers af Tindr, om man bør henføre *sævar* til kenningen *hræbirtinga* eller ej. Jeg giver hr. J. Jónsson ret i, at *hræbirtingr* udgör en hel sværdskenning. Men hvad der bevægede mig til at föje *sævar* til denne omskrivning er Tinds bevislige korrekthed i dannelsen af kenninger i det hele. Når han således kalder sværdet for fisk og når hertil föjes ligsøens, fås et så smukt og levende

billede, som man kan ønske sig, og dette billede vilde være i fuld overensstemmelse med Tinds øvrige.

Jeg kan ikke give hr. J. Jónsson ret, når han mener, at kenningen *sævar-viggjar-veggs-heggr* om Hákon jarl er 'veglegri' end *hræbirtinga heggr;* efter min mening er bægge omskrivninger lige 'veglegar'.

Hensigten med denne bemærkning er nærmest den, at holde dette spørsmål åbent til nærmere undersøgelse og gentagen overvejelse.

Der er flere ting at tage i betragtning; hvad betyder f. ex. — for kun her at udpege ét sted — *vigg*, i *þorna vigg*, i Skíđaríma 87 (Wisén)? En øs navn?, eller betyder det bærerske i almlh. (af *at vega*)?

Khavn i juli 1888.

Finnur Jónsson.

Nogle bemærkninger til et vers i Haustlǫng.

Sn. E. I, 314[11].

"Hǫ́fu skjótt, en skǫ́fu
skǫpt ginnregin, brinna;
en son biðils sviðnar,
sveipr varð í fǫr, Greipar."

Tolkningen af de to første linjer af dette halvvers har været i höj grad omstridt. De tidligere tolkningsforsøg er, som det synes med rette, kritiserede af Bugge [1]) og Wisén [2]). Over hovedet synes teksten, således som den foreligger, ikke at give nogen antagelig mening. Derfor har også bægge de omtalte videnskabsmænd søgt at rette den, hver på sin måde, uden at denne bestræbelse dog, efter min mening, har ført til et heldigt resultat.

Bugge retter *"skǫ́fu"* til *skǫfnu* og opstiller følgende ordforbindelse: *Ginnregin hǫ́fu skjótt en skǫfnu skǫpt, brinna.* Han mener, at *ginnregin* er subjekt såvel til *hǫ́fu* som til *brinna.* Meningen bliver: "Guderne løftede hurtig deres glattede spydskafter og der udgår luer af deres legemer (fra deres mund eller öjne)".

For det første er den asyndetiske sætningsforbindelse her i höj grad stødende, hvor den sidste sætning kun består af et enkelt verbum, uden at et nyt subjekt er tilföjet. Dernæst giver den sidste sætning (*brinna*) ikke nogen tilfredsstillende mening, når man går ud fra, at subjektet er *ginnregin.* I

[1]) Arkiv för nord. filol. ny följd I, s. 21 fg. og 43 fg.
[2]) Emendationer och exegeser till norröna dikter III, s. 54.

vore kilder hører man ellers ikke noget om, at guderne har besiddet ævne til fra deres legeme (öjne eller mund) at udstråle fortærende flammer. Muligheden af denne forestilling kan ikke bevises ved henvisning til Þrymskviða 27, hvor jætten bliver forskrækket over den forklædte Tors flammende öjne, eller til Odens tilnavn *Báleygr.* Disse og lignende udtryk må selvfølgelig ingenlunde tages i bogstavelig forstand, lige så lidt som når man i dansk taler om, at öjnene "skyder lyn". Også om Brynhildr heder det i Guðrúnarkv. I, 27:

"brann Bynhilde
Buþla dóttor
eldr úr augom",

men hverken her eller i Þrymskv. fremgår det af sammenhængen, at disse fra öjnene udgående luer har haft nogen antændende eller fortærende kraft. Men selv om man indrömmer muligheden af denne forestilling, vil man dog næppe være berettiget til at indføre den i det her behandlede vers, som beskriver et af de billeder, som fandtes fremstillede på det digteren forærede skjold [1]). Den egner sig ikke til billedlig fremstilling. Lad os en gang forsøge at forestille os det billede, som denne tolkning forudsætter. Loke har allerede bragt sin kostbare byrde i sikkerhed indenfor Asgårds mure. Guderne stiller sig foran ham for at værge ham og Idun mod den forfølgende jætte, der svæver over deres hoveder. Fra deres mund og öjne udgår flammer, som tænder ild i jættens örneham, stækker hans vinger og bringer ham til at styrte ned mod jorden. Hvilket onaturligt billede! Måtte betragteren ikke få et indtryk af, at det forestillede et nederlag ikke blot for Þjazi, men også for guderne, at de så vel som han vilde blive et bytte for de grådige flammer? Jeg tror således at have påvist, at den tolkning, der går ud fra, at *ginnregin* her er subjekt til *brinna*, er uholdbar.

[1]) Det følgende halvvers fortsætter med ordene: *Þat's of fát á fjalla Finns ilja brú minni.*

Wisén skriver *skǫf* i stedet for *skǫpt* og konstruerer: *skǫf hǫ́fu skjótt brinna, en ginnregin skǫ́fu*, "det afskrabede (den afskrabede bark) begyndte hurtig at brænde, men det var guderne, som havde afskrabet (barken)". Denne tolkning har det fortrin fremfor Bugges, at den giver et naturligere billede — kun er sætningen *en ginnregin skófu* noget påfaldende, da den ikke kan have haft noget tilsvarende på billedet — og slutter sig nærmere end Bugges tolkning til den prosaiske fremstilling af sagnet i Bragaræður (Sn. E. I, 212). Icke desto mindre har Bugge fremsat flere vægtige indvendinger imod denne tolkning, af hvilke jeg finder de fleste berettigede [1]). Man må derfor se sig om efter en ny tolkning.

Med Rydberg og Bugge er jeg enig i, at *skǫpt* bör betragtes som objekt for *hófu*, og med den sidste i, at *skǫ́fu* er forvansket. Denne ordform giver i denne forbindelse ingen antagelig mening, og alle de tolkninger, som har beholdt den uforandret, synes at være mislykkede. Jeg tror, at man i dette ord bör søge et subjekt til *brinna*, og foreslår at læse *skófir* (*skǫ́fur?*). Ordet *skóf*, f., flt. *skófir*, synes ellers ikke at forekomme i de islandsk-norske oldskrifter, men er dog sikkert gammelt. I nyislandsk er det almindeligt, og både i norsk, svensk og dansk har man et aldeles tilsvarende ord, som dog synes at forudsætte grundformen *skǫ́fa*, f. (no. *skova*, sv. *skofva*, d. *skove*). Hvilken af de to former der er den oprindeligste, vover jeg ikke at afgöre. Ordet er åbenbart dannet af verbet *skafa*, og analogien med andre substantiver dannede af verber, der böjes som *skafa*, taler for formen *skóf* [2]), hvorimod enstemmigheden i norsk, svensk og dansk taler for *skófa*, hvilken form også kan støttes ved analoge substantivdannelser som f. eks. *þága*, *áta*, *stunga* af *þiggja*, *eta*, *stinga* o. s. v. I følge sin afledning betyder ordet oprindelig "noget, som afskrabes af noget andet", men i alle de

[1]) Arkiv anf. st. s. 44.
[2]) Jfr. f. eks. *dróg* af *draga*, *hlóð* af *hlaða*, *gróf* af *grafa* o. s. v.

nordiske sprog har det fået den særlige betydning: "sveden skorpe, som sætter sig paa bunden af et kar, hvori grød, mælkemad eller desl. koges". Det er vel ikke for dristigt at antage, at ordet på den tid, da Þjóðólfr digtede Haustlöng, har kunnet bruges i sin oprindelige betydning, og det så meget mindre, som det så vel i nyere islandsk som i norsk forekommer i en mere udvidet og almindelig betydning end den ovenfor omtalte (se Björn Halldórssons ordbog under *skóf* og Aasens ordb. under *skova*). Som bekendt er *skafa* i det gamle sprog det almindelige udtryk for begrebet "at hövle". Hvad er da naturligere end at antage at *skóf* (*skǫ́fa*) har haft den samme betydning som *lokarspánn*, som bruges i sagnets prosaiske fremstilling i Bragaræður. Jeg foreslår derfor følgende konstruktion: *Ginnreginn hǫ́fu skjótt skǫpt*, *en skófir* (*skǫ́fur?*) *brinna*, "guderne løftede rask deres spydskafter, medens hövlspånerne brænder". Ved denne tolkning opnår man en fuldstændig overensstemmelse mellem Haustlöng og prosafremstillingen i Bragaræður, som man ikke uden grund må forkaste, da der er mulighed for, at forfatteren til dette skrift har haft for sig en rigtigere tekst af Haustlöng end den vi har. Tillige giver de to verslinjer, tolkede på denne måde, et i alle henseender passende billede.

Det er let at tænke sig, hvorledes fejlen *skófu* for *skófir* (*skófur?*) er opstået. En afskriver, som ikke forstod sammenhængen, har i de to umiddelbart på hinanden følgende ord *skófir* (*skófur?*) *skǫpt* ment at genfinde det velbekendte og almindelige udtryk *skafa skǫpt* og har derfor forandret det ham uforståelige *skófir* (*skófur?*) til *skǫ́fu*.

Reykjavík i oktober måned 1888.

Björn Magnússon Ólsen.

Vengi.

Blandt de i *Småstykker* s. 78 ff. af cand. mag. G. Þorláksson udgivne "Islandsk-latinske gloser i et kalendarium i AM. 249, folio" forekommer et *vengi* (s. 86) med oversættelsen *puluinar*. Herom ytrer udgiveren sig på følgende måde (s. 90—1): "Dette ord, dannet af *vangi*, kind, forekommer, så vidt jeg ved, ellers ikke i betydningen "hovedpude", hvilket dog her må være tilfældet, da det latinske ord *Puluinar* ikke lader nogen tvivl tilbage om ordets betydning. *Puluinar* oversættes af Dfb. ved: "eyn houet polle. polster. houptpolster. tecke. kussen" o. s. v."

Jeg er selvfølgelig enig med udgiveren hvad ordets afledning og betydning, som jo klart fremgår af den latinske oversættelse, angår. Det er ordets forekomst i den gamle literatur, jeg her vil tillade mig at fremdrage.

For det første forklares herved efter min mening tilfulde et hidtil uforståét sted i Goþrúnarkviþa I v. 13 (Bugge). Det hedder her:

Svipti hón blǫio
af Sigvrþi
oc vatt vengi
fyr vifs kniám o. s. v.

I det foregående er det blevet omtalt, at Goþrún, der sad ved Sigurds tildækkede lig, ikke kunde græde. Da rådede Gollrǫnd, hendes søster, til at fjerne det dækkende lagen, hvilket hun så selv gjorde (*Svipti hon blǫio af Sigvrþi*); desuden "vatt" hun "vengi fyr vifs kniám", ɔ: hun drejede puden, hvorpå Sigurds hovede hvilte, således, at Goþrún kom til at se lige derpå, og da brast hun i gråd (jfr. det følgende, hvor *bolstr* i v. 15 åbenbart er det samme som *vengi*). "Fyr vifs kniám" hører ikke nærmest sammen med *vengi*, men med alt det foregående. "Hun tog lagenet af Sigurd og vendte puden, og dette gjorde hun lige foran hendes knæer", ɔ: sengen, hvori S. lå, var lige foran hendes knæer.

Dernæst forekommer der i Bjǫrgynjar kálfskinn s. 6 en således lydende sætning: "Item æitt howdh lyn Item ij wenghæ". Jeg antager, at det her forekommende wenghæ betyder pude. Munch har ikke forklaret ordet.

Endnu et sted tror jeg med sikkerhed at kunne tilföje.

I Langaholts máldagi (Dipl. Isl. I 408) forekommer der: "vængi ok hæginde". Udgiveren, Jón Sigurðsson, har læst *sæng j.* for *vængi*, men bemærker, at ordet er "*ritað líkast sem:* vængi" [1]). Jeg tror, at denne rettelse er unødvendig og at der bör læses *vængi* i betydn. pude. Hermed kan træffende jævnføres et udtryk i Dipl.

---

[1]) Skriveren har åbenbart først skrevet *s*, men selv rettet dette til *v*.

Norv. III 94 (sé også Fritzner [2]: *hœgindi*): "hœgindi ok lítill koddi". Om et *vængr* ("sidoduk", sé G. Cederschiöld i AnO 1887, s. 63, not. 1 og 56 not. 4, hvor Oxforderordbogen påberåbes) kan der næppe være tale.

Til slutning skal jeg bemærke, at muligvis har vi det samme ord i poetiske omskrivninger for guld som *linnvengi, ormvengi*.

København 16/4 1888.

Finnur Jónsson.

Carl Johan Schlyter.

Den 26 December 1888 bortgick den frejdade utgifvaren af Sveriges gamla lagar, professor C. J. Schlyter, i den höga åldern af nära 94 år. Hans lefnads arbete har varit af genomgripande betydelse för Sveriges laghistoria, för kännedomen af den svenska medeltidshistorien och odlingen, och ej mindre för den historiska språkforskningen i de länder, der skandinavisk tunga talas. Några minnesord, erinrande om Schlyters lefnad och verksamhet, böra derföre ej saknas i Arkiv för nordisk filologi.

Han föddes i Karlskrona d. 29 Januari 1795. Sedan 1600-talet hade hans slägt varit bosatt i Blekinge; hans farfarsfar och hans farfar voro officerare vid flottan, hans fader civil tjensteman vid amiralitetet. Tidigt faderlös, fann Schlyter hos sin halfsyster Helena Billbergs make, sedermera biskopen i Lund Vilh. Faxe, ett hem och en omvårdnad, som möjliggjorde hans inträde på den lärda banan och åt den svenska vetenskapen bevarade hans sällsporda arbetskraft och skarpsinne. Vid tolf års ålder student i Lund, började den sedan så frejdade rättslärde der sin akademiska examensbana med afläggande af den blygsamma kameralexamen (1811); derpå följde, på uppmaning af den juridiska fakultetens ende lärare, den utmärkte Holmbergsson, andra juridiska ämbetsexamina och lärdomsprof. Under en resa till Tyskland 1814 — Schlyters halfbroder, sedermera presidenten af Billbergh, genralintendent vid svenska arméen, beredde honom tillfälle till denna resa — förvärfvade han filosofie magistergraden i Rostock. Efter ett disputationsprof i kriminalrätt kallades han till docent i juridiska fakulteten 1816 och promoverades jemte H. S. Collin, sedermera hans medarbetare, af Holmbergsson till juris doktor 1820 efter ett nytt disputationsprof i svensk laghistoria. Det var första gången som juris doktorsgraden utdelades i Lund efter aflagda fullständiga lärdomsprof. Rika förhoppningar fästades vid den unge juris doktorn, hvars studiebana visat hans begåfning och mångsidiga

intressen [1]); men det fattiga universitetet sökte förgäfves fästa honom genom utnämning till juris adjunkt 1822 — en lönlös befattning, hvilken Schlyter aldrig kom att tillträda, då samma år en annan verksamhet, den som skulle framför andra blifva hans lifsgerning, tagit hans krafter i anspråk.

Med 1820 slutade Schlyters första akademiska bana. Han ernade egna sig åt praktisk juridisk verksamhet och tjenstgjorde åren 1820—22 i juridiska ämbetsverk i Stockholm. Han ansåg sig, berättar han i sin sjelfbiografi, såsom "förlorad för akademien och vetenskapen, hvilket jag ock efter allt menskligt utseende hade blifvit, om ej lyckligtvis en ung pilt hade blifvit mig föredragen vid befordran i justitie-revisionen, och sedermera, innan jag hann mottaga den mig erbjudna befordran, hvarigenom jag skulle hafva blifvit fästad vid k. Svea Hofrätt, en oväntad utsigt till framgång på den vetenskapliga banan hade blifvit för mig öppnad."

Denna utsigt var uppdraget att, jemte Collin, utgifva samlingen af Sveriges gamla lagar. Den bekante Richert, sedan 1814 ledamot af lagkomitén, hade under dess arbeten kommit till insigt om vigten af att erhålla en kritisk samlad upplaga af dessa för den svenska lagens rätta förstånd så ytterst dyrbara urkunder; och det var på hans initiativ som lagkomitén hos regeringen gjorde framställning om deras utgifvande. Den riktning inom litteraturen, som samtidigt ifrigt yrkade på återgång till det nationella, var gynsam för företaget; och början till ett dylikt var gjord i Danmark genom Kolderup-Rosenvinges 1821 utkomna upplaga af "Ny Sjællandske Lov". Lagkomiténs förslag vann Kongl. Maj:ts bifall; och sedan Richert i Mars 1822 gjort sig förvissad, att de båda unga juris doktorerna från Lund vore villiga att åtaga sig arbetet. erhöllo dessa på sommaren nämnda år Kongl. Maj:ts uppdrag till dess utförande, och anslag af statsmedel anvisades. Båda hade, enligt sin gemensamma berättelse "Om förberedelserna till Corpus juris antiqui SveoGothorum" [2]), under den tid de, "handledde af Holmbergsson, studerat lagfarenheten", haft "studiet af fäderneslandets äldre lagar till sin käraste sysselsättning"; och Schlyter hade genom sitt i Lund 1819 utgifna disputationsprof, som innehöll en utförlig kommentar öfver ett par svårtydda

[1]) Schlyters studier omfattade äfven de klassiska språken och hebreiskan, i hvilket sistnämnda språk han ännu på ålderdomen bevarade sina insigter. Äfven filosofi studerade han med intresse och räknades i sin ungdom till de få Schellingianerna i Lund. Tegnér skämtade i Faxeska hemmet, som äfven var Schlyters, öfver att

"Schlyter håller på det absoluta,
ty han vill icke skämma ut sig, han."

(Tegnér, Saml. Skr., jubelfestuppl. VII 161. Jfr. Kahl, Tegnér och hans samtida, 2 uppl. s. 145).

[2]) Tr. i Svea 1823.

ställen i Upplandslagen, visat sin kompetens till detta värf. Sjelf berättar har i företalet till sista bandet af lageditionen: "Då jag i Juni 1820 för juris doktorsgraden höll min s. k. lectio præcursoria "Om lagfarenhetens vetenskapliga studium med afseende på vårt fädernesland och närvarande tid", visade jag bl. a., huru nödvändigt för grundläggningen af ett sådant studium det var att våra lagar blefve på ett tillfredsställande sätt utgifna . . . Jag anade då icke, att jag sjelf två år derefter, på en tid, då mina tankar voro långt skilda från vetenskapliga företag, skulle blifva uppmanad att åtaga mig detta verk; icke heller kunde jag göra mig någon föreställning om vidlyftigheten af ett arbete, som först under 50:de året efter den dag, då de af mig talades, hunnit sin fullbordan."

Schlyters bana var härmed utstakad; i hans lefnadshistoria har anledningen dertill förtjent att något närmare omtalas. Med ifver greps verket an: en forskningsresa, för att taga kännedom om laghandskrifter, befintliga i Sveriges offentliga och enskilda bibliotek samt i Köpenhamn, företogs sommaren och hösten 1822. Skörden blef rik; och kraftigt understöddes företaget genom ett kongl. bref (23 Mars 1823) med föreskrift att alla i offentliga bibliotek varande laghandskrifter skulle till Kongl. Biblioteket i Stockholm öfversändas, och genom uppmaning till landshöfdingarna i länen att verka för insändandet af laghandskrifter i enskild ego. Antalet af i behåll varande lagcodices visade sig vara öfverraskande stort: summan af handskrifter, som uppräknas i företalen till de olika lagarna, uppgår till inemot 800, hvaribland t. ex. af Uplandslagen 140, af Kristoffers landslag 160 o. s. v. Från början uppgjordes vid utgifvandet den plan, som utgifvarna sjelfva i den ofvannämnda uppsatsen i korthet sålunda angifvit, att "vid utgifningen begagnas ej några få utvalda, utan alla manuskripter, som finnas i behåll, bättre och sämre. Bland alla dessa utväljes det som synes äldst eller felfriast, och lägges till grund för texten; olikheterna i de öfriga anmärkas i noter på vanligt sätt. Det är sålunda nödvändigt, ej blott innan en lag utgifves, utan ock innan ens texten kan bestämmas, att hafva jemfört alla i behåll varande manuskripter af samma lag, så vida det är möjligt att om dem erhålla kunskap, för att utröna hvilket af dem bör läggas till grund för texten"

Det var sålunda ingen ringa möda, som väntade utgifvarna, och väl kunde de, såsom Schlyter yttrat, anse målet "oupphinneligt". Collin hann ej följa företaget mer än genom de båda första banden, innan han 1833 efter långvarig sjuklighet afled; och bördan hvilade sedan på Schlyter ensam. Han egde krafter att bära den; och hans arbetstid blef så lång, att det stora verket efter 55 års arbete blef fullbordadt på ett sätt, som inom litteraturen eger få motsvarigheter. För det stora värfvet egde han begåfning, som i sitt slag torde hafva varit enastående: en

energi och en flit, som ej ryggade tillbaka för någon svårighet, en kritisk blick, en minutiös noggrannhet och en skarpsynthet, hvilken de minsta detaljer ej syntes kunna undgå, vid sidan af en omfattande allmän bildning och vidsträckt beläsenhet på många områden.

1827 började med Vestgötalagen den stora samlingens utgifvande; derpå följde 1830 Östgötalagen, båda bärande Collins och Schlyters namn gemensamt. 1834 utkom Uplandslagen, i hvars företal Schlyter egnat en minnesgärd åt sin året förut bortgångne medarbetare. Södermannalagen följde 1838, Vestmannalagen 1841, samt (i ett band) Helsingelagen, Kristnubalken af Smålandslagen och Bjärköarätten 1844. Ett uppehåll på åtta år följde nu, innan nästa band, Gotlandslagen utgafs (1852). Uppehållet var föranledt dels af andra uppdrag, dels af de vidlyftiga förarbeten och forskningsresor till utlandet, som kräfdes för utgifvande af de till Gotland hörande lagurkunderna, hvilka stodo i närmaste sammanhang med utlandets medeltidslagstiftning. Visby stadslag och sjörätt följde efter dessa förarbeten redan 1853, Skånelagen 1859, Magnus Erikssons landslag 1862, stadslagen 1863, samt slutligen 1869 konung Kristoffers landslag. Med denna sistnämnda var lageditionen fullbordad; men åtta år senare utgaf Schlyter sin stora "Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar" såsom dess 13:de och sista band.

De förändringar i utgifvarens yttre ställning, som åren medfört, hade sålunda med det nämnda undantaget icke hindrat företagets regelbundna fortsättning. 1835 hade Schlyter nämligen lemnat Stockholm för att i Upsala föreläsa laghistoria, dit medförande materialet till sitt stora arbete. Då detta uppdrag endast inbragte honom titel af professor, men icke fast anställning vid universitetet, och en sådan nu kunde beredas honom i Lund, flyttade han, medförande sina lagcodices, 1837 till Lund, der han 1838 utnämdes till professor i allmän lagfarenhet, ett läroämne, som 1842 vid juridiska undervisningens omorganisation utbyttes mot laghistoria. Åren 1844—48 vistades Schlyter såsom en verksam ledamot af lagberedningen i Stockholm, i hvars förslag inflöto åtskilliga reservationer och motiver af hans flitiga penna. Efter återvändandet till Lund sistnämnda år utöfvade han sitt akademiska lärarekall till 1852, då han erhöll tjenstledighet, för att ostörd kunna egna sig åt lagverkets fortsättning. Han qvarstod dock såsom professor ända till 1876, då han vid 81 års ålder, 60 år sedan han vid universitetet först anstäldes, begärde och erhöll afsked med pension. Hans öfriga dagar tillbragtes i stillhet i Lund [1]).

---

[1]) Följande biografiska data må här ytterligare tilläggas: Schlyter blef ledamot af Vitterhets-Akademien 1837, af Vetenskaps-Akademien 1856, af Musikaliska Akademien 1869, samt kallades 1860 efter Hvasser till ledamot af Svenska Akademien, men vägrade att mottaga denna kallelse, väsentligen derföre att han

Schlyters monumentala verk är tillräckligt kändt ej blott af Nordens rättshistoriker, utan ock af dess språkforskare, för att här behöfva utförligt karakteriseras. Den nästan otroliga noggrannhet, som blifvit använd vid textens redaktion, de utförliga kritiska handskriftsbeskrifningarna, förorden till hvarje del med sina stundom polemiska utflygter mot äldre och yngre arbetare på samma fält, och slutligen glossarierna till de särskilda delarna med deras sammanfattning, den stora ordboken — allt detta bildar ett imponerande minnesmärke åt Schlyters litterära personlighet. Beundransvärd är den konseqvens, som under den långa utgifningstiden fasthållits i alla detaljer: det var Schlyters energiska vilja, som satte sin stämpel på det hela. Det kan måhända sägas — och har äfven blifvit sagdt — att mödan af handskriftsgranskningen skulle kunna hafva minskats, om han fördelat den stora mångfalden af handskrifter till hvarje lag i vissa grupper och ur dem endast utvalt de mest karakteristiska för att fastställa texten och dess hufvudsakliga varianter. Om det hela genom en dylik handskrifternas klassifikation skulle hafva vunnit i öfverskådlighet, så är det dock ovisst, om noggrannheten ej derpå kunnat komma att blifva lidande; och det var ej Schlyters sak att af beqvämlighetshänsyn uppoffra hvad som han ansåg vara det väsentligaste. Särskildt ur filologisk synpunkt är mångfalden af varianter ej att klaga öfver.

Bättre än någon annan samtida kände Schlyter ej blott den svenska medeltidens lag, utan — såsom särskildt hans upplaga af Visby sjörätt visar — äfven andra länders lagurkunder af samma slag; och med den svenska medeltidens samhällsförhållanden och politiska historia var han förtrogen som få före och efter honom. Hans afhandlingar "Om konungaval, eriksgata, kröning och kongliga rättigheter" och "Om Sveriges äldsta indelning i landskap" äro historiska skrifter af rang, och tjena, liksom de flesta öfriga i Schlyters 'Juridiska Afhandlingar' inrymda uppsatserna, att visa den vidsträckta blick, hvarmed han uppfattat sammanhanget i det helas utveckling. Hans kritiska sinne höll honom fri från hvarjehanda öfverdrifter; sjelf protesterar han mot "fetischdyrkan" af "runor och andra antiqviteter" och tillägger: "Jag är fri från den ännu i

---

ej önskade deltaga i Akad:s ordboksarbete, om hvars framgång på dess dåvarande stadium han hyste grundadt tvifvel (se företalet till ordboken, s. XLVII). Bland utländska lärda sällskap, af hvilka Schlyter var ledamot, må nämnas K. Bayerische Akademie d. Wissenschaften (1877). Filosofie jubeldoktor 1865, juris jubeldoktor 1870. Promotor i juridiska fakulteten vid Lunds universitets jubelfest 1868; till promotionen utgaf han ett program om den juridiska undervisningen vid Lunds universitet. Riddare af Nordstjerneorden 1848, kommendör 1860, med stora korset 1873; kommendör af Danska Dannebrogsordens 1:a grad 1868, af Sachs. Albr. o., Mecklenb. Wendiska Kronan, Würtembergiska Fredriksorden 1878. — Filologiska sällskapet i Lund hyllade Schlyters förtjenster om den nordiska språkforskningen genom att kalla honom till hedersledamot (1885).

vår tid, liksom på 1600-talet, gångbara antiqvariska ögonsjukdom, som genom ett slags hallucinationer visar föremålen mycket äldre än de verkligen äro.” [1])

Ej mindre anmärkningsvärdt än den historiska lärdomen och kritiken är Schlyters filologiska skarpsinne. Hans egna studier hade från början ej specielt legat åt detta håll, och de glossarier, som åtföljde de särskilda lagarna, måste alltid betraktas såsom bihang till dessa. Så mycket mera beundransvärdt är det, att Schlyter äfven på detta område blef en banbrytare, nästan utan föregångare i Sverige och, till en början, nästan utan litterära hjelpmedel. Strängt satte han gränserna för sitt filologiska arbete; han har upprepade gånger förklarat, att han för sitt ändamål ansåg vidlyftiga ”grammatikaliska och etymologiska utflygter” såsom onödiga. ”Hvad värde de annars måtte hafva, här kunde de ej tjena till annat än ett fåfängt lärdomsprål, hvilket allt för ofta användes att skyla bristen på den insigt i saken, som för ett sådant arbete allra mest behöfves.” Den historiska språkforskningen har, till väsentlig del genom det material, som Schlyter samlat, i hans fädernesland under senare tid nått en hastig utveckling, och forskningen kan ej i allt blifva stående vid de af honom vunna resultat. Men hvad som än kan komma att anses såsom föråldradt i Schlyters språkvetenskapliga arbete, så skall han dock alltid behålla en plats bland den nordiska språkforskningens mästare och hans namn äfven på detta område förblifva oförgätligt.

Den lärda verldens erkännande kom Schlyters lagverk i rikt mått till del, men anmärkningar uteblefvo ej alldeles. Mot dem framträdde han alltid stridsrustad, och i företalen till sina lagupplagor nagelfor han strängt ej blott med sina recensenter, utan ock med dem som jämte honom arbetat på samma fält. Med den skärpa, som låg i den stridbare mannens lynne, tog han allt i upptuktelse, som han ansåg såsom ett vanställande af historisk sanning eller såsom opåkallad kritik. Hårda ord fälde han då, ofta af ringa anledning, ord, som i vetenskapliga arbeten helst bort vara osagda. Särskildt uppseende i denna riktning väckte det vidlyftiga förordet till ordboks-bandet genom den polemiska ton, som utmärkte vissa af dess delar. Schlyters sista skrift, utgifven 1882, utgjorde en hvass protest mot ett enligt hans förmenande obevisadt påstående af en yngre forskare om Södermannalagen [2]).

---

[1]) Företalet till Stadslagen. Yttrandet är föranledt af Schlyters polemik mot Thorsen ang. runhandskriften till Skånelagen.

[2]) Äfven i yngre åren vexlade Schlyter skarpa hugg med juridiska skriftställare. En laghistorisk uppsats i Svea, h. XII, af juris adjunkten Delldén framkallade polemiska uppsatser af Schlyter i Stockholmsposten 1829 (n:r 131—133) och i Journalen 1830 (n:r 100—102). Såsom en särskild skrift utgaf han 1832 samlingen af sina stridsskrifter mot en annan Upsala-jurist, J. C. Lindblad,

Det var ej lätt för Schlyter att ingå på en annans åsigt. I sin forskning och i sin lefnad gick han sin egen väg. Han sparade dervid ingen möda; noggrant pröfvade han, innan han sade det ord, som han ansåg såsom afgörande. I de kontroverser, som uppstodo, vidhöll han orubbligt sin en gång fattade ståndpunkt och vek ej för någon auktoritet; i de flesta fall förblef också hans egen obestridd. Hans person, skarpt utpräglad som få, var genom denna ofördragsamhet mot andras afvikande meningar ej alltid egnad att väcka sympati; det ständigt vakna kritiska sinnet syntes stundom vara ett hinder för att gifva andras arbete vederbörligt erkännande.

Men huru hårdt han i den lärda kontroversen kunde hålla på sin rätt, gaf han ödmjukt "Gud allena äran" för sitt stora lifsarbete. Han var en man med utpräglade religiösa öfvertygelser, en ifrig anhängare sedan ungdomen af Schartaus läromeningar. Vid sidan af utgifvandet af de gamla lagarna gick under många år Schlyters sysslande med upplagor af Schartaus skrifter; äfven en bibelupplaga, utmärkt för sin stora noggrannhet, och ett par inlägg i diskussionen i bibelöfversättningsfrågan tillhöra den långa listan på af Schlyter utgifna skrifter och vittna om hans religiösa intresse. Fromt och varmt tackar Schlyter i företalet till den af honom sist utgifna lagtexten "honom, som äfven på mig visat sin kraft såsom mägtig i de svaga, som genom sin förunderliga styrelse gjort detta arbete till mitt dagsverke, som skänkt mig mod och krafter till dess utförande och, [illegible] hvad jag någonsin hoppats, uppehållit dem in på sena [illegible]. Är fråga om någon ära för detta verk, så tillhör [illegible], allena honom."

[illegible] elfva år efter afslutandet af det stora verket lefde [illegible] i stilla tillbakadragenhet i Lund. Overksamt förflöt [illegible] lefnads afton; ännu vid 87 års ålder uppträdde [illegible] vi sett, med en tryckt skrift i en vetenskaplig fråga. [illegible] ämnen, som under hans krafts dagar sysselsatt honom, [illegible] han i det längsta sitt intresse och följde dagens offent[illegible] tilldragelser med uppmärksamhet. Hans enskilda lif, så som hans offentliga verksamhet, bar prägeln af det strän[illegible]ingssinne och regelbundenhet; sina personliga egenheter [illegible]ig ingen möda att dölja. Men den äfven i sin stränge mannen kunde i sitt gästfria hem vara [illegible]llskapsman; han, hos hvilken fantasien syntes utrymme vid sidan af det kritiska förståndet, var [illegible]kare af musikens konst. Hans välgörenhet var i [illegible] der han lefde sin mesta tid, vida känd och prisad.

[illegible] till Hr J. C. [illegible] i [illegible] till [illegible] 18[illegible].

Det yngre slägtet såg föga den gamle; men när tidningen om hans bortgång kom, kände man, särskildt vid det sydsvenska universitetet, att med honom bortgått den siste af "ett tidehvarf, som flyr", rikare på kraftiga, utpräglade, helgjutna personligheter, än de som pläga danas i vår mångfrestande tid.

Elof Tegnér.

Jón Árnason

er dáinn, og fór þar einn hinn bezti og þjóðlegasti fræðimaður, sem Ísland hefir átt, og mun því eiga vel við að minnast hans í þessu riti. Hann lézt í Reykjavík 4. Sept. þessa árs, og hafði þá níu um sextugt og átján dögum betur. Hann var fæddur á Hofi á Skagaströnd 17. dag ágústmánaðar 1819. Faðir hans var Árni Illugason prestur á Hofi (d. 1825), en móðir hans og síðasta kona Árna prests var Steinunn Ólafsdóttir bónda á Spákonufelli. Faðir Árna prests var Illugi prestur á Borg á Mýrum (d. 1770) bróðir Bjarna sýslumanns á Þingeyrum og séra Sigvalda á Húsafelli, Haldórsson prests á Húsafelli (d. 1736), Árnasonar bónda í Skaptafellsþingi, Haldórssonar prests á Kálfafelli í Hornafirði (d. 1644), Ketilssonar prests sama staðar (d. 1634), Ólafssonar sálmaskálds og prests á Sauðanesi (d. 1608), Guðmundssonar bónda á Svalbarði. Kona séra Illuga á Borg var Sigríður dóttir Jóns Bergmanns (d. 1719), Steinssonar biskups á Hólum (d. 1739), Jónssonar prests á Hjaltabakka (d. 1674), Þorgeirssonar í Ketu á Skaga, Steinssonar, Þorgeirssonar á Grund í Svarfaðardal þess, er var sveinn Jóns biskups Arasonar og fylgdi honum á Sauðafellsfundi 1550. Móðir Sigríðar Jónsdóttur konu séra Illuga var Þórunn Ólafsdóttir; hennar móðir var Sesselja Grímólfsdóttir, en móðir Sesselju var Þórunn dóttir Björns sagnaritara Jónssonar á Skarðsá (d. 1655), og var Jón Árnason því sjötti maður frá honum. Kona séra Haldórs á Húsafelli var Haldóra Illugadóttir prests í Grímsey (d. 1706), Jónssonar á Hofi í Skagafjarðardölum, Jónssonar, Arnfinnssonar. Kona Árna Haldórssonar var Guðrún laundóttir Bjarna á Búlandi í Skaptártungu Skálholtsráðsmanns og sýslumanns í Skaptárþingi (d. 1699), Eiríkssonar lögréttumanns á Búlandi þess, er bráðkvaddur varð í lögréttu við Öxará 1661, Sigvaldasonar á Búlandi, Haldórssonar klausturhaldara í Þykkvabæ og sýslumanns í Skaptárþingi (um 1520 og þareptir), Skúlasonar, Guðmundssonar á Síðu, Sigvaldasonar langalífs, er uppi var á Síðu á öndverðri 15. öld. Kona séra Haldórs á Kálfafelli var Guðrún dóttir Orms sýslumanns í Eyjum og Guðrúnar Arnadóttur prests í Holti Gíslasonar biskups (d. 1587) Jónssonar. Forel-

drar Orms í Eyjum voru Vigfús Jónsson á Kalastöðum og Ragnhildur dóttir þórðar lögmanns Guðmundssonar (d. 1609). Kona séra Ketils á Kálfafelli var Anna hálfsystir Odds biskups, dóttir Einars prests í Heydölum Sigurðssonar, sem mikill ættbálkur er frá. Kona séra Ólafs á Sauðanesi var Ólöf dóttir Magnúsar Einarssonar prests í Eyjafirði og Solveigar Grímsdóttur lögmanns á Möðruvöllum (1519—,21), Pálssonar, Brandssonar lögmanns (1458—78), Jónssonar. Jón Árnason útskrifaðist úr Bessastaðaskóla 1843 og var þá nær 24 ára gamall. þar eptir var hann vistum með hinum alkunna ágætismanni Dr. theol. Sveinbirni Egilssyni, er þá bjó á Eyvindarstöðum á Álptanesi, og mintist Jón hans æ síðan með hinni mestu ást og virðingu; ritaði hann og seinna æfisögu hans harla vel og merkilega. 1848 varð hann bókavörður við Íslands Stiptsbókasafn, sem síðan 1881 kallast Landsbókasafn, og stóð hann í þeirri stöðu í 39 ár fyrir lítil laun þangað til 1887 að hann sagði af sér sökum elliburða og veitti alþingi honum þá eptirlaun með sérstöku tilliti til hans verðleika sem vísindamanns. Að vísu hefir stjórn safns þessa jafnan verið svo háttað, að einginn hægðarleikr hefir verið fyrir bókavörð að láta verulega til sín taka, því að aðalstjórn safnsins hefir verið og er enn falin á hendur nefnd manna, sem að minsta kosti hefir ekki alténd sýnt af sér mikla rögg, en það eitt að hún var til virðist muni hafa verið ærið til þess, að bókavörður réðist ekki einn í neinar verulegar framkvæmdir. Safnið var leingi framan af lítt hirt og þær bókaskrár sem út voru gefnar voru sumar hverjar æðióhöndulega úr garði gerðar og litlu betri en engar; auk þess var húsrúm það, sem safnið hafði óhentugt og aðgangur að því þessvegna mjög takmakaður og almenningur vissi annars lítið hvað safninu leið, og lengi vel virðist sem menn hafi ekki hirt mikið um að safna að því íslenzkum bókum og handritum. Hin fyrstu handrit sem safnið hefir feingið munu vera söfn biskupanna Hannesar Finnssonar og, Steingríms Jónssonar og eru þau merkileg í alla staði. Að Jón Árnason hafi fundið til þess að safnið var ekki í því horfi sem það átti að vera sést ljóst á grein hans "Um Stiptsbókasafnið", sem prentuð var í Íslendingi 1862 og auk þess sérstök sama ár; lýsir hún vel þeim áhuga, sem hann hafði á því að gera safnið að *íslenzku* bókasafni, og mun hún hafa opnað augun á mörgum. Jón Árnason átti og því láni að fagna að sjá bókasafnið upp á síðkastið auðkast mjög mikið að merkilegum ritum og að síðustu komast í gott horf á góðum stað. Á þjóðhátíðinni 1874 gafst safninu fjöldi góðra útlendra bóka víðsvegar að, flestar fyrir milligöngu hins góða Íslandsvinar prófessors W. Fiske's og kom út skrá yfir þær hið sama ár. Árið 1877 andaðist hinn mikli fróðleiks og sæmdarmaður Páll stúdent Pálsson, er safnað hafði með hinni mestu elju fjölda fornra bóka og íslenzkra handrita, er svo rann til bókasafnsins. Við dauða Jóns Sigurðssonar 1879 fékk safnið alt hans mikla bóka- og handritasafn. Í þjóðólfi 14. Mai 1879 benti Jón Árnason alþingi á, að öll þörf væri á að reisa hús handa öllum söfnum landsins, og samþykti

þingið það samsumars og var þá reist Alþingishúsið, sem safnið svo var flutt í þegar það var albúið 1881, og fer þar vel um það, og er vonandi að það eigi nú mikla framtíð fyrir höndum og dragi að sér smám saman það, sem ennþá þöktir eptir í landinu af fornum handritum og aukizt að íslenzkum bókum sem mest má verða.

Eitthvað kringum 1870, minnir mig, kom Jón Árnason því til leiðar við biskupinn yfir Íslandi, Dr. theol. Pétur Pétursson, að hann fór þess á leit með umburðarbréfi, að allir prestar skrifuðu upp og sendu sér nákvæma skýrslu um hvað væri til í hverri sókn af íslenzkum bókum eldri en 1781. Árangurinn af þessu ágæta fyrirtæki varð nokkur, og munu skýrslurnar nú vera að láni hjá prófessor Willard Fiske í Florens.

1848 varð Jón Árnason bókavörður Reykjavíkurdeildar hins íslenzka bókmentafélags og var hann sá fyrsti, er til þess starfs hafði verið kosinn, og hafði hann það á hendi til 1854; varabókavörður var hann 1859—1870, en varagjaldkeri 1873—75. Þegar Tímarit hins ísl. bókmentafélags var stofnað í okt. 1879 var hann einn af þeim, sem kosinn var í ritstjórnarnefnd þess.

Tímakenslu hafði hann á hendi við Reykjavíkurskóla 1850—51 og 1854—55 og kendi sögu, íslenzku, grísku, dönsku og danska bókmentasögu.

Þegar Forngripasafn Íslands var stofnað 1863 var honum ásamt Sigurði málara Guðmundssyni (d. 1874) falin umsjón þess og hélt hann þeim starfa til þess Sigurður fornfræðingur Vigfússon tók við. Sjálfur hafði Jón átt mikinn og góðan þátt í því að safnið komst á fót.

Jón var lengi skrifari hjá Helga biskupi Thordersen, en þegar hann dó 1867, varð han umsjónarmaður við latínuskólann í Reykjavík jafnframt því sem hann varð umsjónarmaður skólabókasafnsins og var það þangað til 1879. Stóð hann svo vel í þeirri stöðu, að ekki muni aðrir hafa vikið úr henni vinsælli og betur þokkaðir af lærisveinum skólans; sá það og á, því að allir námsmenn þeir er þá voru frá Íslandi við háskólann í Kaupmannahöfn og undir hans umsjón höfðu verið í Reykjavíkurskóla, sendu honum viðurkenningar og þakklætisávarp (Þjóðólfur 15. okt. 1879 bls. 108). Það mun mörgum vera minnisstætt, hvert lag Jón Árnason hafði á því að umgangast unga menn og finna hvað feitt var á stykkinu. Hann mun að mörgu leyti hafa haft góð áhrif á pilta Reykjavíkurskóla meðan hann var umsjónarmaður og munu samræður hans við ýmsa af þeim opt hafa stutt að því að veita stefnu þeirra og áhuga í þjóðlegan farveg. Auk þess hafði hann þann góða vana að láta pilta til skiptis á kvöldum um háttatímann eptir vöku lesa upphátt fyrir öllum sögur eða önnur þjóðleg rit svo sem tíðkast í sveitum, en það fór af þegar hann lét af umsjón; sjálfur gekk hann venjulega um gólf í "slobrokk" sínum og hlýddi á og vakti þá opt eptirtekt manna á því, sem var einkennilega þjóðlegt eða að ein-

hverju mátti þykja merkilegt. Hann spurði skólapilta spjörunum úr um allar kreddur og kerlingabækur sem hugsast gátu og aðra þjóðlega fræði úr öllum áttum lands. En honum var líka mesta ánægja í því að segja þeim sögur og fræða þá, og er óhætt að segja að allir þeir, sem hafa hirt um eptir að taka, máttu nema marga þjóðlega fræði af samræðum Jóns Árnasonar.

Jón Árnason var hinn mesti iðjumaður alla æfi. Þegar hann var nýorðinn stúdent eða 1845 tók hann ásamt Magnúsi Grímssyni (d. 1860) að safna þjóðsögum íslenzkum, þulum og kvæðum og öðrum þjóðfræðum, og er svo ágætlega skýrt frá hvernig því safni miðaði áfram bæði í formála Dr. Guðbrands Vigfússonar fyrir I. bindi af þjóðsögunum og í inngangi hinnar fróðlegu ritgjörðar cand. philos. Ólafs Davíðssonar um íslenzkar skemtanir (Kh. 1888), að hér er óþarfi að fara frekar út í það. En sá alment kunnugi árangur af þessu safni eru *Íslenzkar Þjóðsögur og æfintýri* Leipzig 1862—64,. sem hafa gert íslenzkum bókfræðum hvervetna sóma og sem Jón Árnason er orðinn kunnugur fyrir alstaðar þar sem íslenzkt mál þekkist og íslenzkar bókmentir eru nokkurs metnar, og hafa þær að minsta kosti verið þýddar (að miklu leyti) á ensku, þýzku, dönsku og norsku; svo mikið átrúnaðargoð er þessi bók og alþýðu á Íslandi, að slíks eru vart dæmi, og mun ekkert það manns barn á landinu, sem orðið er vits vitandi, að það hafi ekki heyrt eða lesið þjóðsögurnar og hafi heyrt Jóns gamla Árnasonar getið. Það var mikið að þakka hinum ágæta manni Dr. Konrad Maurer í München, aldavini Jóns Árnasonar, að þessi bók komst á prent. Honum og Dr. David Mackinlay í Glasgow tileinkaði hann og sína seinustu bók *Íslenzkar gátur*, er kom út í Khöfn 1887, sem er merkileg bók, þó hún beri þess ljóst vitni, að þá hafa kraptar hins gamla og lúna iðjumanns verið farnir að bila og þrekið til að þaulkanna þau söfn, sem þurfti, hefir verið að miklu leyti farið. Þjóðsögur Jóns Árnasonar eru svo fullar af fróðleik og svo heppilega frá þeim gengið og þær svo rammþjóðlegar, að þær munu altaf verða bæði einhver hin kærasta skemtibók alþýðu á Íslandi og einhver hin nýtasta bók fyrir íslenzka vísindamenn. Það mun vera vandi að benda á bók, sem komizt í nokkurn samjöfnuð við þjóðsögurnar að góðu íslenzku máli, og ber tvent til þess; annað er það, að flestar sögurnar standa þar með þeim ummerkjum og orðalagi, sem alþýða segir þær, í hverjum hlut lands og hverri sveit sem er, en hitt er, að Jón Árnason skrifaði sjálfur allra manna bezt íslenzku; hann lagaði ritháatt sinn bæði eptir fornmáli og alþýðlegu máli, en gerði það svo vel að hind var á; mun hann hafa numið það af Sveinbirni Egilssyni í fyrstu. Í tali var Jón allra manna rammíslenzkastur og ágætlega orðheppinn og æðimeinlegur í orði, ef því var að skipta. Hann var prýðilega að sér í klassisku málunum eins og flestir hinna betri Bessastaðamanna.

Jón Árnason hafði alla sína æfi safnað bæði fornum bókum íslenzkum og íslenzkum handritum. Prentuðu bækurnar, sem munu hafa verið æðimargar og fágætar, munu nú að nokkru vera komn-

ar á tvístring, en handrit hans, sem munu vera rúmlega 300 bindi, eru nú eign Landsbókasafns Íslands. Hafði han fyrir löngu selt mestan part þeirra Jóni Sigurðssyni til eignar, en báðir höfðu jafnan afnotarétt, og fylgdu þau með í kaupinu, þegar þingið keypti safn hins síðarnefnda. Handritasafn Jóns Árnasonar er æfamerkilegt í sinni röð. Það er hið bezta safn, sem til er, af íslenzkum kvæðum alt frá 16. öld og til nútímans. Safn Jóns Sigurðssonar og safn hins íslenzka bókmentafélags er og mjög fjölskrúðugt í þeirri grein, en hvergi nærri eins skipulegt og aðgeingilegt. Safn Páls Pálssonar er og sérlega auðugt af kvæðum og ágætlega aðgeingilegt, en frumritin að mörgu í því eru einmitt í safni Jóns Árnasonar. Það, sem Jón Árnason meðal annars hafði ekki selt Jóni Sigurðssyni var feykimikið safn af óprentuðum þjóðsögum í mörgum bindum í átta blaða broti, og er vonandi að Landsbókasafnið geri gangskör að því að fá það, sé það annars ekki búið að því.

25. August 1866 kvæntist Jón Árnason, og gekk þá að eiga merkiskonuna Katrínu Þorvaldsdóttur frá Hrapprey; þau áttu einn son barna, er Þorvaldur hét, mannvænlegan pilt, en hann andaðist í Reykjavíkurskóla 1884; unni Jón honum mikið og harmaði hann mjög, og mun ekki á heilum sér hafa tekið upp frá því.

Jón var með hærri meðalmönnum og þrekinn að því skapi, en nokkuð sívalur í vexti og mun hafa verið karlmenni að burðum á meðan hann stóð upp á sitt bezta; hann var toginleitur í andliti og nokkuð bólugrafinn, móeygur og jarpur á hár og skegg og hærðist lítt, þó aldur færðist yfir hann; á seinni árum förlaðist honum mjög sjón, sem eigi má undarlegt þykja um mann, sem alla sína æfi hafði legið niðri í bókum og handritum; að síðustu mun hann hafa verið því nær blindur. Jón sat alla daga mikið við ritstörf og var því ekki furða þó hann kenndi þreytu einhvern tíma. Þegar á æfina leið gerðist hægri höndin mjög óstyrk og skjálfandi og að lyktum varð allur líkaminn mjög máttþrota, svo að hann mátti heita kominn í kör þegar hann andaðist.

Jón Árnason hefir ekki orðið ágætur af því að hann tranaði sér fram, heldur af því, sem hann hefur unnið í kyrþey og svo lítið bar á, og nafns hans mun verða leingur getið en margra þeirra, sem hærra hafa.

Þessi eru þau prentuð rit, sem Jón Árnason hefir samið og út gefið og eg man eptir:

1. *Ágrip af æfisögu Dr. Marteins Luthers.* Rvík 1852.
2. *Íslenzk æfintýri,* með Magnúsi Grímssyni. Rvík 1852.
3. *Karlamagnús saga.* Khöfn 1853.
4. *Ørvar-Oddsdrápa eptir Benedikt Gröndal* Rvík 1851. Hana gaf hann út með Egli Jónssyni, Benedikt Gröndal og Einari Þórðarsyni.
5. *Njóla eptir Björn Gunnlaugsson* 2. útg. Rvík 1853; 3. útg. Rvík 1884.
6. *Rit Sveinbjarnar Egilssonar* I—II Reykjavík 1855—56. Þau gaf hann út með Þorsteini Jónssyni, Einari Þórðarsyni og

Egli Jónssyni. Jón ritaði æfisögu Sveinbjörns framan við kvæðin (II), og hefir líklega séð að mestu um útgáfuna.

7. *Um Stiptsbókasafnið.* Rvík 1862 (úr Íslendingi).
8. *Registur yfir bókasafn hins lærða skóla.* Rvík 1862.
9. *Viðbætir við registur yfir bókasafn hins lærða skóla.* Rvík 1869.
10. *Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri* I—II, Leipzig 1862—64.
11. *Skrá yfir prentaðar íslenzkar bækur og handrit í Stiptsbókasafninu.* Rvík 1874.
12. *Íslenzkar gátur.* Kaupmannahöfn 1887.
13. *Ýmsar blaðagreinir og áskoranir um alþýðlegan fróðleik.*

Auk þess mun íslenzkt þulusafn að nokkru leyti vera búið undir prentun. Enn fremur mun hann hafa átt einhvern þátt í útgáfu blaðsins *"Víkverja"*, Reykjavík 12. Júní 1873—11. Sept. 1874. Enn fremur hafði hann samið fyrstur manna ágrip af sögu Íslands og gert þrjár atrennur að, en ekki er það rit prentað. Í Dr. K. Maurers "Isländische Volksagen" átti Jón og nokkurn þátt.

Skrifað um veturnætur 1888.

ı. ϑ.

Tyska inflytelser på svenskan.

(Forts.)

Då Rydqvist i början af sitt tredje band korteligen omtalar huru tyskan kommit att invärka på vårt språk, anmärker han (sid. VII) att "den enda ordklass, som alltid varit otillgänglig för utländskt intrång, är pronomen". En närmare granskning visar emellertid att detta påstående tål ganska stora inskränkningar. Även på pronominas område äro nämligen spåren af främmande inflytelser lätt märkbara.

Vi skola genomgå de särskilda pronominala ordklasserna och vända oss först till de personliga pronomina.

Om man ej vill räkna det allmänt, även af personer som ej förstå tyska, brukade *unter uns*, finnes bland dessa pronomina svårligen någon tysk ordform upptagen [1]). De tyska inflytelser, som vållat ändring i våra inhemska ords betydelse och bruk, äro däremot många.

Till dem hör först och främst användningen af *vi* såsom en "pluralis majestaticus" för *jag*. I Söderwalls Ordbok finner man gamla exempel på denna uttrycksform, hvilken som ett slags höghetsrätt under medeltiden ansågs tillkomma ej blott regenter, utan också biskopar. Bruket af det myndiga *vi* har sina rötter långt tillbaka i tiden; de nå åtmin-

[1]) Ordet *ghy*, som läses en gång i Gersons *Ars moriendi* B 5, där sammanhanget fordrar *I*, står alltför enstaka att kunna bevisa att den nederländska pluralformen af *du* värkligen nyttjats i svenskan. Detta så mycket mindre, som det inhemska *I*, skrivet *y*, läses några rader under *ghy*. Man är alltså nödsakad att antaga någon afskrivare- eller boktryckaredistraktion.

stone ned till det bysantinska käjsardömets begynnelse: Konstantin, Teodosius, Justinianus använda det i sina skrivelser (Grimm, Gram. IV. 299). Till oss har det likväl kommit genom efterbildning af de tyska hovens kurialstil.

Samma åskådningssätt, som alstrat denna pluralis majestaticus *vi*, står också bakom "pluralis reverentiæ" *I*, då detta användes som tilltal till en enda person. I Norden är ett sådant *I* icke ursprungligt. Än i dag är *du* det allmänna tilltalsordet i mera aflägsna bygder af Skandinavien. En dalkarl kan säga *du* till sin konung lika obesvärat som Torgny lagman på detta sätt tilltalade Olof Skötkonung, om man får döma efter Snorres berättelse: "Nu vilja vi bönder att du, konung Olof, gör fred med Olof digre, Norges konung" osv. I Norges egentliga fjällbygder är också, enligt Aasen, *du* det allmänt rådande tilltalsordet. Redan tidigt kom emellertid seden att till överordnade säga *I* för *du* hit till Norden. *Tess hawen i blygd ä mädhan i liffwin* låter den äldre Rimkrönikan 2455 Torgils Knutsson säga till konung Birger, när denne bortför honom fången. Af den norska Konungaspegeln finner man att *I* redan kring år 1200 var allmänt brukligt såsom hövlighetstilltal: *howæskir mænn hafa þat funnit firi anndværðu, oc hæwir þat· siðan snuiz til siðwænio mæðr allum witrum monnum oc howæskum, þeim til sæmðar sæm wið er mælt* (Brenners uppl. 1881, s. 81). Såsom förklaring af seden anför Konungasp., att en mäktig man i sig innebär ett flertal, eftersom han står som målsman för många underhavande; är han en hövding, så äro dessutom hans ord uttrycket ej blott för hans mening utan ock för hans rådgivares. Bokens författare uppkastar också frågan, hvarför ej Gud, som är den mäktigaste af alla, får *I* som sitt tilltal. Svaret blir att en pluralis här kunde innebära ett mångguderi, som ej anstode kristna män.

Ur mera historisk synpunkt kan saken förklaras så, att det naturliga, inhemska uttryckssättet med *du* bevarats på

alla de områden, som stå vare sig över den ceremoniösa hövlighetens nivå eller under den. Å ena sidan religionens och den mera ideala poesiens, å andra sidan det hvardagliga hemlivets och den nära vänskapens sfärer hava därföre lyckats undandraga sig den ifrågavarande förkonstlingen. Den franske poeten har därför rätt, då han om en motsvarande skillnad i sitt språk säger:

Le *vous* me paraît plus galant,
mais je trouve le *toi* plus tendre.

Holländskan är det enda germaniska eller romaniska språk, där pluralen (*gij*) erövrat de hos oss undantagna områdena.

Till Norden har användandet af *I* för *du* kommit från Tyskland, där detta uttryckssätt kan följas tillbaka ända till 800-talet. Tyskland, som själv från de romaniska folken hämtat så mycket af hvad som hör till det förfinade umgängesskickets vanor, var under medeltiden de nordiska folkens läromästare i sådant. Riddarväsendets former och mycket därmed besläktat gestaltade sig hos oss på tyskt sätt.

I början af den äldre Rimkrönikan (v. 362 ff.) skildras ett samtal mellan Birger jarl och hans husfru, där de rådslå om sin son Valdemars giftermål. Jarlen kallar här, såsom Söderwall iakttagit, sin gemål för *du*, under det att hon nämner honom *I*. Förhållandet är anmärkningsvärdt, ty det synes beteckna en länge kvarstående, icke individuell, om ock visst ej genomgående svensk tilltalsnorm, till hvilken förebilden funnits i Tyskland. I Rondeletii komedi *Judas Redivivus*, uppförd i Tälge 1614, ser man Judas' föräldrar Ruben och Cyboræa benämna hvarandra efter samma regel som Birger jarl och hans gemål. Grimms WB. II. 1476 anför motsvarande tyska exempel från Schweinichen († 1616).

På det hela tyckes likväl valet mellan *I* och *du* hos oss hava i äldre tider varit tämligen fritt, beroende på situationen och den grad af hövlighet som den kunde betinga.

När den nyss omnämnde Ruben af sin hustru ertappas drucken och känner sig något generad, tilltalar han henne inställsamt med *I*. I *Alla Bedlegrannas Spegel* (1647) låta de efter hvarandra uppträdande friarna den onådiga damen få heta *I*, ända till dess de affärdats med en korg; då giva de alla, hvar efter annan, sin förtrytelse luft i tilltal med *du*. I Brasck's komedi *Mars Germanicus Victus* (1649) kalla man och hustru hvarandra för *I* så länge ömheten varar, men när Erinnys stiftat ofrid mellan dem, säga båda *du*, och de fortsätta därmed ända till dess hustrun "kraffsat" sin man så duktigt, att han måst taga till bönboken. Då börjar han åter med *I*, under det hon fortsätter med *du*. I Chronanders skådespel *Surge* (1647) säger professorn till studenten *du*, studenten använder *I*. I Prytz' *Gustaf I:s Comœdia* (1621) tilltalar biskop Brask på samma sätt studenten med *du*; konungen själv kallar sin kansler för *I*, denne svarar med samma ord, men ett *du* i den senares mun förekom författaren ej mera omöjligt, än att det en gång, när rimmet så fordrade, också fick vara med (IV. 4).

Då *ni*, såsom redan Ihre insett, är uppkommet af *I* (*såg ni* af *sågen I*, liksom det motsvarande isl. *þér* af pluraländelsen *-þ* + pron. *ér*), hava vi tyska inflytelser att tacka också för vårt nu allmännaste tilltalsord. Oaktat allt den sista tidens intresse för "*ni*-reformen" synes ordets historia ännu icke vara skriven (jfr likväl Rydqvist, Hist. Språkf. [2] s. 40); i förbigående må därför ett par uppgifter om dess användning här meddelas. Formen *ni* går tillbaka till 1600-talet. Columbus, som i sin svenska *Ordeskötsel* (1678) i många stycken lämpar sitt skrivsätt efter talspråket, nyttjar, såsom Noreen riktigt påpekat, flera gånger *ni*. Dock var formen *I* ännu länge den allmänna. I Karl Gyllenborgs komedi *Svenska Sprätthöken* (1739) är *I* det vanliga tilltalsordet, blott undantagsvis träffas *ni* (med sing.). Upplysande är Sahlstedts anmärkning

i hans Sv. Grammatika (1769) s. 39: "Af höflighets bruk tilltalar man icke någon med *du*, utan brukar i det ställe 2 pers. pl. *I*, på samma sätt som fransoserna *vous*. Men som detta gnällande *I* är obehagligt och låter lika med præposition *I* (*in*), har man begynt at säga *Ni*, hvilket ock så väl af dagligt tal som af högres myndighet i skrifvande är befästadt." Dock torde även efter denna tid *I* ha egt en något högtidligare klang. Samma år som Sahlstedt nedskrev de citerade orden, omnämner Ihre *ni* blott såsom användt af "vulgus". Och då Kellgren år 1771 dedicerar en disputation till sin mor, tilltalar han henne med *I*, endast en gång med *ni*. I denne författares dramatiska arbeten, liksom också i Gustaf III:s, är däremot *ni* den rådande formen.

Det är icke nog med att tyska inflytelser under medeldeltiden skaffat oss *I* och i andra hand *Ni* som tilltalsord i stället för *du*. Ännu långt viktigare, och detta ej blott i språkligt hänseende, är en annan inskränkning på området för vårt inhemska *du*, som tyskt uttryckssätt åstadkommit några århundraden senare.

L. De Geer har skrivit en förträfflig uppsats *Om andra personen i svenska språket* (1844), ur hvilken några rader här må citeras:

"Man talar om att kinesiska språket är svårt att lära sig, emedan det har 10,000 bokstäfver; hvad är det emot svenskan, som har vid pass en million pronomina endast för andra personen? Våra grammatikor konjugera väl i sin oskuld: *Jag är* . . . *Du är* . . . *Han är* . . . *Vi äro* . . . *I ären* . . . *De äro* . . . och anse sig därmed ha kommit [illegible] men de hafva då blott om andra personen sagt [illegible]ke brukas. I sjelfva verket heter det nämligen [illegible]*xpeditionssekreteraren är* eller *Fru öfverstelöjt-* [illegible] etc. etc. etc."

[illegible]essa ord påpekade överflödet är naturligtvis från [illegible]unkt en brist. Vi sakna ett användbart, hövligt

tilltalsord, sådant som andra språk ega i sitt *De*, *Sie*, *vous*, *lei*, *you* etc. Onekligen lägger denna brist över våra umgängesförhållanden ofta nog ett allt annat än hälsosamt tvång; ofta ha också vi svenskar af våra sydligare grannar fått uppbära både klander och skämt för denna språkliga egenhet. Men i själva värket hava våra grannar ej rätt att förebrå oss något, ty det är just i söder och, från vår synpunkt sett, närmast i Tyskland, som denna för oss ursprungligen främmande sed har sina rötter.

Tilltalet med *I* för *du*, som i början inneburit en sådan artighet, att man kunnat säga *ein Bier zum ihrzen*, *una birra da dirle voi* i betydelsen af "ett utmärkt öl" — detta tilltal hade efter hand blivit så förslitet, att det ej längre föreföll tillräckligen hövligt. Man övergick då från 2 pers. till 3 pers. Af blygsamhet liksom undvek man att se den tilltalade rakt i ansiktet, han flyttades upp i en högre sfär, där man ej kunde tala *till* honom, endast *om* honom. Man använde härvid ej ursprungligen 3 pers. pronomen, utan något artigt substantiv, efter hand mäst *herre* och *fru*, men också andra mera speciella uttryck.

Det var i slutet af 1500-talet, som man hos oss började undvika det direkta tilltalet. Övergången hade förberedts genom de till förnäma personer använda, närmast tyska, men ursprungligen romaniska vändningarna *Eder(s) nåd*, *Eder herredom* ell. *-döme* (Sturarnas riksföreståndaretitel; jfr ital. *vossignoria*), *Eder(s) herrlighet* (efter *herr*, därför ännu som översättning af eng. *your lordship*), *Eders kärlighet* (t. *Euer Liebden*) o. d. Genomgår man de i Silfverstolpes Hist. Bibliotek II tryckta brev, som rådsherrarna under konung Sigismunds tid, på 1590-talet, skrevo till hvarandra, så finner man där beständigt omskrivande tilltal. Så t. ex. sid. 303: *Käre broder, jagh hadhe nu strax gernne welet förfoge migh till min käre b[roder], bådhe för thz jag vthi så long tidh inted haffuer thaled medh honom, seden b[roderen] af . . . siukdommer . . . wared . . .*

hemsöcht; likaså s. 295: *sosom broderen i sin senaste schrifvelse begerade . . så sender jagh honom her medh . . .* Endast undantagsvis träffar man ett *tigh* (s. 335). Över huvud är *broderen* det vanligaste tilltalsordet. Ända in i vår egen tid har samma ord, dock utan artikel ("bror"), kvarstått såsom hövligt tilltalsord mellan närmare bekanta. — Icke ens sin hustru tilltalar Sten Banér 1597 med *du* eller *I:* han kallar henne genomgående *min hustru* med verbet i 3 pers. (s. 339). Det är tydligt att detta uttryckssätt blott tillhörde den mera tvungna, skriftliga framställningen, ej det naturliga, rent personliga umgänget. Kurialstilen hade liksom vuxit fast vid skrivpännan, och den kunde ej ens när man talade till sina allra närmaste lösgöras därifrån.

Likaså var det väl ock väsentligen i skrift som ännu något senare det 30-åriga krigets fältherrar i allmänhet undveko *I* som tilltalsord och i stället använde titeln. Man finner många exempel härpå i den korrespondens dem emellan, som är tryckt i *Handlingar rörande Skandinaviens Historia,* b. 5. *"Her GeneralMajorens skrifuelsse . . . haffuer jagh till rettes handfånget"* skriver Torstensson till C. G. Wrangel 1641. Ett annat bref af samma år börjar visserligen: *Jagh bekom nu medh posten edhert wänlighe skrifwelsse,* men i fortsättningen tilltalas Wrangel med *Hr GeneralMajoren* och 3 pers.

Det är från denna tid som vår nuvarande obekväma, även i samtalsspråket genomförda sed att undvika 2 pers. härstammar.

Och denna sed var på 1600-talet icke uteslutande svensk. I ett danskt brev af år 1614 skriver Eske Brock till Kristian IV:s kansler Friis: . . . *huorfor ieg chanssleren pa dett venligst ombeditt haffuer att chanssleren . . .* (Danske Magazin, 4 Række, V. 78; liknande exempel VI. 123, 125, 2 Række 5. 79 osv.)

I Tyskland möter man vid samma tid likartade hövlighetsformer. I ett skådespel af Härtig Julius af Braunschweig

1594 säger värden till junker Vincentius Ladislaus: *der junker hat ja nach mir gesendet, was ist sein begehr* (cit. i Grimms WB. II. 1476). I Wallensteins tryckta korrespondens finner man honom beständigt nyttja *der Herr* som tilltalsord, t. ex. till fältmanskalk Arnim 1648: *Aus des herrn schreiben vernehme ich* ... Det är samma *herr*, som ännu hos oss i bestämd form säges till obekanta personer. I den af Reifferscheid utgivna intressanta brevsamlingen *Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland während des 17:ten Jahrhunderts* (1889) finner man J. B. Schupp skriva till magister J. H. Matthiæ 1646: *ich hab den herrn magister* . . *recommendirt* (sid. 956). Andra ex. sidd. 640, 953, 613 och i nyss citerade band af *Handl. rörande Skand. Hist.* s. 84, 87, 89, 90 osv.

I denna tids tyska skrifter anträffas också redan urbilderna till våra ceremoniösa *Ers högvördighet*, *Ers högvälborenhet* o. d. Joh. Rist använder som genomgående tilltalsord till M. Hanneken i ett brev från 1651 till och med det af oss väl knappast upphunna *Eure HochwohlErwürde* (Reifferscheid s. 948).

Då upprepandet af *der Herr* eller andra tilltalsord var för obekvämt, ersatte man det, såsom redan flera föregående exempel visat, fullkomligen naturligt med ett tredje personens pronomen. I Tyskland blev på denna väg *er*, *sie* snart nog ett hövlighetspronomen, som delvis behåller sig än i dag, ehuru det sjunkit i rang, sedan man uppfunnit ett ännu hövligare pronomen. Konung Fredrik Wilhelm I i Preussen tilltalade sin omgivning med nämnda *er*, *sie*. Men just under slutet af hans regering, på 1730-talet, började det plurala *Sie* komma till väldet. Tredje pers. pronomen hade nu genomgått samma sublimation från sing. till plur., som förut inträdt i fråga om andra pers. pronomen.

Danmark har troget följt Tyskland genom alla dessa den pronominella hövlighetens utvecklingsskeden. Hos Holberg

(början af 1700-talet) finner man de tre första af dessa representerade. Det gamla *I*, det på 1600-talet uppkomna *Herren* (*Fruen*, *Jomfruen*) och det däraf härledda *han* (*hun*) nyttjas om hvarandra såsom artigt tilltal. De substantiviska tilltalsorden äro tydligen ödmjukast och nyttjas gärna, fast ej uteslutande, af underhavande till husbondfolket; *I* förefaller som det allmännaste tilltalsordet mellan likställda personer; *han* och *hun* synas vara något mera undfallande. Bestämda gränser finnas dock icke. I *Den honette Ambition* kallar t. ex. Baronen Jeronimus än *han*, än *I;* Leonore använder till Leander växelvis samma båda pronomina. Baronen blir af Jeronimus kallad än *Baronen*, än *Herren*. Leonore tilltalar sin far i 3 pers. med *min Far* eller *Papa*. Baronens betjent säger *Hr Jeronimus*. Såsom hälsningsform nyttjas allmänt *Hans Tiener*, motsvarande det tyska *Sein Diener*.

Något *De* som tilltalsord påminner jag mig ej hava sett hos Holberg. Men snart efter hans tid synes detta hövlighetspronomen ha kommit i bruk. Annars skulle väl icke J. Baden kunnat uttrycka sig så som han gjort i sina *Forelæsninger over det danske Sprog*, 2 uppl. 1792 (första upplagan är mig ej tillgänglig): "Pronomen *I*, hvormed vore Forfædre tiltalede Personer, som de vilde giöre Ære af, har nu, som man veed, tabt sin Rang og bruges ikkun til ringere Folk" (s. 207). Det är överflödigt att säga, att det danska *De* icke är annat än en direkt översättning af tyskarnas *Sie*.

Svenskan, som efter 1600-talet varit mindre än danskan påvärkad från Tyskland, har ej deltagit i denna senare ut-eckling af hövlighetsformerna. Däremot ha vi endast allt r troget bevarat och förkovrat vårt utländska förvärv från uktidehvarvet. Ur den skriftliga framställningen banade titulerandet allt mera väg in i talspråket, efterhand unträngande *I* (*Ni*) från dess tidigare rang. I våra dagar ar skriften, egendomligt nog, i alldeles motsatt riktning: ästa använda nu tilltalsordet *Ni* mera obesvärat i skrift

än i tal. Må vi hoppas att detta tyder på ett framåtskridande, eller fastmera en återgång till en bättre, bekvämare och mera inhemsk ordning på andra personens område.

Förslaget att även hos oss upptaga det dansk-tyska *De* som tilltalsord har på senaste tid haft en talangfull försvarare (N. Linder, *Om tilltalsord i svenska språket*, 1884). Detta förslag har dock den rådande stämningen så mycket emot sig, att det svårligen kan vänta någon framgång. Pseudonymen N. I. T. [C. U. Sondén] utgav 1865 en liten skrift med titeln *Ni är det rätta tilltalsordet*. Och framtiden torde giva honom rätt.

Då vi klaga över att den främmande seden fått ett så stort insteg hos oss, böra vi ej glömma, att det egentligen blott är inom den relativt fåtaliga herrskapsklassen, som titelväsendet inkräktat på området för 2 pers. pronomen. Den stora massan af folket tilltalar hvarandra fortfarande med *du*, *I*, *ni*. Även *han*, *hon* höres rätt ofta bland allmogen, men användes huvudsakligen blott till personer utom dess egen klass — naturligt nog, då dessa pronomina egentligen stå som vikarier för någon titel. En dylik substituering ligger så nära till hands, att man alls icke behöver i folkets användning af *han* och *hon* se en direkt efterbildning af tyskarnas *er*, *sie*.

Med större sannolikhet kan man däremot i de högre samhällsklassernas användning af samma pronomina antaga ett omedelbart tyskt inflytande. I slutet af förra och början af innevarande århundrade tyckes *han*, *hon* inom dessa klasser ha rätt allmänt egt rollen af ett slags välvilligt nedlåtenhetspronomen. Ett *ni* till underordnade ansågs då mera ohövligt. Ännu 1836 kunde Svenska Akademiens språklära (s. 126) uppgiva, att "*Han* och *Hon* brukas stundom i umgängestal till en ringare person, hvilket utmärker litet mera höflighet än *Ni* och mindre förtrolighet än *Du*." Just en dylik roll af ett hövlighetsord användt mot underordnade

hade det tyska *er*, *sie* antagit, sedan det på övriga områden undanträngts af det förnämligare *Sie*.

Någon större användning i vår dramatiska litteratur synes *han*, *hon* som tilltalsord icke ha vunnit. Åtminstone har jag svårt att hos 1700-talets dramatiker finna exempel därpå, om jag bortser från översättningar efter danska och tyska författare; i sådana skrifter, t. ex. i Lagströms övers. af Holberg (på 1730-talet) äro de däremot vanliga. Hos Bellman träffas emellertid åtskilliga exempel på *han*, *hon;* orden nyttjas hos honom t. ex. i hans älsta diktsamling från 1772 (utg. 1872), s. 16, 219 ungefär på samma sätt som nu. På det sist citerade stället kallar en tjänstflicka betjenten, som hon vill afvisa, ömsom *ni* och *han*.

I ett hänseende hava förhållandena på området för 2 pers. pronomen hos oss nu blivit sämre än någonsin förut. Ännu ett stycke in på vårt århundrade kunde man utan vidare använda *min herre*, *min fru* med 3 pers. såsom tilltalsord: *jag anhåller att min herre ville* osv. Efter analogien med tilltalet *herr pastor*, *fru majorska* är man numera skyldig att till personer, som sakna någon titel, men hvilkas namn man känner, säga *herr Eriksson*, *fru Nilsson* osv. Namnet träder i titelns ställe och måste upprepas för hvarje gång andra språk nyttja sitt hövlighetspronomen. *Herrn* och *frun* ensamt låter simpelt; endast *fröken* kan som tilltalsord stå utan bihang af namn. För denna ytterligare fullkomning af vårt titelväsen kunna vi ej skjuta skulden på någon främmande nation.

I Norge nyttjar folket i vissa trakter *de* som tilltalsord. Detta pronomen har, såsom redan Aasen påpekat, intet att göra med det danska *De:* det är en direkt utveckling af fornnorskans *þér*, 2 pers. pl., hvars dualformer *dokker*, *dykk* också i andra bygder göra tjänst som tilltalsord.

Med afseende på det danska *De* må ytterligare tilläggas att det, ehuru bildat efter tyskan, dock numera i fråga

om konstruktion något frigjort sig från sitt mönster. I slutet af förra århundradet kunde man ännu tilltalsvis säga *De maa berede sig derpaa*, liksom det i Tyskland heter *Sie müssen sich darauf bereiten* (Lauritzen, *Vort Bogmaal for et Hundredaar siden*, 1887, s. 29). Nu måste man sätta *Dem* för *sig*, annars uppfattas *De* som 3 pers. En annan olikhet är att tilltalsordet *De* i danskan konstrueras med singulart verb, när det afser blott en person.

I sin ävlan att åstadkomma ett riktigt utsökt hövlighetsord har språket, såsom de anförda exemplen visat, tillåtit sig de dristigaste förskjutningar både i fråga om numerus och i fråga om person. Det har efterhand glidit från 2 pers. sing. till 2 pers. pl., därifrån till 3 pers. sing. och 3 pers. pl.; även på dualer ha vi sett exempel. Egendomligare än allt detta är väl ändock, när 1 pers. pl. befinnes stå som vikarie för 2 pers. sing. Också på denna underliga väg ha vi följt våra tyska läromästare. Grimms WB. II. 1484 omtalar flera skolhistorier med *vi* för *du*, till hvilka även hos oss bekanta motstycken finnas: *wir sind ein Esel* (besvarat med *ich meinerseits protestiere*) o. d. Ursprungligen innesluter den talande sig själv i klandret, liksom för att mildra dess skärpa, men småningom blir denna sida af saken så bortglömd, att *vi* får konstrueras med singularis; man kan säga *jag tror att vi är litet dum* i st. f. *att vi äro litet dumma.*

På snarlikt sätt har ordet *man* kommit att få göra tjänst som ett 2 pers. pronomen. Det svenska *Hvad har man här att göra?* eger sin förebild i *Was will man hier?*

I sammanhang med frågan om de svenska hövlighetspronomina må här påpekas, att vi efter tyskt mönster bildat också ett hövlighetsord för 3 pers. — ett pronomen, af hvilket likväl, egendomligt nog, endast en enda oblik kasus, genitiven, existerar. Ordet är *dess*, och det företräder både *hans* eller *hennes* och *sin.* I stället för *hr greven och*

hans omgivning, *hr greven med sin omgivning* kan man säga och sade för några årtionden sedan vida mera än nu *hr greven och* (*med*) *dess omgivning*. Uttryckssättet är eller var användbart vare sig man tilltalade personen eller omtalade honom. Alldeles på samma sätt kan man i tyskan hövligt nyttja *dessen* i st. f. *sein*.

Det må också här framhållas, att liksom våra tilltalsformer väsentligen äro tyska, så hava själva titelorden till mycket stor del ett rent tyskt ursprung. Särskilt gäller detta om alla sådana ord af något äldre datum. *Herre*, *fru*, *fröken*, *greve*, *friherre*, åtskilliga på *-mästare* och mångfaldiga andra kunna nämnas som exempel härpå. Och just i sin användning som titelord framför namn röja dessa lånord allra påtagligast sin tyska härkomst: *herre* blir i denna ställning till *herr*, *greve* till *grev* (detta visserligen mindre i våra dagar än under föregående århundraden), *furste* till *furst*, *borgmästare* till *borgmästar*, det osammansatta *mästare* till *mäster* (*mäster Erik*, *mäster Pinne*) — den senare formen helt och hållet lågtysk. Också våra feminina titlar ha från tyskan fått sina ändelser, *-ska* och *-inna* (*pastorska*, *grevinna*). De till titulaturväsendet hörande, oregelbundet bildade superlativformerna *högvördigste*, *stormäktigste*, *nådigste* intyga jämväl tyskans inflytande på detta område.

Ett slags första personens pronomen i utpräglad kurialstil ha vi fått från tyskan: ordet *undertecknad*. Det nyttjas, som bekant, skämtsamt även i talspråket, där det ej kan vara fråga om något undertecknande. Tyskans *Unterzeichneter* har för övrigt själv haft romaniska förebilder; jfr fransmännens *le soussigné*.

I affärsstil eller för eftertrycks skull skriver man ofta hos oss t. ex. *hundra*, *säger 100 kronor*. Säkerligen uppfattar hvarje svensk *säger* här såsom analogt med *det vill säga*. Uttryckssättet är emellertid tyskt, och en blick på dess tyska form *hundert*, *sage* [ej *sagt*] *hundert* visar att

säger i denna förbindelse är lika med *jag säger*. Pronominet har efter tyskans föredöme blivit utelämnat.

Ännu ett annat fall kan nämnas, där svenskan också efter tyskt mönster förbigår samma pronomen. Liksom tyskarna säga *danke* för *ich danke*, så säga vi elliptiskt *tackar* för *jag tackar*. Däremot hava vi ej följt tyskarna då de säga *bitte* för *ich bitte;* det heter hos oss alltid *jag ber*.

Användningen af *mig* såsom "dat. ethicus" i uttryck som *du är mig en lustig kurre*, torde hos oss härröra från tyskan, där man på samma sätt kan använda ej blott första utan också andra pers. pronomen: *das war mir* (*dir*, *euch*) *ein Geheul*. I de nordiska fornspråken tror jag icke att något liknande förekommer. Däremot kan man på isländska säga med *sik: han er sik sterkr*, *Skottakonungr var sik fríðasti maðr* (jfr Lund, Oldnord. Ordföjningslære s. 506).

Några nominal- och verbal-bildningar, som efter tyska förebilder framvuxit ur våra personliga pronomina, förtjena att här särskilt tagas i betraktande.

Substantiveringen af *jag* till *jaget* har sitt mönster i tyskans *das Ich*. Under vår medeltid sade man icke *mitt andra jag*, utan med ett maskulint uttryckssätt *thænne är suasom annar jak* (Birgittas Uppenb. 3. 70).

Danskan har uttrycken *Dusbroder*, *at drikke Dus*. Baden (anf. skr. 133) använder också ett i ingen mig bekant dansk ordbok upptaget verb *duse* med betydelsen 'kalla för du'. Tydligtvis äro alla dessa ord lånade från tyskans *dūzen*, även med formen *dützen*, *Du*(*t*)*zbruder*. Det motsvarande verbet heter numera i danskan *dute* eller *dutte*, och det kan väl ej vara tvivel om att dessa ord, om de ock ej som de föregående äro direkt upptagna från tyskan, likväl äro bildade under inflytelse af detta språk. Då *t* här står på samma plats som ett högtyskt *z*, tänker man lätt på någon lågtysk form som deras närmaste utgångspunkt. Jag finner dock ingen

sådan. Det inskjutna *t* bör väl förklaras som parallellt med *t* i isl. *játa*, *játta* 'säga ja', fsv. *jata*, *jatta*, *jætta* (nysv. *ja-k-a*), d. *jætte*, tidigare möjligen också *jate* (Kalkar Ordb. II. 432 upptager ett *jatelse*, som förutsätter denna form). Mera vågat är att tänka på ett analogislut som d. *dutte*: t. *dutzen* = d. *sætte*: t. *setzen*.

Också för Sverge hava formerna *duta* och *dutta* haft någon betydelse. Rietz känner den förra som ett skånskt bygdeord, den senare som ett småländskt. Levin Möllers Ordbok 1745 upptager *dutta* såsom översättning af det franska *tutoyer*. Fyra år senare återgiver likväl Lind det tyska uttrycket med *dua*, *tua*. Efter *du(t)zen* har tyskan bildat såväl ett *ihrzen* som i nyare tid också ett *siezen*; Lind har en kopia af det förra i sitt svenska *nia*. En motsvarighet till det tyska *erzen* finnes ock i Sverge: Rietz nämner från Småland dialektuttrycket *hanna* 'kalla för han'. — Man kan väl våga antaga att *dua* och *nia*, och alltså i andra hand även *hanna*, blivit väckta till liv genom tyska föredömen, om än visserligen likartade former, kanske i sin ordning ursprungligen mönster för de tyska, finnas också på romaniskt område; jfr medeltidslat. *tuisare*, *tibisare*, *vosare*, *vobisare*, fr. *tutoyer*, *voussoyer*, någon gång *vouvoyer*. Även nyisländskan har (efter dansk förebild?) *þúa* af *þú* och *þéra* af *þér*.

Språkligt viktigare än alla dessa verbala bildningar är det svenska substantivet *hanne*, *hane* 'djur af manligt kön'. Detta ords historia har icke förut blivit riktigt framställd, och då den sannolikt i någon mån går tillbaka till Tyskland, må den här litet utförligare omtalas.

A. F. Dalin antager att det ifrågavarande *hanne*, *hane* är identiskt med det gamla *hane* 'tupp', som alltså skulle ha utvidgat sin användning utanför det naturliga området; förmedlingen skulle ha bildats genom sådana ord som *tjäderhane*, *orrhane*. Också Svenska Akademiens Ordlista sammanför under en artikel *hane* 'tupp' och *hane* 'djur af manligt

kön', hvilket senare ord uppgives "utan etymologisk grund" också skrivas *hanne*. Rydqvist II. 181 lämnar oafgjort om *hane*, *hanne* beror på pron. *han* eller på substant. *hane* 'tupp', och anser att i hvarje fall formen *hane* är riktigare än *hanne;* därjämte meddelas att formen med enkelt *n* kan följas tillbaka till midten af förra århundradet.

Den senare uppgiften kan svårligen vara riktig. Den beror förmodligen på samma misstag som redan Dalin begått, då han anför Spegels auktoritet för formen *hane*. Det är sant att Spegel upptager blott denna form, men han angiver icke för den betydelsen 'manligt djur', utan blott betydelsen "*tup*".

När Spegel 1712 utgav sitt *Glossarium Sueo-gothicum*, kände han måhända ännu hvarken *hane* eller *hanne* i den förstnämnda betydelsen. Första gången jag träffat detta ord är i Serenii ordbok 1734, där det engelska *male* översättes med *hanne*, skrivet med två *n*. Lind nämner det 1749 och skriver det på samma sätt. Dock var tydligen ännu vid midten af 1700-talet detta uttryck föga bekant. I stället för *en hanne* (eller *hane*) sade man då gärna *en han*. Lind upptager också denna form i sitt svensk-tyska lexikon, och att den för honom varit den normala, visar sig däraf att han i sin tysk-svenska ordbok översatt *Männlein* blott med *han*. Ensamt denna form upptages också i Juslenii finska ordbok och i Levin Möllers franska, båda af 1745. Ännu Ihre känner 1769 blott formen *hann* 'masculus', som han ställer under pron. *han* och bestämt skiljer från *hane* 'gallus'.

Otvivelaktigt har Ihre riktigt uppfattat saken. Redan den uppenbara parallellismen mellan en *han*(*n*)*e* och en *hona* visar att det förstnämnda ordet lika väl som det senare bör föras till prominalstammen. Ännu sedan formen *hona* var i fullt bruk, kvarstod *han* som dess maskulina motsvarighet. Ihre upptager *hona* som femininum till *hann*, och även Lind hopställer "*han och hona*". Blott skenbar än den in-

kongruens mellan de båda orden som ligger däri, att *hona* alltid har lång vokal, under det att *han*(*n*)*e* i äldre tider alltid synes ha haft kort. Förhållandet är lätt förklarligt. Visserligen uttalar man numera i riksspråket pron. *hon* med kort vokal lika väl som *han*, men detta beror på en yngre utveckling, som helt visst ej varit genomförd, då substantivet *hona* uppkom. Ännu i dag finnas icke få svenska bygder, där man på gammalt vis säger *hōn*, icke *honn*.

Då *han* däremot från gammalt uttalats med kort *a*, är utan tvivel *hanne* med dubbelt *n* den naturligaste bildningen. Det är också denna form som i äldre tider förekommer. Om man rådfrågar vår ordbokslitteratur, finner man *hanne*, icke *hane*, hos Sahlstedt 1773, Lindahl och Öhrling 1780, Widegren 1788, Weste 1807, Granberg 1807, Lindfors 1815, Heinrich 1818, Deleen 1836, Almqvist 1842, Welander 1844, H. M. Melin 1845, Meurman 1846, Europæus 1853, Ek 1861, Rietz 1867, Nilsson-Widmark-Collin 1875, Cavallin 1875, Helms 1878, Hoppe 1886. Formen *hane* har jag icke träffat i någon ordbok före Wahrmans 1814. Enligt Rydqvist nämnes den af Rask 1818 och af Boivie 1834. Jag finner den sedan hos Helenius 1838. Och det förefaller som vore det egentligen genom A. F. Dalins och senare genom Svenska Akademiens auktoritet, som den kommit till heders i litteraturen.

Om man bortser från personer, hvilkas uttal bestämts af skriften, torde man ock kunna påstå, att *hanne* fortfarande är ordets bästa och allmännaste uttal. Det tillhör enligt Rydqvist Sverges huvudstad; det uppgives af Nilén för Sverges västligaste bygd (Ordb. öfver allmogemålet i Sörbygden, s. 51); det är enligt Rydqvist rådande inom Sverges östligaste område, på ön Gottland; ja, ända bort till Gammalsvenskby i södra Ryssland når uttalet med långt *n*-ljud: man säger där enligt Freudenthal och Wendell (Ordb. öfver estländsk-svenska dialekterna, s. 78) *hann*, pl. *hannar*, hvarvid

jag ej vågar afgöra, om singularformen beror på samma stympning som i denna dialekt låtit *gubbe* bli till *gubb* o. d., eller om *hann* är den bevarade äldre formen utan *e*. I Sverges sydligaste trakter är, såsom jag af egen erfarenhet kan intyga, *hanne* det rådande uttalet; enligt uppgifter af andra personer är samma uttal brukligt i Västergötland och Värmland, åtminstone i vissa trakter af dessa provinser. Vid Mälarens norra strand har jag däremot hört *hane*, och enligt uppgift skall detta uttal vara det vanliga i det nordligaste Sverge, förmodligen också i Finnland. — Våra zoologer skriva i allmänhet *hanne*. Så redan Linné, så även Nilsson, Sundewall, Wahlstedt, Widegren och Holmgren m. fl.

Den föregående redogörelsen torde hava ådagalagt, att *hane* på det hela är den mindre berättigade formen af ordet, låt vara att denna beteckning under sista tiden varit företrädesvis gynnad inom litteraturen.

Uppkomsten af den nya biformen beror säkerligen mäst på en folketymologisk sammanblandning af *hanne* med det snarlika subst. *hane* 'tupp'. Det nya, obekanta ordet kom att absorberas af det äldre mera kända, som i vissa sammansättningar kunde växla därmed. I så måtto har Dalin dömt rätt. Efter mönstret af *tjäderhane*, *orrhane*, i hvilka jämförelsen med tuppen låg nära till hands, bildade man först *sparvhane*, *lärkhane*, där analogien med tuppen redan är tämligen bortskymd, och sedan även *katthane*, *rävhane*, *igelkottshane*, *huggormshane* o. d., där fantasien måste läggas på sträckbänk, om man skall finna någon anknytning till ordets ursprungliga betydelse.

Sammansmältningen af *hanne* och *hane* gick så mycket lättare, som den egentliga betydelsen hos det gamla *hane* naturligtvis fördunklades i samma mån som ordet undanträngdes af det yngre *tupp*. [1]

[1]) I Grubbs Penu proverbiale s. 519 finnes följande ordspråk, på hvilket dr Axel Kock gör mig uppmärksam:

Det tyska *Hahn* företer delvis samma utveckling som vårt *hane*. Också i Tyskland har man från *Auerhahn*, *Truthahn*, *Pfauhahn* gått till *Kanarienhahn*, *Sperlingshahn*, *Finkenhahn*, o. d.; jfr även eng. *cock-sparrow*. Det är icke otänkbart, att förkärleken för formen *hane* inom vår yngre litteratur till någon mindre del beror på inflytelser från dessa tyska former. Tyskarna hava emellertid icke låtit sitt *Hahn* flyga högre än vingarna burit — de ha till fåglarnas rike begränsat ordets användning som genusbeteckning.

En särskild överensstämmelse mellan vårt språk och tyskan har väl knappt någon andel i den sista tidens partiskhet för formen *hane*. Som femininum till *sparvhane*, *kanariehane* kunna vi omöjligt säga, såsom parallellismen ju krävde, *sparvhöna*, *kanariehöna* — det måste heta *sparvhona*, *kanariehona*. Alldeles så är ock förhållandet i Tyskland: femininum till *Hahn*, *Hähnchen*, är, när ordet användes om småfåglar, icke *Huhn*, *Hühnchen* utan *Siechen*, bildat af pron. *Sie*, liksom vårt *hona* af *hon*.

De tyska inflytelserna i fråga om *hanne* och *hona* gå emellertid sannolikt mycket längre tillbaka. Beteckningen af kön genom pronomina eller afledningar af pronomina tillhör icke från början de nordiska språken. Fornnorskan och isländskan sakna alldeles detta uttryckssätt: i stället säger man *karldýr* och *kvenndýr* eller skiljer könen genom tilläggande af adjektiven *hvatr* och *blauðr* såsom "det modiga" och "det skygga". I våra svenska medeltidsbibelvärk uttryc-

---

Dhet Huushåld är ey vthan qwaal,
Dher Hannen kaklar och Hönan [gaal].

Då det både af sammanhanget och af ordspråkets nutida form är tydligt, att med *hannen* här specielt afses tuppen, bör det dubbla *n* väl sannolikt räknas blott som tryckfel. Alldeles omöjligt är dock ej att upptecknarens tanke gått från bilden över till det område, som afsågs med denna, och att han därför insatt det generellare uttrycket. *Hannen* bör likväl då afläsas *hánn-en*, ej *hànne-n*, ty vid den tid då boken utgavs (1678) fanns, såsom vi ovan sett, troligen ännu ej formen *hanne*.

kas begreppen *hanne* och *hona* regelbundet med genitiverna *karlkyns* och *qvinkyns*, t. ex. i Klemmings uppl. I. 169, 307, 478. Senare utbyttes dessa uttryck (som hava sin motsvarighet även i anglosaxiskans *çarlfugol*, *çvênfugol*) mot vår nuvarande bibels *mankön* och *kvinnkön*, af hvilka det första stod något närmare Luthers *Männlein*. Det substantiverade pronominet förekommer i vår bibel endast en gång, Mal. 1: 14: *förbannad vare then bedragaren, then i sinom hjord hafver en Han* osv. Från vår medeltid känner Söderwall blott ett exempel, där *han* och *hon* nyttjas motsvarande vårt *hanne* och *hona*, nämligen den till 1500-talets början hörande texten i Leg. 3. 155: *hwar tw grymmaste leon waro badhe köns hon oc han;* dessutom ett par exempel ur ungefär lika sena Läke- och Örteböcker, där orden användas om växter och tydligen ännu till hälften äro pronomina — något som man ser däraf att t. ex. i följande sats *han* ej böjes i pluralis: *röd pion äre han, oc te äre best for manfolk, oc te hwiita pyon äre best för qvinfolk* LB. 7. 250. Det må här anmärkas att danskan ännu säger *en Han*, *en Hun*, utan den nominala afledningsändelse, som orden antagit i svenskan.

Om sålunda substantiveringen af orden *han* och *hon* i Norden är af jämförelsevis sent datum, och först visar sig sedan tyskan satt djupa märken i vårt språk, så är den däremot gammal hos våra germaniska grannar och tillhör hos dem både den lågtyska och den högtyska språkformen. Exempel såväl på högt. *er*, *sie* som på lågt. *he*, *se* finnas samlade i Grimms WB. III. 690; flera af exemplen äro hämtade från Luther. De lågtyska formerna *he* och *se*, *heken* och *seken* omtalas af Berghaus I. 670.

Man torde af de nu omtalade förhållandena kunna med ganska stor sannolikhet sluta att våra ord *hanne* och *hona* höra till de "översättningslånord", eller såsom jag förut uttryckt saken, de "ideella lånord" från tyskan, på hvilka vårt språk är så rikt, säkerligen ännu rikare än på rent materiella lån.

Om tyskans inflytelser på våra possessiva pronomina är ej mycket att säga.

I betydelsen af 'mina, dina anhöriga' säga vi *de mina*, *de dina*. Det behöver knappt anmärkas att dessa uttryck äro bildade efter tyskans motsvarande *die meinen*, *die deinen*, sedan 1600-talet mer och mer undanträngda af *die meinigen*, *die deinigen*. Rydqvist anmärker, att man sällan säger *de våra*, aldrig *de edra*. Om Aurivillius ej blott konstruerar sin uppgift, har dock på 1600-talet även *de edra* kunnat nyttjas (Gram. suecana, 1684, s. 115). Hur gammal den ifrågavarande uttrycksformen är i svenskan kan jag icke säga. Ur Axel Oxenstjernas testamente (1650) har jag antecknat *mine godhe föräldrar och käre hustru föruthan fler de mine*. Söderwall anför (under *iþar*) ett exempel från år 1500: *the mine skole vara edhers*. Annars tyckes i äldre tider det nu för oss oumbärliga tyska *de* ofta, kanske oftast, ha saknats. *I och edra* citeras af Söderwall efter Rimkr. 3. 5256; jfr *sina* Alex. 8872, 9039. I Gustaf I:s bibel 1 Kr. 9. 38 finner man: *the bodde twers emoot theras brödher j Jerusalem med sinom* (Luther: *unter den ihren*). På samma sätt i Judas Redivivus (1614) III. 1 *låtit migh åter komma till mina*. I danskan säger man fortfarande utan artikel *mines vel og ve*, *du og dine*. Vi hava alltså här ett fall, där danskan visar sig vara mindre påvärkad från Tyskland än vårt språk. Likväl är jag ej alldeles viss om att de possessiva pronomina utan *de* i denna substantiviska användning äro fullt inhemska. Gislason anser sig åtminstone behöva återgiva det danska *du og dine* på nyisländska med det fullständigare *þú og þínir ástmenn*.

Det nyss citerade exemplet ur Gustaf I:s bibel lämnar genom sitt *theras* för *sina* exempel också på en annan germanism, som upprepade gånger sökt komma till väldet i vårt språk, men detta hittills utan värklig framgång. I vår bibel finnas många liknande, ävenså i vår psalmbok, t. ex. ps. 60: 2 *De herdar vaktade deras hjord*. Rydqvist har i sin afhand-

ling om Den hist. språkforskningen s. 41 ff. något berört detta slags oregelbundenheter och riktigt framhållit, att de stå i direkt sammanhang med de främmande inflytelser, för hvilka vårt språk varit utsatt. Under medeltiden framkallades de af lågtyska påvärkningar, i väsentlig grad förmedlade genom danskan; under 1600-talet, då Sverge i icke ringa mån genom sina erövringar blivit en tysk stat, var det högtyskan, som värkade i samma riktning; slutligen under Gustaf III:s tid medförde den franska kulturströmning, som då gick över vårt land, liksom över hela det övriga Europa, samma hopblandning af *sin* och *deras*. Enligt Söderwall, Hufvudepokerna af sv. språkets utbildning s. 69 finner man redan under 1300-talet exempel på denna främmande användning af *deras* för *sin*. Den har likväl aldrig hos oss blivit mer än ett språkfel inom de bildade klasserna, ett språkfel, mot hvilket vakna språksinnen alltid livligt reagerat.

I Danmark sade man förr liksom ännu hos oss: *de have mistet sine Penge*. Tyska inflytelser ha efterhand alldeles förträngt detta uttryckssätt: man säger nu alltid *deres* för *sine*. Då tyskhetssmaken var i sitt flor i Danmark kunde man t. o. m. få se *Manden tog hans Hat* användt i betydelsen af *mannen tog sin hatt*, *der Mann nahm seinen Hut* (Lauritzen, anf. skr. 30). Man har här exempel på ett slags syntaktisk hyperdanism. Emedan det danska *hans* stundom översatte det tyska *sein*, gick man i sin iver så långt, att man anbringade det också där ingen anledning fanns till undvikandet af *sin*. Det är ungefär som när man i svenskan understundom får höra *om* och *ifall*, *såsom* och *som* hopblandas: *jag undrar ifall du sett det nya hus, såsom jag har byggt*. Emedan *ifall* kunde träda i stället för *om*, när detta hade betydelsen af villkorskonjunktion, och emedan *såsom* i komparativ mening fick insättas i stället för *som*, tillät man sig att giva *ifall* också rollen af indirekt frågeord, och *såsom* rollen af relativpronomen.

I fråga om de demonstrativa pronomina och den bestämda artikeln kunde säkerligen mycket vara att anföra; en närmare granskning af de inflytelser, tyskan haft på de nordiska språkens sätt att använda artikeln, skulle dock föra oss längre in i syntaktiska undersökningar än tillfället medgiver. Blott ett och annat må påpekas.

Den ovan citerade versen *De herdar vaktade deras hjord* innehåller i sitt första ord en påtaglig germanism. Och egendomligt nog har denna germanism under en viss period af vår litteratur fått gälla såsom ett synnerligen nationellt och gammalnordiskt drag.

Till väsentlig del är det tydligen på litterär väg som den tyska artikeln kommit in i vårt språk. Så i den just anförda versen, hvars tyska original börjar *Die Hirten auf dem Felde warn.* Likaså i början till en annan gammal psalm, som hur älskad den än genom två århundraden varit i vår svenska kyrka, dock utgör en värklig provkarta på hvad en oövad översättare kunnat tillåta sig, ej blott i fråga om germanismer, utan ock i fråga om metrisk otymplighet:

Så skön lyser then morgonstiern,
Full nådh och sanning aff Herran,

motsvarande Ph. Nicolais berömda:

Wie schön leuchtet der Morgenstern,
Voll Gnad und Wahrheit von dem Herrn.

För övrigt anträffas den tyska artikeln särskilt vid plurala personbeteckningar: *de romare*, *de fariséer*, där tyskheten stöddes genom *de romerske*, *de skriftlärde*; vidare t. ex. *De tio Guds bud*, *De tre trons artiklar;* i Danmark *Johannes den Døber*, *De Herrer* o. d. Förr sågs denna germanism vida oftare än i våra dagar: det skulle icke nu falla någon in att, såsom man på 1500- och 1600-talen gjorde, omtala Polens inbyggare såsom *de Poler.*

I början af vårt århundrade var den prepositiva tyska artikeln mycket på modet inom den "götiska" poesien. Den ansågs giva åt framställningen en mera ålderdomlig och

folklig prägel. I Frithiofs saga finnas ganska många hithörande exempel, och diktens författare har själv (Efterl. Skrifter 1. 275) angivit, att han i detta uttryckssätt fann ett nordiskt forntidsdrag: "Det heter nu *konungen*, våra förfäder sade i dess ställe *den konung*, liksom tyskarne ännu *der König*." Den tyska artikelns vidsträckta användning i vår gamla bibel hade väl största andelen i denna uppfattning; härtill kom att våra just vid den tiden framdragna folkvisor mycket begagna samma uttryckssätt. Det ansågs därför, naturligt nog, som ett värkligen folkligt drag; man visste ej då som nu, att våra folkvisor till mycket stor del äro en internationell egendom, och att de ofta närmast äro kopior efter tyska och danska förebilder. — Också i Danmark företer Oehlenschlägers och hans samtidas poesi samma tendens att återinföra i litteraturen denna redan halvt försvunna germanism.

Maskerad till en obestämd artikel förekommer den tyska bestämda artikeln, såsom jag tror, i uttrycket *komma för en dag*. "*En* dag" är tydligen här föga passande, och när man erinrar sig att samma begrepp på holländska uttryckes med *voor den dag komen* (högt. *an den Tag kommen*), och att *den* i lågtyskan såväl som i högtyskan kan förkortas till *'en*, så är väl sakens förklaring given. Vi uttrycka samma tanke mera svenskt under formen *komma i dagen*.

Flera imperativiskt bildade tyska namn finnas, där *den* på samma sätt tyckes uppträda under formen *'en;* Grimms WB. II. 976 omnämner några sådana. I hans lista äro två för oss af intresse: *Stürzenbecher*, förklarat ur *stürze den Becher*, och *Hauenschild*, tydt af *haue den Schild*. Det senare namnet har i Sverge fått formen *Hogenskild* och är bekant såsom tillnamn inom Bjelke-släkten. Det kan likväl sättas i fråga om man ej rättare förklarar dessa namnformer såsom alstrade af analogien med *Wittenberg*, *Frankenstein* o. d.

Både i svenskan och danskan användes uttrycket *ditt och datt* såsom ett slags sammansatt substantiv, till formen likartat med *pick och pack*. Det har betydelsen 'hvarjehanda' och är, som bekant, hämtat från det lågt. *dit un dat*, motsvarande högtyskans *dies und das*. Rietz omtalar från Södermanland uttrycket *akta hvarken ditt eller datt*, där de båda pronomina stå mera självständigt, och där frasen alltså mindre aflägsnat sig från sin ursprungliga betydelse.

Maskulinum till samma fras: *den och den* nyttjas i betydelsen af en person som man ej bryr sig om att namngiva, alltså motsvarande det lat. *quidam*. Också denna pronominella förbindelse, som hos oss finnes i Gustaf I:s bibel och sannolikt tidigare, har kommit till oss från Tyskland. Det måste helt visst räknas som ett blott tillfälligt, om ock egendomligt sammanträffande, att redan Herodot och Demostenes kunde angiva samma begrepp med *τὸν καὶ τόν*; jfr även fransmännens *tel et tel*. — Uttrycket *den och den* brukas hos oss även som en eufemistisk beteckning af djävulen. Tidigast har jag i denna betydelse anmärkt det i *En lustigh Comedia om Doctor Simon*, där den manhaftige "fästesvennen" säger *jagh giffuer Dochter Simon den och denn*. Också denna användning är tysk: *di schall de un de halen* 'Hol' dich der Teufel' anföres af Berghaus I. 317; högtyska exempel finnas i Grimms WB. II. 962, där även ett på samma sätt användt *der und jener* omtalas. Särskilt detta senare uttryck leder tanken till vårt svenska pronomen *hin*, användt på samma eufemistiska sätt. Vårt *hin* är väl dock uppkommet på annan väg: genom en skygg aposiopes har man stannat midt i frasen *hin onde*, *hin hårde* (*håle*), ungefär som när man säger *Herre Je* för *Herre Jesus*. Då det eufemistiska *hin* i sin ordning befanns ej vara nog eufemistiskt, fick emellertid tyskan hjälpa till att ytterligare försköna "den fule". Ordet mildrades genom diminutivändelsen *-ken* till *hinken*, af Rietz citerat från många svenska provinser. Det liktydiga *håken*,

hocken, som Rietz ej vet förklara, är väl intet annat än (*hin*) *håle*, försedd med samma tyska förminskningsändelse. Den finnes också i *fanken*, som möjligen är fullfärdigt lånat från Tyskland, då ju det enkla *fan*, *fanden* efter Kocks utredning måste erkännas som ett tyskt (frisiskt) lån.

En eufemistisk aposiopes likartad med den i *hin* föreligger i ordet *dass* användt till beteckning af den lokal, som med en annan mera positiv eufemism i norra Tyskland någon gång nämnes som *de beste Kamer* (Berghaus I. 743). *Dass* är den tyska artikeln, kvarstående ur den fullständigare frasen *das Haus*. Jag har ej funnit någon uppgift om att man i Tyskland på detta sätt förkortar uttrycket; icke häller upptager hvarken Grimm's eller Berghaus' ordbok något exempel på ordet *Haus*, *Huus* användt i denna specialiserade betydelse. Ordets deminutivformer *Häuschen*, *Häuslein*, *Hüüsken* omtalas dock i båda med sådan bemärkelse; även i holländskan användes *huisje* på samma sätt; Grimms WB. anför dessutom den hos oss efterbildade frasen *aufs Häuschen gehen*. Man kan sålunda med visshet sluta, att *hus* i sin mäst privata betydelse hör till de "kulturlån", vi mottagit från våra sydliga grannar. Också i Danmark nyttjas det substantiverade *Das* på samma sätt som hos oss [1]).

Ett annat kulturlån med förnämare, till och med en smula affekterade later ha de skandinaviska språken på det pronominella området erhållit från Tyskland. De ha där lärt sig att genom vissa prefix liksom upphöja i adligt eller furstligt stånd några i sig själv betydelselösa hänvisande småord. En högt uppsatt man borde i riktigt gammaldags hovmannastil omnämnas icke med ett *han* eller *denne* eller *densamme:* han borde heta *högstdensamme* eller *högstbemälde*

[1]) För några år sedan åtnjöt ordet där en viss offentlighet, då tidningen *Dags-avisen* af någon ohövisk konkurrent genom ett afsiktligt tryckfel ständigt omnämndes såsom *Das-avisen* eller *Da͡s-avisen*.

eller *högstberörde.* Som possessiv-ord motsvarande dessa demonstrativer gäller *högstegen: Eders majestäts högstegna händer, hennes nåds högstegna snusdosa. Högtsalig* är ett annat ord af samma klass; det tål naturligtvis ingen teologisk analys, utan bör uppfattas som helt enkelt motsvarande fransmännens *de glorieuse mémoire.* De tyska urbilderna för detta slags uttryck har man i *höchstderselbe, höchstermeldet, höchstselig.* På skämt har Tieck bildat också ett pronomen *höchst-es,* med hvilket han vördsamt omtalar *das Publicum.* — En ytterligare förstärkning kunna dessa ord erhålla genom prefigerandet af *aller-: allerhöchstderselbe* osv. I dessa och ännu några andra under kurialstilen hörande uttryck hava vi undantagsvis behållit det tyska prefixet i rent tysk form, huru nära än ombildningen till *allra* hade legat. Vi säga *allerhögstdensamme,* liksom *allernådigst, allerunderdånigst.*

Från den tyska kurial- eller affärsstilen härrör också den elliptiska användningen af *dennes* såsom betecknande 'i denna månad': *den sjunde dennes* motsvarar det tyska *am siebenten dieses.* På svensk botten skulle aldrig en dylik postpositiv genitiv af ett demonstrativ-ord kunnat uppstå. Den är syntaktiskt och historiskt likställd med den genitiv, som maskerad ingår i våra vanliga datumbestämningar: *den sjunde januari, den sjunde augusti* o. d., där man i månadsnamnens former lätt skönjer de latinska genitiverna. Bakom vårt *dennes* och tyskarnas *dieses* står väl det nylatinska *hujus.*

För detta skulle snarast på svenska hetat *före detta* och skrives väl stundom så. Uttryckets oregelbundenhet beror på en allt för mekanisk efterbildning af tyskans *vor diesem* (*vor dem*), holl. *voordezen.* Samma oregelbundenhet (även i fråga om akcenten) finnes af samma skäl i ordspråket *högmod går för fall;* jfr det tyska *Hochmuth kommt vor dem Falle.*

Af alla språkets formord är väl relativet det som i första rummet förtjenar att kallas ett formord: det förefaller

ju alldeles tomt på konkret innehåll. Då språklån i de allra flästa fall visa sig motsvara reella kulturlån, borde också relativet mindre än andra språkets uttryck vara utsatt för främmande inflytelser. Emellertid röja sig sådana i flera hänseenden också på detta område af vårt språk.

Redan Rydqvist har II. 507 anmärkt, att användningen af det ursprungliga interrogativet *hvilken* som relativpronomen tillhör en jämförelsevis sen tid. Det är först i 15:de århundradet, som detta relativ blir mera brukligt; före denna tid anträffas det blott sparsamt. Rydqvist synes icke i detta uttryckssätt ha sett något för vårt språk främmande. Från interrogativet till relativet finnas också flera naturliga övergångar, och man bör ej förneka att utvecklingen af *hvilken* i denna riktning kunnat hos oss ske parallellt med samma utveckling i tyskarnas *welcher*, *welk*. Jag tror också att användningen af vårt *hvilken* som relativ till någon del bör anses som inhemsk. Men på samma gång är jag viss, att Söderwall har rätt i sin iakttagelse (*Hufvudepokerna af Svenska språkets utbildning*, s. 65), att det under äldre tider huvudsakligen är i översättningar, som detta uttryckssätt användes. Söderwall talar på det anförda stället blott om översättningar från latinet, men jag tvivlar ej att han gärna medgiver, att tyska texter lika lätt, eller fastmer ännu lättare, kunnat föranleda svenska översättare att använda *hvilken* på detta sätt. Knudsen stämplar också (*Norsk Blandkorn* III. s. 62 m. fl. st.) det norska *hvilken* såsom en för de nordiska språken främmande och till sitt ursprung tysk "bakviser", som han vill med det snaraste skaffa ut ur landet.

Om man bortser från några få, bestämda undantagsfall, är *hvilken* som relativpronomen ännu i dag nästan främmande för vårt talspråk. De nordiska folkens litteratur har i detta som i åtskilliga andra hänseenden en mera tysk uppsyn än det språk, som värkligen lever på folkens läppar. Och

från den sidan att relativet *hvilken* i många fall innebär en onödig förkonstling har Knudsen fullkomligt rätt i sin protest. En god stilist använder ej gärna *hvilken*, där ett *som* är möjligt.

Det är lätt nog att inse, huru det nya relativet kunnat lyckas bereda sig en plats i vårt språk. Våra ursprungliga relativord voro behäftade med en ofullkomlighet, som från början gjorde dem mindre lämpliga för åtskilliga af de funktioner, ett dylikt ord bör kunna fylla. Både *som* och *ær* och *þær* äro snarare att räkna som relativa adverber än som värkliga relativa pronomina. De kunna på denna grund ej användas 1) när de skola stå i attributiv ställning, t. ex. i den ställning, som *hvilken* intager i satsen *han fick 100 kronor, hvilken summa han skulle använda efter eget behag;* ej häller 2) när relativordet skall tänkas stå i något mera speciellt kasusförhållande, t. ex. *han fick 100 kronor, hvilkas användning överläts åt hans eget behag* eller *han fick 100 kronor, för hvilka han icke behövde lämna redovisning.* Den senast nämnda satsen antager i hvardagligt tal oftast formen *som han icke behövde lämna redovisning för.* Detta är det rent inhemska uttryckssättet; men ofta nog, särskilt om relativsatsen är lång, faller det sig något klumpigt, t. ex. *100 kronor, som han skulle lämna sin förmyndare en fullständig och noggrann redovisning för.* Då slutligen våra ursprungliga nordiska relativord äro värkliga relativer, som ej äro dugliga att inleda s. k. "oäkta bisatser", i hvilka relativet kan upplösas med ett *och*, inträder *hvilken* regelbundet 3) i en sådan förbindelse som *han fick 100 kronor, hvilket (= och detta) gjorde honom en stor glädje.*

Genomgår man de talrika exempel på relativsatser inledda med *hvilken*, som anföras i Söderwalls ordbok, så finner man att de nära nog allesammans kunna hänföras till det ena eller det andra af de tre nu omtalade slagen. Till klassen 1) hör t. ex. *sculu fyuru präste tiltakas . . . hwilike*

preste daghlicä sculu messu sighiä Sv. Dipl. 536 (1346). Till b) hör *härätzhöffdengenom j hulkis härädhe forscriffna godz liggiä* Handl. t. uppl. af Finlands Häfder 4. 73 (1459). Till c) hör *diäwflen fiol a knä tha gudz likame kom ther huilkit han nödhoghir giordhe* Klosterl. 9.

Om man till dessa fall lägger ännu ett, till en mera framskriden litterär odling hörande: att *hvilken* användes när välljudsskäl (särskilt en äljest inträdande kollision af flera *som*) fordrar sådant, så torde de gränser vara angivna, inom hvilka än i dag relativet *hvilken* i de nordiska språken gemenligen håller sig. Baden, anf. skr. s. 131, 209 omtalar visserligen en dansk författare i slutet af förra århundradet, som aldrig använde *som* i betydelsen af relativ, detta emedan *som* också kunde vara konjunktion och följaktligen vore tvetydigt; i stället satte han alltid *hvilken*. Dylikt är likväl att räkna som en abnormitet utan annan betydelse än den att visa på huru konstiga afvägar skriftspråket stundom kan förirra sig.

Då ett flexiviskt relativpronomen i ett för övrigt flexiviskt språk underlättar satsfogningen och därigenom medför en större stilistisk frihet i uttrycket, ha vi allt skäl att vara tacksamma mot våra sydliga grannar för det stöd de lämnat och fortfarande lämna oss vid ombildningen af *hvilken* till ett relativord. Även för Tysklands språk är en sådan användning af *welcher*, *welk* resultatet af en yngre utveckling; alla de germaniska språken ha börjat från samma punkt som vi. I England tyckes användningen af *which* i någon mån ha bestämts af normandiska inflytelser (Mätzner, *Eng. Grammatik* I. 297).

Det är naturligt att behovet af ett sådant ord som *hvilken* kraftigast måste göra sig gällande vid översättning från språk, som ega böjliga relativpronomina och som i följd däraf ofta nyttja en mera komplicerad satsbyggnad. Söderwalls nyss omnämnda iakttagelse innehåller därför just hvad man i förväg borde vänta.

Understundom användas hos oss *den*, *det*, *dem* som relativord. Sådant sker likväl hos goda skribenter knappast i andra fall än när de båda övriga relativerna, *som* och *hvilken*, af en eller annan grund böra undvikas; så t. ex. af välljudsskäl i satsen *jag nämner detta såsom villkor*, *dem jag ej vill eftergiva*. I naturligt talspråk torde detta relativ knappast någonsin förekomma. Dess klang är så främmande att t. o. m. Rydqvist är benägen att räkna det som en germanism. I Danmark kan man på samma sätt säga *Hemmeligheden*, *den han saa længe bevarede.* Molbech Dansk Ordb.[2] I. 330 omtalar detta uttryckssätt som "indfört af enkelte i den nyere Tid", utan att dock användningen af ordet kan anses vara "hiemlet eller almindelig." Det finnes dock i vår bibel (t. ex. Mal. 1. 14, 2. 14) och även tidigare.

Under samma förhållanden och med samma inskränkning som *den* förekommer understundom *den där* nyttjat i relativ mening. Det har fördelen att kunna stå som subjekt, något som ej är möjligt för det relativa *den* hvarken i svenskan eller i danskan. Om alltså i nyss anförda exempel relativsatsen vändes till passiv, måste man säga *villkor*, *de där icke kunna eftergivas. Den där* förefaller alltså litet mera hemmastadt i vår grammatik än det relativa *den*. Jag vågar icke häller med visshet påstå att uttrycket är bildat efter utländskt mönster, hur nära än jämförelsen med tyska uttryck ligger. I fornhögtyskan har man relativet *der dar*, fortlevande ännu in på vår tid i formen *der da*, t. ex. Mark. 16. 17 enligt Luther: *die Zeichen aber*, *die da folgen werden denen*, *die da glauben*, *sind die.* I lågtyskan har man *de dar*, vanligare *de de* eller hopskrivet *dede* (jfr Lübben, *Mittelniederd. Gram.* 113). I vår gamla bibel är ett relativt användt *den där* ganska vanligt. Oftast brukas det visserligen i indefinit betydelse, motsvarande Luthers *wer* eller *wer da*, t. ex. *then ther öron hafwer til att höra*, *han höre;* men det förekommer även som ett äkta relativ, dock snarast i

ställningar där vi skulle använda *hvilken*, t. ex. AG. 18. 7 *och kom uthi ens mans huus som heet Justus, then ther war en gudfruchtig man, hvilkens huus var hardt vidh synagogon.*

Från vårt medeltidsspråks synpunkt kan detta 1500-talets *den där* lätt förklaras såsom innehållande relativet *þær* och ett föregående demonstrativt pronomen.

Vår moderna användning af *den där* som relativ är inskränkt till skriftspråket, och uttrycket kan ej betraktas som en hos folket fortlevande descendent af motsvarande medeltidsuttryck. Redan Aurivillius tyckes på sin tid ha funnit det föråldrat. Emellertid är det ej osannolikt att det är genom inflytande från bibelspråket som *den där* kommit att få sin moderna roll af ett nödfallsrelativ. Svaret på frågan om uttrycket är af nordiskt ursprung eller ej beror under sådana förhållanden på huruvida det enkla *þær* under medeltiden är en inhemsk relativbeteckning eller ej. Detta *þær* finnes ej i fornnorskan och isländskan, icke häller i Gottlandslagen; för de älsta uppteckningarna af Västgöta- och Östgötalagarna är det också främmande. Det enda ställe i äldre Västgötalagen, som anförts till stöd för ordets förekomst där, förklaras på annat, bättre sätt af O. Klockhoff, *Relativsatsen i den äldre fornsvenskan* s. 41. Det ligger under sådana förhållanden ej fjärran att tänka på främmande inflytelser, i synnerhet som det relativa *där* ingenstädes på det nordiska språkområdet har så fast fot som i danskan, där inflytelserna söderifrån varit starkast. Dock får man ej förbise att det endast är i frisiskan, som ett adverb *ther* utan föregående demonstrativ står som relativpronomen; medellågtyskan har i sådan ställning ej formen *dar* utan alltid *de*, motsvarande fornsaxiskans *the* och anglosaxiskans *þe*. En slutlig utredning af den intrasslade relativfrågan fordrar speciellare undersökningar än jag är i tillfälle att nu företaga. Även om *den där* till någon del är inhemskt, kan uttryckets senare historia sammanhänga med tyska inflytelser.

På interrogativets område finnes ett direkt lån från tyskan i vårt militärspråks *verda*. Ordet sluter sig till en rätt omfattande grupp af uttryck hörande till krigsväsendet, hvilka vi mottagit från Tyskland: *halt*, *skiltvakt*, *gevär*, *ge fyr* m. fl. Hur gammalt *verda* är i svenskan kan jag icke ur mig för närvarande tillgängliga källor fullt bestämma. I ett exercisreglemente för Stockholms stads borgarbeväpning 1789 finner jag ordet hopskrivet och med enkelt *v: verda*, ej *wer da;* man tänkte alltså vid denna tid ej på frasens tyska ursprung och betydelse. I Levin Möllers franska Ordbok 1745 ser man *qui vive* ej återgivet med *wer da* eller *verda* utan med det långsläpiga *af hvad parti ären I?* Dock var ordet redan tidigare i bruk hos oss, ty Svedberg nämner 1716 *wer da* 'ho är ther' bland "fremmande ord och ordalag, som hos oss merendels onödigt brukas." — *Wer da* som skiltvaktsfråga motsvaras af italienskans *chi va la*, och i denna fullständigare form återkommer frågan hos många andra europeiska språk: fransmännen hava jämte *qui vive* även ett *qui va là*, portugiserna säga *quem vai lá*, engelsmännen *who goes there*, polackarna *kto idzie*, ryssarna *kto idjot* osv. Då uttrycket väl snarast kommit till Polen och Ryssland över Tyskland, kan man möjligen våga förmoda att bakom *wer da* står en äldre form *wer geht da*, och att alltså vårt *verda*, liksom många andra militärord, ytterst visar tillbaka på romanisk krigskonst.

Även i rent svensk form torde frågan *hvem där?* röja sig som en efterbildning. Vi kunna icke säga *hvem där borta?* Det är alltså antagligen inflytandet af tyskans *wer da*, som gjort att vi vid dess försvenskning utelämna verbet *är*.

Hurudan, d. *hvordan* är ett frågeord, som under 1400-talet bildats genom halv översättning af mlt. *wo-dân* 'wie gethan' [1]).

---

[1]) Tidigast skrives ordet hos oss *hurudana* (jfr *svadana*, nu *sådan*). Det slutande *-a* har ansetts göra svårighet (Tamm, Tyska änd. s. 11), men tydes

Uttrycken *hvad för en, hvad för slag, hvad för någon* uppfattas af Rydqvist II. 545 såsom inhemska utvecklingar af den fornnordiska konstruktionen med en dativ utan preposition *hvat manne* skulle ha ombildats till *hvad för en man*. I medeltidssvenskan utbytes dativen stundom mot ackusativ eller nominativ, men ett *för* visar sig, att döma efter exemplen hos Söderwall (Ordb. s. 271) först på 1500-talet. Då man nu [illegible] i Gustaf I:s Nya testamente (1526) [illegible] *hvad* [illegible] som *i kaffteen idher emellom* [illegible] *sind das für Reden* etc., [illegible] till en bättre för- [illegible] som vi bildat vårt nu- [illegible] samma inter-

[illegible]

rogativform: *wat sint dit vor worde; wat vor ein grot oetmoth was it* (Schiller u. Lübben V. 613) [1]).

Bland indefinita pronomina må ett par här omnämnas. Det obestämda *man* brukas i svenskan och danskan blott som nominativ; ordets övriga kasus lånas från *en*. Alldeles på samma sätt finner man det tyska *man*, det holl. *men* supplera sina oblika kasus från *ein*, *een*. Överensstämmelsen

---

[1]) En alldeles tillfällig, men ganska egendomlig överensstämmelse förefinnes mellan svenskan och lågtyskan däri att genitiven af det substantiva interrogativpronominet, som hos oss heter *hvems*, i medellågtyskan förekommer med formen *wems* (jämte *wens*, holl. *wiens*). Lübben, Mittelniederd. Gram. III förklarar denna form som antingen uppkommen af *wem (wen) sin* eller alstrad genom tillägg af genitivändelsen till den oblika kasusformen. Det svenska *hvems* är otvivelaktigt uppkommet på det senare sättet; förhållandena i vårt språk ha också varit gynsammare för en sådan bildnings framträdande än i Tyskland, ty *hvem* är hos oss ända från medeltiden ej blott dativ, utan också ackusativ. — Rydqvist anser genitiven *hvems* vara så ung att den först tillhör Gustaf III:s tid. Redan hundra år tidigare omtalar dock Aurivillius formen *hvems* såsom bruklig, om ock *nuperum inventum*. Tiällmann (1696) har ingen anmärkning mot formen, och säkerligen har *hvems* varit i ganska allmänt bruk långt före Gustaf III:s tid, om ock litteraturen och grammatikerna i det längsta gynnat det äldre *hvars;* Sahlstedts grammatik 1769 går så långt att den endast upptager formen *hvars*. — Rydqvist's missaktning för *hvems* på grund af dess förutsatta låga anor har så till vida varit af praktisk betydelse, som Sv. Akademiens Ordlista och efter denna flera nyare svenska språkläror därigenom kommit att inskärpa att "genitiven *hvars* har företräde framför *hvems*". Från nutidsspråkets synpunkt är detta lika oriktigt, som om man ville påstå att nominativformen *ho* har företräde för *hvem*. *Hvars* för *hvems* är numera en arkaism, hvars användning i vanligt tal eller skrift gör uttrycket affekterat. Man fördrager visserligen i högstämd poesi en fråga sådan som *Hvars är den röst som går till hjärtegrunden?*, men man skulle finna det onaturligt, om någon sade t. ex. *hvars är denna stövel?* — Också nominativen *hvem* är vida äldre är sedan Gustaf III:s tid, då den enligt Rydqvist vann helgd. Aurivillius och Tiällmann nämna den utan minsta reservation, den senare har *ho* blott inom parentes. Svedberg, som så ivrigt höll på gamla former, skrev i en psalm *Tu skal här få nogsamt lära*, *hvem är i the trognas tahl*. Han rättade detta *hvem* visserligen sedermera i sin *Schibboleth* (1716) s. 148 till *ho*, men det sätt, på hvilket rättelsen motiveras, visar bäst att *hvem* redan då var en fullt bruklig nominativform. Ja, redan 1593 användes den i Upsala mötes beslut (Söderwall, Hufvudep. s. 91). — I sammanhang härmed må anmärkas en i ordböcker och språkläror ständigt upprepad felaktighet: påståendet att pron. *hvad* skulle i genitiven heta *hvars*. Rätta förhållandet är att *hvad* ingen genitiv eger.

mellan de nordiska språken och de tyska kan ej bero på den ursprungliga stamsläktskapen, ty germanernas älsta språk kände intet indefinit pronomen *man;* liksom ännu i dag många språk finnas (t. ex. italienskan, portugisiskan, spanskan, nygrekiskan), som sakna ett sådant. En redogörelse för de olikartade uttrycksformer, genom hvilka Norges och Islands fornspråk ersatte det saknade *man*, finnes hos Lund, Oldn. Ordföjningslære 525 f.

Den nutida överensstämmelsen mellan nordiska och tyska språk både i fråga om uttrycket för *man* och i synnerhet i fråga om ordets böjning är så påfallande, att man ogärna vill räkna den som en ren tillfällighet. Det är dock ganska svårt att bestämt utreda i hvad mån sydliga inflytelser här varit afgörande för det nordiska uttryckssättet.

Om blott ettdera af de båda orden *man* och *en* skall anses ha sin indefinita användning utifrån, så faller misstanken säkerligen i första hand på *man*. Detta pronomen nyttjas icke alls i Norges folkspråk och jämförelsevis föga i Sverges. Även bland bildade svenskar finnas icke få som hällre säga *en* än *man*, om ock visserligen i skrift nominativen allmänt uttryckes med det senare ordet. Som exempel på ett dylikt nominativt *en* för *man* kan nämnas den gamla iakttagelsen, att *när en åker två i en ensitsig schäs, så sitter en trångt.* Åsikten att pron. *man* i norskan är en germanism och att det snarast möjligt bör vika för folkspråkets *en*, har upprepade gånger uttalats af Knudsen i *Norsk Blandkorn* och annorstädes. Geete (Den nynorska språkrörelsen från svensk synpunkt) i Ny Sv. Tidskrift 1881, s. 200 omnämner också användningen af *en* i pronominell mening som ett drag, genom hvilket norskan visar sig mera nordisk än svenskan och danskan.

Också jag finner det sannolikt, att tyska påvärkningar hava en viktig andel i vårt bruk af det pronominella *man*. På samma gång tror jag likväl, att redan det inhemska

språkbruket varit på god väg att föra ordet *man* över den gräns, som skiljer nomen från pronomen. Särskilt i våra gamla lagar påträffas många ställen, där man knappast kan afgöra, huruvida ordet hör till den ena eller andra ordklassen. Afståndet i betydelse är ringa mellan *en man skall icke svika sin vän* och *man skall icke svika sin vän;* lika nära står satsen *om en man gör så* till satsen *om man gör så.* På en tid då obestämd artikel ej var bruklig, och då *man* hade den generellare betydelsen 'människa', blev skillnaden ännu mindre. Den låg egentligen blott i akcenten, liksom ju skillnaden mellan *Mand* och *man* i danskan, *Mann* och *man* i tyskan, *homme* och *on* i franskan tydligen bestämts genom olika tonstyrka.

Gränslinjen mellan nomen och pronomen utplånas i synnerhet lätt, när — såsom i ovan anförda exempel — det uttalade omdömet har (förtäckt eller öppet) nekande, villkorlig eller frågande form. Det ligger i sakens natur att subjektet i sådana satser gärna står i generell mening, och att sålunda *en man* här blir liktydigt med *man*, *någon.* De flästa gamla exempel, med hvilka man sökt stödja tillvaron af ett inhemskt pronomen *man*, höra till någon af de nämnda tre kategorierna; särskilt gäller detta om alla exempel som citeras hos Rydqvist II. 520. De äro därför ej bevisande.

I positiva satser står pluralen *män* närmare en pronominal användning än singularen gör. Konstruktioner som *män säga*, *män veta* äro, såsom man finner, naturligare än (*en*) *man säger*, (*en*) *man vet*, om dessa senare satser skola uttrycka det franska *on dit*, *on sait.* De äro i själfva värket under vårt språks äldre skede också vanligare än de sistnämnda singulara vändningarna. Än i dag heter *man har sagt mig* på Island *menn hafa sagt mjer*, icke *maður hefur sagt mjer.* Singularen *man* i sådana satser kan i en mängd fall endast förklaras som en syntaktisk analogibildning. Ifrån satserna *aldrig sade* (*en*) *man* —, *sade* (*en*) *man någonsin* —,

är steget längre, än vid första påseendet kanske synes, till *enstämmigt sade man* (omöjligt *en man*). Kanske skulle steget hos oss lika litet blivit uttaget som i engelskan och många andra språk, om ej tyskan, där utvecklingen försiggått århundraden tidigare, räckt sin hand till stöd. När alltså Hälsingelagens förord befinnes skriva *mæþ lagh skal man land byggia*, så är det ej obefogat att tänka på tyska inflytelser. Den äldre, mera nationella formen för samma sats hava vi i Upplandslagens *land skulu mæþ laghum byggiæs*, hvarmed nära överensstämmer det forndanska *mæth logh skal land bygiæs* i K. Valdemar II:s Jydske Lov.

Det vore emellertid att gå för långt, om någon ansåge pron. *man* såsom rent af ett tyskt lånord. Det utvecklades hos oss på en tid, då de tyska inflytelserna ännu uteslutande kommo från lågtyska munarter. Och i dessa heter *man* oftare *men* än *man*. Tyskans roll kan alltså i detta som i så många andra fall endast ha bestått däri, att den inympat en i någon mån främmande betydelse på ett inhemskt ord.

De som uttryck af förvåning nyttjade satserna *ser man på*, *hör man på* uppfattas nu såsom frågor, innehållande pron. *man*. Från början är likväl *man* här den tyska partikeln *man* 'bara', 'ändå', och verbet har stått i imperativ. Man sade ännu för några årtionden sedan *se man på;* och får man tro lexikografernas efter Weste afskrivna uppgifter, bibehåller sig denna form än i dag. I Skånes allmogemål har man kvar den tyska partikeln, utbildad med det i många fall från lågtyskan stammande adverbiala *-s;* jfr *alls*, *nyss*, *inalles*, *överens* osv.

En användt med betydelsen *man* har delvis utvecklat sin betydelse på samma väg som detta ord. Ehuru icke blott de skandinaviska och tyska språken, utan även engelskan nyttjar *en* på detta sätt, är likväl uttrycket ej forngermaniskt. En granskning af nordens medeltidsspråk visar att *en* som indefinitum i dem har t. o. m. svagare fäste än *man*. Forn-

norskan och isländskan använda icke *einn* på sådant sätt; icke häller känner Schlyter något exempel därpå från våra svenska medeltidslagar. Söderwalls Ordbok upptager några fall, men intet äldre än följande från Karlskrönikan (midten af 1400-talet):

Än är bätre at en tigher
än mena onth then han goth sigher (v. 4840—1.)

Ordet *han* i den senare satsen visar att *en* här ännu blott till hälften är indefinit pronomen; det motsvarar snarare *en man* än *man.*

I Tyskland är *en* vanligt som indefinitum och ersätter i vissa trakter (t. ex. i Mark Brandenburg, Bergh. II. 479) alldeles *man.* I Luthers bibel omväxla *man* och *ein* utan regel, och vår svenska text synes troget ha följt den tyska. Betecknande är t. ex. Es. 17. 5, 6: *såsom när en insamlade sädh . . . såsom när en inbärgde ax . . . såsom när man rister ett oljeträ.* Jfr också Es. 3. 6, 9. 3. HV. 8. 7, 1 Sam. 9. 9, OB. 14. 23 osv. *Enom* som dat. och *man* som nom. har vår bibel OB. 15. 23: *thet är enom glädie att man honom skäliga svarar* — allt efter Luthers *es ist einem eine Freude, wo man ihm richtig antwortet.* Man bör väl under dessa förhållanden anse att *en*, likaväl som *man*, i väsentlig mån fått sin pronominella användning från tyskan. Överensstämmelsen mellan svenskan och danskan antyder också att vägen, som vanligt, delvis gått över Danmark.

Ordet *enhvar* behandlas tämligen knapphändigt af Rydqvist II. 516. Han synes ej vid detta ord ha tänkt på främmande inflytelser och har ej häller förklarat, hvarför ordet nu hos oss har en helt annan betydelse än det förr egde i Norden. Ursprungligen betydde det 'någon', och denna betydelse står ännu kvar i norskans *enkvar* och i nyisländskans *einhver.* På svensk botten finner man denna betydelse endast i den äldre Västgötalagen, och dess tillvaro där lämnar ett godt bevis för Kocks upptäckt (Studier i Fornsv. Ljud-

ff.), att språket i denna lag för att beteckna h- [illegible] svensk numera med [illegible] [illegible]derna svenska [illegible] har intet sammanhang med [illegible] ord. Det betyder 'hvar och en' och synes icke vara äldre än sedan slutet af 1600-talet. Det [illegible] i vår bibel och nämnes ej häller af Aurelius som annars ganska utförligt behandlar pronomina. [illegible]ste beviset för ordets tillvaro hos oss finner jag i [illegible] Gram. s. 199, där det säges "efter någras bruk" hvar och en. I Sv[illegible]ibelieh (1716) [illegible] det belysning. Det heter [illegible] 170): "Sammansättning [illegible] dessa tyska ordasätten: [illegible]n en hvar wet. En hvar jeder lyder wel hos Tyskarna och the Danske; men icke oss, som förr ej hafwe we[illegible]t af ett sådant maner at [illegible] Vian wi säije: som hwar och en wet". — [illegible] är e- upptages ordet i Ihres och Sahlstedts ordböcker man [illegible] reservation. I våra dagar är det mycket vanligt i skrift, men torde ganska sällan höras i fullt otvunget tal. Till Svedbergs förklaring af ordets uppkomst hos oss behöfver jag ej göra något tillägg. Om dess förhistoria i Danmark kan jag intet upplysa, men jag antager för gifvet att det inkommit dit såsom en nybildning efter tyskarnes *ein jeder*, eller snarare efter det förr mera nyttjade *ein jeglicher*.

Somliga är ett annat pronominelt ord, som genom tyska inflytelser synes ha fått spridning i Norden. Det motsvarar det mlt. *someliker* och visar sig hos oss tidigast mot midten af fjortonde århundradet. Det inhemska, ännu hos folket bevarade uttrycket är *somma*. Vi anteckna äfven här ett af de jämförelsevis fåtaliga fall, där danskan bättre än svenskan hållit sig fri från det utländska inflytandet. I Danmark säger man fortfarande *somme*. Den neutrala singularen *somt* är ännu användbar också i svensk skrift.

Samliga, d. *samtlige* är naturligtvis också ett tyskt lån såsom dess stamord, det kopulativa *samt*. Än i d

samtliga och *samt* hos oss en viss litterär anstrykning. De förekomma föga i det lediga talspråket.

Ordet *själv* användt i danskan som adverb i bet. 'till och med' är en tysk efterbildning: *selv Kongen* är *selbst der König*. Lånad är också användningen af *själv* med ett abstrakt substantiv som beteckning för ett adjektiv i förstärkt grad: *han är godheten själv* motsvarar tyskarnas *er ist die Güte selbst*, fransmännens *il est la bonté même*. Andra språk uttrycka detsamma med andra vändningar, jfr t. ex. lat. *nihil est eo humanius*. *I och för sig själv*, förekommande sedan slutet af förra århundradet (hos Björkegren 1795), är naturligtvis tyskans *an und für sich selbst*. Flera andra fraseologiska användningar af *själv* innehålla också möjligen tyska elementer; tillfället medgiver ej att nu söka utreda detta. Däremot må i en not några sammansättningar med *själv* särskilt påpekas, då de lämna ett godt bevis på att ordförbindelser, som i första ögonblicket kunna förefalla alldeles hemgjorda, dock ofta bero på främmande förebilder [1]).

[1]) Sådana sammansättningar äro *självständig* t. *selbständig; självbestånd* t. *Selbstbestand; självbekännelse* t. *Selbstbekenntniss; självbefläckelse* t. *Selbstbefleckung; självfuppehållelsedrift* t. *Selbsterhaltungstrieb*; *självförgudning* t. *Selbstvergötterung; självmedvetande* t. *Selbstbewusstsein* (danskan har det förmedlande *Selvbevidsthed); självkänsla* t. *Selbstgefühl* (d. *Selvfölelse); självförgätenhet* t. *Selbstvergessenheit* (danskan här med översättning *Selvforglemmelse)*; *självändamål* t. *Selbstzweck;* d. *Selvsyge* t. *Selbstsucht*. Det är i dessa fall omöjligt att tänka på parallella bildningar. — Att *självmord*, *-mördare* äro direkta lån från tyskan, fast ordens beståndsdelar äro svenska, antydes redan däraf att man ej säger *mörda sig själv*, utan *döda* eller *dräpa sig själv*. Aasen upptager också *sjolvdruap* som norsk form. Orden *självmord*, *-mördare* uppträda i vårt språk sannolikt först efter midten af 1700-talet. Därförut sade man *självspillan*, *självspilling;* Lind nämner också *sjelfdråp*, *-dråpare*, men icke *sjelfmord* som svensk form. Även fransmännens *suicide* är en sen bildning: intill början af 1700-talet sade man *homicide de soi-même*. — *Självhärskare* går genom tyskans *Selbstherrscher* tillbaka till grekiskans *αὐτοκράτωρ*. — I *självsvåldig* synas ett svenskt och ett tyskt uttryck ha hopsmält. Betydelsen hos ordet är alldeles densamma som hos mlt. *sulfwoldich*, och icke den som motsvarar vår medeltids inhemska *sialfsvald* (fri vilja, självbestämningsrätt). Med det lågt. ordet har sammanblandats ett inhemskt *självsvördig;* det är från detta som *s* kommit in i *självsvåldig*. Spegel upptager (1712) *sielfsvåldig* och *sielfsvyrdig* tillhopa under bet. 'petulans, pro-

Det latinska pron. *quidam* uttrycka vi med *en viss*. Ordet har naturligtvis hos oss sin betydelse efter det tyska *ein gewisser*, som själv lånat sin pronominella betydelse från det romaniska språkbruket. I franskan nyttjas *un certain* på samma sätt, däraf också eng. *a certain*; medeltidslatinet har *certus* (se Du Cange), och redan i det klassiska latinet förekommer *certus* stundom nästan med betydelse af *quidam*, t. ex. Cic. Verr. 2.52. I några trakter af Tyskland har man givit den ifrågavarande pronominella betydelsen åt ett synonym till *gewiss*, nämligen *sicher*. Sanders WB. anför *an einem sicheren Ort* i samma eufemistiska användning som motsvarande fras har hos oss. Holländarna säga allmänt *zeker* för *en viss*, *un certain*. — Hur gammalt det pronominella *en viss* är i svenskan kan jag ej noggrant uppgiva. Det användes af Serenius 1734, men anföres ej af Jonas Petri Gothus 1640 vid översättningen af lat. *quidam*. I vår bibel finns det icke. Ej häller träffas i Tyskland *ein gewisser* före reformationstiden.

---

tervus'; Ihre nämner *sjelfsvåld* och *sjelfsvård* som biformer. Man tänke sig det uttal af *rd*, som förvandlat *vårdnad* till *vålnad*, och det uttal af *själfsvåldig*, som Columbus, Ordesk. 55 anser riktigt: *själsvållig*, så blir afståndet ringa. — Vår bibel talar 5 MB. 21. 18 om "en sjelfsvyrding och ohörsam son, som faders och moders röst icke lyder". Luther har här *eigenwillig*, Vulg. *contumax*, hebr. סורר. Härmed kan jämföras Syr. 30. 8: *ett agalöst barn varder ovyrdigt* (Luther *muthwillig*) *som en otam häst*. Hos Rietz finner man *sjalsvörding* 'en som gör som han vill, af blott eget tycke'. Aasen översätter det norska *sjolvvyrdna* med 1) Selvagtelse, 2) Selvgodhed, Indbilskhed. — De nordiska språkens beroende af tyskan i fråga om sammansättningarna med *själv* intygas även genom det förhållandet, att i de fall där tyskan har *eigen-* för *selbst-*, också svenskan vanligen har *egen-*: jfr t. ex. *egennytta* t. *Eigennutz* (men eng. *self-interest*); *egensinne* t. *Eigensinn* (eng. *self-will*, jfr det i Laur. Petri postilla förekommande på inhemskt sätt bildade *sjelfsvilje*); *egenmäktig* t. *eigenmächtig*; *egenkärlek* t. *Eigenliebe* (möjl. bildat efter roman. *amour propre* etc.); *egennamn* t. *Eigenname* (efter lat. *nomen proprium*); *egenrättfärdig* t. *eigenrechtfertig* (eng. *self-righteous*). I alla dessa fall har också danskan formerna med *egen-*.

Esaias Tegnér.

I förra delen av denna uppsats, här ovan s. 166, rad 10 bör *-ne* rättas till *-na*.

Tvivlsomme ord i Norges gamle love.

(Forts.)

Takmörk.

Til bestemmelse af dette omstridte ords form og betydninger er det nödvendigt at holde ud fra hinanden norsk og islandsk sprogbrug. *Fritzner* opförer (i sin förste udgave) blot "takmark n." og "takmerki n.", *Vigfusson* har desuden "takmörk f. = takmark". Oversættelsen er hos begge: grændse, grændseskjel. Dog tilföier Fritzner: "hvad der ligger indenfor samme". *Keyser*, *P. A. Munch* og *Fr. Brandt* ere enige om at give ordet betydningen "grændse" med særlig anvendelse paa kjöbstadsterritorierne [1]). I de norske love er imidlertid hunkjönsformen "takmörk" (pl. -merkir eller -markar) utvivlsomt baade ældst og — ret beseet — ogsaa hyppigst. "Þat heitir takmerkir", siger Bjark. kap. 173, "er liggr i bœarmanna lögum", — hvorved ikke alene er at bemærke, at plur. "-merkir" umulig kan komme af et neutr. sing. "-mark" eller "-merki", men ogsaa, at der udtrykkeligt siges, at det er det, som (d. e. den stræekning, som) ligger inden bylovenes omraade, der heder "takmerkir". I overensstemmelse hermed bruger en retterbod af 13:de marts 1362 (Norges gamle Love III p. 182) udtrykket "i ollum stođom ok takmarkom i Noregi" d. e. i alle stæder og bymarker. Betydningen af udstrækning fremtræder endnu i kong Olafs retterbod af 19:de aug. 1384 (N. g.

[1]) *Keyser*, Efterladte Skrifter II p. 175; *Munch*, Beskrivelse over Kongeriget Norge i Middelalderen p. 36 ff.; *Brandt*, Forelæsninger II p. 176

L. III p. 222), hvor det om kjöbstædernes tilbagegang heder: "that som at fornu haffuer verit takmarka (for: takmarkar) forderffuat ok laugt i öyđe", hvormed ogsaa kan sammenstilles retterbod af 8:de marts 1364 (ib. p. 184) "i engom ođrom stođum en sem at forno hefir kaupstefno verit ok takmarka," hvor de to sidste umulige former maa rettes til "kaupstefnor" og "takmarkar". Formen "takmarkar" (fem. plur.) findes desuden i en variant til Byl. III 15: "nu skulu bœarmenn þar upsat hafa landvörn sinni (= landvarnarskipi sinu), sem thær æigu međ retto takmarckar byarens". Ogsaa her er, som det vil sees, bemærkelsen "areal, grund" haandgribelig. Endelig bevidnes hunkjönnet af forbindelser som: "sva viđa sem takmarkir ero", variant: "... takmark er", hvor ordet paa sidste sted som sing. maa opfattes som sing. fem. = "takmörk" (Byl. VII 26 inoten) — og "innan stađarins takmarkar" (fem. sing. gen. eller fem. plur. acc., N. g. L. III p. 196, retterbod nr. 110), samt "innan takmörk", der vistnok rigtigst bör betragtes som fem. sing. acc. (N. g. L. III p. 135, jfr. 212). Hvad nemlig særskilt angaar udtrykket "innan takmarkar" (eller med acc. "innan takmörk"), hvilket desuden forekommer i Landsl. VII 60, maa det forstaaes paa samme maade som "innan fjarđar", "innan herađs" d. e. *ikke* "indenfor fjorden, herredet", *men* "indenfor fjordens, herredets yderste punkt", altsaa "i fjordlandskabet, i herredet, i takmörk", hvorved saaledes atter for sidstnævnte ord erholdes betydningen af "en vis strækning, areal, mark" e. desl. Denne bemærkelse er ogsaa netop særlig fremtrædende i det nys anförte sted af landsloven (VII 60), hvilket dog neppe er nyt i denne lov, men upaatvivlelig hentet fra den ældre (for os tabte) Eidsivathingslov. Det heder nemlig, at "elgir allir skolu friđ hafa fyrir þeim mönnum er a skiđum renna allt innan takmarkar (variant: takmarka) þess er jörđ á; en ef menn skiota ælgi eđa veiđa útan takmarka (varianter: "takmarkar, rakmarkar, rakmarkir", idet afskriverne tildels har villet bringe ordet i forbindelse med

reka, at jage, og fölgelig selv have havt fölelsen af, at markir kom af mörk f.) er sektalaust" etc. I henhold til den benyttede hunkjönsform maa det her være det ene rigtige, at sammenstille denne bestemmelse med udtrykkene i det næst foregaaende kapitel (VII 59): "nu fara menn a dyra veiđar, þa skall hverr þar fara at renna hundum sinum at lagum sem hann a mork — — — nu fara menn i mork annars manns at renna hundum at dyrum, þa veiđi þeir þeim er mork a — —." Visselig er dette sidste kapitel hentet fra Gul. loven (kap. 95); men de to kapitlers jævnsides optagelse i landsloven, kaster dog et lys ogsaa over, hvad man (efter Eidsivathingsloven) har forstaaet ved "innan takmarkar þess er jörđ á." Tillige er det af særlig interesse at fremhæve, at der i Landsl. VII 60 er tale om en enkeltmands rent private "takmörk"; thi dette viser noksom, at ordet oprindelig ikke særskilt har været knyttet til byanlæggene og bymarkens begrændsning, hvilket desuden yderligere bestyrkes ved dets udbredte brug ogsaa paa Island, hvorom nedenfor. Men som betegnende privat eie staar ordet öiensynlig i direkte modsætning til det to kapitler nedenfor (Landsl. VII 62) benyttede "almenningsmörk" d. e. skov i alminding, et udtryk der varieres med "almenningr" og er synonymt med dette. Man ledes derfor til den ogsaa i sig selv ene rimelige antagelse, at "takmörk" fra först af simpelt hen betyder det skovareal, den udmark, som ved gaardens oprindelige okkupation eller rydning var "tagen" i besiddelse af den enkelte bonde som tilliggende hans eiendom, medens ordene "almenningr" og "almenningsmörk" betegnede det ikke af nogen særskildt okkuperede skov- og fjeldterræn. Denne opfatning styrkes i væsentlig grad derved, at den giver en ligefrem og usögt forklaring af ordets förste led "tak", der hidtil, saavidt vides, har trodset enhver antagelig gjætning. Anvendt paa de senere indtraadte kjöbstadsforhold blev "takmörk" f. ligeledes en passende benævnelse for "bymarken", som den endnu kal-

des. Dog er herved at mærke, at ordet i denne anvendelse, som ovenfor saaes, oftest bruges i flertallet. Dette turde være at forklare paa den maade, at kjöbstadens bymark var opstaaet enten ved at slaa sammen udmarksstrækninger, der oprindelig tilhörte flere gaarde, eller ved successiv tilkjöbning af et tilstrækkeligt antal saadanne samt ved gave af de konger, der interesserede sig for byens anlæg og videre udvikling. Herved blev saaledes ordforbindelser som "innan takmarka bœar várs" (N. g. L. II p. 286, jfr. Byl. III 15 samt N. g. L. III p. 96, 135, 210) og "útan takmarka" (Byl. III 2, IV 10, samt N. g. L. III p. 119) staaende udtryk. Men da gen. plur. "takmarka" i denne sammenhæng kunde opfattes som kommende ikke alene af et sing. fem. "takmörk", men ogsaa af et sing. neutr. "takmark" (af "mark" n., et mærke) indtraadte ad denne vei i tidens löb en ustöhed, og man begyndte at forvexle det gamle "takmörk", bymark, med et nydannet "takmark", grændsemærke. Saaledes forekommer allerede i en retterbod af 14:de nov. 1316 udtrykket "millim nefndra takmarka" i betydningen "mellem de opgivne grændsepunkter". I membraner af erkebiskop Jons kristenret (kap. 12 i noten) varierer "innan takmerkia umhverfis kirkiu" d. e. indenfor grændsemærkerne af kirkens omgivende grund, med "innan takmarka u. k." Dog synes man i denne betydning heller og tidligere at have benyttet det andet nysnævnte og ligeledes nydannede ord "takmerki", se Byl. VII 26; Jons kristenret kap. 12 i noten og retterbod af 11:te nov. 1302. Det sidstanförte sted bruger imidlertid i afskrifterne iflæng "innan takmærke" og "innan takmarke", uagtet der ved det sidste udtryk er at mærke, at "innan" som præposition vistnok kan styre baade genitiv og, omend sjeldnere, akkusativ, men ikke dativ (se Fritzner og Vigfusson). Endnu besynderligere staar der i en edsformel for byfogden i Tönsberg (N. g. L. IV p. 431) "innan biars ok takmarke Tonsbergs", hvor "innan" altsaa paa en gang kunde synes at styre en genitiv og en

dativ. Nöiere overveiet turde dog formen "takmarke" her og paa det forudnævnte sted være at opfatte som en akkusativ af en biform "marki" = "merki"; dels undgaar man derved den lidet sandsynlige dativ, dels bestyrkes formodningen ved den danske oversættelse af en saakaldet retterbod af 20:de mai 1306 (N. g. L. IV p. 360—3), hvilken i § 3 har "inden takmarked" og "inden takmarkedt", og i § 8 endog "innan takmarkat". Alt dette synes nemlig at vise, at man efter ved en misforstaaelse at have skabt et neutrum "takmark" dog har fölt sig i en vis forlegenhed med denne ordform og derfor under paavirkning af det samtidige "takmerki" har tyet til en blandingsform "takmarki". Ogsaa i materiel henseende er forlegenheden let begribelig. Ordet "mark" n. betyder i det gamle sprog "mærke, grændsemærke, grændse*punkt*"; men det kan intetsteds sees brugt i betydning af "grændse, grændse*linie*". En saadan heder "markrá, markrein" d. e. mærkefure (se især N. g. L. II p. 289, hvor der skarpt skjelnes mellem "mark" og "markrá"). Det var imidlertid netop grændselinie, ordet "takmark" nærmest maatte betyde, naar udtrykkene "innan, útan takmarka" o. lign. opfattedes som tilhörende dette neutrum. Her forelaa fölgelig ogsaa i *betydningen* et brud med ældre sprogbrug, der ikke kunde undlade at virke forvirrende; thi vistnok kunde flertallet "grændsemærkerne" gjöre tjeneste som betegnelse for en hel begrændsning; men skulde enkelttallet bruges paa samme maade, synes sprogfölelsen i Norge at have krævet de mere afsvækkede former "takmerki" eller "takmarki".

Paa Island maa ændringen af det oprindelige ords kjön være foregaaet tidligere og almindeligere end i Norge. Noget femininum "takmörk" er der her neppe spor til, hvorimod den islandske litteratur har utvivlsomme steder at opvise, hvor et neutr. plur. "takmörk" bruges i betydningen "grændsemærker, række, linie af grændsepunkter"; se et par af de af Vigfusson optagne citater. Til gjengjæld möder os her en an-

den besynderlighed. Af Vigfussons övrige anförsler fremgaar det nemlig ligesaa utvivlsomt, at *enkelttallet* "takmark" paa Island *ikke*, som af ham selv paastaaet, og som vilde have svaret til betydningen af flertallet, betegner demarkationslinie, grændse, ja ikke engang grændsepunkt, grændsemærke, *men* det indenfor "takmörk" (neutr. plur.), grændsemærkerne, liggende *areal*. Man behöver blot at citere Vigfussons egne exempler for at erkjende dette: "í hverju héraðstakmarki; — prestar þeir sem búnað hafa í fyrr-sögðu takmarki; — milli Lóns ok Bjarnar-gnúps, ok lambeldi af sögðu takmarki; — þeir er bygðum vóru í Súgandafirði ok vestr þaðan í því takmarki sem áðr var tjáð . . . ok skyldu aldri koma í þetta takmark". Med hensyn til det förstanförte citat, der er hentet fra Grágás's Konungsbók oversætter ogsaa *Finsen* i sit glossar (voce "herað") ordet med "distrikt", og *Fritzner* gjör, som ovenfor nævnt, en lignende medgivelse. De ordelag, Fritzner benytter, synes imidlertid at antyde, at han betragter betydningen af strækning, areal indenfor "takmörk" (neutr. plur.) som en afledet, og at den oprindelige hovedbemærkelse ogsaa af enkelttallet skulde være "grændse, grændseskjel". Naar man sagde "i takmarki" skulde dette altsaa egentlig betyde: paa strækningen indenfor "takmark". Men mod denne opfatning taler, dels at "takmark" sing., som nys fremhævet, ellers aldrig betegner grændse, men altid det begrændsede distrikt, dels at ordet "mark" n. paa Island som i Norge nok kan betyde grænds*epunkt*, men ikke grænds*elinie*, og at det derfor var det ene naturlige at bruge *flertallet*, *ikke* enkelttallet, for at betegne en grændselinie d. e. en række grændsepunkter, saaledes som man paa Island ogsaa virkelig gjorde. En forklaring af *enkelttallet* "takmark" som betegnelse af det begrændsede areal naar man ad denne vei altsaa ikke til; thi om Fritzners antydning af betydningsudviklingen havde været den rette, maatte man have sagt "i takmörkum" d. e. paa strækningen indenfor "takmörk" (neutr. plur.); men man

sagde "i takmarki". Den omvendte formodning bliver derfor den ene brugelige. Betydningen "strækning, areal", maa være den oprindelige, og denne har i enkelttallet bibeholdt sig, uagtet den ældre hunkjönsform "takmörk" ad samme misforstaaelsens vei som i Norge er bleven til intetkjönsformen "takmark", og dette ord i *pluralis* har faaet en til det forandrede kjön svarende nyere bemærkelse.

Endelig bör det heller ikke lades uomtalt, at det her behandlede ord ogsaa möder os paa et enkelt sted i den svenske Vestgötalag (III 79) og det atter i forbindelsen "innan takmarkana". *Schlyter* opfatter denne form som gen. plur. af et neutr. sing. "takmark", grændsemærke, grændse; men han stötter sig i saa henseende öiensynligt nærmest kun til de norsk-islandske lexicografer, hvis mening han citerer, uagtet han samtidig anförer stedet af den norske Bjarköret, hvor ordet dog uomtvisteligt er femininum, og han fölgelig kunde være bleven opmærksom paa kjönnets tvivlsomhed. I virkeligheden foreligger der paa selve det nævnte sted i Vestgötalagen ingensomhelst grund til at give det ene fremfor det andet kjön fortrinnet, og naar jeg formoder, at ordet bör opfattes som hunkjön, stötter jeg mig netop paa den tilsvarende terminologi i de ældre norske lovtexter. — Forövrigt viser de svenske love ikke alene, at ordet "mark" *fem.* just brugtes saavel om bymarken ("mark byar, byamark Stockholms, Stockholms stads mark, innan stads mark") som om almindingsmark (i Vestgötalagen: "aldra Göta mark"), men tillige at man ogsaa i Sverige var tilböielig til at sammenblande "mark" f. og "mærke" n. *Schlyter*, til hvilken for citaternes vedkommende henvises, gjör saaledes selv (voce "mark" f.) opmærksom paa udtrykket "flye stadhen ok stadsens mærke", hvilket i yngre haandskrifter "genom missförstånd" indsættes istedetfor det utvivlsomt ældre og rigtigere "— ok stadsins mark." Her foreligger altsaa ganske den samme forvexling, som jeg for Norge og Island mener at have paavist med hensyn til "tak-

mörk". Hvorfor Schlyter derimod (voce "mark" n.) anser sig tvungen til i den svenske Bjarköret (19 § 1) at forstaa udtrykket "innan stadsins mark" som betydende "indenfor stadens grændse", medens han er paa det rene med, at det samme udtryk i Stadslagen bör oversættes med "indenfor (d. e. i) stadens mark", er mig fuldkommen uklart; thi den omstændighed, at lovstedet i Bjarköretten taler om stadens omraade paa söen, synes dog ikke at kunne motivere en saadan afvigende oversættelse, al den stund ordene "stadsins mark" öiensynlig have dannet en staaende administrativ terminus, betegnende stadens territorium overhovedet, hvilken saaledes meget vel kunde anvendes ogsaa paa dette omraades udstrækning mod sösiden.

Sammenfattes den hermed tilendebragte argumentation, bliver resultatet, at der foreligger fölgende former og fordreininger af ordet "takmörk": 1) *takmörk f.*, a) den privat jordeiendom tilhörende skovstrækning og udmark; ex: innan takmarkar, útan takmarkar (gen. sing.), Landsl. VII 60 med noten; b) den kjöbstad tilhörende skov og udmark, bymark; i sing. f. ex: innan takmörk (acc.), N. g. L. III p. 135, jfr. 212; svá viða sem takmark er (nom. for "takmörk"), Byl. VII 26; innan staðarens takmarkar (gen.), N. g. L. III p. 196; men især i plur. f. ex: takmerkir, Bjark. kap. 173; takmarkir, Byl. VII 26 note; takmarkar byarens, Byl. III 15 note jfr. N. g. L. III p. 184, 222; i takmarkom, N. g. L. III p. 182; innan takmarka bœar várs, útan takmarka (citaterne ovenfor, samt Vestgötal. III 79). — 2) *takmark n.* a) sing. (kun paa Island) distrikt, snart betegnende en videre, snart en snævrere begrændset egn (citaterne ovenfor); b) plur. i Norge: grændsepunkter, ex.: millim nefndra takmarka, N. g. L. p. 122; saavel i Norge som især paa Island: række af grændsepunkter, grændselinie, grændse, (citater for Island hos Vigfusson; innan takmarka umhverfis kirkiu, Jóns kristenret kap. 12 note.) — 3) *takmerki n.*, grændse for en kjöbstads bymark

(citaterne ovenfor). — 4) *takmarki* n. d. s.; innan takmarke (acc. sing.), N. g. L. III p. 55, jfr. IV p. 431; inden takmarkedt, takmarked, innan takmarkat, N. g. L. IV p. 360—3.

Valinkunnr.

Allerede *Ihre* oversatte for Østgötalagens vedkommende, hvori ordet fire gange findes brugt, "valinkunnr" med "alienigena, alienus"; *Fritzner* gjættede paa "ubeslægtet", og *jeg selv* gjorde uden at kjende Hjärnes nedenfor anförte afhandling, i min "ældste norske proces" (p. 10—11) opmærksom paa, at Gul. kap. 88 (nu skal maðr hafa oðalsjörð sina at bua a heldr en valinkunnr maðr) nödvendigvis forudsætter betydningen "ubeslægtet e. lign." *Schlyter* derimod opstillede bemærkelsen "kjendt som retskaffen, hederlig" og fandt tilslutning hos *Vigfusson* ("respectable") og *Rydqvist* ("udvalgt, velkjendt, anseet"). Under anförende af ordets brug i de norske love forkastedes imidlertid Schlyters mening af *H. Hjärne* (Om den fornsvenska nämnden, Upsala univ. årsskrift 1872 p. 61), der hævdede betydningen "ubeslægtet", og denne opfattelse maa paa en vis maade *E. H. Lind* (Om rim og verslemningar i de svenska landskapslagarne, Upsala unv. årsskrift 1881 p. 32—33) erkjendes etymologisk at have faststillet, saameget mere som ogsaa *Axel Kock* (Tydning af gamla svenska ord, Lund 1881, p. 7—10) samtidig havde hævdet samme grundforstaaelse. Senest har ligeledes *Johs. Steenstrup* (Danelag p. 240—3) sluttet sig hertil, idet han dog tilföier, at ordets forklaring endnu ikke synes ham fuldt tilfredsstillende. Berettigelsen af dette forbehold, som jeg tiltræder, og som indeholder undskyldningen for, at jeg endnu engang optager ordet til diskussion, ligger deri, at Linds specielle motivering af sin oversættelse ikke er saa brugbar som hans paavisning af ordets dannelse. Vistnok har han saavel som Kock ligeoverfor Schlyter, der endnu i bihanget til sin ordbog sögte at vise urigtigheden af Hjär-

nes mening, fuld ret i, at stederne i Østgötalagen, hvoraf tvende have modsætningen "kunna (d. e. beslægtede) eller valinkunna" og de tvende andre endog "mæþ tvem af niþinne ok tolf valinkunnum", med nödvendighed kræve, at "valinkunnr" oversættes med "ubeslægtet", saameget mere som enkelte varianter for "valinkunna" ligefrem sige "okunna" d. e. ubeslægtede; men naar Lind af ordets to dele, "valin", part. perf. af "velja", og "kunnr", beslægtet, konstruerer op et begreb "valgfrænder" d. e. mænd, der ere blevne frænder ved valg i modsætning til de virkelige frænder i kraft af födsel, kommer han i paatagelig strid med de gamles hele betragtning af ætten og ætteforbindelserne. Et begreb som "valgfrænder" er selv i vor tid vanskeligt at fastholde og vilde i oldtiden have lydt aldeles selvmodsigende og uforstaaeligt. Man erindre blot, hvilke höitidelige ceremonier, der krævedes endog kun for at lede en uægte blodsforvandt ind som medlem af ætten! Denne dannede i sig selv en saa fast sammensluttet enhed, at en udvidelse af betegnelsen "slægtskab" til at bruges i overfört forstand maatte forbyde sig selv. Jfr. hvad *Vigfusson* med saa megen ret udtaler under ordet "frændi". Den tanke, der har forbundet de to led af ordet "valinkunnr", maa derfor have været en anden, og *Lind* turde selv gjennem det sproglige materiale, han fremlægger til ordets dröftelse, have anvist hjælpemidlet til at finde den. Som det nærmeste analogon til sammensætningen "valinkunnr" anförer han "vafinskepta", öxe med snoet eller omvundet skaft. Dette udtryk forudsætter, mener han, et adjektiv "vafinskeptr", der er dannet ganske paa samme maade som valinkunnr. Dette adjektiv opföres da ogsaa uden betænkelighed af Fritzner. Saa uimodsigelig rigtigt dette er, saa selvfölgelig turde det imidlertid paa den anden side ogsaa erkjendes at være, at "vafinskeptr" forudsætter forbindelsen "vafit skapt". Det er skaftet, som er "vafit", ikke öxen som er skjæftet "vafin". Participiet kræver som saadant det substantiviske begreb at slutte sig

til; adverbialt kan det her umuligt opfattes. "Vafinskeptr" er fölgelig dannet af hele udtrykket "vafit skapt", ikke umiddelbart af hvert enkelt led for sig. Paa samme maade bestemmer "valin" i "valinkunnr" ikke umiddelbart adjektivet "kunnr", men dettes substantivum "kyn", og "valinkunnr" betyder ikke, som Lind vil, noget saa umuligt som "beslægtet ved valg", men "tilhörende en udvalgt ætt", "værende af en valgt, af valg fremgaaen slægt", i modsætning til den, angjældende selv tilhörte. Hvad hermed nærmere skulde betegnes, bliver allerede nogenlunde klart, naar man jævnförer et udtryk som det formodede "valit kyn", plur. "valin kyn" med et saadant som "valiđ liđ", udvalgt mandskab (jfr. desuden: konungr valdi mjök menn međ sér í hirđ at afli ok hreysti: — þeir feđgar völdu mjök menn at afli til fylgđar viđ sik; — ef eigi er rjođrum högginn skogrinn ok er valiđr; se Vigfusson under "velja"). Men til nöiere forstaaelse maa man tillige sætte sig ind i den stilling, hovedmanden i en retssag indtog, naar han maatte ty til ed med edshjælpere, hvoraf den störste del skulde tages af ubeslægtede ætter. Valgte han disse med omtanke og hensyn paa ætternes anseelse og vægt, stillede han ikke alene sin sag i et gunstigt lys i den almindelige bygdeopinion, men hvad det juridisk særlig kom ham an paa, han skaffede de opnævnte edshjælpere selv en indbyrdes garanti for, at de i den kreds af gode mænd, hvori de for tilfældet befandt sig, kunde danne sig en rigtig og i opinionen forsvarlig opfatning af sagen. Tog han derimod sine edshjælpere iflæng, af lidet anseede ætter, svigtede han derved allerede halvveis sin egen sag saavel i bygdeopinionens som ogsaa i de opnævntes egne öine. Heraf uddannede sig da helt naturligt den fra först af vistnok mere faktiske end retslige fordring, at edshjælpere, vidner og lignende personer skulde være af "valin kyn", af vel valgte, vel anseede ætter, og man lededes til i modsætning til "kunnr", beslægtet (med angjældende) at sige "valinkunnr mađr" d. e. en, der tilhörer en

saadan (fremmed, men) valgt ætt. Ad denne vei kommer man lige utvungen til begge de betydningsnuancer, man har villet tillægge ordet, nemlig paa den ene side til 1) ubeslægtet (fordi den ved valg udseede ætt var en ubeslægtet), og paa den anden side til 2) udvalgt, anseet, hæderlig, upartisk, uvillig. Til 1 hörer det ovenfor citerede sted, Gul. kap. 88, hvormed maa sammenholdes dets gjengivelse i Landsl. VII 16, hvor en glosse fra senere tid oversætter ordet med "fremmed". Den samme betydning er klar i Dipl. Norv. I nr. 224, hvor der tales om en jordeiendom, "er ute la under valenkunnegum mönnum, ok keypti Ingibiörg in aptr i ættleggin". Ligesaa Gul. kap. 266: "þar skulu fra ganga bauggildismenn ok nefgildismenn ok namagar; ef þeir ero settir i dom, þa skal rengia or með vattum, en hin skal setja i valinkunna menn". Endelig höre ogsaa hid stederne i Østgötalagen. Overgangen til den 2:den betydningsrække, saavelsom denne selv, bevises ved fölgende steder: ef hann hefir sett i dom með ser bauggildismen eða nefgildismenn eða namaga eða sokunauta þess er imoti honum er, þa — setia aðra valinkunna menn i stað þeirra, Gul. kap. 37; — þeir skulu til þess doms hafa valinkunna menn, Gul. kap. 266; — skirskota undir valinkunna menn, Gul. kap. 40 og 266; Landsl. VIII 13, jfr. N. g. L. III p. 39 noten; — sem valinkunnir menn meta, Gul. kap. 57, 269, 287; Frost. IV 45; N. g. L. IV p. 136; — ec man her koma með valenkunna menn, en þu haf halfa firi, þeir skulu iorð meta, Gul. kap. 266 i. f.; — skipti siðan valinkunnir menn, Gul. kap. 130, jfr. 87; Landsl. V 22; VI 3. — I Hirdskraaens kap. 21 beror ordet derimod paa en skrivfeil, og maa rettes efter varianterne.

Vápnatak (wapentagium).

Forklaringen af dette ord har jeg leveret i min "ældste norske proces" p. 148 ff., hvor jeg mener at have godtgjort, at derunder forstodes "vedtagelse ved vaabnene", dels ved at

slaa sværdene mod skjoldene, dels og især ved at række sværd eller öxe i veiret, svarende til den senere haandsoprækning (lofatak). Til denne opfatning har saavel *Finsen* i sit glossar til Grágás som *Maurer* (Island p. 267—8) i det hele sluttet sig, dog saaledes, at de begge betone, at tingen og ordet paa Island efterhaanden er bleven knyttet til thingets oplösning, og at "vápnatak" saaledes der er gaaet over til at betegne selve opbruddet, et tillæg, som kilderne for Islands vedkommende utvivlsomt berettiger til [1]). Af bevissteder vedrörende den oprindelige skik, som jeg i senere tid er bleven opmærksom paa, vil jeg kun fremhæve et, nemlig Samlinger til det norske folks og sprogs historie, VI p. 35, hvor en thingsbeslutning paa Vestlandet i Norge endnu saa sildigt som i 1532 sees vedtagen, som det udtrykkeligt heder, "med samdrægtige munde og oprakte værge." Hvad jeg imidlertid ved denne leilighed særlig önskede at dvæle ved, er et sted af den engelske konge, Edvard Confessors love, der allerede citeredes af *Sv. Grundtvig* (l. c. p. 39) og efter ham af *Djurklou* (Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1871—2 p. 340), og som senere atter er bleven draget frem af *Johs. Steenstrup* i hans saa mange dunkle punkter oplysende arbeide over "Danelagen" (p. 89). Lovstedet (Leges regis Edwardi Confessoris cap. 30, hos Thorpe, Ancient laws of England I p. 455), der gjælder de herreder i den engelske "Danelag", hvilke særlig betegnedes med ordet "wapentagium" (engelsk: wapentake), indeholder bestemmelser om den maade, hvorpaa indbyggerne af et "wapentagium" skulde tilkjendegive sin formelle anerkjendelse af en i herredet nyindsat hövding. Denne anerkjendelse skede ved en art vaabentag, — den nye hövding steg af sin hest "et erigebat lanceam suam in altum, et omnes de lanceis suis tangebant hastam ejus et sic

---

[1]) Forövrigt havde Maurer allerede ved sin polemik Germania XIV mod Sv. Grundtvigs skrift "om de gotiske folks vaabened" paavist, i hvilken retning ordets rette forstaaelse laa.

confirmabant se sibi —", hvorfor lovstedet ogsaa til forklaring af ordet "wapentagium" umiddelbart tilföier: "et de armis, quia arma vocant (ɔ: Dani) wappa, et taccare (ɔ: oldnorsk "taka", olddansk "takæ") quod est confirmare." Denne sproglige oplysning vil Steenstrup imidlertid ikke lade gjælde, fordi den ikke passer med hans paa Sv. Grundtvigs argumentation støttede opfatning af vaabentaget som en art vaabened istedetfor en almindelig hyldning. Til gjengjæld stemmer forklaringen derimod ganske med min definition af "vápnatak", og begge bestyrke saaledes hinandens rigtighed. Overhovedet turde grunden til, at visse engelske, inden Danelagen beliggende herreder erholdt navn af "wapentagia", vistnok simplest kunne ansees at være den, at deres indbyggere nöd det særskilte privilegium at "confirmare per wapentagium" den kongelige udnævnelse af deres hövdinger. En saadan begunstigelse, hvorpaa man i hine tider satte fortrinlig pris, og hvilken ligesom stemplede befolkningen som besiddende höiere rang, större frihed og selvherredömme end beboerne af andre herreder, vilde stemme særdeles vel med, hvad Steenstrup for övrigt har bragt paa det rene med hensyn paa disse wapentagiumdistrikter, samt ikke mindst ogsaa med hans formodning, at de som oftest have faaet sine specialnavne netop efter thingstederne; thi paa disse foregik jo ogsaa i Norden selv hyldingerne og tildömmelsen af hövdingedömmer. Det ord, der egentlig betegnede anerkjendelses- og indsættelsesakten, er saaledes, mener jeg, efterhaanden gaaet over paa de distrikter, der havde hævd paa at foretage en saadan akt. Hvad der först formodentlig kaldtes en "præfectura wapentagii" d. e. et distrikt, hvori vaabentagsrettigheden gjaldt, hed senere forkortet et "wapentagium". — Bromtons, af Steenstrup ligeledes anförte forklaring paa ordet "wapentagium" — hvilken ingenlunde falder sammen med den ovenfor gjengivne — er derimod öiensynlig en sildigere tids forsög paa at redegjöre for et antikveret udtryks længst forglemte etymologi.

þrútr.

Vigfusson og *Fritzner* ere enige om at lade dette ord, der blot forekommer i Gul. kap. 82, uforklaret. Det kan imidlertid ikke være andet end folkesprogets almindeligt kjendte og af I. Aasen opförte "trut", hvis betydning er: udstaaende mund, snude, mule; jfr. udtrykket at "sætte trut" d. e. tilspidse munden (for at kysse, vise sig surmulende e. desl.). Denne formodning bestyrkes ganske ved sammenhængen i det nævnte lovsted, hvis bestemmelse: "þa er hagagarðr rett felldr, ef þrutir taka limi" kun kan betyde, at "gjærdet om hjemmehagen er rigtigt bygget, naar mundene tage kvistene" d. e. naar gjærdet er saa höit, at kvistene paa de deri indlagte trær, hvilke ikke afkvistedes, naa folk til munden. De nær beslægtede ord ere "þrútna", at svulme op, og "þrútinn", opsvulmet; jfr. især "reiði-þrútinn", opsvulmet af vrede.

Skattvarr, skatzvarr.

Gul. lovens kap. 91 bestemmer, at en frigiven i landnamsbod d. e. for krænkelse af den jord, han maatte eie, skal tage "skatzvaran eyri (en excerpt, Norges gamle love IV p. 7, har: skatsvaran eyre) innangarðz, en sun(r) hans eyri, boande halvan annan eyri, haulldmaðr 3 aura" o. s. v. Det fremgaar af denne stigende skala, som desuden fortsættes med lendermand, jarl og konge, at en saakaldet "skatzvarr eyrir" i værde var ringere end en "eyrir" uden tillægsord, og efter de tvende andre, nærmeste stigningsforhold maa man antage, at forskjellen har været en mindreværdi for en "skatzvarr eyrir" af en trediedel eller en halvdel. Samme skala gjentages i kap. 198 med hensyn til boden for leiermaalsforseelse med en mands kvindelige tyende; dog er her satsen for "boande", öiensynlig blot ved en inkurie, udeglemt, hvorhos jarl og konge ikke ere medtagne. Den bod, den frigivne skal modtage, kaldes imidlertid paa dette sted "skattvarar eyri". Endelig forekommer i kap. 251 for et vist slags

tillæg til mandeböderne den faldende række: "eyri" — "eyri skattvaran" — "halvan eyri", hvoraf altsaa sees, at "eyrir skattvarr" stod midt mellem en hel og en halv öre og fölgelig nærmest maa formodes at have udgjort omkring $^{2}/_{3}$ öre. Med hensyn paa formen turde "skatzvaran" i kap. 91 og "skattvaran" i kap. 251 erkjendes at godtgjöre, at udgiverne af "Norges gamle love", 1:ste bind, have ret, naar de i kap. 198 anse "skattvarar" for skrivfeil for "skattvaran". Derimod forenes de to jævnsides benyttede skrivemaader "skattvarr" og "skatzvarr, skatsvarr" bedst med hinanden ved at antage *s*'en som det i sammensætninger saa ofte brugte genitivsmærke, hvilket imidlertid, som bekjendt, i denne anvendelse ligesaa hyppig i de selvsamme ordforbindelser udelades. Mod at tænke paa verbet "svara" og udtrykket at "svare skat" (som P. A. Munch, Norske Folks Historie II p. 929 i noten, synes at gjöre), taler nemlig med bestemthed, at "svara" i betydningen "udrede" beror paa en sildigere afledet·sprogbrug, der i de norske love först möder os paa Magnus lagaböters tid (svara lagasekt, Jons kristenret kap. 43; svara þeirri sekt, Jonsb. IX 3; svara sliku fyrir sem —, Byl. VI 7), medens ordet "skattvarr", "skattsvarr" netop tilhörer det ældste bevarede trin af det norske lovsprog og i alle yngre texter er forsvundet.

Til nærmere bestemmelse af udtrykkets betydning har man ingen anden vei at gaa, end at sammenstille det med Gul. lovens övrige værdibetegnelser for de forskjellige störrelser, en öre kunde have. Af saadanne betegnelser ere de vigtigste de, som udtrykke kursforholdet til vadmel. En öre siges at være enten "6 alna eyrir" (kap. 57, 170, 306) eller "10 alna eyrir" (kap. 239 samt i anvendelse kap. 235), eller "12 alna eyrir" (kap. 243). Om den förste heder det i kap. 170, der fastsætter mandeböderne (til kongen) for en kongelig (trællebaaren) aarmand: "at þvi auralage scal gjallda hann aptr sem mælt er i Gula 6 alna eyris". I disse ord

gives altsaa fortrinsvis sexalenskursen et vist legalt eller kurant stempel. Omvendt udhæves det særskilt i kap. 239 og 243, at hvor det gjaldt mandeböder efter en hauld, skulde en öre holde 10 eller 12 alen vadmel. Nu vide vi af andre kilder, hvoraf jeg her blot skal fremhæve det klare vidnesbyrd i Landsl. X 1, at "6 alna eyrir" betegnede det regningsforhold, som befulgtes ved erlæggelse af böder til det offentlige, og modsætningen mellem udtalelsen i Gul. kap. 170 og bestemmelserne i kap. 239 og 243 forklares derfor let ved at antage, at det förstnævnte kapitels "auralag" först og fremst sigter til de i loven fastsatte böder og andre udredsler til det offentlige d. e. fornemmelig til kongen, medens de to sidstanförte lovsteder ifölge sine udtrykkelige ord indskrænke den höiere kurs til at gjælde de private mandeböder, der udrededes for drabet af anseede folk. Rigtigheden heraf bevises ved den tilsvarende adskillelse i Frost. loven mellem "eyrir silfrmetinn" (d. e. oprindelig: vurderet efter sölvværdi) og "eyrir talinn" eller "taldr" (d. e. i tællede, udmyntede, undergehaltige penninge), hvilken sidste kursfod benyttedes i udredslerne til kongen, medens der ved de private böder gjaldt: "silfrmetinn skal árborins manns eyrir allr i mannhelgi" (Frost. IV 25). Ifölge disse ord herskede der imidlertid den ulighed mellem det nordlige och det vestlige retsomraade, at man inden dette maatte være hauld for personlig at opnaa den bedre kursberegning, inden hint blot almindelig, fuldt fribaaren bonde. Derfor betegner ogsaa Frost. III 2 den höiere kurs som "bóndaréttr" i modsætning til "talinn réttr" [1]). Det samme udtrykker Frost. X 35 saaledes: "silfr-

---

[1]) Ogsaa i Sverge gjordes der en tilsvarende forskjel mellem "karlgilder" eller "væghin" og "köpgilder" eller "talder". Se *Schlyter* i hans "ordbok" samt i dennes "bihang", og *v. Amira* "Altschwedisches Obligationenrecht" p. 448—9. Naar *Schlyter* imidlertid er uvis om den egentlige betydning af "karlgilder" og nærmest er tilböielig til at formode, "at "karl" i denne sammensætning skal betegne det fortrin, at den veiede mark er fuldkommen, saadan som den skal være, medens marken ellers vel kan være *köpgild* d. e. i almin-

metit skal fullretti hvers manns nema þyrmslamanna", og X 45 endnu almindeligere: "silfrmetit er árborinna fé en sakgilt þyrmslamanna". Af særlig interesse er i den sidste anförsel ordet "sakgilt", der ligefrem maa betyde: hvad der erlægges i offentlige böder (sakir), idet disse jo her ved selve ordet netop modsættes böder til den fribaarne privatmand. Tilværelsen af en saadan betegnelse i modsætning til "silfrmetinn" og synonym med "taldr", viser, hvor fastslaaet i hin tids retsbevidsthed den sætning var, at i böder til det offentlige benyttedes den lavere, for modtageren (kongen) mindre fordelagtige kurs. I samme forstand forekommer i en saga leilighedsvis ogsaa ordet "sakmetinn" (Fornm. sögur VII p. 300). At thyrmselmændene ifölge Frost. loven maatte tage sine private böder efter den lavere kurs, vidner atter om dennes identitet med Gul. lovens "6 alna eyrir"; thi for den til thyrmselmændenes klasse i regelen hörende aarmand fastsætter Gul. kap. 170, som vi saa, netop sexalenskursen.

Förholdet mellem "silfrmetinn" og "taldr (sakgildr) eyrir", hvilket fra först af maa tænkes i jævn synken, fæstnedes tilsidst til 2: 1, — rigtignok ikke derved, at mynten

delighed gangbar i handel og vandel, men dog i grunden falsk, da den ikke indeholder, hvad den efter sit navn burde, men blot to trediedele eller halvdelen deraf eller endnu mindre", — saa turde denne gjætning falde til jorden allerede ved sin egen ubehjælpelighed. Den virkelige forklaring fremkommer ved en sammenligning med Frost. lovens udtryk. Ordet "karl" bruges i de svenske love meget hyppigt og navnlig netop i bödesatserne (se Schlyter's "ordbok" under "karl") som standsbetegnelse for den fribaarne bonde overhovedet. Ligesom Frost. loven skjelner mellem "bóndaróttr" og "talinn róttr", foreligger öiensynlig i Uplandslagen den samme adskillelse mellem "karlgild mark" og "mark köpgild el. tald". "Karlgilder" vil altsaa sige, hvad der erlagdes i "karlgæld" d. e. i böder for den frie bonde, modsat "köpgild", hvad der erlagdes i henhold til aftaler (köp) i daglig handel og vandel. — *Amira* opfatter "karlgild mark" som "die nach Volksrecht gültige", hvilket er tvetydigt, da "köpgild mark", "die im Geschäftsverkehr gültige", jo ogsaa maatte siges være gyldig "nach Volksrecht". "Bóndaréttr" i Frost. III 2 betyder heller neppe "Volksrecht" i objektiv, men i subjektiv forstand: böndernes ret d. e. rettighed til at faa de dem tilkommende böder beregnede efter den höiere kurs.

ikke yderligere forringedes, men tværtimod derved, at udtrykket "silfrmetinn" tabte sin egentlige betydning og gik over til at betegne den beregning, der under ethvert kursforhold mellem mynt og rent sölv, gav det dobbelte belöb af den tællede, gangbare mynt [1]). Til dette forhold svarer altsaa forskjellen mellem Gul. lovens tvende satser, "12 alna eyrir" og "6 alna eyrir". Men ved siden af den förste har denne lov, som nævnt, ogsaa en "10 alna eyrir", som foruden udtrykkelig at omtales i kap. 239 tillige ligger til grund for mandebödernes beregning i kap 235. Den kommer i störrelse nærmest den "9 alna eyrir", som paa flere steder opföres i Eids. lovens kristenret (I 35, 40; II 29), uagtet ogsaa denne kjender saavel "12 alna eyrir" (I 47) som "6 alna eyrir" (I 43, 45, 46). Vil man nu danne sig en mening om den indbyrdes sammenhæng mellem disse ulige belöb, tör man uden al tvivl finde nöglen i Gul. kap. 3, hvilket i en passus, der er indkommen ved lovrevisionen af 1164, fastsætter en bod af "eyri vegenn silfrs eđa þat talt er slegit er þa or eyri". Dette er det eneste sted, hvor Gul. loven benytter sig af betegnelsen "taldr", som ellers tilhörer Frostathingsretten, og det viser, at kursforholdet mellem sölvværdi (i vægt, "eyrir veginn silfrs") og pengeværdi (i mynt) dengang (i 1164) endnu ikke var bleven fordunklet ved mellemkomsten af det stabile regningsforhold for "silfrmetinn" og "taldr eyrir", men opfattedes som rent flydende d. e. umiddelbart afhængigt af den faktisk stadig synkende kurs paa de udmyntede penninger. Fastholder man dette standpunkt som det hvorpaa endnu Gul. lovens yngre (reviderede) text befinder sig, kan det icke forundre, at hauldens ret i kap. 243 beregnes efter 12 alens kurs paa ören, men i

[1]) Se herom *P. A. Munch*, Norske Folks Historie, II p. 928, og *Schive* og *Morgenstierne*, Om Forholdet i middelalderen mellem den norske mark sölv og den stædse forringede myntmark etc., i "Kristiania videnskabsselskabs forhandlinger" 1876, n:o 1 p. 5 note 4.

kap. 239 efter 10 alens kurs; thi disse tal tilhöre öiensynligt to ulige tidspunkter, da der sloges ulige mængder "talte" penninger "or eyri", og navnlig turde 12-alenskursens indsættelse som modsætning til de 6 alen skyldes en afskriver, der levede paa en tid, da det ovennævnte forhold mellem sölv og mynt, 2: 1, allerede var bleven det herskende. Paa lignende maade maa 12-alensören være indkommet paa hint enkeltstaaende sted i Eids. kristenretten, hvilken ellers kun nævner 9 og 6 alens örer.

Vende vi fra denne redegjörelse tilbage til Gul. lovens i de tre ovenanförte lovsteder forekommende udtryk "skattvarr, skattsvarr eyrir" som betegnelse for en art mindre værdifuld öre, der dog ifölge skalaen i kap. 251 vare mere værd end en halv öre, saa ligger unægtelig den allerede af P. A. Munch (l. c.) udtalte formodning nær, at derved netop forstodes det samme, som loven paa andre steder kalder en "6 alna eyrir", og som Frost. loven kalder en "eyrir talinn". Vistnok var denne paa det tidspunkt, da en "12 alna eyrir" var bleven modsætningen til "6 alna eyrir", nöiagtig = en halv öre, og adskillelsen i kap. 251 mellem en "hálfr eyrir" og en "skattvarr eyrir" vilde fölgelig ikke længer passe. Men vi saa, at paa et tidligere stadium betegnedes den bedre kursfod ikke ved 12, men ved 10 alens-ören, og anvendes denne som den legale modsætning til den daarligere öre (skattvarr, taldr, 6 alna eyrir), erholde vi i kap. 251 skalaen: 10 alen (= eyrir), 6 alen (= skattvarr eyrir), 5 alen (= hálfr eyrir). Imidlertid turde ogsaa dette kun være tilnærmelsesvis rigtigt. Tallene 10—6—5 danne en mere haltende række, end de gamle love ellers pleie at betjene sig af. Der er derfor al grund til at formode, at bestemmelsen i kap. 251 og dermed ogsaa udtrykket "skattvarr eyrir" i virkeligheden staar der som et halvt udvisket minde om en endnu ældre tid, da ikke 10-, men som i Eids. kristenretten 9-alensören var den gjældende kurs for en "eyrir veginn silfrs". Gaa vi ud herfra, erholde

vi nemlig i kap. 251 rækken: 9 alen (= eyrir), 6 alen (= skattvarr eyrir), 4 $^{1}/_{2}$ alen (= hálfr eyrir), og disse forhold: 9 : 6 : 4 $^{1}/_{2}$ se utvivlsomt langt rimeligere ud end de förstnævnte som satser for tre ulige og forudsætningsvis nogenlunde jævnt aftagende bödestörrelser. Den omstændighed, at en "eyrir" (sc. silfrs) ifölge denne beregning bliver en halv gang större, end en "skattvarr eyrir" stemmer desuden fortrinligt med skalaen i kap. 91 og 198, hvor bonden tager atter netop en halv gang mere end den frigivnes sön.

Slutstenen i bevisförelsen danner imidlertid ogsaa ved det heromhandlede udtryk den sproglige undersögelse. At det förste sammensætningsled i "skattvarr, skattsvarr" er "skattr", en skat, er der i sig selv ingen fornuftig grund til at betvivle. At dette ord i betydning af "afgift, udredsel" var kjendt og benyttet i Gulathingsomraadet, sees af Gul. kap. 61, hvor eieren af en træll siges at lösgive denne "skattalaust ok skulda", naar han ikke tog lösepenge af ham. Dog brugtes "skattr" allerede paa denne tid især om afgifter til det offentlige, hvorom vidne forholdsvis gamle anvendelser som i "skattjarl", "skattkonungr", "skattland" o. fl. Det tör ikke desto mindre antages, at ordet i en ældre sprogperiode regelmessigt har været brugt i den almindeligere bemærkelse, som nævnte kap. af Gul. loven antyder. Dette bestyrke nemlig de beslægtede sprog. I gotisk oversætter Vulfila med "skatts" de græske ord ἀργύριον, δηνάριον og μνᾶ, og i angelsaksisk betyder "sceat" dels mynt, dels (ligesom i tydsk "schatz") klenodie, kostbar gave. Ogsaa i de svenske landskabslove findes et udtryk "köpskatter", hvis betydning af "handelsvarer" minder om det norsk-islandske "kaupeyrir" (svensk: köpöre), som har samme vide bemærkelse. Det er derfor höist sandsynligt, at man ved "skattr" i det paatageligt meget gamle udtryk "skatt-varr" ikke alene har tænkt paa afgifter til det offentlige, men paa pligtige udredsler overhovedet, og at

"skatt-varr" altsaa betegner den saaledes benævnte kursberegning som den, der kom til anvendelse ved udredelse af alleslags skyldige ydelser (med udtrykkelig undtagelse af böder til hauldbaarne privatmænd). Herved forklares det da tillige, at 6-alensören i Gul. kap. 170 saa ganske i sin almindelighed kan fremhæves som det "auralag sem mælt er i Gula"; thi denne udtalelse kunde vanskeligt være benyttet om andet end den i retsomraadet kurante regningsmaade. Man kommer dessuden ved denne fortolkning meget nær betydningen af det tilsvarende, svenske ord "köpgilder", der, som ovenfor nævnt, bruges om den gangbare myntsort i modsætning til den höiere beregning efter "karlgild" mark.

Det andet led i "skattvarr, skattsvarr," hvilket, ifölge hvad i begyndelsen yttredes, maa være "varr", ikke "svarr", kjendes ellers kun i den aktive betydning "opmærksom, forsigtig" d. e. beredt, forberedt paa at möde noget; men at den passive bemærkelse "holdt i beredskab, beredt for, rede til at anvendes", ikke kan have ligget fjernt, sees af det tilsvarende substantiv "vari" m., der ikke alene betyder "forsigtighed", men ogsaa (ifölge Fritzner) "hvad man har i beredskab for dermed at hjælpe sig i paakommende mangel eller forlegenhed". Den sidste betydning har desuden givet anledning til den række sammensætninger, der af Vigfusson (voce "vari") og I. Aasen opföres, og hvis förste led "vara-", vare-", betegner, at vedkommende gjenstand holdes i reserve, i beredskab for at bruges i forefaldende tilfælder.

Efter dette maa altsaa "skatt-varr" eller "skatts-varr" bemærke: hvad der "holdes rede for", "anvendes til at udrede", "skatt" i videre forstand d. e. skyldige ydelser overhovedet. Saavel i betydning som i dannelse bliver ordet fölgelig at sammenstille med "sakgildr", om end dets förste led egentlig meddeler det et mindre snævert omfang, end det sidstnævnte udtryk fra först af har eiet.

Til yderligere stötte for den her opstillede formodning med hensyn til ordet "varr", turde det være fornödent at se sig om for om muligt at finde andre sproglige spor af, at det er bleven anvendt i den paaberaabte betydning. Vi stöde da strax paa et verbum "veria" (præt. "varđi"), der bruges i bemærkelser, som synes hidhörende. Der er tre nuancer i dets brug, som her vedkomme os, og som fremgaa af den righoldige exemplification hos Fritzner og Vigfusson: 1) i betydningen "anbringe, omsætte i en let afhændelig, "rede" form: "veria aurum sínum í gimsteina", — "hann verr sumt í gripi", — "veria fé sínu í lausaeyri", — "fimtán hundruđ variđ í Norrœnan eyri"; — ogsaa reflexivt: "hversu versk fénu?" d. e. eg. hvorledes sker anbringelsen i henseende til godset(s forrentning); — 2) i betydningen "udrede, lægge ud, bestride en udgift"; "fengu þeir fullendi fiár, allir þeir er nakkvat höfđu at veria", — "selr iarđir sínar ok verr fénu til útanferđar", "varđi Ingolfr fé þeirra til Islandsferđar"; — "hann hafđi varit þar til fé miklu", — "veria fé sínu til musteris, heilagra dóma, — til ávaxtar, biargar sér, áts ok ofdrykkiu", — "höfđu vér þá keypt 50 mánađarmataból ok 2 í góđum iörđum ok var þá enn tirœtt hundrađ marka . . . ovart (ikke udlagt, ubrugt) af áđrnefndu goz", — "venti ek at ek hafa því vel varit", udredet det vel d. e. gjort en god handel dermed, — "þeir menn er vart hafa til Grœnlands" d. e. som have lagt ud (sc. penge) for at drive söfart paa Grönland (citatet er hentet fra den islandske Grágás, Konungsb. kap. 248, ogsaa aftrykt i Norges gamle love I p. 438), — "nú leggia menn félag sítt saman ok veria báđir or einum sióđ", Norske bylov IX 22, i hvis overskrift det siges om de samme: "ef menn veria báđir sínu goz"; — 3) i betydningen "forhandle, omsætte" overhovedet; især i forbindelsen "veria varningi" (f. ex. Norges gamle love III p. 132, 158); "veria varu sinni" (Byl. IX 3); — "ætluđu at veria fénu,

bauđ sá mađr at kaupa" (Fornm. sögur V 183). Det er en selvfölge, at disse tre betydninger förer over i hinanden, og at det derfor undertiden kan være tvivlsomt, hvor det enkelte exempel nærmest bör hensættes; men paa den anden side synes det sikkert, at den under n:o 3 opförte er den yngste, medens de to förste, med talrige citater stöttede, ere de, hvorfra man sproghistorisk har at gaa ud. Det sees da, at det os her vedkommende verbum "veria" havde sit afgrændsede omraade, idet det *ikke* udsagdes om de artikler eller de fordele, som man önskede at opnaa eller tilforhandle sig, men alene om de artikler, som man for opnaaelsen af hine havde at frembyde og afgive til gjengjæld, altsaa om de værdier, ved hvis afhændelse og omsætning man tilsigtede enten umiddelbart at tilkjöbe sig noget eller at skaffe sig betalingsmidler til at kjöbe. "Veria" danner forsaavidt den direkte modsætning til "fala", hvilket verbum omvendt netop bruges om det, man begjærer at tilforhandle sig. Naar ordet af og til ogsaa benyttes udenfor det forretningsmæssige omraade, f. ex. naar det i Magnus den godes saga heder: "hann er siálfs síns líf ok líkam varđi", — i Mariu saga: "þessu valdi verr hann svá at guđi siálfum verđr til dýrđar," — i Þorđar saga hræđu: "mér lízt Ormr meira eiga í varit fors ok úvizku en hamingiu" (d. e. at have "sat ind" paa denne sag mere etc.), — i Hirđskrá (kap. 37): "meira er í vart þar sem konungs líf er" (d. e. der er "sat mere ind", staar mere paa spil), — saa er det klart, at der her blot foreligger billedlige tale, og at det benyttede billede selv vidner om, at en saadan almindeligere [illegible] ikke var den egentlige og nærmest[illegible] vi saaledes fastslaa den for[illegible] af det her omhandlede verbal[illegible], opstaar der en stærk tvivl om [illegible], som lexikograferne (og blandt [illegible] Fritzner) med hensyn til denne

bemærkelse af ordet benytte sig af. De anse nemlig "veria" i denne betydning som identisk med "veria, at omvikle, beklæde", gotisk "vasjan". En nöiere overveielse turde imidlertid gjöre det endnu vanskeligere at finde en rimelig tilknytning for en betydningsafledelse til dette verbum end til det i formen ligelydende "veria, at værge", gotisk "varjan". Mig skulde det synes, som om vi her have med et tredie verbum "veria" at gjöre, hvis nærmeste etymon netop maatte være hint i "skatt-varr" opbevarede adjektiv "varr", og at betydningen at "udrede, udgive, lægge ud" med lethed lader sig forbinde med den formodede bemærkelse af nævnte ord "som er beredt, som ligger rede". Tænker man sig dette "veria" som egentlig bemærkende at gjöre "varr", behöver man i ethvert fald blot at ty til en ringe forskydelse i betydningen for at komme fra det "at gjöre rede til udredsel" til selve det "at udrede". I virkeligheden turde denne forskydelse ogsaa erkjendes at foreligge lige for vore öine i det indbyrdes forhold mellem de ovenanförte betydninger n:o 1 og 2.

Ogsaa til et andet ökonomisk vigtigt ord er det fristende at udstrække dröftelsen. Ovenfor under artikelen "feldr" gjordes der opmærksom paa, at der i oldnorsk findes spor af et fem. "vör" gen. "varar" som sideform til det senere hyppigt benyttede "vara", en vare. For at antage begge disse ord for afledede af det samme "varr", som det nys behandlede "veria", taler i höi grad, at de i det gamle sprog ikke fortrinvis bruges om varer i almindelighed (derfor havde man dannet ordet "varningr"), men netop om de handelsartikler, der (i fremmede havne) særlig anvendtes som "rede" tiltuskningsog betalingsmidler, i Norge om peltsværk, paa Island om vadmel. Vi have fölgelig i "vara" eller "vör" for os et substantivisk begreb, der staar fuldkommen parallelt med det verbale i "veria". Betyder "veria" "at gjöre rede til afgivelse og udredsel" saavelsom "at udrede", saa betyder "vara

(vör)" "det, som er gjordt rede til udredsel og afhændelse, det som skal afgives, udredes, afhændes." Ved begge udtryk tænker man ikke paa det, man tilkjöber sig, men paa det, man til gjengjæld, i modydelse skiller sig ved. Ligesom de tilhöre nöiagtigt samme forestillingskreds, ere de uden tvivl ogsaa af samme fælles stamme.

Ebbe Hertzberg.

Fornsvenskans behandling av diftongen *ia.*

Som bekant motsvaras de isl. ljudförbindelserna *iā* och *iă* — den senare i regeln uppkommen genom brytning — i fornsvenskan av ljudförbindelserna *ia* (*iā* och *iă*) och *iæ* (*iǣ* och *iæ̆*), t. ex. isl. *iátta* fsv. *iatta*, *iætta;* isl. *iǫfn*, fsv. *iamn*, *iæmn*. Det är vidare allmänt känt, att dylika ord bruka *ia* oftare i den äldre än i den yngre fsv., hvilket överensstämmer därmed, att nysv. visar ljudövergången från *ia* till *iæ* genomförd: äldre nysv. *jäta* 'lova' (Serenii ordbok), nysv. *jämn* etc. (undantag göra som bekant orden *ja*, *jag*). Redan våra älsta urkunder skilja sig emellertid ganska mycket från hvarandra i bruket av *ia* och *iæ*. Under det att t. ex. äldre Västgötalagen (från slutet av 1200-talet) använder *ia* i stor utsträckning (men dock icke uteslutande; ex. *fiætur*, *fiærþæ*), så har *ia* i Upplandslagen (från år 1300) väsentligen mindre användning; och på enahanda sätt är *ia* i textkodex av Östgötalagen (från mitten av 1300-talet) ganska vanligt, under det att den från senare hälften av 1300-talet stammande Smålandslagen nästan alltid använder *iæ*.

Emellertid har det icke blivit påvisat, att fsv. urkunder, vända både *ia* och *iæ*, därvid tillämpa någon viss Detta är dock fallet åtminstone i åtskilliga ur-

av Brate i Äldre Vestmannalagens ljudlära s. 39 gjort försök att ndens för bruket av *ia : iæ* i denna urkund är enligt min åsikt t; jmf. nedan s. 377.

kunder, och jag skall söka ådagalägga, att två principer därvid gjort sig gällande. Det är nämligen dels *a*-ljudets kvantitet, dels den omständigheten, huruvida ljudförbindelsen *ia* står såsom framljud eller icke, som varit bestämmande vid behandlingen av ljudförbindelsen *ia*. Av detta senare förhållande kan man åter draga en slutsats beträffande olika uttal av *i* såsom framljud och såsom midljud efter konsonant.

För frågans undersökning har jag dels genomgått det i "Småstycken på forn svenska" s. 81—98 utgivna, vid mitten av 1300-talet nedskrivna "Fragment af Östgöta lagen", dels har jag granskat glossarerna till vissa av Schlyters lageditioner. När växelformer av samma ord förekomma i en lag, upptaga dessa glossarer väl icke alltid båda formerna, men så till vida är säkerligen det ur dem hämtade materialet fullt pålitligt, som de utan tvivel alltid riktigt upptaga de normala formerna för hvarje ord.

I det nämnda *Fragmentet av ÖGL.* har följande lag tillämpats: ljudförbindelsen *ia* övergår till *iæ*, när *a*-ljudet är *kort* (alltså *iă*); men kvarstår oförändrat, när *a*-ljudet är långt (alltså *iā*).

Vid bestämmandet av en vokals kvantitet i denna urkund liksom i ett par nedan avhandlade skrifter bör man besinna, att ursprungligen korta vokaler förlängts i vissa ställningar i överensstämmelse med de fsv. vokalförlängningar, som jag havt tillfälle påvisa i mina Studier öfver fsv. ljudlära II 393 ff. Därtill kommer, att i fråga varande urkund låter vokalförlängning inträda även i ett annat fall, och detta i [illegible] med förhållandet i isländskan.

[illegible] följande ord: *siæx* (3 ggr), *iæk* (3 [illegible] *iæmnaþar* (2 ggr), *iæmlanga* [1]), *a fiæti*,

[illegible] ordet, förekommer det med i fråga varande

a forfiæti, *fiæþertiug*, *fiæþertiugt*, *miæta* 'mäta', *hiær* 'här' (även *skiæl* s. 85). Att brytningsdiftong föreligger i det fsv. *hiar*, *hiær* 'här', har blivit visat av Brate i Antiqvarisk Tidskrift för Sverige X, 92.

Blott tre ggr möta undantag från regeln, nämligen *en* gång i hvart och ett av orden *siax* (s. 92; jämte det normala *siæx*), *til iamnaþa* (s. 87; jämte det normala *til iæmnaþar*) och *miata* 'mäta' (s. 90; jämte *miæta*). Ett förslag att förklara de två sistnämnda undantagen lemnas nedan.

Iā kvarstår i följande ord a) *iaka*, *þianist* — b) *giald* (4 ggr), *gialdet*, *örtogh giald*, *öres giald*, *morþgiald*, *til gialz*, *fiarþunger*, *fiarþungx næmd* (5 ggr), *fiarþungs höfþinge*, *fiarþungx ræfst* (2 ggr), *fiarþa* (2 ggr; 'fjärde'), *sotta siang* (2 ggr) — c) *sialuer* (16 ggr; 'själv'), *sialfs* (2 ggr; gen. av *sialuer*), *sialuan* (ack. av *sialuer*). Att det av *ia* 'ja' avledda *iaka* i fsv. hade lång penultima, inses av isl. *iátta* samt av det i äldre nysv. använda *jå* (av *iā*; se Kock: Undersökningar i svensk språkhistoria 50). Penultimas längd i *þianist* bestyrkes delvis av isl. *þióna*, *þiónusta*. I mina Studier II 393 ff. har blivit visat, att *ā* i fsv. förlängdes framför *ld* (t. ex. *halda* > *hālda* > nysv. *hålla*), *rþ* (t. ex. *garþer* > *gārþer* > nysv. *gård*), *ng* (t. ex. *ganga* > *gānga* > nysv. *gånga*). I överensstämmelse härmed har *a* även i ljudförbindelsen *ia* förlängts framför de nämnda konsonantförbindelserna, och det har alltså hetat t. ex. *giāld*, *fiārþunger*, *siāng* 'säng'. Då den uppställda regeln visat sig för övrigt så gott som konsekvent tillämpas, så är det otvivelaktigt, att även ordet *sialuer* i den dialekt, som representeras av vårt fragment, havt långt *a*-ljud, liksom detta är fallet med *siálfr* i den något senare isländskan. Härav kunna vi alltså draga den slutsatsen, att liksom i isl. en guttural rotvokal förlängdes framför *lv*, detta åtminstone dialektiskt varit fallet även i fsv., hvad *a* (och sannolikt väl även hvad de övriga utturala vokalerna) vidkommer. — Intet *iǣ* finnes.

Nedan skall med ett par ord den frågan behandlas, huruvida man i *fians* (s. 88; gen. bestämd form av *fæ*) har att antaga långt *a*-ljud.

Svaga *spår* av den för fragmentet av Östgötalagen påvisade regeln finnas i den till oss komna Kristnu-balken av *Smålandslagen*. Denna använder nämligen i regeln *iæ* : *iæk*, *iæmlangæ*, *biærgha*, *fiærmer*, *ælsko spiall*, *siæx*, *siælagæf*, *siæng*, *piæna*. *Ia* brukas (uteslutande eller fakultativt) endast, när *a* var långt: *ia* 'immo', *gialdæ* (pres. konj.; 4. 1; 5, 3 bis; 6, 1) jämte *giælde* (t. ex. 5, 3), *fiarthæ* (13, 5), *fiarthæ* (7 pr.) jämte *fiærthæ* (t. ex. 13, 5).

Ljudfysiologiskt sett är det lätt begripligt, att i förbindelsen *ia* långt *a* senare än kort övergick till *æ*. Utvecklingen *ia* > *iæ* är nämligen en partiell assimilation: det palatala *i* likdanar delvis med sig den gutturala vokalen *a*, så att den övergår till det palatala *æ*. Men då talorganen en längre tid intaga sin ställning för att bilda ett långt ljud, än fallet är, när motsvarande korta ljud skall frambringas, så kunna de tydligen också genom närstående ljud lättare bringas ur sitt ursprungliga läge i senare fallet än i det förra.

Genom en granskning av Schlyters glossar till *Södermannalagen* (manuskriptet skrivet ej långt efter år 1327) kommer man för språket i denna lag till följande regel: a) i framljud kvarstå både *ia* och *iä*; b) efter konsonant övergår *ia* till *iæ*, under det att *iä* dels kvarstår, dels övergår till *iæ*.

I överensstämmelse [illegible]

och *sialver* [1]), *sialsins* och *siælsins* (för *sialfssins*), *sialsviliande*, *hialpa* och *hiælpa* — *þiæna*, *þiænist*, *þiænistu man*, *miærþri* (och *miærdi*).

Om vokallängden i *fiarþi*, *siang*, *sialver* se ovan s. 373. Vokallängden i *hialpa* bestyrkes av isl. *hiálpa*, och härmed, även som med förlängningen i *siālver*, bör kvantitetsförhållandet i Dalmålen sammanställas. Enligt Noreen (Sv. Landsm. IV 1, 6) har i dessa mål *l* "bortfallit före *g*, *k*, *p* och *v (f)*, hvarvid föregående vokal förlängts, t. ex. *tåg* talg, *tjåke* kälke, *iåpa* hjälpa, *kåv* kalf." Då utförlig beskrivning över målen icke ännu föreligger, kan jag ej avgöra, huruvida någon särskild omständighet värkligen skulle visa, att, såsom Noreen menar, vokalförlängningen i *iåpa* 'hjälpa' etc. framkallats av konsonantförlusten. Om så icke är fallet, bör man fastmer på grund av fsv. *hiālpa*, *siālver* (liksom av isl. *gálgi*, *skálkr* etc.) antaga, att vokalförlängningen inträdde framför *l* + vissa konsonanter, redan när *l*-ljudet kvarstod. Och att gutturala vokaler åtminstone dialektiskt i fsv. förlängts framför *lp* liksom framför *lv*, framgår i alla händelser av det anförda *hialpa*. *A*-ljudets längd i andra stavelsen av *mikials mæssa* bestyrkes av isl. *Mikiáll*, *Mikiáls-messa*. Isl. *sál* (även i runor **sal**) bekräftar väl *a*-ljudets längd i fsv. *sial* 'anima', ty got. *saiwala* synes förhålla sig till fsv. *siāl* som urnord. **saiwaʀ* 'sjö' till fgutn., isl. *siār*; och (ifall man bortser från omljudet i *sær*) got. *saiwala* till isl. *sál*, runor **sal** som urnord. **saiwaʀ* till isl. *sær* [2]). Undantag från ovan uppställda regler göra blott *iamskiala* (så skrivet på de två ställen, där ordet möter) och *þiala syn* (1 gång; men *þiæli*, *þiæle* 'tjäle'). Se s. 378 om förklaringen av *ia* i dessa ord.

[1]) Glossaret har blott *siælver*, men *sialver* förekommer flera ggr t. ex. Kk. 15, 4.

[2]) Dock bör det nämnas, att Runömålets *sial* 'anima' (Vendell: Skrifter utg. af Svenska litteratursällskapet VI 173) tyckes tala för kort *a* i fsv. *sial*, eftersom fsv. *ā* i målet vanligen motsvaras av *ua* åtminstone i ord sådana som *guas* gås etc.

Upplandslagen har behandlat ljudförbindelsen *ia* enligt väsentligen samma principer som Södermannalagen; dock har *iæ* i den förra lagen något större användning än i den senare. En granskning av Upplandslagens glossar visar nämligen följande regel: a) i framljud kvarstår *iā*, under det att *iă* dels kvarstår, dels övergår till *iæ̆*; b) efter konsonant övergår *iă* till *iæ̆*, under det att *iā* dels kvarstår, dels övergår till *iǣ*. Man finner nämligen a) *ia* 'ja'; *iavæ*, *iarnhuggin*, *iarl* och *yærl*, *iartekn* (normalt) och *iærtekn*, *iamlangi* (normalt) och *iæmlangi*, *iæmföri* (normalt) och *iamföri*, *iamnær* och *iæmnær* (normalt), men *iæk*, *iæmpn*, *iæmt*, *iæmföræ*, *iæmliker*, *iæmpnæþæ arf*, *-hænder*. — b) *fiærmer*, *fiærþi*, *fiærþunger*, *fiæt*, *fiætræ*, *fiætur*, *siælver*, *siæng*, *siæxtan*, *siætti*, *biærgh*, *biærghæ*, *biærghæs*, *hiælp*, *hiælpæ*, *skælgher*, *spiæl*, *stiælæ*, *tiældæ* 'uppslå tält', — *sial* (normalt) och *siæl*, *siælægift*, *-mæssæ*, men *þiænæ*, *þiænist*.

Då inga växelformer med *ia* anföras för *fiærþi*, *fiærþunger*, *siæng*, *siælver*, *hiælp*, *hiælpæ*, *tiældæ*, så talar detta för att i denna dialektskiftning vokalförlängning framför *rð*, *ng*, *lv*, *lp*, *ld* icke inträtt före ljudutvecklingen *ia* > *iæ*. *Skælgher* 'sned' står för *skiælgher* (isl. *skialgr;* jmf. Östg.-lagens *skialghind* 'ett av de på skrå satta tvärträn i en grind'). Stavningen *skælgher* utan *i* trots uttalet *skiælgher* beror därpå, att då *skæmptæ* etc., uttalat *skiæmptæ* etc., kunde stavas utan *i*, man överförde denna stavning till *skælgher*, där *i*, etymologiskt sett, var berättigat. Av glossaret synes framgå, att textkodex brukar blott *iæk* (ej *iak*, ehuru *iarl* jämte *yærl* etc.)

Glossaret till den lilla *Bjärköarätten* (hskr. nedskriven något före mitten av 1300-talet) visar följande regel tillämpad: i framljud kvarstår *ia: iarn*, *iamlangi*; efter konsonant övergår så väl *iā* som *iă* till *iæ: fiærri*, *fiærþunger*, *matbiærgha sik*, *biærköarætter*, *siæler* 'själ(späck)', *spiælka*, *hiælpa*, *siælsins* (för *siælfssins*), *siæng*, *siæla gipt*.

Efter den nu genom några från 1300-talet stammande skrifter vunna insikten om behandlingen av diftongen *ia* må något yttras om ett av Brate i Äldre Vestmanna-lagens ljudlära s. 39 framställt förslag att förklara växlingen *ia : iæ* i nämnda lag, hvilken man efter K. H. Karlssons uppsats i Historisk Tidskrift IX 45 ff. synes rätteligen böra kalla Dalelagen (såsom den fordom allmänt benämndes). Brate upplyser, att i denna skrift diftongen *ia* i regeln övergår till *iæ̅*, men att några undantag finnas, och enligt honom skall *ia* i dem ha bevarats genom satsfonetiken. Han uppställer nämligen följande regel: "*ia* i VML. I qvarstår genom inverkan af ett närstående *a*, men öfvergår i andra fall till *iæ*. Står detta *a* i betonad stafvelse, kan det utöfva verkan, äfven skildt från *ia* genom en stafvelse; befinner det sig deremot i obetonad stafvelse, kan det blott utöfva inverkan på närmaste stafvelse." Emellertid anser han sig böra tillägga: "Att någon gång så väl *ia* som *iæ* öfverskrider sin gräns är icke förvånande." Detta visar alltså, att i själva värket även enligt Brates egen mening hans regel ej riktigt håller streck, och det vore, så vitt jag förstår, i hög grad förvånande, om en sådan regel värkligen tillämpades. Jag skall anföra den av Brate citerade kontexten blott från det ställe, som han finner särskilt bevisande för sin sats, nämligen ur MB 16, där man läser: *för æn siæluasæt ær gior; standir æki siælwasæt* men *standi sialuasæt*. Här är det således den omständighet, att det akcentuerade *a*-ljudet i *standi* skiljes från *sialuasæt* blott genom *en* stavelse, som enligt Brate skall ha konserverat *ia* i sistnämnda ord, under det att i näst föregående exempel samma ord fått *iæ*, emedan det omedelbart föregående ordet icke har *a*, utan ett dylikt ljud anträffas först i det framför *æki* stående *standir*. Jag betvivlar, att någon är böjd att antaga existensen av en så komplicerad satsfonetisk regel, utan att den styrkes med en stor mängd

nämna undantagslösa exempel. Men Beckmans utredning fyller ej denna fordran.

Ibland kunna de av honom uppräknade undantagen [illegible] förklaras genom de ovan påvisade lagarna för behandlingen av ia. [illegible] visar väl icke dessa lagar genomförda men [illegible] av dem [illegible] vanligen har ia, men där man enligt reglerna väntar ia, denna [illegible] förekommer. [illegible] med ia. [illegible] Beckm. anförda orden med ia [illegible] vanligen [illegible] [illegible] med ia [illegible] [illegible] med ia [illegible].

[illegible] i [illegible] av de anförda [illegible] [illegible] [illegible]. Men [illegible] vanligen [illegible] [illegible] [illegible] där man väntar [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

möta flera ggr Kk. 11). — Härigenom förklaras kanske även de ovan s. 373 ur Fragmentet av ÖGL. antecknade oregelbundna *til iamnaþa* (obs. att i *iamnaþer a* följer efter *ia* i ordets alla former) och *miata*.

Det behöver ej framhållas, att den här påvisade tendensen är något väsentligen annat än den satsfonetiska regel, som Brate trott sig finna i Dale-lagen, och min regel torde hava för sig betydligt större apriorisk sannolikhet.

När *i* förmådde att i framljud framkalla ljudutvecklingen *ia* > *iæ*, under det att denna övergång icke inträdde i midljud, så bör man tydligen söka orsaken däri, att *i* hade i någon mån olika uttal i fram- och i midljud. Vid avgörandet av hvilka dessa två uttal varit, är fornsvenskans behandling av det ursprungliga *w*-ljudet upplysande. Som bekant har halvvokalen *w* i de fornnordiska språken bevarats efter konsonanter (*swa*, *twa* etc.), men i framljud övergått till frikativa (*vara*, *vin* etc.; se Kock: Studier öfver fsv. ljudlära I 1 ff.; Ludvig Larsson: Äldsta delen af Cod. 1812 4:o s. XV; Kock: Arkiv N. F. I 87 ff.). Jag antar, att språkets andra halvvokal *i* behandlats på enahanda sätt: efter konsonant kvarstod den (i *fiarþe* etc.); i framljud övergick den till frikativan *j* (*jamn* etc.). Men att halvvokalen *i* lättare än frikativan *j* kunde förändra ett följande *a* till *æ*, är sannolikt [1]). Då vi numera i rspr. ha *ä*-ljud så väl i *jämn* som i *fjärde*, beror det antingen därpå, att i de trakter, där rspr. utvecklats, övergången av *i* till *j* i framljud inträdde, först efter det att *iamn* blivit *iæmn*, eller också därpå, att

[1]) I uppteckningar från Dalmålen skall (enligt Lundell: Sv. landsm. I 64) *j* vanligen användas i framljud och efter *en* konsonant (*jäta* 'äta' *bjärå* 'bära' etc. men *i* däremot efter *två* konsonanter (*snio* 'snö', *friosa* 'frysa' etc.). Om detta beteckningssätt återgiver uttalet, utgör det delvis en bekräftelse på mitt resonnemang, men beteckningens berättigande är väl tvivelaktigt. — Eller skulle möjligen den olika behandlingen av *ia* i *iamn* etc. och i *fiat* etc. bero därpå, att *iamn* etc. hade fortis lika fördelad på *i* och *a*, under det att *fiat* etc. hade fortis blott på *a*?

sedan en ljudövergång *ia* > *iæ* i *fiærþe* etc. genomförts, man genom en senare ljudutveckling *ja*>*jæ* fick *jamn*>*jæmn* etc.

Den olika behandlingen av *ia* i framljud och i midljud har en fullständig motsvarighet i behandlingen av ljudförbindelsen *io* [1]), eftersom man i nysv. fått dels *jo* 'immo', *Johan*, *hjon*, *Hjo* (de två sista med stumt *h*-) dels *sjö*, *snjö* etc. (se Kock: Studier II 483), och *io* och *ia* torde av samma orsak hava erhållit en olikartad utveckling i olika ställning.

Till svenskan inkomna låneord på *ja* hava i det nuvarande rspr. dels *ja-*: *jaga*, *jakt* (= jagande), *jakt* (ett slags fartyg), *jacka*, *Jan*; dels *jä-*: *jämmer*, *jämra* etc. (men i danskan *jammer*, *jamre* etc.), *jäkta*. Den olika behandlingen av *ia* beror naturligtvis väsentligen på, huru tidigt lånen gjordes. Emellertid visa de fsv. *iægha*, *iækt* ('jagande'), *iækt* (ett slags fartyg; ex. i Söderwalls ordbok) jämte *iagha*, *iakt*, *iakt*, att, när dessa ord lånades, övergången *ia* > *iæ* ännu icke genomförts i alla bygder. Möjligen kunna dock de nysv. riksspråksformerna *jaga*, *jakt*, *jakt* bero på senare tysk ombildning av de äldre *iægha* etc. Ordet *jägare* har *ä*-ljud redan i tyskan (mnt. *jeger*). Fsv. använder emellertid jämte *iæghare* även ett av *iagha* bildat *iaghare* 'jägare', under det att vårt nysv. *jagare* 'det främsta stagseglet' utan tvivel är ett senare lån från Holland eller Tyskland (jmf. holl. *jager* 'jägare'). Namnet *Jakob* har (genom utländskt inflytande) kvar *ja*-, men i Sv. Dipl. V s. 566 förekommer gen. *jækobs*.

I mina Studier öfver fsv. ljudlära I 128 har blivit visat, att *ia* i ändelser dialektiskt i fsv. övergick till *iæ*: *vilia*>*viliæ*,

---

[1]) I *en* ställning har den äldre ljudförbindelsen *iō* redan i den älsta fsv. övergått till *ō*, nämligen omedelbart efter *r* med föregående konsonant (*f*). Isl. *frió* (subst.) motsvaras nämligen av fsv. *frö*, isl. *friór* (adj.) 'fruktbar' (såsom redan Rietz s. 164 insett) av första kompositionsleden i fsv. *frölimber* 'penis' (ännu hos Runius: Dudaim III 72 adj. *frö*, som alltjämt möter i bygdemålen), under det att den älsta fsv. har *snio(r)*, *sio(r)* etc. Så t. ex. i Hälsinge-lagen *frö*, *frökorn* men *snio*, *sio*; i Söderm.-lagen *frölimber* men *miohunder*, *snio*, *sio*. Denna utveckling *iō* > *ō* är alldeles likställig med utvecklingen i isl. *friáls* > fsv. *fræls*.

sighia > *sighiæ* etc., ehuru nysv. -rspr. i regeln icke känner denna utveckling.

Härmed stämmer det överens, att *io* i fsv. ändelser bevarats i de flästa trakter: *kyrkiohærra* etc., men dialektiskt har *io* i denna ställning övergått till *iö*. Vid slutet af medeltiden anträffas nämligen i "Bidrag till Finlands historia" *kirkiöbyr*, *kirkiöherren*, *kirkiömesse ffrid* (beläggsställen i Söderwalls ordbok). Förklaringen av bevarandet av *io* i fsv. och nysv. ändelser bör tydligtvis vara densamma som förklaringen av *ja* i *vilja* etc., vare sig nu att *ja* i *vilja* etc. bevarats genom analogi-invärkan (från *tala*, *dömma* etc. Kock: Studier I 128), eller i oakcentuerad stavelse *ia* i rspr. ljudlagsenligt bibehållits (Noreen i Arkiv I 176).

I överensstämmelse med vissa fsv. urkunder har *forngutniskan* bevarat *ia*, när *a*-ljudet i denna diftong från äldre tid var långt: *iatta* 'säga ja', *þianista*, *sial* 'själ', *siar* 'sjö' (jmf. isl. *siár*). Däremot uppträder (jmf. Söderberg: Forngutnisk ljudlära 29) brytningsdiftongen i regeln under formen *ie*: *iek*, *siex* etc. De få undantagen kunna förklaras i överensstämmelse med de faktorer, som i fsv. urkunder spelat en roll vid bevarandet av *ia*. Hit höra *fiarþi*, *fiarþungr* (hvilka i Schlyters glossar upptagas utan sidoformer med *ie*), *gialda* (jämte *gielda*). När fgutn. har *fierri* men vanligen i komparat. *fiarrar* (Söderberg: anf. arb. s. 30), så synes bevarandet av *ia* i detta senare ord bero på ultimas *a*-ljud. Fgutn. har även *giara* 'göra' (ett citat hos Schlyter) jämte *giera* samt *giarning* 'gärning'.

Jag skall i en exkurs yttra några ord om en fråga, som i någon mån står i sammanhang med ovan avhandlade ämne. Såsom huvudresultat av denna undersökning torde åter kunna antecknas:

1) I flera fsv. urkunder normeras växlingen *iæ : ia* (av den äldre diftongen *ia*) enligt bestämda lagar, och följande faktorer hava därvid varit bestämmande: a) *iä* övergår till *iæ̌*, under det att *iā* kvarstår — b) efter konsonant övergår *ia* till *iæ*, under det att *ia* kvarstår i framljud — c) ett efter *ia* i följande stavelse av samma ord stående *a*-ljud har tendens att konservera *ia*.

2) Det konsonantiskt använda *i* (*i̯*) har i framljud troligen övergått till motsvarande frikativa (*jamn* etc.), men efter konsonant kvarstått såsom *i* (*i̯*: *fiarþe* etc.).

3) Dialektiskt har *a* och troligen även andra gutturala vokaler förlängts framför *lv* och *lp*; detta i överensstämmelse med förhållandet i isl. Den förmodan ligger därför nära, att (överensstämmande med isl.) förlängning av samma vokaler dialektiskt inträtt i fsv. även framför *lg*, *lk*, *lm*, ehuru intet bestämt bevis därför frambragts.

3) Dialektiskt har *io* i ändelser övergått till *iö* (*kirkiobyr* > *kirkiöbyr* etc.).

Exkurs. Isl. *iá* (*ēa*) = fsv. *ia*.

Den isl. ljudförbindelsen *ēa* (*iá*) motsvaras i fsv. av *ea* (*sea*, *treagarþer* etc.), ehuru isl. *ē* i andra ställningar representeras av fsv. *æ* (*træ* etc., se Flodström: Tidskr. f. Filologi N. R. IV 64; Kock: Studier öfver fsv. ljudlära I 121 noten). Man synes däremot föga hava uppmärksammat, att isl. *iā* (*ēa*) i en och annan fsv. urkund kan motsvaras av *ia*. Detta är emellertid fallet. Så t. ex. i det ovan anförda Fragmentet av Östg.-lagen, som har; *fians*, gen. sg. best. form av *fæ*[1]). I Västg.-lagen II möter gen. sg. obest.

---

[1]) Stället lyder: *þæt ær hiær lagha forfal. ær sialuer siuker. ælla siter iuir siukom. ællar ær a forfiæti fians sins*, och de sista orden motsvaras i textkodex av *ælla ær a fiæti fear sins*.

form av samma ord med skrivningen *fiær* (Rydqvist II 162); glossaret till denna lag upptar *fiærganger* jämte *fæarganger*. Verbet *sea* förekommer i Söderm.-lagen två ggr skrivet *siæ*. Part. pres. av *asea* skrives stundom *asiande*, *asyande* (tre ex. i Södervalls ordbok), och subst. *forsea* även *forsia*, *forsiia*, *forsya*, *förcsia* (ex. ib.). Man kan fråga, huruvida dylika former med *ia* (*ya*) angiva samma uttal som *iá* (*já*) i isl. *fiár*, *siá* etc., och om således också en s. k. kvantitetsomflyttning inträtt i dessa ord. Den vanliga uppfattningen är som bekant, att detta ej är fallet (jmf. t. ex. Flodström: Tidskr. f. Filologi N. R. IV 66 noten; Noreen: Sv. landsm. IV 1 s. 5 och s. 7). Att man värkligen, även när ett *i*-ljud föregick *a*, åtminstone i vissa bygder bibehållit det ursprungliga kvantitets- och akcentförhållandet (så att det starkare aspirationstrycket hvilade på *i*), framgår av sådana skrivningar som *forsiio* (obl. kasus av *forsea*, *forsia*; i Fragm. av Konungastyr. 2 ggr; beläggsställen hos Söderwall), och liksom *æ* i normal fsv. motsvaras av *ē* i förbindelsen *ea*, så visa dylika former, att man dialektiskt gått ett steg längre, så att av *ea* uppstått *ia*. Härav förklaras delvis det hvardagliga nysv. *si* (inf.), *sir* jämte *se*, *ser*. Bibelspråkets imper. *si* är väl däremot snarast ett lån från tyskan (nht. *sieh*) eller har åtminstone det tyska ordet att tacka för sin allmänna förekomst under denna form.

Då emellertid våra moderna bygdemål (i Norrland och Dalarna) visa, att i vidsträckta trakter av vårt land en kvantitets-omkastning försiggått i *sèa* etc. (i norrländska mål och Dalmål *siá*), så vore det ej så överraskande, om en dylik skulle kunna påvisas från någon fsv. urkund. För kvantitetsomkastning talar formen *til asyo* (av det normala *asea* 'syn, besiktning') i Mymings häradsrätts (i Östergötland) dom om '*konungslidhit*' i Munkeboda ström (tryckt i Vitterhets-akademiens handlingar XXIV, 321; dommen given år 1424). Detta lilla dokument använder nämligen för övrigt icke *y* i st. f. vokaliskt *i*, under det att där *y* flera ggr betecknar *j*

(eller konsonantiskt *i*), t. ex. *syæl*, *gyordho*, *hyælpogha*. Härav följer uttalet *asjo* (*asio*) (uppkommet av oblik kasus *asēo*) eller *åsjå* (*åsiå*), motsvarande isl. *ásiá*, i hvilket fall *o*, såsom stundom också annars vid denna tid, representerar *å*, av äldre *ā*. För kvantitetsomkastning talar möjligen även den i VGL. förekommande gen. *feaar* av *fæ* (jmf. glossaret) med *aa* (hvarmed snarast *ā* skulle betecknas) i st. f. det normala fsv. *fear* (*fea* [1]). I Mymings häradsrätts dom förekommer också *se* (3 pl. pres.), men dylika former (*se*, *bo*, *fly* etc.), som möta redan i den älsta fsv., kunna lätt förklaras genom analogiinvärkan. När man ljudlagsenligt fick *ga*, *fa*, *sla*, *spa*, *sta*, *þra*, *na*, *sa*, *kla*, och man hade i 3 sg. pr. *ser* etc. liksom *sar* etc., så bildade man efter 3 pl. *sa* etc. ett *se*. Det anförda *asyo* är dock ett för ensamt stående exempel, för att man, innan även andra exempel frambragts, med visshet skulle kunna påstå, att i fråga varande kvantitetsomflyttning försiggått i mellersta Sverges bygder.

[1]) Jag har i annat sammanhang ådagalagt, att förlusten av *-r* (= *-R*) i fsv. beror dels på dissimilation: *bökrena[r]*, *rö[r]* etc., dels på analogiinvärkan, t. ex. nom. pl. *dagha[r]* efter ack. pl. *dagha* i motsats till pres. sg. *ælskar* etc. med bevarat *-r*. (Tidskr. f. Fil. N. R. IX 173 ff.; 170 ff., där även s. 178 fsv. *miærþre*: *miærþe*, nysv. *mjärde*; fsv. *bröþrunger*: *bröþunge* avhandlas).

Lund januari 1889.

Axel Kock.

Bidrag till äldre Västgötalagens tåkstkritik.

---

1) Kk. B. 3.

Överskriften *Af kyrkiu ræt* anses väl allmänneligen ock med rätta innehålla en i något avseende fördärvad läsart, enär det följande stycket ju handlar om dråp i tjyrka. Också har mycket riktigt cod. G. på motsvarande ställe rubriken *vm kirkiu drap*, skriven av en yngre hand. Brocman antog, att man i cod. A kunde läsa *Af kyrkiu ran*, vilket dåck — att dömma av Börtzell-Wieselgrens fotolitografiska avtryck — svårligen låter sig jöra. Collin-Schlyter biträdde så till vida Brocmans mening, att de ansågo möjligt, det skrivaren av Cod. A följt en handskrift, som värkligen havt läsarten *ran*. Men jenom detta antagande är ju ingenting vunnet, enär ifrågavarande stycke alls icke handlar om rån, utan endast ock allenast om dråp. Alla svårigheter undanröjas, om man antar, att *ræt* beror på felläsning av ett ursprungligt *væt* dråp, samma ord som ingår i fsv. ock fda. *manvæt* mandråp, isl. *véttvangr* dråpplats, varom se min framställning i Arkiv III, 25 not. Ifrågavarande ställe är i Cod. A så otydligt, att man kann sätta i fråga, om icke denna handskrift värkligen har *væt*. Dåck förefaller mig Schlyters läsning sannolikast. — I enlighet med den här framstälda uppfattningen av stället har jag också i den Börtzell-Wieselgrenska upplagan översatt detsamma: "*Om dråp i kyrka*".

2) Kk. B. 7, 3.

Därsammastädes har jag översatt *spyrs vp scaþi* med "*Upptäckes skadegöraren*", ock detta är, väl till märkandes, en ordagrann översättning, icke, såsom Otman ock Collin-Schlyter hålla före, en av sammanhanget krävd retouchering av den faktiskt föreliggande stiliseringen. Det här uppträdande *scaþi* är nämligen icke det vanliga substantivum abstractum *skaði* skada, utan ett substantivum concretum agens, idäntiskt med fht. *scado*, fs. *scaðo*, ags. *sceaða* skadejörare, fiende, ock med det fornnordiska gudinne- (ursprungligen jättinne-)namnet *Skaðe*. Detta återfinnes även på andra ställen i de fornsvenska lagarna, t. e. Dalalagen [1]) B. B. 40 pr. *þær skaþi gik in ginum* = (det ställe å järdesgården) som skadejöraren jick in jenom; ÖGL. B. B. 15 pr. *nu will fæ ur* (scil. *akrum*) *fara ok uæghia skaþa* = nu vill kreatur bejiva sig ur (åkrarna) ock (på så sätt) undvika skadejöraren (d. v. s. den som slår det).

3) Kk. B. 12 pr.

Værder marder .i. kyrkiugardhi. dræpin. Collin-Schlyter anse *marder* vara felskrivet för *mader* (*maþær*), ock att så är förhållandet, lider naturligtvis intet tvivel. Frågan är blått, varpå denna felskrivning beror. Den kann tänkas vara framkallad blått ock bart av den omständighet, att *-rder* förekåmmer i det närmast föregående ordet *værder*. Men den kann också möjligen hava en djupare grund. I den äller de trakter av Västergötland, vilkas dialäkt(er) representeras av y. VGL:s huvudcodex ock av Biærkoarätten (för Lödöse) förefanns — liksom i några nysvenska dialäkter — en judlag, enligt vilken förbindelsen *-rþer* jenom disimilatsjon förlorade sitt första *r* ock sålunda överjick till *-þer*.

[1]) Om det befogade i detta namn (i stället för "Äldre Västmannalagen") se K. H. Karlsson i Historisk tidskrift 1889, s. 45 ff.

Eksämpel härpå äro pres. sg. *væþer* y. VGL., Bi. R. (tillsammans 4 gånger), *vaþer* y. VGL. (3 ggr), *myþer* (*myþir*, *miþir*) y. VGL., Bi. R. (8 ggr), nom. sg. *baþer* (av *bæria*) y. VGL., *kirkiugaþer* y. VGL. Då därjämte talrika fårmer med *-rþer* i dessa urkunder förekåmma, bero dessa sednare naturligtvis på asosiatsjon med sådana fårmer, som icke ägde det slutande *r*:et. Sporadiska fall av samma företeelse träffas även på andra håll inom fsv. ock redan på runstenar, t. e. L. 238 (Uppland) *Ahbaþr* (2 ggr) för *Haghbarþer*, L. 1184 *haþr* för *harþer* (se Brate-Bugge, Ant. tidskr. f. Sverige, X, 237) [1]). Jfr ock nysvenska dialäkters (t. e. Värmlänskans) *åder* för *årder* (fr. *ordre*), *åderplog* av fsv. *arþer* neutr. "plog" (även, på grund av här avhandlade disimilatsjon, med bifårmen *aþer* redan i fsv.: Hel. Bernh:s skrifter, s. 70, *adhrit* plogen, se Söderwalls ordbok, s. 46, r. 8); vidare nysv. vulgärt *fodra*, *befodra* för *fordra*, *befordra*. Bland paraläller ur främmande språk må här blott anföras t. *köder* (mht. *körder*, *köder*, fht. *querdar*), vulg. t. *fo(r)dern*, *fö(r)dern*, mht. *ma(r)der* mård. Om nu redan skrivaren av ä. VGL. uttalade t. e. presens av *varþa* såsom *vaþer*, men, trogen sitt original, skrev *varþer* (*varder*), så kunde naturligtvis denna omständighet för honom utjöra en frestelse att någon enda gång, i strid med originalet, återjiva talets *maþer* med skriftfårmen *marþer* (*marder*).

I sammanhang härmed torde böra erinras om, vad jag redan i Nordisk Revy II, 12 i största kårthet antytt, att nämligen gruppen *-rþr* i en något äldre språkperiod, före

[1]) I andra ställningar är ett disimilatoriskt försvinnande av *r* ovisst, t. e. *boþur* för *broþur* å en Öländsk runsten (L. 1316), felskrivning?; *brøþunger*, *-e*, *-a*, t. e. ä. ock y. VGL., för det vanliga *brøþrunger*, *-inger* (har *-er* i *broþer* fattats som ändelse ock *broþ-* som stam, vartill så fogats den vanliga avledningen *-ung-?)*, *Marghet*, *Marit* av *Margareta* (månne *Marghrét* > *Marrét* > *Marét*, med förenkling av dubbelkonsonant före huvudbetonad vokal, slutligen *Márit?*), *giffersnaghl* jämte *gerzfersnagel* (väl lån från resp. fda. *geffersnagle* ock *gerfersnagle*). Dalalagen *kasnawagir* för *-wargir*, *Bigher* för *Birgher*, L. 1180 *þukir* för *þyrgher?* (äller *þorgerdr*, jfr nedan s. 388).

svarabhakti-vokalens uppkåmst mellan *þ* ock *r*, utvecklades på ett helt annat sätt, så att *þ* på grund av ställningen mellan tvänne *r* bårtföll (jfr min aisl. gram. § 224, 2), varäfter det nu i slutjud stående *rr* på vanligt fsv. sätt nårmalt enkelskrives. Sådana fall äro bl. a. *nor* (så alltid; isl. *norðr*), Dalalagen pres. 3 sg. *var* (jämte vanligare *varþir*, analågibildning äfter inf. *varþa*; se Brate, Ä. VmL:s ljudl. s. 81), fgutn. (redan i runor) *Halvar* (isl. *Hallvarðr*), ä. nysv. *Halvor* (isl. *Hagvarðr*)[1], i runor *þurkir* (isl. *þorgerðr*), *Ikker* (isl. *Ingigerðr*, se Ant. tidskr. f. Sverige X, 59 f., 127 f.). Forsaringen *varz* för *varðz* (vare sig detta är med Bugge att fatta såsom presens äller med Hjärne såsom substantiv)[2]. Företeelsens höga ålder intygas av det fornryska, redan på 900-talet från Sverge lånade mansnamnet *Truvor* (isl. *þorvarðr*; se Thomsen, Ryska rikets grundläggning, s. 127).

Att statuera en tredje utveckling av gruppen *rþr* till *rþ* i följd av dissimilatoriskt avlägsnande av det andra *r*, torde icke vara rådligt med stöd av den enda omständigheten, att fsv. äger *m(i)ðvarþe* ock *m(i)ðvarþer* vid sidan av varandra i alldeles samma betydelse[3]. Enligt Aasen (Norsk

---

[1]) [illegible] av [illegible] *Halvarðr* [illegible] Arkiv III, 237, på samma sätt som av *Sighvatr* [illegible] Fördelningen av [illegible] *Halvor* [illegible] [illegible]

[2]) [illegible] Kalleveen-inskriften [illegible] Prof. Bugge [illegible] [illegible]

[illegible]

Ordbog, s. 494) lär nämligen fornnorskan äga fårmen *merð*, ock så länge ordets etymon är obekant, är det därför försiktigast att antaga, det fsv. *m(i)ærþre* är en i viss mån annan ordbildning än *m(i)ærþe*, ehuru därmed liktydigt. Besynnerlig är i alla händelser fårmen *m(i)ærþre* med sitt bevarade *-rþr-*, i stället för vilket man, enligt vad åvan utvecklats, väntar sig *-rr-*. På samma sätt *reþe* jämte *reþre*.

4) Sar. Mal. 3, 1.

Danski ok norin æghu bøtær etc. antas av Otman vara skrivfel för *Danskær ok noræn*, ett tydligtvis alltför djärvt antagande. Collin-Schlyter ock Rydqvist godtjänna *norin* såsom en bifårm till det för övrigt i fornsvenskan brukliga *noræn*, *noren*. Men häremot talar först ock främst den omständigheten, att i så fall ett adjektiv i bestämd fårm (äller möjligen nom. pluralis m. i obestämd fårm) skulle jenom *ok* vara förbundet med ett annat dylikt i obestämd fårm (ock singularis), en högst besynnerlig ock på andra håll väl icke uppvisad konstruksjon. Vidare blir det svårt, att icke säga omöjligt, att förklara, huru *norin* fått sin *i*-vokal. Av *noræn* skall nämligen, då andra stavelsen i detta ursprungligen sammansatta ord mister sin starka biton, uppstå *noren* (såsom y. VGL. har) på samma sätt som t. e. *hærra*, *ællar*, *hænne* o. a. erhålla i obetonad ställning bifårmerna *her*, *ellar*, *henne* o. s. v. Men ett på detta sätt uppkåmmet *e* övergår icke till *i* [1]), vilket däremot är den i obetonad sta-

[1]) Häremot strider icke, att jämte *hæraþ(e)*, *hæræþ(e)* förekåmma både *hær(r)edh(e)* ock *hær(r)idh(e)*, se Söderwalls ordbok. *Hæraþ* är, såsom senast Falk (Arkiv IV, 358) antagit, en sammansättning av *hær* (isl. *herr*) ock *raþ*. Av de germanska stammarna *hari-* ock *rǣđa-* (got. *rêda-*) erhålles vid huvudbetoning av sednare sammansättningsleden ett urnord. **harirā'đa*, varav **harrā'đ* (utan omjud i första stavelsen, såsom isl. *Hara'ldr*, fsv. runstenars *Haru'lfR*, *Brunu'lfR* mot isl. *He'rjulfr*, *Bry'njulfr)*, vidare **harā'đ* med förenkling av *rr* före huvudbetonad vokal (jfr fsv. *brølø'p* jämte *brø'llop* o. d.) Härav det fsv. *haraþ*, som både i ä. VGL. ock andra fsv. urkunder uppträder. Om däremot första sammansättningsleden hade huvudtonen, ock den sednare så

velse uppträdande representanten för ett betonat *ē*, t. e. *þir* (nysv. vulgärt *di* de) jämte *þer* (isl. *þeir*), *igh* jämte *egh* (isl. *eigi*), *Visnim* (nu *Visnum*) av *-hem* (isl. *heimr*) o. d. [1]). Svårigheterna lösas jenom det enkla antagandet, att handskriftens

småningom nedsjönk till svagt bitonig äller rent av obetonad, så uppstod utvecklingen *ha'riræđa > *hærređ* (jfr got. *walidēs* = isl. *valđer*, *-ir*), som föreligger i fsv. *hærredh*, *-idh*. Jenom kontaminering av *harađ* ock *hærređ* uppstå fsv. *hæraþ*, *hæredh*, *hareþ*, *hærradh* m. fl. fårmer, vid vilka inflytande av *ia*-stammen *hæræþe* ock av simplex *hær* även jort sig jällande. Fårmerna på *-t: hærat*, *hærret*, *hær(r)it* o. d. utgå från jenit. *hæraz*, *-ez*, *-iz* ock de mycket talrika sammansättningar, vari denna ingår; jfr fsv. *hovut*, *-it*, *huvut*, (för *hovuþ* o. s. v.), *døt* (*døþ* ack. sg.), *blot (bloþ)*, *bort (borþ)*, *Arvit*, *Botvit* m. m. äfter jenit. *hovuz*, *døz*, *bloz* m. m. ock sammansättningar såsom *Arvitson* o. d. (Annorlunda, men icke övertygande, Kock, Fsv. ljudl. 445 f.).

[1]) På samma sätt förklaras *i* (jämte *e*) i fsv. *hwil(i)kin*, *tholkin* m. fl. adj. på *-likin*. Rydqvists, Tamms ock Kocks förklaring (t. e. Fsv. ljudl. 35, 45 f.), enligt vilken *-in*, *-en* uppstått av ackusativändelsen *-an*, kann icke vara riktig, bland annat därför, att *-in*, *-en* här uppträder redan i allra älsta fsv. (t. e. ä. VGL. *huilkin*, UL. *faþurlikin*), således på en tid då obetonat *a* aldrig blir *e* (än mindre *i*, men väl stundom *æ*); att detta *-in*, *-en* delvis lyder vokalbalangslagarna, vilket aldrig är fallet med det (först i yngre fsv.) av *a* uppkåmna *e*; att aldrig någon nominativ på *-likan* är funnen i äldre fsv., ehuru man har t. e. nom. *annan* (urspr. ackus.); att *-in*, *-en* uppträder lika tidigt i nom. sg. fem. ock nom. ack. pl. ntr. som i nom. ack. sg. m., vilket vore mycket besynnerligt, ifall det ursprungligen tillhört blått sistnämda kasus; m. m. Däremot är Jessen tvivelsutan på rätt väg, då han (Tidskr. for Phil. og Ped. V, 214 not) yttrar: "*hvilken* er på éngang *hvilikan* og *hvilk en*". Enligt min mening är fsv. *hwilikin* uteslutande uppkåmmet av *hwilik* + *en*, *in* (vilken sednare fårm ordet även som fristående åfta äger) ock således idäntiskt med den tyska konstruksjonen *welch ein* (Mann), engl. *which a*, liksom *tholkin* är att jämföra med t. e. *solch ein*, engl. *such a*, *mangen* med eng. *many a* o. s. v.; jfr nysv. dialäkters *en stor en karl*, *ett stort e(tt) bord* o. d. Ursprungliga böjningen var sålunda m. *hwilikrin (ombildat till *hwilikin*, sedan andra fårmer framkallat asosiatsjon med de talrika adj. på *-in*), f. *hwilikin*, n. *hwilikit* (där *it* lagts till en *t*-lös fårm; om dylika -- som i fornjutska part. pret. äro rent av nårmala — se min uppsats Om orddubbletter, s. 32 f.), jenit. *hwiliksins (varav *hwilikins* liksom fsv. *præstins* för *præstsins, *sakinnar* för *sakarinnar, nysv. vulgärt *var-ock-ens* för *vars-ock-ens*) o. s. v. Fårmer med fristående artickel träffas, enligt vad G. Lund (Bidrag till dansk sproghistorie I, 22) upplyser, ännu i den fda. Harpestreng, t. e. *hwilk et sar* o. s. v. Jämte ock i stället för dessa sammansatta fårmer förekåmma emellertid i de flästa kasus osammansatta sådana, t. e. jenit. pl. *hwilikra* jämte *hwilkinna* (bildat äfter adj. på *-in*), varmed ju böjningen av isl. *báđer* företer en slående likhet, då t. e. jenit. *beggja* är osammansatt,

norin (strängt taget står där *norm* med ett streck över *m*, gående nedifrån uppåt ock åt höger) är skrivfel för *norni* (d. v. s. att strecket kåmmit att börja för långt åt vänster). Vi erhålla då en fårm av alldeles samma natur som *danski*, vare sig nu att detta är nom. sg. m. best. f. äller nom. pl. m. obest. f. *Noren* uppträder även annars med synkope av andra sammansättningsledens vokal, t. e. i Rimkr. II, 1780 *danscha eller norna* (se Rydq. VI, 322); jfr ock adj. *nornisker* av *noren-isker* ock andra likartade fall, anförda av Kock, Unders. i sv. språkh. 55 f. — Fårmen *norin* bör således försvinna ur våra fornsv. ordböcker.

5) Æ. B. 24 pr.

þa skal þæn ær bol a gialda arwumn. Det fotolitografiska avtrycket visar, att handskriften odisputabelt har *arwumn*, såsom Collin-Schlyter läst. Till samma resultat har K. H. Karlsson kåmmit vid den granskning, som han på min anhållan godhetsfullt underkastat själva handskriften. Emellertid anser jag det icke lida något tvivel, att ju detta *arwumn* tillkåmmit jenom skrivarens felläsning av ett ursprungligare *arwnum*. Detta bör dåck icke, såsom Collin-Schlyter ock äfter dem Flodström (Nord. tidskr. for Fil. N. R. IV, 62) ock Otman föreslagit, emenderas till *arvænum* (dat. sg.), utan *w* är här som åfta tecken för *vu*. Insättes detta, erhålles dat. pl. *arvunum*, såsom den bestämda

under det att nom. ack. m. *báđer*, *báđa* o. s. v. äro = got. *bai þai*, *bans þans* o. s. v. (ä. VGL. Æ. B. 17, 1 även jenit. *bæggiæ þerræ*). — Av helt annan upprinnelse är naturligtvis *-in* i pronn. *ængin*, *hwarghin*, adv. *þøghin*, *aldrighen* m. m., uppkåmna av *ængi*, *hwarghi* o. s. v. + sufigerad negatsjon *ne*. Fårmer med osynkoperat *e* råkas ännu någon gång, såsom t. e. ÖGL. *þøghine* (isl. *ne . . . þøygi)*, Greg. *hwarghine* (Rydq. V, 154), som således är idäntiskt med isl. *ne . . . . hvergi* med prefigerad negatsjon. Jfr det sufigerade *ei* i något yngre fsv. *aldrei* (av *aldre* + *ei)* ock det prefigerade *ne* i isl. *neinn (ne* + *einn)*. På analågt sätt förklaras nom. sg. f., nom. ack. pl. ntr. *ængun* m. m., som här icke lämpligen kann behandlas. Annorlunda, men otillfredsställande, härom Läffler, Nord. tidskr. for Fil., N. R. V, 76 (med noten).

fårmen skall lyda enligt handskriftens språkbruk, som i denna punkt, liksom så många andra, fullkåmligt överensstämmer med fornnorskan. Dat. pl. best. f. råkas i denna handskrifts älsta del endast på ett ställe till, nämligen Bryn. Staþ. I *saksiokionum* [1]) av *saksøke*. Att den något yngre del, som innehåller Lydekini anteckningar, likaså har en på detta sätt bildad dat. pl. best. f. *bondonom* av *bonde*, har redan påpekats av Kock, Nord. tidskr. for Fil. N. R. VIII, 301 [2]). Dessutom har jag träffat samma bildning i Cod. Holm. A 54 (Fsv. legend. I, 46 rad 17) [3]) *fæhørdonum*, som möjligen tyder på en västgötsk avskrivare. I detta sammanhang må erinras om, att fsv. även äger åtminstone ett eksämpel på den isl. bildningen *-umnum*, nämligen det i Bältaresvennernas Skrå (från början av 1400-talet) förekåmmande *swenomnom* (anfört av Rydqvist IV, 425) [4]).

---

[1]) *io* för *ø* är väl ett av det följande *io* framkallat skrivfel.

[2]) Därsammastädes s. 302 emenderar Kock ett ställe i ä. VGL. (Kk. B. 1 *namn faþurs oc suner oc andæs helagha)*, som jag ursprungligen tänkt här upptaga till behandling men nu kann förbigå, enär mitt resultat alldeles sammanfaller med Kocks. Till fullständigande av Kocks motivering torde dåck förtjäna nämnas ett av de huvudsakliga själ, på vilka jag stödde mig, då jag för ett par år sedan i härvarande filologiska seminarium framstälde den åsikten, att skrivningen *andæs* i stället för *andæns* berodde på, att förkårtningstecken för *n* uteglömts över *æ;* nämligen den omständigheten, att Borgarthings äldre kristenret – med vilken ä. VGL:s KkB. företer åtskilliga överensstämmelser — just på motsvarande ställe har *fađurs oc sunar oc andans helga* (så i Cod. Tunsbergensis; Cod. AM. 78, 4:o ock Cod. Holm. C 15 ha *fađur oc sunar oc andans hælg(h)a)*.

[3]) *Diurimim* därsammastädes (rad 8) är tydligen felskrivning för *diurumin*, beroende på att *-umin* ock *-imim*, frånsett prickarna, skrivas lika.

[4]) De i samma urkund förekåmmande *mæssomom*, *brøddromum* ställa sig vid sidan av de fårmer på *-omom*, *-umom*, som av Kock (anf. st.) siterats ur Cod. Holm. A 49. Samma skrå har ytterligare att uppvisa fårmerna *hwsbondomon*, *swenommon*, varmed bör sammanhållas *karromon* av *kar(l)* i Cod. Ups. C 601 (från omkr. 1500), anfört i Söderwalls ordbok. Har detta *-omon* möjligen uppstått av det nyssnämda *-omom* jenom disimilatsjon, såsom isl. *megin* av *(bádu-, ǫđru-)m *vegim*, fsv. *mællin* av **mællim* (da. *mellem*, isl. *millim)*?

6) R. B. 3, 1.

Konongær skal næmd firi sik sætiæ ok lagmaþer a þingi. Collin-Schlyter anse *þingi* vara skrivfel för *þingæ* (såsom y. VGL. har), vilket synes mig så mycket mindre troligt, som även Cod. I har *þinge*, icke *þingæ*. Icke häller förefaller den Collin-Schlyter-Otmanska översättningen "lagman äger tingta (hålla ting)" tilltalande [1]). Däremot jer *a þingi* god mening, om det fattas såsom konj. pres. av *a-þinga* påtinga, uppbåda. Översättningen blir då: "lagman uppbåde (nämden)". I konsekväns härmed bör *a þingæ* i y. VGL. R. B. 3 fattas såsom infinitiv av samma värb, beroende av det föregående *skal.*

7) I. B. 17, 2.

Ok hetir græsspæri sa byr ær sua gærid. Collin-Schlyter anse *gærid* vara antingen "supinum" (således väl felskrivning för *gært*) äller felskrivning för presens *gær*. Det förra antagandet måste förfalla, utom av andra själ, särsjilt därför, att man här avjort väntar sig ett presens, såsom också y. VGL. på motsvarande ställe har (*gør*). Detta ertjännes av Otman, som, för att slippa anta en så till sin uppkåmst oförklarlig misskrivning som den av *gærid* för *gær*, tar sin tillflykt till en dubbel felskrivning. *Gærid* är enligt honom misskrivet för *gærdi* (d. v. s. pret. *gærþi*) och detta i sin tur, jenom misstag å tempus, för *gær*. Om man överhuvud här vill finna felskrivning, synes det mig mycket enklare att antaga, det *gærid* står för *gærir*, en presensfårm som föreligger dels i fgutn. *g(i)erir*, dels i det vanliga isl. *gerer* (jämte äldre *gerr;* jfr isl. *hefer* jämte äldre *hefr* m. m.). Men *gærid* behöver icke vara felskrivet. Dess *d* kann representera *þ* (*ð*) på samma sätt som stundom annars i samma handskrift, t. e. *hæræd* (*hæræð*, *hæræþ*), *hovod* (*hovoþ*) o. d. se Collin-Schlyter, s. V. Och detta *gærid*, *gæriþ* kann vara den gamla, 3

[1]) Jfr om detta ock ett annat tålkningsförsök (av Hjärne) F. Ödberg, Om den sv. konungens domsrätt, s. 14 ff., ock Schlyter, Ordbok, s. 815 f.

pers. sg. ursprungligen tillkåmmande, fårmen, av samma art som Björketorpstenens *bariutiþ* bryter, got. *briutid*, *-iþ* o. s. v. Detta antagande synes mig så mycket sannolikare, som samma fårm av samma värb träffas även i fornislänskan. Stockh. Homiliebok har nämligen (Wiséns upplaga s. 164, rad 28) *Sva geriþ guþ iafnan*, där man äfter min mening icke bör med Wisén (anf. st. not 6) emendera *geriþ* till *gerir*. Att den isl. ock fsv. medio-passiva ändelsen *-z* troligen förutsätter just dylika aktiva fårmer på *-ð* (således t. ex. *bøtiz* av *bøtið* + *ss* [1]), är redan påpekat av Brate, Äldre Västm.-lagens ljudlära, s. 64 f. — En annan, men äfter min mening vida mindre tilltalande, utväg vore att anta fsv. *gærid*, isl. *geriþ* ha uppkåmmit av *gærir* jenom disimilatsjon, på samma sätt som enligt Bugge (Arkiv II, 241 f.) isl. *hrøðe*, *hrøðaz*, fno. *Friðikr*, *þrýðikr*, nyisl. *freðinn* m. m. skola vara uppkåmna av resp. *hrøre* o. s. v. [2]) Fallen äro emellertid, som synes, icke fullt likartade, då ju *r* i *gærir* tillhör ändelsen ock dessutom uppstått av *R* (*z*; jfr dåck nyisl. *freðinn*).

[1]) Jfr ä. VGL:s infinitiver *fyrnass* o. s. v. med *ss* (se Kock, Stud. öfver fsv. ljudl. s. 487). Då den fsv. passiviändelsen *ss* (sedan förkårtad till *s*) ju är uppkåmmen av *sR*, synkoperat av dativen *seR* (liksom isl. *sk* av ack. *sik*), så får man icke anse ä. VGL:s fårmer såsom *fæss*, *dømiss* ha *ss* för *s* på grund av föregående lång vokal.

[2]) Då Tamm (Arkiv II, 343) på analågt sätt (men jenom en disimilatsjon i motsatt riktning) antar fsv. pres. *edher* "behagar" ha uppstått av **erer* (isl. *eirer* behagar, skonar), varäfter *dh* spritt sig till inf. *edha* ock pret. *edde*, så kann detta äj vara riktigt. Ordet är ju idäntiskt med ags. *árian* skona, benåda, fht. *êrên* hedra ock skulle på gotiska heta **aizjan*, pret. **aizida*. Härav blir nordiskt *eira*, pret. *edde* (av **aizðe*, jfr isl. *gaddr*: got. *gazds* ock isl. *mestr* : *meire*; se min aisl. gram. § 197, 2 ock § 111), varav jenom utjämning isl. *eira*, *eirðe*, men fsv. *edha*, *edde* (äfter analågien *ledha* : *ledde* o. d.)

Adolf Noreen.

NAME	DATE	NAME	DATE

